

SAMUEL MORELLA

ALCALDE REPUBLICÀ DE TERRASSA

JOSEP PUY

Coberta

1934

Samuel Morera, alcalde de Terrassa.

FBM

SAMUEL MORERA

ALCALDE REPUBLICÀ DE TERRASSA

SAMUEL MORERA

ALCALDE REPUBLICÀ DE TERRASSA

JOSEP PUY

FUNDACIÓ

JOSEP IRLA

BARCELONA, MARÇ DE 2019

En reconeixement, gratitud i homenatge a les netes de Samuel Morera:
Benigna (†), Emília, Isabel i Carme Bonastre Morera, que han servat la memòria familiar.

A Jaume Casares Bonastre, amb l'infinit agraïment per haver fet possible que un ambiciós projecte
esdevingués una emotiva i meravellosa història. L'aventura ha valgut la pena.

A Rafel Comes i Ezequiel en reconeixement per la seva paciència, ajut i generositat.
Els seus grans coneixements de la història de Terrassa m'han permès resoldre, una vegada més,
tota mena de dubtes i confusions.

A Rafel Aróztegui i Peñarroya, per la seva ferma amistat i permanent mestratge.

A la Mercè Armengol i Julià per la seva generositat en haver compartit un meravellós tresor
d'incalculable valor històric.

A l'Oriol Badia i Tobella, amb una sincera gratitud per fer-me partícep d'una biografia
de gran valor històric i emotiu.

A Bernat Rodríguez Pi, «in memoriam».

A la Mercè, amb l'infinit agraïment i estima per tot el seu suport, paciència i comprensió.
L'estada a Mèxic ha esdevingut una aventura inoblidable.

A la Maria i l'Anna, les millors filles del món.

*«Soc dels que no acostuma amenaçar ni criticar.
Sofreixo amb silenci i reservadament dic el que crec
he de dir, però el Morera quan caigui, caurà com ho fan
els homes que no temen ni la mort ni els enemics.»¹*

Samuel Morera

1 ANC1-511-T-323. Carta de Samuel Morera a Josep Tarradellas.
Perpinyà, 21 d'abril de 1939.

FUNDACIÓ JOSEP IRLA
historia@irla.cat

EDITOR
JOSEP VALL

EQUIP EDITORIAL
JOAN ALMACELLAS
CARME PUJOL

CORRECCIÓ LINGÜÍSTICA
SOFIA LOZANO

DISSENY ORIGINAL
JORDI VINYETS

IMPRESSIÓ
GRÁFIQUES CUSCÓ

ISBN
978-84-09-09951-1

DIPÒSIT LEGAL
B-9180-2019

**Diputació
Barcelona**

L'obra editada en aquest llibre va ser la guanyadora de la **Beca d'Estudis Històrics President Macià 2017** convocada per la Fundació Josep Irla amb el suport de la Diputació de Barcelona.

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del copyright, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de la xarxa telemàtica o d'internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

BIBLIOTECA DE CATALUNYA - DADES CIP

Puy i Juanico, Josep 1955- autor

Samuel Morera, alcalde republicà de Terrassa

Bibliografia. Índex
ISBN 9788409099511

I. Fundació Josep Irla II. Títol

1. Morera, Samuel, 1889-1969 2. Alcaldes - Catalunya - Terrassa - Biografia 3. Republicanisme - Catalunya - Terrassa - Història - S. XX 4. Terrassa (Catalunya) - Història - S. XX

929Morera, Samuel

329.23(460.23 VaOc Terrassa)"19"

94(460.23 VaOc Terrassa)"19"

Sumari

PRESENTACIÓ. Compromís republicà	13	
Isaac Albert		
PRÒLEG. Un terrassenc exemplar	15	
Antoni Segura		
 SAMUEL MORERA, ALCALDE REPUBLICÀ DE TERRASSA Josep Puy		
INTRODUCCIÓ. Descoberta i estudi d'un republicà compromès.....	17	
 1. Orígens, família i escola: de Monistrol a Terrassa, fent «escala» a Buenos Aires (1889-1915).....		23
1.1. Infantesa a Monistrol de Montserrat.....		23
1.2. Formació escolar amb el pastor Antoni Estruch.....		25
1.3. Argentina, viatge d'anada i de tornada		29
 2. Arrelament ideològic, civil i cultural a Terrassa (1915-1930).....		33
2.1. La Casa del Poble i Fraternitat Republicana.....		33
2.2. La polèmica dels enterraments: «La Defensa Civil».....		38
Consolidació del discurs anticlerical		
2.3. La denúncia d'una «gran mentida»		41
i la futura prohibició de la festa dels Reis Mags		
2.4. Picabaralla amb Ferran Canyameres		42
2.5. Incorporació a la maçoneria: de Rubí a Terrassa.....		42
2.6. Primera estada a la presó.....		44

3. Temps de República: anhels, ordre i conflictes (1931-1933)	47
3.1. Compromís amb Esquerra Republicana	47
3.2. Eleccions municipals i canvi d'escenari	49
3.3. Junts però malavinguts	53
3.4. Alcalde accidental	55
3.5. Tensió creixent i persistent conflicte	57
3.6. Rebombori municipal i enderrocament al cementiri	63
3.7. Casaments civils, els Escolapis i l'Hospital-Casa de Caritat	66
3.8. L'assalt a l'Ajuntament	69
3.9. La Casa Gran era un privilegiat observatori: l'Estatut d'Autonomia i l'afer Villamide	71
3.10. Alcalde per segona vegada	73
3.11. Estat d'alerta permanent	75
4. Temps de lluita, adversitat i repressió (1934-1936)	81
4.1. Eleccions municipals	81
4.2. Lluís Companys visita Terrassa	85
4.3. Preocupant incertesa política i violència sense treva	87
4.4. La vaga de llum i força	89
4.5. La «caverna»	93
4.6. Els Fets d'Octubre: dies, setmanes i mesos de control i repressió	94
4.7. Presó, amnistia i llibertat	99
5. Diversos projectes, dues alcaldies i una guerra (1936-1937)	105
5.1. Retorn a la normalitat democràtica	105
5.2. Ofensiva municipal en l'activitat sanitària, social i assistencial	107
5.3. La revolució de 1936: darrer episodi d'un llarg enfrontament	111
5.4. Qui manava a Terrassa?	113
5.5. Situació insostenible	118
5.6. Retorn a l'Alcaldia	121
5.7. La fam no perdona	123
5.8. La Carta Financera Municipal	125
5.9. Les municipalitzacions	126
5.10. Refugiats	127
5.11. Adeu definitiu a l'Alcaldia	129
6. Gestor, funcionari, la pèrdua del fill i ferit per bombardeig (1936-1939)	133
6.1. Feina a la Conselleria de Treball	133
6.2. Inspector de Treball a Madrid	135
6.3. La mort del fill al Front d'Alcanyís	136
6.4. «Càrrecs» a la Cerdanya i al Consell de Seguretat de Catalunya	137
6.5. Retorn a la Generalitat	139
6.6. Ferit per bombardeig	143
6.7. Del sector elèctric al món de la ràdio	145

7. Exili a França, condemna a Espanya i viatge a Mèxic (1939-1942)	147
7.1. Adeu per sempre, Terrassa!	147
7.2. L'hora de marxar	148
7.3. <i>Allez, allez!</i> : Prats de Molló, el Voló, camp dels Haras i Sant Cebrià	151
7.4. El Servicio de Evacuación de Refugiados Españoles (SERE)	157
7.5. Nova destinació: Montpeller	159
7.6. Tribunal de Responsabilidades Políticas: expedient i sentència	168
7.7. De Montpeller a Mèxic: entre l'esperança i el desànim	170
7.8. Dues situacions molt tenses abans d'embarcar	175
7.9. De Marsella a Casablanca	176
7.10. De Casablanca a Veracruz amb escala a les Bermudes	177
8. Mèxic: darrera etapa (1942-1969)	181
8.1. L'arribada: precarietat, incertesa i un bri d'esperança	181
8.2. Alguns ajuts i moltes necessitats	184
8.3. Integració en un país desconcertant	187
8.4. La feina de trobar feina	189
8.5. Nacionalitat mexicana	191
8.6. La maçoneria al «Valle de México»	193
8.7. Un continuat i fidel compromís amb Esquerra Republicana	193
8.8. <i>La Humanitat</i> : altaveu i testimoni de la quotidianitat	197
8.9. Retorn al Consell Directiu d'Esquerra	201
8.10. L'Orfeó Català	203
8.11. Desenllaç	209
VUIT ESCRITS I DISCURSOS DE SAMUEL MORERA	211
Fons documentals i gràfics consultats	225
Entrevistes	227
Bibliografia	229
Índex onomàstic	237

PRESENTACIÓ

Compromís republicà

ISAAC ALBERT

PORTAVEU DEL GRUP MUNICIPAL D'ESQUERRA REPUBLICANA DE TERRASSA

Parlar de Samuel Morera és parlar de compromís amb els valors republicans, amb el catalanisme i amb la ciutat que el va acollir i de la qual en fou alcalde: Terrassa.

A inicis del segle XX, el republicanisme, molt arrelat a Terrassa, propugnava una sèrie de canvis profunds en la societat. República significava molt més que abolir la monarquia. Els republicans exigien el sufragi universal d'homes i dones, la separació Església-Estat, la minimització —o desaparició— de l'exèrcit, la consagració dels drets de reunió i associació, una educació pública i laica...

Un dels principis polítics de Samuel Morera, com de la resta de prohoms de Fraternitat Republicana i d'Esquerra Republicana a Terrassa, era la defensa del municipalisme. L'aposta federal i municipalista fou clarament majoritària a Catalunya des del segle XIX i, a partir de 1931, ERC en fou la millor eina per a la seva materialització, amb Terrassa com un clar exemple.

Per a Samuel Morera, la vertebració del poble tendia a la llibertat i era incompatible amb les forces aristocràtiques i l'oligarquia, també amb els governadors civils i el centralisme de l'Estat. La victòria del Bloc Republicà Catalanista —liderat per Fraternitat Republicana— a les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931, en sintonia amb centenars d'altres candidatures republicanes del país, obrí la porta a un nou règim de llibertats socials i nacionals.

El dia 14, quan arribaren les primeres notícies de la proclamació de la República a Barcelona, els regidors terrassencs electes, amb Samuel Morera al capdavant es reuniren a la Casa del Poble. Amb el carrer Cremat i el Raval plens, van enfilegar cap a l'Ajuntament per hissar les banderes catalana i tricolor, prendre el timó del govern de la ciutat i conduir Terrassa cap a la llibertat.

Sens dubte, la dècada de 1930 fou convulsa, però també és evident que foren anys de modernització dels nostres pobles, viles i ciutats, d'avenços socials innegables i on la cultura i l'educació foren els eixos de l'acció política.

Aquesta nova i magnífica biografia de l'historiador terrassenc Josep Puy, era un deute de la ciutat amb el compromís de Samuel Morera i la seva generació republicana. Un deute per a tots aquells que continuem inspirant-nos en els valors que van guiar les seves vides: la llibertat, la igualtat, la fraternitat i el municipalisme.

1938

Samuel Morera.

FBM

PRÒLEG

Un terrassenc exemplar

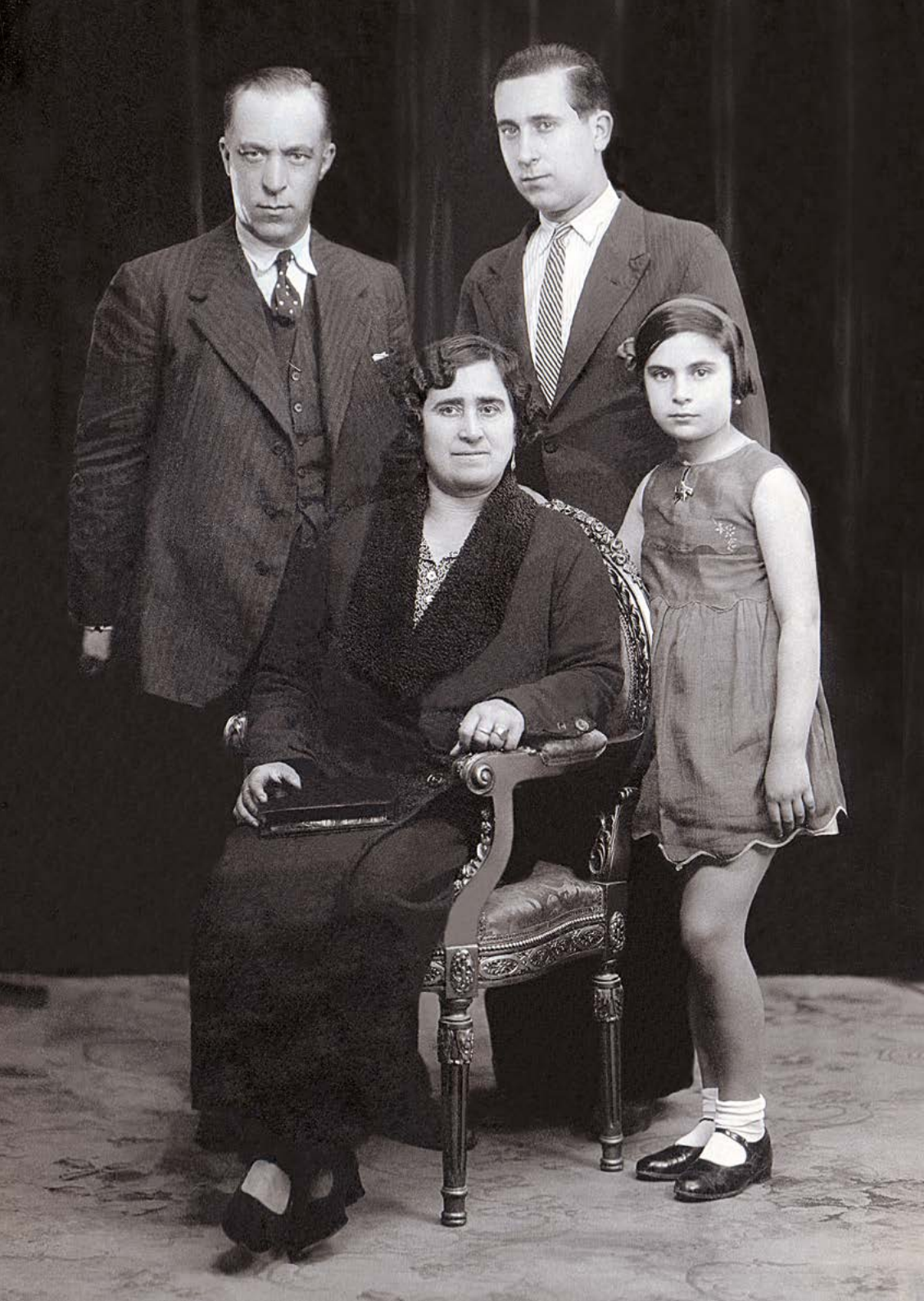
ANTONI SEGURA

CATEDRÀTIC D'HISTÒRIA CONTEMPORÀNIA DE LA UB

Mancava una biografia de Samuel Morera i Ribas, atès que, com escriu Josep Puy, «*la història de Samuel Morera és també la història de tots*», dels terrassencs i dels ciutadans de Catalunya, perquè és la història d'aquells homes i dones que ara fa vuit dècades intenten bastir una societat millor, basada en els valors republicans, catalanistes i d'esquerres, enfront dels totalitarismes que assolen Europa. Perden la guerra, pateixen la repressió i l'exili, són condemnats a l'oblit i les seves idees proscriutes, però els seus ideals i els seus anhels perviuen encara i són mes necessaris que mai avui que de nou l'ombra d'una deriva autoritària amenaça el futur.

Samuel Morera és un referent de la política municipal —cinc vegades alcalde de Terrassa entre 1931 i 1937— i de govern d'ERC —conselleries de Treball i de Finances entre 1936 i 1938. Fill d'una família protestant rep una educació laica que amb la seva adscripció maçònica des del 1926 expliquen la seva manera de ser decidida, pragmàtica, a voltes un pèl jacobina i autoritària, que sovint li provoca tensions amb els adversaris polítics —no obstant això, l'estiu de 1936 salva moltes persones d'ésser executades— i àdhuc amb membres d'ERC. Contrari al servei militar, un any després de la Setmana Tràgica marxa a l'Argentina, on contreu matrimoni amb Benigna Blanco i on roman fins al 1914. De retorn a Terrassa pateix presó —1929, 1935 i 1936— per la seva activitat política. El 1939 s'exilia, primer a França i, des de 1942, a Mèxic on és soci de l'Orfeó Català i continua fidel a ERC i a la maçoneria, però sense perdre mai l'esperança de tornar a Catalunya.

Així doncs, disposem ja de la biografia d'un dels personatges cabdals de la història de Terrassa i d'Esquerra Republicana i cal destacar que la investigació de Josep Puy, plena de rigor i d'ofici de bon historiador, és un exhaustiu recorregut pels arxius i la bibliografia sobre Morera que, a més, enriqueix amb entrevistes a la família, textos del mateix biografiat, dietaris d'amics i una estada a Mèxic. Cal felicitar l'autor per posar a l'abast de tots, aquesta impagable semblança del que fou alcalde de Terrassa i referent d'una generació que, malgrat totes les contrarietats, va saber-se mantenir fidel a uns ideals i a un país.

Terrassa, circa 1931

Samuel Morera
i Benigna Blanco
amb els seus fills
Samuel i Isabel.

FBM

INTRODUCCIÓ

Descoberta i estudi d'un republicà compromès

Les històries dels nostres pobles i ciutats són equiparables a la pacient construcció de petits i grans mosaics on el conjunt de tesselles, sovint irregulars però totes imprescindibles, ens donen una fidel panoràmica i aproximació del que ha succeït al llarg d'una època i període determinats. La història de la ciutat de Terrassa no és pas una excepció i requereix de l'anàlisi de tots els seus protagonistes i actors —les exclusions no són pas aconsellables— per entendre el seu desenvolupament i particularitats. Si l'estudi del salisme i el seu arrelament endogàmic han estat importants no ho ha de ser menys la recerca biogràfica i els coneixements dins l'àmbit del catalanisme, el sindicalisme o el republicanisme per entendre el recorregut polític i social de la Terrassa contemporània.

Alfons Sala és una peça important d'aquest singular mosaic i de la meva tasca com a investigador però tampoc menystinc, ans al contrari, la meva recerca i descobertes sobre Domènec Palet i Barba o les incursions vers la figura de Miquel Palet i Martí. No hi ha dubte que continuen mancant moltes peces per aconseguir una visió global, nítida i entenedora. En el meu recorregut com a historiador em faltava de forma prioritària el coneixement detallat, espero que també rigorós, de la figura de Samuel Morera i Ribas. Si Palet i Barba fou el màxim representant del republicanisme en el Congrés dels Diputats, a Madrid, Samuel Morera va ser el paradigma de l'opció municipalista i del compromís amb els ideals de progrés, laïcisme i justícia social que identificaren la Terrassa de les dècades de 1920 i 1930. Ambdós personatges són de ben segur fonamentals per conèixer el nostre passat més immediat.

No hi ha dubte que Samuel Morera era una de les meves assignatures pendents. Ho continuen sent d'altres personatges rellevants: Emili Soler i Anglada, Josep Rigol i Casanovas, Avel·lí Estrenjer, Antoni Marsà i Bragado, Domènec Armengol, Valentí Puigdomènech i també Pedro Alcocer. Les dades, anotacions i referències bibliogràfiques sobre Samuel Morera s'amuntegaven en el calaix dels projectes eternament aturats i amb aquell silenciós recordatori de «algun dia m'hi he de posar». Les premonicions sobre la seva dimensió política, intervencions socials, pronunciat caràcter i fermes conviccions han trobat, sortosament, un bon nombre de respostes.

Vaig considerar que l'estudi d'aquest personatge polièdric, i el seu context històric —Dictadura primoriverista, República, guerra i exili— podien ser avinents amb les bases de la convocatòria de la Beca d'Estudis Històrics President Macià 2017 convocada per la Fundació Josep Irla en col·laboració amb la Diputació de Barcelona. El Jurat integrat pels historiadors Ramon Alquézar, Antoni Segura i Queralt Solé van estimar guanyadora la meua proposta i aquest llibre que teniu a les mans és el resultat d'aquella resolució. Vull transmetre el meu sincer agraïment per la confiança atorgada per part del Jurat i per les oportunes indicacions que em varen fer durant el procés d'investigació i recerca.

Aquests primers agraïments es fan extensibles a la Fundació Josep Irla i al seu equip: Josep Vall, director executiu, i Arnau Albert i Joan Almacellas pel seu suport i facilitats. Aquestes es concretaren en la consulta de diferents materials d'Esquerra Republicana, del fons bibliogràfic de la Fundació i en la preparació del viatge a Mèxic per fer l'oportuna recerca de l'etapa de l'exili americà de Samuel Morera.

Amb la concessió de la Beca d'Estudis treia la pols de papers, imatges, referències i fotocòpies per poder organitzar, sense presses ni concessions, un discurs històric, ampli i cronològic sobre el personatge. Com a punt de partida, disposàvem de l'opuscle *Samuel Morera*, editat per l'Ajuntament el 1985 dins la sèrie «Homenatges», dirigit per Jaume Valls, amb motiu de la col·locació del seu retrat a la Galeria de Terrassencs Il·lustres del Saló de Plens de la Casa Consistorial.

Des d'un punt de vista més acadèmic i endreçat comptàvem amb les valuoses aportacions que ens ofereix el treball inèdit de Bernat Rodríguez, *El Municipio de Terrassa durante la Guerra Civil y la revolución social de 1936-1939* (1980). Els estudis i referències de Xavier Marcet sobre el període republicà a Terrassa en general i de Morera, en particular, localitzats en el primer número de *Terme* (1986), en el llibre *Història de Terrassa* (1987), en la publicació *Qui ha manat a Terrassa? i altres reflexions* (1991) i en el col·leccionable del *Diari de Terrassa*, «Història de Terrassa en el segle XX» (1993) mereixen, sens dubte, un just reconeixement. La consulta d'aquests materials, juntament

amb els treballs de Miquel Peralta al *Diari de Terrassa* (1981) eren del tot obligats per situar i entendre quelcom més la projecció política, el recorregut històric i la singular personalitat del que fou alcalde republicà de la ciutat. Aquesta obra és també un sincer homenatge vers tots els qui obriren camí i han estat guiatge i referència en la meua recerca.

Ben aviat certificarem totes les nostres sospites sobre la rellevància pública i política de Samuel Morera. Va ser alcalde en cinc ocasions entre 1931 i 1937 i ocupà diferents càrrecs de gestió en les conselleries de Treball i de Finances de la Generalitat de Catalunya entre 1936 i 1938. Morera és un referent de la política local i dels orígens i recorregut històric d'Esquerra Republicana de Catalunya. Combinà l'activitat municipal, sempre prioritària, amb les tasques directives i de compromís dins del partit. La seva serietat, ordre i rectitud afavoriren vincles de fidelitat i suport però també despertaren moltes tibantors i malfiances dels que no compartien els seus procediments i el titllaren d'«autoritari».

La manera de ser i de fer alimentà un panorama tensionat amb el sindicalisme anarquista, la ultradreta carlina, el catalanisme conservador, l'Església catòlica i, fins i tot, de part de la pròpia militància i representants polítics d'Esquerra.

La cara foren els fidels amics que l'acompanyaren en la gestió política municipal, en els moments més difícils i en el temps d'exili: Domènec Armengol, Valentí Puigdomènech o Josep Petchamé, d'Esquerra, o Ignasi Ribera d'Acció Catalana. Les proves d'una ferma i fidel amistat foren habituals davant els empresonaments (1929, 1935, 1936), la crítica constant i despietada de l'obrerisme radical i en les renúncies forçades de l'alcaldia (1936 i 1937). Amb les intervencions arriscades de Morera en la defensa i protecció de molta gent, durant el juliol i agost de 1936, es constatà que el seu respecte i afecte per les persones estava per damunt del color polític.

Morera era el representant genuí de la Casa del Poble i de Fraternitat Republicana de Terrassa, però també era un home de partit, compromès amb l'activitat organitzativa. La seva experiència en el terreny del municipalisme fou molt important i polivalent. Es-

devingué actiu protagonista en els grans afers de la ciutat: la gestió sanitari-assistencial, la promoció de centres escolars, les propostes urbanístiques, l'abastiment d'aigües, i durant la Guerra Civil, el tractament i acollida dels refugiats, la municipalització d'empreses o la lluita contra l'atur forçós.

El treball ens ofereix un munt de descobertes sobre un home que esdevé un paradigma d'ordre i rectitud. No en deixava passar cap en tot allò que pogués atemptar als ideals republicans, el civisme, els bons costums, la recta moral o alterés la seva apassionada defensa dels valors de llibertat, progrés i justícia social. Les activitats dins la maçoneria, a Catalunya i a l'exili mexicà, ens ajuden a entendre moltes coses del seu quefer, conviccions i personalitat.

Morera viu i estima la seva ciutat. Era el seu tresor. Ho fa a la seva manera, inflexible i decidida, sovint jacobina i autoritària, i això el distancia, any rere any, dels sectors més radicals de l'obrerisme. Els anys de la República expliquen molts fets posteriors en els primers moments de la revolució social de 1936. Morera es presenta com a protagonista actiu i directe en temps de vagues i conflictes. Volia resoldre els problemes sense contemplacions.

Considerava que la defensa de l'ordre i la llei no estaven renyits, ans al contrari, amb una ciutat revestida de prosperitat i convivència on tinguin prioritat els projectes assistencials, sanitaris i educatius. Morera volia la millor ciutat per a tots els terrassencs. Podem parlar d'un terrassenquisme d'esquerres, compromès i solidari? Ben segur. En qualsevol cas ha esdevingut, sense cap mena de dubte, un dels grans protagonistes de la història de la Terrassa contemporània. Alfons Sala, Domènec Palet i Barba, Samuel Morera... El mosaic es fa molt més entenedor i definit.

Aquesta fascinant recerca ha estat possible per l'ajut i suport de molta gent, de forma individual o al capdavant d'arxius i centres d'estudis i documentació. Totes les aportacions i comentaris per conèixer o aclarir algun aspecte de la vida i de l'activitat política i professional de Samuel Morera han estat molt ben rebuts. No cal dir que els dos darrers capítols sobre l'exili a França i a Mèxic s'han nodrit amb la col·laboració i suport de nombrosos amics i familiars.

Voldria agrair la disponibilitat de Maria Gental, Sara Codina, Glòria Soler i Rosa Maria Pérez de la Biblioteca Central de Terrassa; de Rosa Maria Brull i Núria Gavarro de l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, al Monestir de Poblet; de la Montse Saludes de l'Arxiu Tobella; i dels bons amics de l'Arxiu Comarcal del Vallès Occidental: Joan Soler, Alan Capellades, Maria José Ariño, Maria Sánchez i Josep Lluís Lorca. Hem passat un munt d'hores en la consulta dels Fons Municipals, els dictàmens de la Comissió de Govern o les Actes del Ple. Hem sofert i compartit «jornades històriques» del tot imprevisibles.

L'Arxiu Nacional de Catalunya ens ha permès la consulta dels Fons de la Generalitat corresponents a la Segona República (1/1), l'exili (1/511) i els pertanyents a la Restitució a la Generalitat de Catalunya, després de dècades a Salamanca. El meu sincer agraïment a Rosa Maria Cruells i Susana Penelo. Tot han estat facilitats.

El recorregut per arxius i centres de documentació ens ha portat a l'Arxiu Comarcal del Bages, a Manresa, amb Marc Torras al capdavant. Agraïm l'atenció i disponibilitat dels responsables dels Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals, a Perpinyà. Hem visitat i consultat l'Arxiu del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya i agraïm totes les gestions de Joan Ignasi Salcedo. Agraïm també l'atenció dels responsables de l'Arxiu Històric de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau i de l'Hospital Clínic de Barcelona, com Artur Conesa. La recerca d'un ferit per bombardeig que es deia Samuel Morera ha resultat infructuosa però l'experiència i el suport han resultat fantàstics. Conxita Catalán i el seu projecte «Innovation and Human Rights» ens han ofert algunes llums i interessants indicacions respecte a aquella tràgica jornada del 17 de març de 1938 a la ciutat de Barcelona.

Els suggeriments i indicacions d'Olga Giralt de la Biblioteca del Pavelló de la República, de la Universitat de Barcelona, de Miquel Serrano del MUME de la Jonquera, de Quim Vendrell en representació de la Gran Lògia de Catalunya, de Daniel Gozalbo, del Archivo General de la Administración, a Alcalá de Henares, de Beatriz García Paz de la Fundación Pablo Iglesias, de David Domènec, de la Biblioteca Pública Arús, Aícia Xicota, de l'arxiu de la Diputació de Barcelona,

i del bisbe Carlos López, de la Catedral Anglicana de Madrid, han estat del tot importants i envoltats d'una gran disponibilitat.

Aquest treball és un exemple inqüestionable de generositat. Moltes persones han fet possible que coneguem molt més la figura i vicissituds de Samuel Morera en temps d'infantesa, de la seva militància a Esquerra Republicana, o en el trasbals de la Guerra Civil i l'exili. Vull agrair les sempre preuades indicacions del gran amic Rafael Comes, i la disponibilitat de Frederic Vázquez, Marià Galí, Rafel Aróztegui, Josep Casajoana, Josep Coromines, Domènec Ferran, Marc Ferrer, Eric Forcada, Isidor Almirall, Laia Arañó, Ramon Avellana, Lluís Permanyer, Francesc Xavier Garcia Subirats, Mireia Bo i Joaquim Verdaguer; dels professors de la Universitat Autònoma de Barcelona: Joan Estruch, Doris Moreno, Josep Maria Solé i Sabaté, Francesc Vilanova i Josep Lluís Martín Ramos; Joan Villarroja de la Universitat de Barcelona; així com d'Andreu Espasa de la Universidad Nacional Autònoma de México. La gran i rica informació sobre els arxius argentins ha estat facilitada per l'investigador Jordi Galí. En Xavier Puigarnau, gran terrassenc i gran persona, m'ha permès conèixer tot l'entrellat i bona part de la nombrosa documentació epistolar de la Residència del Centre Cultural Català de Montpeller. A la Maria Puy per la seva infinita generositat.

Mercè Armengol ens ha deixat llegir el Dietari del seu avi Domènec Armengol, gran i fidel col·laborador de Morera. Un veritable tresor que mereix ser publicat. Només puc donar gràcies infinites a la família Latorre-Armengol. Oriol Badia em lliurà un llibre inèdit sobre el seu pare, Francesc de Paula Badia, —ara ja publicat— que em va ajudar a entendre millor què va succeir la segona quinzena de juliol de 1936 a Terrassa i Matadepera. L'obra és un emotiu tractat sobre la dignitat humana. Marcel·la Macias també m'ha situat d'allò més sobre la realitat i vivències del seu avi i del seu pare, Josep Macias i Marimon i Josep Macias i Puig. El seu avi fou autor d'un dietari excepcional que es troba a l'Arxiu Comarcal del Vallès Occidental. El meu agraïment per Hermies i Francesc Busqué que m'han ajudat i situat respecte la figura del seu avi Hermies, el seu pare Servand i d'altres personatges de Terrassa.

A Mèxic

El meu més sincer agraïment a l'Orfeó Català de Mèxic i en la persona del seu president Rafael Vidal. La seu del carrer Marsella, 45, a la Colònia Juárez es va convertir en un fantàstic i emotiu lloc d'acollida i de treball. La història viva de l'Orfeó està representada pel terrassenc Josep Ribera, fill d'Ignasi Ribera —regidor d'Acció Catalana durant la Guerra Civil— i l'eficient gerent Marcela Zárate. Dues persones meravelloses. La seva acollida, hospitalitat i ajut han resultat impressionants. La meva consideració i afecte per les persones que vaig conèixer i entrevistar: Joaquim Carreras, Josep Oliveres, Rosa Palazón i Gabriel Nadal.

Tot el meu afecte per a la senyora Juventina Herrera responsable de la Biblioteca del Ateneo Español de México i per a Solangia Tovar de la Biblioteca Nacional de Antropología pertanyent al Museo Nacional de Antropología. El meu reconeixement per a Gabriela Mota i Olga Salgado de la Fototeca del Instituto Nacional de Antropologia Histórica. El meu etern agraïment als responsables del Archivo General de la Nación i del Archivo Histórico Diplomático.

La família

Al llarg de molts mesos de recerca i d'unes quantes accions «detectivesques» he trobat sempre el suport de la família de Samuel Morera, de la del seu germà Ezequiel i la del seu gendre Jaume Bonastre i Brugal. Agraeixo les atencions del berguedà i amic Hipòlit Tort, de les cosines de Terrassa: Emília i Lluïsa Bonastre i Gómez i de la família de Sabadell: Rosa Morera (neta d'Ezequiel Morera) i Rosa Prats i Morera (besneta). El meu agraïment als sabadellencs adoptius: Josep Reyes i Bonastre i la seva esposa Adriana.

Els descendents directes de Samuel Morera resideixen als Estats Units Mexicans i ens han acollit com a germans. No podíem imaginar que trobaríem una rebuda com la que hem viscut i gaudit durant les setmanes de la nostra estada a la Ciutat de Mèxic. Mai podré agrair tot el que han fet per nosaltres en tots els moments i circumstàncies. El meu agraïment a Raul Artu-

ro Pérez Cervantes i als seus fills Armando i Arturo Pérez Bonastre (besnets de Samuel Morera).

Les netes de Samuel Morera: Emília, Carme i Isabel Bonastre i Morera ens han obert els braços i han fet evident que la recerca del passat familiar i la il·lusió pel coneixement de la història més propera crea fermes complicitats i desperta tota mena d'emocions. Són i som part de la mateixa família. Així ho creiem i ho considerem. Aquesta és la millor conclusió d'aquest treball. Hem descobert moltes coses dels avis, Samuel Morera i Benigna Blanco, però també hem recuperat la memòria i un munt de records dels pares, Isabel Morera i Jaume Bonastre. Tots quatre arribaren al port de Veracruz, el 22 de maig de 1942, a bord del Nyassa, acompanyats pel desconcert i una gran precarietat. El combat contra l'oblit i el rescat del passat ens revesteix de satisfacció i orgull davant un compromís que sempre ha esdevingut just i necessari.

Jaume Casares Bonastre (besnet) i la seva esposa Luly González Franco han estat els millors amfitrions i col·laboradors que mai haguéssim pogut somniar. La seva disponibilitat ha estat essencial per moure'ns per una espectacular megalòpoli. El resultat ha de ser compartit. No ho entenc d'altra manera. És una obra col·lectiva amb un reconeixement sincer per a tots. Moltes gràcies!

Monistrol de Montserrat, circa 1895

L'infant Samuel Morera —assegut al centre— amb la seva família: avis, pares, germans...

FBM

Orígens, família i escola: de Monistrol a Terrassa fent «escala» a Buenos Aires (1889-1915)

1

1.1. Infantesa a Monistrol de Montserrat

Samuel Morera i Ribas va néixer el 10 d'agost de 1889, al carrer del Puig, de la vila de Monistrol de Montserrat,¹ en el si d'una família de religió protestant. Era una població que vorejava els 1.900 habitants i que se situà sobre els 2.300 amb el canvi de segle. En destacava l'activitat agrària amb combinació amb la indústria tèxtil. Indrets propers com la Bauma, el Borràs o Sant Vicenç de Castellet eren també importants nuclis d'activitat fabril. Samuel era fill de Ramon Morera i Roca i de Maria Ribas i Gordi. El pare es dedicava a les tasques del camp i també desenvolupava activitats en el sector de la filatura.²

La família de Samuel havia tingut d'altres germans que ell no va conèixer, ja que van viure molt pocs anys. Aquest fou el cas d'un primer Samuel que nasqué el 1881 i va morir als set anys d'edat per malaltia de l'aparell respiratori. Un altre germà fou en Galo que visqué tres anys (1884-1887) i la diftèria fou la causa de la seva mort.

La tragèdia d'aquella família monistrolenca no s'havia aturat amb la mort d'aquells dos germans. Adima, nascuda el 1893, va patir un desgraciat accident en caure malament davant de casa i moria de traumatisme cranioencefàlic als onze anys. Només durant un curt període de temps podem parlar de la convivència de tres germans Morera: Samuel, Ezequiel i Adima.

Aquest començament tràgic de la nostra història conclou amb les pròpies vivències i patiments del nostre biografiat ja que el segon fill de Samuel Morera, Norbert, va morir als onze mesos, el 1919. També cal consignar que el primogènit, Samuel Morera i Blanco, voluntari a la Columna Macià-Companys, fou ferit de mort durant la Guerra Civil en el front d'Aragó, el febrer de 1937. Aquests

1 REGISTRE CIVIL DE MONISTROL DE MONTSERRAT. Partida de naixement.

2 Al *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, de 1845, de Pascual MADOZ, llegim el següent sobre Monistrol de Montserrat. «[...] los ríos Llobregat, Mayans y Valvert, le proporcionan riego: sus aguas dan también impulso a varios batanes, fábrica de paños, de hilados de algodón, de fundición de cobre y molinos de harina».

Buenos Aires, 1913

Samuel Morera.

FBM

fets luctuosos marcaren la vida de Samuel Morera. Sovint, durant l'exili, feia referència a la mort tràgica del seu fill. Aquella desgràcia l'acompanyà durant la resta de la seva vida.

Ezequiel (1886-1972) era el germà gran de Samuel. Als set anys ja es va posar a treballar. Samuel perllongà la seva etapa escolar fins als dotze anys. Ezequiel treballava a la Societat General d'Electricitat de Terrassa. El 1913, aquesta empresa llogà el negoci a «Riegos y Fuerzas del Ebro», coneguda com La Canadencia. Samuel Morera s'hi va incorporar dos anys més tard en tornar d'Argentina.

Després de la Guerra Civil, Ezequiel Morera va ser representant de diferents empreses. Una d'elles era la companyia d'assegurances La Patria Hispana situada a la Rambla terrassenca. Tenia la seva seu en el mateix immoble on Ezequiel vivia. Es va casar amb Adeline Andreu i Ros i van tenir un únic fill: Ezequiel Morera i Andreu, el qual va rebre l'ajut del seu oncle Samuel durant el temps de l'exili a França.

1.2. Formació escolar amb el pastor Antoni Estruch

Samuel Morera va poder gaudir d'una acurada formació en la seva etapa escolar entre 1893 i 1901 aproximadament. Els vincles de la família van portar-lo a les aules de l'església protestant del poble, al carrer Manresa al costat de la capella i de la vivenda del pastor.³

Monistrol de Montserrat fou capdavantera en el culte protestant ja que hi trobem activitat a partir de 1870 de la mà de Manuel Jiménez Calvo que feia tasques de colportor. Fou un aterratge inesperat i anecdòtic, com a venedor de bibles, a la vila de Monistrol. La presència dels protestants fou contínua des d'aquella data.

Des del primer moment, Monistrol va comptar amb la presència de reverends i representants religiosos de molt renom dins l'àmbit de l'església evangèlica. Fou el cas del reverend metodista Francesc Albricias i Bacas que hi deixà una empremta important (1877-1879) per la seva activitat com a pastor i com a docent. Va

3 Francisco SERRANO. *Contra vientos y mareas. Los sueños de la Iglesia reformada hechos realidad.*

ser una persona molt estimada i respectada per la comunitat evangèlica de la vila. També va tenir vincles importants amb la maçoneria, fet habitual entre els representants de l'església protestant.⁴

La comunitat de Monistrol⁵ es va adherir a la Iglesia Española Reformada Episcopal (IERE), fundada el 1880, seguidora del ritus anglicà i amb representació fidel i continuada en els diferents sínodes que es varen celebrar en la següent dècada. Emili Martínez i Fernández fou el representant. El reverend Josep Joaquim i Rial (1889-1898) va deixar també una important empremta. Rial batejà Samuel Morera a l'església de Jesús de Monistrol el 6 d'octubre de 1889.⁶

Rial va precedir Antoni Estruch i Simó (1870-1954) en les tasques de prevere, direcció espiritual i docent de la comunitat. El seu mestratge juntament amb el del bisbe Cabrera foren decisius en la formació del pastor Estruch. Aquest fou ordenat prevere a Madrid el 19 de desembre de 1897.⁷ Amb el pas dels anys, l'església anglicana de Monistrol es va convertir en la més important del país.⁸ Les referències a la comunitat de Monistrol per part de la revista anglicana *Light and Truth* foren freqüents i destacades.⁹

Antoni Estruch va tenir cura de l'església i de la docència de la comunitat protestant de Monistrol entre 1895 i 1903. Va exercir una especial influència en el nostre biografiat. Foren els anys d'escola i aprenentatge de Samuel Morera enmig d'una nombrosa participació popular, no exempta de tensions, en el serveis religiosos i en les classes de la mainada.

4 Jean-Pierre BASTIAN. «Los dirigentes protestantes españoles y su vínculo masónico, 1868-1939: hacia la elaboración de un corpus», *Anales de Historia Contemporánea*, núm. 21, 2005, p. 409-426.

5 SPANISH AND PORTUGUESE CHURCH AID SOCIETY. *An account of the work in Manresa, Cervera, Lleida, Monistrol, San Vicente de Castellet. How the work began at Monistrol.*

6 CAM. «Libro de Bautismos. 1880-1918».

7 Francisco SERRANO. *Op. cit.*, p. 288.

8 Josep-Lluís CAROD-ROVIRA. *Història del protestantisme als Països Catalans.*

9 *Light and Truth*, abril de 1928.

Buenos Aires,
18 de gener de 1913
Samuel Morera
i Benigna Blanco
el dia del seu casament.
FBM

L'activitat docent de les escoles evangèliques al costat de la religiosa era molt habitual en aquell temps dins el protestantisme. Els espais eren compartits, com succeïa a Monistrol de Montserrat on, a més, els pastors eren també els mestres.¹⁰ Els ingressos com ensenyants permetien una millor supervivència en el marc d'una habitual precarietat. La correspondència dels pastors demanant suport econòmic era molt habitual. Mestratge i culte formaven part del mateix projecte formatiu.

Amb el nou segle, un bon nombre de monistrolencs cercaren feina i millors condicions de vida a diferents poblacions del Bages i del Vallès: Manresa, Terrassa, Sabadell... Fou en aquesta darrera ciutat on es varen incorporar a la indústria tèxtil un bon nombre de feligresos de l'església reformada de Monistrol.¹¹ Antoni Estruch també hi va ser traslladat iniciant una important trajectòria al capdavant de l'església anglicana local sense defugir enfrontaments inevitables amb els integristes catòlics liderats per Fèlix Sardà i Salvany.¹²

Aquests enfrontaments també hi foren, amb més o menys notorietat, a la vila de Monistrol. Mossèn Joaquim Cañís era qui portava la veu cantant i encapçalava les actituds més hostils i combatives. Va promoure l'establiment escolar dels germans de la Salle i tingué el singular suport de Julià Fuchs, protestant d'inici i catòlic reconvertit, enginyer del cremallera de Montserrat i home molt destacat en algunes millores d'aquella vila.

El surianenc Josep Rosas ens ofereix una de les millors descripcions —del 1914— sobre Monistrol que podem llegir:

«El rector de la parròquia, quan fa el sermó dominical, engega des de la trona trabucades d'adjectius contra l'heretgia i la maçoneria, igual quan els republicans

celebren un acte polític no es descuiden pas de mencionar la inquisició, les guerres carlines, monges, frares, capellans i el rector de la parròquia.

[...]

Les fantasies que la ingenuïtat popular va teixint al redol del convent dels frares són moltes i enterament poca-soltes. Totes presenten els integrants de la institució confessional benedictina que regenta el monestir de Montserrat com una secta maligna. Segons la gent, els frares tenen minada la muntanya de punta a punta i al través. I... ai de qui l'atrapin escodrinyant algun catau, que mai més se'n cantarà gall ni gallina.

[...]

Els luterans tenen en funció una escola laica i culte protestant. I també participen activament junt amb republicans, espiritistes i àcrates en la lluita cívica i política per mantenir una força majoritària en els afers locals privatis del municipi i en les bregues col·lectives per a la diputació i parlament.»¹³

Van ser algunes d'aquelles tensions i actituds intransigents les que portaren, entre d'altres coses, a la família Morera-Ribas a deixar la vila de Monistrol de Montserrat i traslladar-se a la ciutat de Terrassa, instal·lant-se a un habitatge del carrer Cremat, 16. Ramon Morera, pare de Samuel, hi va morir el 1925 als 67 anys.

El pastor Estruch mantingué una notòria i continuada relació amb Terrassa. El 22 de maig de 1913 s'inaugurava un temple adscrit a l'IERE i el pastor Estruch hi fou present així com nombroses persones procedents de Monistrol i de Sabadell.¹⁴

L'església, anomenada El Salvador, va tenir diferents localitzacions. El carrer Topete i el carrer Antoninus Pius foren espais previs de culte abans de la darrera i definitiva localització, al carrer del Pare Llauredó, 56.¹⁵ Això succeí en un dels períodes —març de 1936— de Samuel Morera com a màxima autoritat de la ciutat

10 Juan Manuel QUERO. *El protestantismo en la renovación del sistema educativo español*.

11 Eduard MASJUAN. *Medis obrers i innovació cultural a Sabadell (1900-1939)*.

12 COMISSIÓ DEL CENTENARI. *Història de l'Església de Crist de Sabadell. 1903-2003*.

13 Josep ROSAS. *El ciutadà desconegut. Del Llobregat al Maipocho*, p. 157 i 159.

14 Francisco SERRANO, *Op. cit.*, p. 292.

15 L'Acció, 27 de març de 1936, p. 4; L'Acció, 31 de març de 1936, p. 1 i 4.

Buenos Aires, 1914

Benigna Blanco
amb el seu fill Samuel.

FBM

després d'haver recuperat l'alcaldia a conseqüència de la inhabilitació, judici i empresonament pels Fets d'Octubre de 1934. Es podria dir que mestre i alumne es «retrobaven» després de molts anys.

1.3. Argentina, viatge d'anada i de tornada

Samuel Morera no volia fer el servei militar i manifestà una doble objecció com era la religiosa i la de no servir al rei Alfons XIII.¹⁶ Va decidir marxar a Argentina on hi va viure de 1910 a 1914. A Buenos Aires va treballar, entre d'altres feines, com a electricista i va conèixer la que esdevindria la seva esposa: Benigna Blanco Chan (1887-1978). Amb ella iniciaren el 1913 un camí plegats des d'Argentina fins la que fou la seva darrera etapa com a exiliats a la ciutat de Mèxic, a partir de 1942. Una llarga i emotiva convivència, no absenta de nombroses dificultats i penúries al llarg del temps.

Benigna era filla d'un poblet de Galícia, Cabo da Cruz, a la parròquia de Castro, al municipi de Boiro, a la Ria d'Arousa. Havia arribat a Argentina el 1906, amb la seva família procedent del port de Vigo, a bord del vaixell A.R. de Genouilly. A la capital del país, Samuel Morera vivia a l'Avenida Independencia, 887, i la Benigna Blanco a Santiago del Estero, 1.939. Morera va conèixer Benigna gràcies al marit de la germana d'ella. Ambdós cunyats treballaven a la mateixa empresa. Es casaren el 18 de gener de 1913 i en terres americanes naixia el seu primer fill Samuel Morera i Blanco (1914-1937).

El destí afavorí el nostre personatge i el sorteig el va declarar excedent per al servei militar. Samuel Morera, Benigna Blanco i el seu fill Samuel van abandonar Amèrica i es traslladaren a Terrassa. Iniciaven una nova etapa en la seva vida familiar, professional, de compromís polític i dedicació a la ciutat.

Samuel Morera començà a treballar el 9 de juliol de 1915, com a cobrador a «Riegos y Fuerzas del Ebro» de Terrassa. Estigué vinculat, amb algunes interrupcions, a la companyia elèctrica fins a 1936.¹⁷

16 AJUNTAMENT DE TERRASSA. *Samuel Morera*.

17 AGA. Documentació de la JARE. (10) 128 12/02825.

Dins de l'empresa del carrer de la Unió, l'empleat Samuel Morera fou protagonista directe d'un seriós conflicte vinculat a la seva promoció professional. L'enrenou tingué lloc el 1935. En aquell temps, Morera havia estat cessat com a alcalde arran dels Fets d'Octubre de 1934 i es trobava en llibertat sota fiança i pendent de judici. Després d'exhaurir una de les seves excedències laborals, l'empresa el va nomenar cap dels cobradors de la companyia. El Sindicat Regional de Llum i Força no hi estava d'acord amb aquella decisió i defensà la tipologia de l'ascens, segons el vigent conveni de treball, per criteris d'antiguetat. La situació es complicava d'allò més per raons familiars, atès que era el seu germà Ezequiel qui tenia preferència.

En aquell frec a frec s'hi barrejaren tota mena de qüestions més enllà de les estrictament contractuals. Varen acabar sortint velles tensions i conflictes. Dins la polèmica també hi entraven diversos aspectes polítics en relació a les formes i maneres en la gestió com a alcalde dels anys anteriors. Morera defensà els criteris i la decisió de la Companyia malgrat que també hi havia connivències inqüestionables amb algun directiu.

La contundent defensa de Samuel Morera, davant les acusacions per la decisió empresarial, es va concretar en una carta oberta que no descuidava tota mena de referències legals ni valoracions personals de la seva dilatada gestió política. Morera sempre argumentà, amb detall, la seva posició i actitud valenta davant qualsevol conflicte i acusació. Sempre havia donat la cara per damunt de qualsevol circumstància i adversa conseqüència. Fou un home de caràcter fort, que li comportà costos importants. Destaquem alguns fragments d'aquella rèplica:

«Em sembla prou clar això exposat perquè quedi ben palesat que jo no he usurpat cap dret a ningú. En demanar el reingrés al treball, vaig fer-ho com a cobrador; la superioritat em col·locà interinament en el lloc que ocupo, sense que jo demanés ni insinués res.

[...]

...però obeint a una maniobra política baixa i grollera, s'actua en un sentit que poc dany personal i polític pot causar-me, puix la meva actuació és prou coneguda de tothom i molt principalment de la classe treballadora. Si

Terrassa, 1926

El fill de Samuel Morera,
Samuel Morera i Blanco,
a l'escola del CADCI
del carrer de la Rasa.

FBM

algun efecte pot tenir, tinc la seguretat que serà contraproductent, puix que la injustícia sempre beneficia al que és objecte de la mateixa.»¹⁸

Samuel Morera va viure amb la seva família al carrer Serrano, 11, en els primers temps de la seva residència a Terrassa. El posterior i definitiu domicili fou al carrer Topete, 119.

Després del fill Samuel nascut a Argentina, va néixer Norbert que només va viure onze mesos i va morir el 1919. El 2 de febrer de 1923 arribà la Isabel, tercer i últim fill del matrimoni.

Isabel Morera i Blanco¹⁹ acompanyà els pares en el camí de l'exili a França i després a Mèxic. Es va casar a Montpeller, el 1941, amb el terrassenc i militant d'Esquerra Republicana, Jaume Bonastre i Brugal.²⁰ Es coneixien de tota la vida, perquè Jaume Bonastre era l'amic de l'ànima del seu germà, Samuel, amb qui compartiren l'alegria de la joventut, la militància política a les JEREC i el compromís amb les difícils vicissituds del país, allistant-se tots dos com a voluntaris a la Columna Macià-Companys, a l'inici de la Guerra Civil.

El matrimoni Bonastre-Morera van ser pares de quatre filles, totes nascudes a Mèxic, les netes de Samuel Morera: Benigna (1942-2013), Emília (1950), Isabel (1952) i Carme (1957).

18 «Carta oberta que afecta al nostre estimat companys Samuel Morera i Ribas», *L'Acció*, 30 de juliol de 1935, p. 4.

19 *Esquerra a Mèxic. 1941-1980*, p. 213.

20 Francesc Xavier HERNÁNDEZ i David IÑIGUEZ. La Columna Macià-Companys; *Esquerra a Mèxic. 1941-1980*, p. 79.

Periódico
Republicano

SUPLEMENTO AL NUMERO 322 DE

LA ACCION

Tarrasa, Jueves
6 Dicbre. 1928

1903 == 1928

Número dedicat a les

Noces d'Argent

de la

Casa del Poble S. A

i la

Fraternitat Republicana

Salutació oficial

de la

Fraternitat Republicana

Aquesta Societat al celebrar el XXV.^a aniversari de llur fundació, saluda efusivament a tots els republicans i homes d'esquerra de Terrassa i el seu districte, a les entitats germanes de altres localitats i a les de la Ciutat que sempre han respost a les seves crides inspirades en fins generosos.

FESTEIGS

Els festeigs extraordinaris per a celebrar tan trascendent esdeveniment, consistiran en un

"LUNCH"

que tindrà lloc el dia 8 a les tres de la tarda, en el que hi assistiran nodrïdes representacions de altres localitats i prestigioses personalitats del republicanisme.

A la nit, a dos quarts de deu, es posarà en escena la comèdia en quatre actes i apoteosi, original d'un bon amic nostre que l'escrigué expressament per aquesta diada, quin títol és

Les lluites ideològiques

on són escenificades les lluites i fets més importants de la present centúria.

L'execució de l'obra anirà a càrrec de l'aplaudida Secció Artística de la F. R. baix el següent repartiment:

Filomena, Sa. Concepció Vicens; Dolores, Sra. Agnà Pahissa; Sisco, Sr. Fors; Frederic, Pareira; Pep, Vilaplana, Ralel, Jordà; Joan, Martí; Mossen Benet, l'Ugdomenech; Peret, Sanllehi; Bernat, Casas; Senyor Metge, Dinocastella.

Apoteosi: Republica, Sra. Agnà Pahissa; Democràcia, Senyora Concepció Vicens; Llibertat, Sra. Maria Pahissa; Igualtat, Sra. Horiància Vives; Fraternitat, Sra. Encarnació Sastré; Progrés, Puigdomènech, i Un home del poble, Casas.

El Grup Coral de F. R. interpretarà diferents peces del seu selecte repertori tant a la tarda com a la nit, a gunes d'elles acompanyades per una reputada orquestra.

Per a poder assistir al lunch s'han posat a la venda uns tiquets al preu de 2 ptes., la que durarà fins el divendres a la nit. Les localitats per a sociis estaran a la venia també fins el divendres al vespre.

Breu resum històric del republicanisme terrassenc

Consideracions preliminars

Terrassa, com a part integrant d'aquestes terres llewantines que han sentit batejar sempre amb la major intensitat les corrents renovadores i ideològiques d'Europa, no podia ésser una negació de la seva característica tradicional, ni tampoc una excepció. Des de temps immemorial la noble població terrassenca ha respost amb entusiasme a totes les manifestacions de progrés, llibertat i democràcia.

Quan el mot «liberal» significava el despreci i menyspreu de totes les persones que en la tirania i l'absolutisme troven acomodo per a les seves opresores intencions, quan el liberalisme era reputat com un pecat, essent anatematitzades llurs inspiracions generoses i justicières, Terrassa era liberal. Co és, Terrassa era alimant de les normes noves que aixequen el nivell ciutadà dels pobles tants generosos, justiciers i amos dels seus destins.

Les ànsies de superació, els anhels de posar-se a to amb el

la sensibilitat patriòtica i liberal dels terrassencs de la passada centúria, del segle de l'espiritualització i de les grans gestes ideològiques.

Principi del republicanisme terrassenc

Una part del liberalisme pujava per una més perfecta concepció ideològica, per una interpretació doctrinal que definís perfectament els seus anhels. I els liberals es dividiren en liberals monàrquics i liberals republicans. Els que tant havien lluitat per la llibertat volien que aquesta fos democràtica, i per a ésser-ho integralment, havia d'ésser també republicana.

Els simpatitzants amb l'ideal republicà ja compliaven, pels voltants de l'any 1800, amb un Centre Republicà, que tingué el seu domicili i en un calé que En Josep Domingo Casanellas tenia instal·lat en la part esquerra de la pujada del carrer de la Font-vela, el que subsistí durant els temps d'Amadeu i la República.

quelles èpoques, generalment, actuaven més per entusiasme que per una orientació concreta i un convenciment arrelat. Per altra part, els capdevinners, que foren més apòstols que homes d'estat, esparciren baix un punt de mira personal les idees que les seves privilegiades ments concebien, sens reparar en que un dia podrien necessitar de l'aniat per a governar.

L'abdicació d'Amadeu provocà l'adveniment de la República, fet que entusiasma extraordinàriament, però aquell entusiasme transformat en un optimisme confiat, somniador i apòstolic no deixà comprendre que l'entusiasme i l'optimisme havien arribat al seu terme, car la responsabilitat de la direcció de l'estat canviava la teoria per la pràctica, desorientació que resultà nefasta, car fou aprofitada pels enemics de la llibertat.

Quant més unit devia restar el republicanisme, vingueren els fraccionaments, car respectivament cregueren havia arribat l'hora de posar en pràctica els punts de mira, respectivament, sens reparar

PRIMERA JUNTA DIRECTIVA

que a Europa i a Amèrica s'establí com a nova forma, trobà aviat eco entre els liberals terrassencs. Els seus impulsos democràtics no encunaven del tot bé, amb el liberalisme indefinit, que no podia titular-se, per aquest motiu, vertaderament democràtic, i de cara al món, fixant l'esguard en la diminuta Confederació Helvètica, model de pobles i de democràcies republicanes, observant els avenços que l'ideal republicà feia a França, contemplant el nebot estendard de les repúbliques sud-americanes, les que llurres de l'absolutisme de la metròpoli, canviaven la denigrant pressió amb la riquesa florent característic dels països verges, passant a l'ensens de l'absolutisme a la democràcia. Aquests fets forosament havien de commoure

La vitalitat del republicanisme terrassenc era ben palesa ja en aquella època, estant animat del més per caperí de lluita i sacrifici. Foren en important nombre els terrassencs que, capitanejats per En Josep Domingo Casanellas, respongueren a l'alsament del general Baldrich, en l'any 1807, es recorden encara els noms de molts dels que, fetsurosos de lluitar per la consecució dels seus ideals, ho abandonaren tot per tal de complir amb el que creien era el seu deure.

El republicanisme des de la República fins a fi del segle XIX

El republicanisme, però, era quelcom que s'estava formant i calia orientar, car els homes d'a-

que abans que tot devia consolidar-se el nou règim.

Per què enumerar les causes i circumstàncies que rodejaren la seva caiguda? Els republicans, però, podem restar orgullosos dels nostres homes representatius. Foren apòstols d'un ideal, al que serviren desinteressadament. Serviren a la nació i moriren pobres tots ells, pobresa que els enalteix i els fa més grans; saberen morir com van viure, fideis a la causa.

Com és natural, tant les grans lluites com les petites tenien repercussió entre els republicans terrassencs, i per aquest motiu, pels voltants de l'any 1880, varen concentrar-se els republicans en el Circol Republicà del carrer del Vall (casa d'un tal Politxo). El partit republicà, ja representava

6 de desembre de 1928

Suplement de La Acción

en commemoració

del 25è aniversari

de la Casa del Poble i

de Fraternitat Republicana,

durant la presidència

de Samuel Morera.

BCT

Arrelament ideològic, cívic i cultural a Terrassa (1915-1930)

2

2.1. La Casa del Poble i Fraternitat Republicana

El republicanisme local i del país, inicià el segle XX amb una clara voluntat de renovació i unitat com a millor manera de fer front als reptes socials, polítics i electorals. D'aquesta manera, a partir de 1903, la Casa del Poble i Fraternitat Republicana de Terrassa esdevingueren un referent de gran incidència. Juli Colom ha analitzat exhaustivament els orígens i evolució del republicanisme local i descriu molt bé com devia ser aquella ambiciosa i nova proposta:

«El casino republicà del dinou, circumscrit a les tertúlies dels socis, a les reunions dels comitès, als ocasionals mítings, als més freqüents balls, a les vetllades politicoliteràries, als banquets cada Onze de Febrer, es veia superat per una entitat nova, més vigorosa, més moderna, més adequada a les necessitats d'un republicanisme en alça que volia captar les simpaties de les masses populars més eficaçment del que ho havia fet en el passat immediat.»²¹

La constitució de la primera Casa del Poble del país —immoble i entitat jurídica— i de la Fraternitat Republicana —renovat projecte polític— varen representar l'eix fonamental de desenvolupament del republicanisme local en els següents anys. S'obria una finestra al progrés, la tolerància i la llibertat en una ciutat d'una extrema endogàmia socioeconòmica i política caracteritzada pel paternalisme conservador i el control sistemàtic de les urnes.

El 6 de setembre de 1903 es va constituir la Fraternitat Republicana de Terrassa sota la presidència de Domènec Palet i Barba. L'estiu anterior s'havien redactat i presentat els estatuts a les autoritats corresponents. La junta era formada, entre d'altres, per: Josep Garcia, Joan Muntañola, Josep Parera, Isidre Vellsolà i Avel·lí Estrenjer.²²

21 Juli COLOM. *Republicanisme i cultura republicana a Terrassa. De la I República a la Setmana Tràgica*, p. 298-314.

22 Josep PUY. *Domènec Palet i Barba. Prohom de la Terrassa republicana*, p. 39-46.

Terrassa, circa 1923

Membres de la Fraternitat Republicana de Sant Pere, que a partir de 1932 passà a denominar-se Fraternitat Republicana Federal, adherint-se al Partit Republicà Democràtic Federal.

En representació seva, Joan Llach i Joan Ayats foren regidors el 1934 en la llista guanyadora de les Esquerrres Republicanes Catalanistes liderada per Samuel Morera.

AT

El 12 de setembre es va fer la inauguració oficial i l'endemà s'inaugurava la seu de la Fraternitat Republicana de Sant Pere, al poble veí.²³

De manera paradoxal, aquella societat política s'anticipava a l'entitat jurídica que li donaria acollida. La Casa del Poble, situada al carrer Cremat, 15, era l'entitat que donà aixopluc i cobertura legal a les activitats de la Fraternitat Republicana. Es va constituir amb deu accionistes i cadascun va comprar quatre accions de 125 pessetes cadascuna. Els accionistes foren: Josep Roca i Roca, Francesc Ciurana, Antoni Marsà, Domènec Palet i Barba, Bonifaci Romero, Joan Muntañola, Josep Martí i Salvany, Martí Colomer, Ramon Casas i Antoni López. El 22 d'octubre i en la notaria de Soler Vilarasau de Barcelona se signava l'escriptura de constitució de la Casa del Poble, SA.

El 29 de novembre, la raó social Casa del Poble representada per Josep Roca i Roca i Antoni Marsà cedia l'edifici del carrer Cremat, de manera formal i amb un lloguer simbòlic, a Fraternitat Republicana, representada per Domènec Palet i Barba. El lloguer era per cent anys, fins al 2002. Amb la situació regularitzada i definida també havia arribat el torn que la Fraternitat Republicana vetllés, en un futur, per la bona marxa econòmica de la Casa del Poble.²⁴

El 16 de gener de 1904, Domènec Palet i Barba, inaugurava el primer cicle de conferències de la Casa del Poble de Terrassa. El tema fou «Les associacions democràtiques i la cultura del poble».²⁵ L'entitat iniciava un llarg recorregut —fins a la derrota de 1939— pel camí de la cultura, l'ensenyament, la música, el mutualisme i el periodisme. Diferents diaris foren la veu i la representació de les activitats i les reflexions d'aquell espai de diàleg, progrés, cultura i convivència.

El 3 d'octubre de 1903 sortí la primera edició del primer diari d'aquella nova època del republicanisme terrassenc: *Fraternidad Republicana* i en la primera pàgina deixava molt clar els seus propòsits:

23 Lourdes PLANS. *La vida cultural i recreativa a la Terrassa d'ahir, 1875-1931*.

24 Ibidem.

25 *Fraternidad Republicana*, 23 de gener de 1904.

«[...] declara ser un periódico político y estar afiliado al gran partido Republicano único, cuya jefatura merecidamente ostenta el eximio filósofo don Nicolás Salmerón y Alonso. Es político, porque entiende que la política, como arte de gobernar á los pueblos, es y será siempre necesaria al armónico desenvolvimiento de las sociedades, ya que éstas, por su condición gregárica, requerirán siempre de una disciplina que someta las apetencias de los menos á las conveniencias y aspiraciones de los más; es republicano, porque entiende que la República, el gobierno del pueblo por el pueblo, es el que más se compadece con la naturaleza y la dignidad humanas, tanto por su carácter eminentemente evolucionista y progresivo, cuanto por su condición genuinamente democrática; [...]»²⁶

El diumenge 8 de novembre de 1903 tingueren lloc eleccions municipals. L'impuls, que s'havia viscut en la convocatòria de les eleccions legislatives d'abril amb el candidat Josep Roca i Roca, es certificava amb els resultats que es varen produir per accedir al consistori. En les eleccions a Corts, el salisme no ho havia tingut gens planer per renovar la seva presència. En les municipals, la candidatura republicana va guanyar davant l'opció administrativa o «oficial». Els republicans escollits foren: Avel·lí Estrenjer, Domènec Palet i Barba, Salvador Costa, Francesc Comas, Francesc Salvatella, Fermí Plans, Pere Riera, Francesc Turu i Joan Montañola.²⁷ L'alcalde d'aquella legislatura fou Alfons Maria Ubach.

El treball dut a terme per la gent de la Fraternitat i de la Casa del Poble havia fet possible uns grans resultats fruit de la col·laboració de molta gent d'esquerrres i progressista de la ciutat.

Aquelles eleccions municipals esdevingueren l'inici d'una presència i protagonisme continuat del republicanisme local a l'Ajuntament. En la primera dècada del segle XX, Domènec Palet i Barba centraria de manera exclusiva l'activitat política dins l'àmbit municipal.

26 «Nuestros propósitos», *Fraternidad Republicana*, 3 d'octubre de 1903, p. 1.

27 *Fraternidad Republicana*, 14 de novembre de 1903.

QUADRE 1

Juntetes directives de Fraternitat Republicana de Terrassa

Càrrec	1903	1925
President	Domènec Palet i Barba	Samuel Morera
Vice-president	Josep Garcia	Joan Navarro
Secretari 1r	Joan Muntañola	Sebastià Chaler
Secretari 2n	Josep Parera	Josep Arnella
Secretari 3r	Isidre Vellsolà	Francesc Torrella
Tresorer	Avel·lí Estrenjer	Llorenç Julià
Comptador	Gaspar Armengol	Miquel Querol
Vocals	Francesc Turu	Vicenç Borràs
	Bartomeu Puigmartí	Isidre Almirall
	Antoni Marsà	Joan Forn
	Francesc Ciurana	Joan Mateu
	Jaume Solé	Miquel Armengol
	Valentí Estapé	Vicenç Dolz
	Marian Figueras	Josep Sanahuja

Aquest personatge desenvolupà un munt de tasques i responsabilitats d'impuls en la transformació, creixement i modernitat de Terrassa. Samuel Morera es va convertir en el seu inqüestionable successor dins el municipalisme d'esquerres durant la República.

L'origen, arrelament i consolidació de la Casa del Poble i de la Fraternitat Republicana definiren l'escenari intel·lectual i polític que es va trobar Morera durant els anys 1920 i 1930. Les iniciatives culturals i artístiques dels primers temps —biblioteca, teatre, ensenyament, cant coral...— patiren una important renovació després d'alguns moments de trasbals i feblesa.

Hom coincideix a assenyalar els primers anys de la Dictadura com els d'una nova etapa d'importants reformes,²⁸ malgrat les restriccions d'aquell període, i del pesat jou de la censura. El 5 de desembre de 1926 s'inaugurà el nou Saló-teatre amb una funció extraordinària de «Il Trovatore».²⁹ En els parlaments hi hagué un reconeixement i recordatori per la figura de Miquel Ullés i la seva contribució econòmica per fer possible aquelles millores.

Algunes de les iniciatives de caire cultural, artístic i d'esbarjo, que foren objecte d'una important dinamització, van ser: des dels orígens, l'Escola Lliure³⁰ (1904); el Grup Coral (1921); el Grup Excursionista (1922); la Secció Artística (1926); la Secció Mútua de Socors (1928); i el Grup Esperantista (1928).

Morera s'incorporà de forma gradual i efectiva al battec cultural i reivindicatiu que vivia Terrassa en els primers temps de la Dictadura del general Miguel Primo de Rivera. Fou el president de la Fraternitat Republicana, a partir de 1924, acompanyat d'una junta de gent compromesa amb la cultura i la ideologia progressista.

El seu compromís personal amb la cultura fou també important i en diferents àmbits. Impulsà nombroses propostes vinculades amb l'esperantisme, el cant coral, l'organització de xerrades divulgatives o amb el món del teatre. Entre el desembre de 1929 i el gener de 1930 es va estrenar, primer a la Casa del Poble i després al Teatre Principal, una obra seva amb el títol

28 «Número dedicat a les Noces d'Argent de la Casa del Poble S.A. i la Fraternitat Republicana (1903-1928)», *La Acció*, 6 desembre de 1928. Suplement del núm. 322.

29 «Festa inaugural de la Reforma de la Casa del Poble», *La Acció*, 10 de desembre de 1926.

30 Estava situada al carrer Topete, 67. Oferia cursos de lectura, cal·ligrafia, dibuix, francès i preparava per al batxillerat i el Magisteri. S'anunciava de forma habitual a les pàgines de *La Acció*. Les institucions d'ensenyament van tenir molta importància des de 1904: instrucció primària, escola per a analfabets i programes de conferències. Vegeu Juli COLOM, *Op. cit.*, p. 305.

de «Conjura de l'amor i l'idea». L'argument girava al voltant d'Angelina, que es debatia entre l'amor apassionat vers el seu estimat i l'actitud inflexible i reaccionària del pare, Don Sever. L'obra fou aplaudida i elogiada pel públic i la premsa republicana i criticada pel món clerical i conservador de Terrassa.

Val a dir que no tota la militància republicana de la Casa del Poble compartia les maneres de fer de Samuel Morera. La seva forta personalitat i la intransigència en algunes decisions van derivar en tibantors importants que acabaren amb un manifest de protesta per part d'una quarentena de republicans i la corresponent denúncia judicial per part de Morera. En aquestes discrepàncies, gens menors amb el pas dels anys, trobem els orígens del Centre Republicà Obrer liderat per Ramon Camps i Francesc Llongueras.³¹

La Fraternitat Republicana d'aquells anys esdevingué un veritable referent associatiu. Les continuades i amenaçadores restriccions de caire polític no impediren un compromís de molta gent en la consolidació d'un discurs obert i progressista on la multiplicitat de propostes revestien de solidesa el republicanisme local.³² Les mobilitzacions i nombrosa assistència als actes de la Casa del Poble eren la millor resposta davant la dictadura primorriverista i els seus continuats despropòsits. Va ser una època d'un notable contrast.

Des de les pàgines de *La Acció*,³³ més endavant *L'Acció*,³⁴ podem copsar l'activitat de la Fraternitat Republicana i del seu president Samuel Morera en nom-

31 Xavier MARCET. «La República. 1931-1936», *Història de Terrassa en el segle XX*.

32 Joan Manuel OLLER. «De la Dictadura a la "Dictablanda". 1923-1931». *Història de Terrassa en el segle XX*.

33 *La Acció*, òrgano de las izquierdas de Tarrasa y su distrito, va aparèixer com a setmanari, en una primera etapa de nou mesos de durada, des del 28 de setembre de 1918 al 14 de juny de 1919. Inicià la segona etapa, encara com a setmanari, el 2 de setembre de 1922. El 21 de novembre de 1930 catalanitzà el nom de la capçalera a *L'Acció*. I el 9 de gener de 1933 començà a publicar-se diàriament, fins a la seva desaparició, el 21 de gener de 1939.

34 Maria Dolors IVERN. *Esquerra Republicana de Catalunya (1931-1936)*. Volum 2, p. 501-504.

Secció Oficial de la
Fraternitat Republicana

Totes les festes a la tarda **LLUITS BALLS**.

GRUP EXCURSIONISTA: Reunions preparatòries els dimarts. Reunions de Junta els dijous.

Demà passat aquest Grup efectuarà una sortida per la muntanya de St. Llorenç del Munt, amb el següent recorregut: Cavall Bernat, Font Soleia, Mola, Cova del Drac, Obits i Can Pelecs. Hora de sortida, a les 6 del matí de la plaça de la Creu de St. Pere.—Vocal, Vicens Borràs.

TEATRE PRINCIPAL
PLAÇA DE MARAGALL

Diuenge, dia 26, a les 10 de la vetlla, el Grup Cultural Esperanto, de la Fraternitat Republicana, presentarà la Secció Artística de la mateixa, amb la comèdia dramàtica en 5 actes, *daguda a la ploma del cult periodista i consoci En Samuel Morera i Ribas*

Conjura de l'amor i l'idea

estrenada amb gran èxit en el seu local social, amb la cooperació de les aplaudides actrius, Maria Duscir, Aurelia Borralleras, Anita Morera y Encarnació Sastre, baix la direcció dels senyors Armengol i Busqué

Repert: Angelina, Sra. Duscir; Donya Carme, Sra. Morera; Lluïsa, Sra. Borralleras; Rosalia, Sra. Sastre; Eduard, senyor Ferrer; D. Sever, Sr. Martí; Pare Bastard, Sr. Puigdomènech; Sr. Putxet, Sr. Llobet; Rosari, Sr. Martínez; Joan, Sr. Vilaplana; Baró de Costafreda, Sr. Forn; Antoni, Sr. Ubach; Pibernat, Sr. Casas.—*Conjunt admirable: Rta presentació*

PREUS DE ENTRADA: Butaques, anfiteatre i palcos de propietat, 1'50 ptes.—Segon pis: butaques i palcos, 1'25 ptes.—Tercer pis: devanteres, 0'75 ptes.; seients fixes, 0'60 ptes. i entrada general, 0'50 ptes.—Timbre inclòs.

Les localitats podran adquirir-se en el mostrador del cafè de Fraternitat Republicana, fins el dissabte a la nit i el diumenge de 11 a 1 i de 7 i mitja endavant al Teatre Principal.

Els entreactes seran amenitzats per la
ORQUESTINA DE F. R.

24 de gener de 1930

Anunci de l'obra teatral «Conjura de l'amor i l'idea» de Samuel Morera, aparegut a la portada de *La Acció*.

BCT

broses iniciatives. Era el diari representatiu de la Casa del Poble —Morera va ser-ne redactor en cap— i esdevindria la veu d'Esquerra Republicana durant la República.³⁵ Tingué intervencions destacades com ara: la condemna de víctimes del caciquisme³⁶; un comunicat de condol amb motiu de la mort de l'escriptor i líder republicà valencià, Vicent Blasco Ibáñez³⁷; o la campanya de recollida de fons a favor de Cristóbal Litrán, republicà rubinenc i home important de la maçoneria.³⁸

En qualsevol cas, l'escenografia oficial era prou adversa per les inquietuds de la gent d'esquerres. L'alcalde administratiu era Pere Ribas i els «directors d'orquestra» més significats van ser Salvador Utset i el delegat governatiu, tinent coronel Jorge Villamide. Les arrels fermes i extenses del salisme es perpetuaven més enllà de la figura d'Alfons Sala. El sempitern diputat monàrquic del districte, fou designat senador vitalici el 1923 i president d'una desdibuixada Mancomunitat el 1924, nomenat comte d'Ègara el 1926 i objecte d'un multitudinari homenatge el 1928. El seu llegat era un ampli i enrostrat control de les institucions econòmiques, de l'estructura orgànica del Sometent, i de l'administració política a través de la Unión Monàrquica Nacional i la Unión Patriótica.³⁹

2.2. La polèmica dels enterraments: «La Defensa Civil». Consolidació del discurs anticlerical

Molts ciutadans volien un enterrament civil per als membres de la seva família sense passar pel control de l'Església, la qual, habitualment, posava tota mena

d'entrebancs als enterraments fora del cementiri catòlic, provocant un munt de conflictes per aconseguir un permís de sepultura civil car l'autoritat eclesiàstica tenia la darrera paraula segons la legislació.⁴⁰

Per combatre aquesta situació es creà la Societat Democràtica «La Defensa Civil», que es feia càrrec de les despeses de l'enterrament a partir d'una modesta contribució dels seus associats. Samuel Morera davant les dificultats per l'enterrament del seu fill Norbert, mort prematurament el 1919, als onze mesos, s'implicà en la posada en marxa d'aquesta entitat. El 1922, Jaume Torrella en presidia la Junta i Samuel Morera n'era el secretari. L'entitat, que tenia la seva seu al carrer de Sant Isidre, 77, amb el temps va ampliar els serveis i espais d'atenció als associats i simpatitzants.

Francesc Sàbat, anarcosindicalista i alcalde de Terrassa el 1938, durant la Guerra Civil, valorava així aquella iniciativa, de la qual també en formava part:

«...en aquell temps el cementiri estava administrat per una Junta de la qual n'era president el rector de l'església del Sant Esperit. Aquest home quan algú hi anava per a un enterrament civil procurava que no es realitzés posant tot tipus de problemes. Donat que els familiars en el moment de la defunció no volien discussions de cap mena acceptaven la presència d'un capellà sense respectar la voluntat del difunt, per aquest motiu es va crear l'associació i a totes les persones que s'hi adherien els fèiem signar una declaració de renúncia a la religió catòlica i d'aquesta manera no hi hauria cap tipus de problemes.»⁴¹

A la premsa d'esquerres sovintejaven articles i notícies sobre els enterraments civils, l'anticlericalisme i la defensa del laïcisme davant el jou, el pes i autoritat de l'Església. *La Acción* era una tribuna oberta a les reflexions lliurepensadores i progressistes.⁴² Es valoraven

35 Miquel ALMIRALL, «L'Acció, diari d'ERC dels anys trenta», *Història de Terrassa en el segle XX*, p. 160; Xavier MARCET, «La República 1931-1936», *Història de Terrassa en el segle XX*.

36 *La Acción*, 6 de gener de 1925.

37 *La Acción*, 30 de gener de 1925.

38 *La Acción*, 31 de desembre de 1926. Suplement dedicat a Cristóbal Litrán Canet.

39 Josep PUY. *Alfons Sala i Argemí. Industrial i polític (1863-1945)*.

40 David MUNIESA. *Samuel Vila: una fe contra un imperio*.

41 Xavier MARCET i Josep PUY. «Conversa. Francesc Sàbat: anarcosindicalista, batlle i exiliat», *L'Avenç*, gener de 1982, p. 16.

42 Espartaco PUIG. «Destellos de filosofía naturista», *La Acción*, 9 i 22 d'octubre de 1926.

les cerimònies funeràries de caire civil com si fossin veritables actes de valentia davant el control eclesiàstic.

Cada cerimònia era vista com un pas endavant en el guany de drets i quotes de progrés per part del món liberal i anticlerical:

«Cada día és més nombrós el nucli de persones que actúen de conformitat amb ses conviccions. Els elements que avans estaven disgregats, avui estan units i atents per apoiar al que per obrar de conformitat amb sa consciència, ensopega amb els obstacles tradicionals. Terrassa va incorporant-se a la civilització i per això ja es compta amb una minoria bastant important d'adeptes de diferents credos, però tots actúen en sentit progressiu.»⁴³

... i què fem amb aquest mort?

El debat i enfrontaments sobre el possible enterrament civil o eclesiàstic del difunt oferí algunes situacions esperpèntiques i, sens dubte, surrealistes. Aquest és el cas de Salvador Martí i Farell que va romandre uns quants dies en el dipòsit del cementiri car les autoritats civils —l'Ajuntament— i religioses —l'Arxiprestat— no es posaven d'acord sobre el tipus d'enterrament a dur a terme. La situació generà una peculiar correspondència sobre les prerrogatives de cadascú entre l'alcalde Josep Ullés i el prior Josep Molera, segons el qual:

«La autoridad eclesiástica es la única que puede decidir si se debe ó no conceder sepultura en sagrado, pues á la Iglesia compete exclusivamente la facultad de declarar quienes mueren dentro de su comunión y quienes fuera de ella; y por consiguiente de conceder á los unos y negar á los otros la sepultura eclesiástica con arreglo á los Sagrados Cánones y á los convenios celebrados con la Santa Sede.»⁴⁴

L'alcalde rebatia els arguments eclesiàstics:

«[...] y no dudo comprenderá V. también la disyuntiva en que pone a la Autoridad civil el hallarse frente a un cadáver que se descompone en la casa mortuoria y que no puede ser sepultado por no haberse discernido si ha de considerarse como católico o como disidente. Precisamente por lo que casos tales comprometen a una y otra Autoridad, fuera de desear que se procurara reducir los conflictos a su mínima expresión.»⁴⁵

1927

Portada del programa d'actes organitzats per Fraternitat Republicana en el marc de la Festa Major.

RCE

43 «Un acte civil més», *La Acción*, 10 d'octubre de 1924, p. 4.

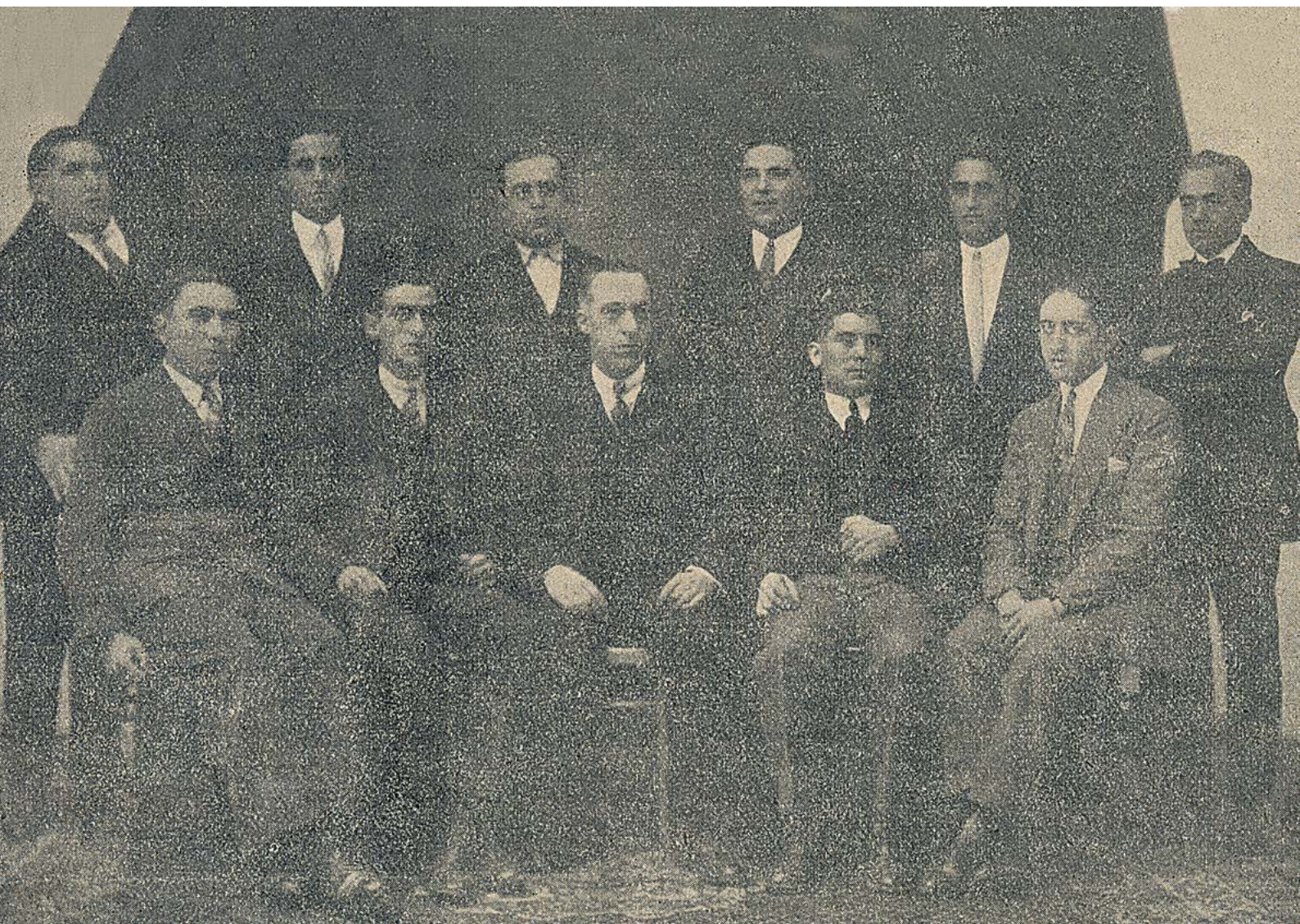
44 ACVOC. Fons Governació. Enterraments civils. 1926. Carta del prior de Terrassa, Josep Molera, a l'alcalde Josep Ullés, 30 d'octubre de 1926.

45 ACVOC. Fons Governació. Enterraments civils. 1926. Carta de l'alcalde Josep Ullés, al prior de Terrassa, Josep Molera, 5 de novembre de 1926.

Terrassa, desembre de 1928

Junta Directiva de Fraternitat Republicana de Terrassa, en el 25è aniversari,
presidida per Samuel Morera.

BCT (LA ACCIÓN)

La resposta a les autoritats eclesiàstiques s'estenia en aquells anys de la Dictadura a d'altres moments de la vida i de la quotidianitat. La secularització dels cementiris i d'altres accions fonamentades en el laïcisme, en els primers temps de la Segona República, esdevingueren la constatació del discurs anticlerical de Morera.⁴⁶ Qui fou alcalde de la ciutat va tenir enfrontaments considerables amb l'Església que configuraren, pels sectors conservadors sobretot, una imatge autoritària i intransigent.

Val a dir que un casament o el naixement d'una criatura també eren aprofitats per fer una crida al trencament amb les tradicions i la defensa de l'acció lliu-repensadora:

«Del matrimoni Pere Rusiñol i Francesca Sol, ha nascut un formós nen. Desitgem que prompte estigui restablerta la mare i que el tendre fillet pugui créixer per ésser un defensor més dels ideals de dignificació humana.

Aquest nen que porta el nom de Joan no ha estat esclavitzat amb l'aigua baptismal i per tant és lliure. Felicitém coralment als pares per haver sabut emprendre amb valentia el camí que molts no fan per cobardia.

Aquests exemples deuen imitar-se.»⁴⁷

L'embranchida anticlerical anava en augment. Ja no era qüestió d'enaltir un nou enterrament civil o de felicitar l'encert d'una família per renunciar al bateig de la criatura. També es tractava de reflexionar sobre el discurs absolut i vergonyant del món clerical i religiós.⁴⁸ O la necessitat de separar Església i Estat per garantir el progrés i la tolerància de la societat. L'esquerra s'identificava de ple amb aquell discurs i determinades accions religioses, exposades i defensades pel diari *Crónica Social*, eren motiu d'habitual polèmica.

La crítica de *La Acción* era àmplia vers el món catòlic i no evitava fer algunes incursions en qüestions

internacionals.⁴⁹ També recorria a les comparances entre la forma de fer de catòlics i protestants. Les informacions i lloances sobre activitats dels protestants de la ciutat també sovintejaven en la premsa d'esquerreres. D'aquesta manera, el 1925, es va fer notable ressò de la inauguració del temple evangèlic del carrer de Galvani sota la direcció del pastor Samuel Vila:

«Amb joia donem aquesta nova, puix encara que nosaltres no estem de tota conformitat amb les doctrines religioses, no per això hem de deixar de felicitar als que acaben de donar un exemple de ciutadania, erigint un temple on es laborarà per a que la llibertat de consciència sigui un fet. Els amics de l'església evangèlica poden comptar amb el nostre modest apoi i amb el d'aquest setmanari, per a defensar-se de totes les dificultats que s'els poguessin oposar»⁵⁰

2.3. La denúncia d'una «gran mentida» i la futura prohibició de la festa dels Reis Mags

La crítica al catolicisme arribà fins i tot a la celebració dels Reis i a la desigualtat social que provocava aquella mentida dels Mags i les joguines. El 1926 el pastor protestant Samuel Vila publicà un interessant article, «Veritat i mentida» sobre l'ús i abús de l'engany i la contradicció que representava aquest recurs per part del món catòlic.⁵¹ La crítica a la festivitats i sentit de la celebració dels Reis desembocà en la seva prohibició uns anys després. Des d'alguns sectors liberals i progressistes es destil·lava una veritable fòbia contra les pràctiques religioses i la simbologia catòlica.

Les importants i greus discrepàncies, fora i dins d'Esquerra, no aturaren Morera en les seves decisions de caràcter religiós. El 1934, l'alcalde Morera va considerar que calia prohibir la cavalcada que organitzava

46 Xavier MARCET. «La Segona República», *Història de Terrassa*.

47 «Acció anticlerical», *La Acción*, 3 d'abril de 1925, p. 4.

48 *La Acción*, 10 d'abril de 1925.

49 «La qüestió religiosa i Mèxic», *La Acción*, 13 d'abril de 1928. També defensa del president Plutarco Elías Calles a «Los clericales contra Méjico», *La Acción*, 3 de desembre de 1926.

50 «Un temple evangèlic», *La Acción*, 7 d'agost de 1925, p. 4.

51 *La Acción*, 15 de gener de 1926.

el Centre Social Catòlic. Aquella prohibició no va ser un fet aïllat en temps de la República:

«[...] Però sí que considerem absurda i inadmissible l'insensata intenció d'aquests minyons que tenen la flaca d'organitzar i passejar pels carrers, sengles mascarades de les quals en fan protagonistes uns sants del calendari. I malèfica en la idiosincràcia de la xicalla, que amb els seus records infantils hi serva tot hora el llastre d'unes al·lucinants estampes. El cor dels menuts no és com la sorra en la qual tot s'hi pot escriure, puix tot s'hi esborra.

Per aquesta raó trobem més que encertada, encertadíssima, la disposició prohibitiva del nostre alcalde.»⁵²

Sota el govern de la Comissió Gestora durant el Bienni Negre es va recuperar la tradició i desfilada de la cavalcada «reial» pels carrers de Terrassa. Des de les pàgines de *L'Acció* no es perdonava aquella farsa celebrada la nit del 5 de gener de 1936:

«Les persones que disfressades feren aqueixa paròdia bíblica haurien de tenir en compte l'enorme responsabilitat que contreuen posant en les tènues consciències dels infants, un pòsit de diferència social, que la prodiguen com una preferència divina.»⁵³

2.4. Picabaralla amb Ferran Canyameres

L'escriptor terrassenc Ferran Canyameres semblava dur una vida prou moguda i llibertina. Palesava un esperit obert i ben distant del discurs catòlic defensat pels sectors més conservadors de la ciutat. De cop i volta, però, esdevingué el paradigma de persona assenyada i de fermes conviccions religioses.⁵⁴

Una inspiració, a priori, inexplicable va fer que durant la Setmana Santa de 1925 visités la Santa Cova de

52 «Nous encerts del nostre alcalde», *La Acción*, 5 de gener de 1934, p. 1.

53 *La Acción*, 6 de gener de 1936, p. 1.

54 Gustau ERILL. *Ferran Canyameres, entre la memòria i l'oblit*.

Manresa i el Sant Crist de Balaguer. Va participar en uns exercicis espirituals a la capital del Bages i després va romandre uns dies a la capital de la Noguera. El seu biògraf, Gustau Erill, descriu multitud d'accions litúrgiques: misses, rosaris, pregàries, sermons...⁵⁵ Canyameres va tornar a Terrassa tot reconvertit. L'acompanyaven tota mena de reflexions, àdhuc penediments, sobre la seva vida anterior.

Alguns sectors de la ciutat no entenien aquell canvi d'actitud i discurs. L'octubre de 1925 va tenir un enfrontament important amb Samuel Morera i gairebé arribaren a les mans. Morera no li perdonava aquell gir cap al catolicisme més ranci i integrista. Les gorres d'ambdós anaren per terra i, quan les recolliren, s'havien confòs i hagueren de tornar enrere. Sembla ser que fou una situació prou tensa i grotesca.

En el diari *La Acción*, —«en les planes dels seus diaris és on se'ls pot triturar»— Canyameres va escriure, sota el pseudònim Ferran d'Ègara, un article de rèplica a tot el compendi d'acusacions. Això va succeir un any després de l'enfrontament amb Samuel Morera. Un reguitzell de reflexions donaven pas a una cloenda de seriós advertiment: «Lector, guarda't dels escurçons de fira, en Ferran home de gran experiència sobre la matèria, així ho aconsella».⁵⁶

2.5. Incorporació a la maçoneria de Rubí a Terrassa

Samuel Morera va estar fortament vinculat i compromès amb la maçoneria. La seva iniciació va tenir lloc a Rubí i després Terrassa va ser l'espai d'aquesta activitat. El seu compromís com a germà durant l'exili mexicà va ser també destacat i continuat com ho foren, dissortadament, les nombroses i reiterades diligències del Tribunal Superior para la Represión de la Masonería y el Comunismo perseguint-lo.

La lògia Fidelidad 36 de Rubí anuncià als seus membres que el 7 de novembre de 1926 tindria lloc la inicia-

55 Ibídem, p. 116-123.

56 «Fidel retrat del tipo vividor», *La Acción*, 15 d'octubre de 1926.

ció de Samuel Morera de Terrassa en els rituals d'aquella associació:

«Dada la personalidad de dicho señor, pues es hombre que goza de muchas simpatías é influencia entre el elemento izquierdista de aquella población, creemos conveniente la presencia del mayor número posible de hh.»⁵⁷

La lògia de Rubí havia aixecat columnes el 1925 i es trobava situada al carrer Oriol, 7, dins l'Ateneu Instruciu Rubinenc. En alguna de les seves tingudes es va debatre amb profunditat la forma de combatre el clericalisme. Alguns dels seus germans estaven vinculats professionalment amb la Companyia d'Electricitat tal com ho estava Samuel Morera. El 1934, la lògia de Rubí va abatre columnes per manca de germans.⁵⁸

Samuel Morera s'incorporava com a Mestre al Triangle Prat i Armengol de Terrassa a partir de 1935. El grau de Mestre era el tercer d'una escala de 33 i calia portar set anys o més dins la societat maçònica. Aquella entitat agafà el nom del terrassenc Bartomeu Prat i Armengol.⁵⁹ Seguia el Ritu Escocès Antic i Acceptat com la resta d'associacions integrades en la Gran Lògia de Catalunya. Havia aixecat columnes el 1934.

El nombre reduït de membres no li permetia, en els primers temps d'existència, conferir graus ni disposava de jurisdicció pròpia. El reconeixement d'una lògia necessitava d'un mínim de set persones. Amb el temps s'assolí aquest rang. Les seves tingudes se celebraven

en els baixos del carrer Galileu, 3, al barri de Ca n'Aurell. En la numeració corresponent a la Gran Lògia Espanyola li corresponia el 104 així com el 14 dins la Gran Lògia de Catalunya.⁶⁰ Una minsa activitat inicial i una limitació del nombre de germans a Terrassa no impediren un acurat i difós tractament del tema maçònic a la premsa de l'època.⁶¹

El 1935 hi havia deu lògies i quatre triangles a tot Catalunya. Ambdues categories s'integraven en la Gran Lògia de Catalunya (GLDC) constituïda el setembre de 1933. A Sabadell hi hagué la Llotja Osiris i els triangles es localitzaven a Terrassa, Tarragona, Sant Feliu de Llobregat i Molins de Rei.

Els noms localitzats de germans que formaven part de la Prat i Armengol eren: Màrius Luis, Francesc Rivera, Joan Rovira, Joan Soriano, Samuel Morera i Josep Macias i Puig.⁶² Aquest terrassenc va morir jove, als 26 anys, però va tenir una vida interessant i intensa. Era fill de Josep Macias i Marimon i fou secretari general de les JSUC. A casa seva tenien una coneguda botiga de roba al carrer Goleta.⁶³ Francesc Rivera i Joan Rovira van ser Venerables Mestres de la lògia de Terrassa.

L'activitat de Morera es va veure reflectida en tasques de representació, en el redactat d'algunes planxes significatives i en gestos de col·laboració i solidaritat amb d'altres germans. El 2 de novembre de 1935 fou escollit delegat representant en l'Assemblea Extraordinària de les Valls de Barcino.⁶⁴ El text on s'acordà el nomenament s'identifica com a Lògia Prat i Armengol.

Samuel Morera va patir presó, per tercera vegada, al centre penitenciari de la Model de Barcelona amb motiu del judici i posterior sentència condemnatòria

57 CDMH-Masoneria-B-275. Expedient de Samuel Morera. Carta del venerable mestre Raimon Ratés, de la lògia Fidelidad 36 de Rubí, convidant els germans a la cerimònia.

58 Pere SÀNCHEZ. «De la gran Logia Simbólica Regional Catalana a la Gran Logia Española. Un ejemplo de vocación política en la masonería popular (1868-1939)».

59 Rafael Comes ens explica que Bartomeu Prat i Armengol (1834-1897) va marxar a ultramar el 1866 i més endavant retornà a Terrassa. Fou enterrat al Cementiri civil. El seu germà, Josep Prat i Armengol (1826-1914), destacà en el món fabril de la ciutat per diferents i singulars iniciatives. Construï un gran edifici al carrer de Sant Jaume i inventà un «oli» amb qualitats guaridores. La seva llar fou una espècie de centre mèdic.

60 Pere SÀNCHEZ. *Op. cit.*

61 «La francmaçonneria a la palestra», *L'Acció*, 4 de març de 1935.

62 Josep SÀNCHEZ I CERVELLÓ i Quim VENDRELL. *Gran Lògia de Catalunya. Orígens, consolidació i repressió franquista. Una història vigent.*

63 La informació sobre Josep Macias (1911-1937) m'ha estat facilitada per Rafael Comes.

64 CDMH-Masoneria-B-275. Comunicació de la lògia Prat i Armengol de Terrassa, 4 de novembre de 1935.

arran dels Fets d'Octubre de 1934. El seu primer ingrés havia estat el 1929 i el segon a la presó de Terrassa de març a abril de 1935. Hem localitzat una interessant planxa escrita des del centre penitenciari —gener de 1936— on palesà el seu agraïment pel suport d'alguns germans maçons de la Lògia Temis de Barcelona:

«[...] veus dimanants d'aquell cercle de ferro simbolitzat en la cadena que uneix a tots els homes del nostre planeta, units pels sublims símbols d'"Igualtat, Llibertat i Fraternitat," crit de lluita que els homes lliures del món empenen per empenyer aquest carro del progrés, obstaculitzat constantment pels representants de l'obscurantisme, enemics seculars de les llibertats humanes i dels avenços polítics i socials del món.»⁶⁵

El suport i complicitat dins l'organització maçònica es va posar en evidència en diferents moments de la vida de Samuel Morera. La bona entesa amb alguns germans de diferents lògies i alhora representants destacats d'Esquerra va ser important en la seva activitat política i professional durant la Segona República i la Guerra Civil, com fou el cas de Carles Martí i Feced.

L'agost de 1938 se li demanà a Morera la col·laboració per trobar els fills d'un germà de la Lògia Barcino. Foren localitzats a la colònia de Can Palet del terme d'Ullastrell. Morera respongué aquella sol·licitud dient: «els germanets Josep, Miquel i Antoni Fernández es troben en bon estat de salut i ben atesos».⁶⁶

Morera continuà l'activitat maçònica en l'etapa del seu exili a Mèxic. Formà part de la Logia Libertad 233 dins la Gran Logia del Valle de México (GLVM). Va assolir diferents graus dins el Ritu Escocès Antic i Acceptat que ja havia practicat a Terrassa. El 1948 va arribar al grau 30 que correspon al de Cavaller Kadosch. Aquest era el darrer dels anomenats graus filosòfics. El rang més elevat es coneix amb el nom de Sobirà Gran Inspector General i correspon al grau 33.⁶⁷

65 CDMH-Masoneria-B-275. Carta de Samuel Morera a la lògia Themis de Barcelona, 8 de gener de 1936.

66 JCB.

67 José Antonio FERRER. *La Masonería*.

2.6. Primera estada a la presó

Samuel Morera, redactor en cap de *La Acción*, ingressà a la presó Model de Barcelona —amb Francesc Casas i Valentí Puigdomènech— el 4 d'abril de 1929 i hi va romandre fins el 17 d'abril.⁶⁸ Anys després recordaria la primera estada a la presó per «*impulsar idees republicanes*».⁶⁹ Sempre va agrair a tots els que li varen fer costat en aquella desagradable experiència, com fou el cas del republicà Gaspar Armengol.⁷⁰

El diari representatiu de les esquerres de Terrassa celebrava, dues setmanes després en el seu editorial, la seva posada en llibertat i feia referència a «*la infame delación*» que patiren Morera i els seus col·laboradors. També celebrava el gran nombre de visites que havia rebut durant els dies de reclusió.⁷¹

Morera va coincidir a la Model amb Lluís Companys i és ben possible que la seva amistat s'iniciés en el marc d'aquella adversa situació. Companys va estar empresonat entre febrer i maig de 1929, per la temptativa de derrocament de la Dictadura que pretenia dur a terme el polític republicà conservador José Sánchez Guerra. Es tractava de detenir a Alfons XIII i al general Primo de Rivera a la vegada que s'organitzava un Govern Provisional a València. El grup revolucionari format a Barcelona, que havia de donar suport a l'aixecament de València, agrupava representants polítics, sindicals i membres de la guarnició militar de la ciutat. El complot fou un fracàs generalitzat.⁷² A més de Lluís Companys, també ingressà a la presó fins al maig de 1929, Joan Lluhi.⁷³

68 *La Acción*, 5 d'abril de 1929.

69 *L'Acció*, 2 de febrer de 1934.

70 *L'Acció*, 22 de novembre de 1935. Homenatge a Gaspar Armengol en el primer aniversari de la seva mort. Textos de Joan Font, Samuel Morera, Domènec Palet i Barba, Miquel Palet, Joan Ponsa, Magí Rodó, Antoni Rovira i Virgili i Enric Torres.

71 *La Acción*, 17 d'abril de 1929.

72 *La Vanguardia*, 2 de febrer de 1929.

73 Josep Maria SOLÉ I SABATÉ I Joan VILLARROYA. «Lluís Companys i Jover» a Josep Maria SOLÉ I SABATÉ (dir.) *Història de la Generalitat de Catalunya i dels seus presidents*.

L'estada a la presó portà a Valentí Puigdomènech, bon assagista, amic i fidel col·laborador de Samuel Morera, a escriure un poema, «Plany», carregat d'emoció i sentiment:

*«El foc que tinc aquí, iay!
que penes i dolors em porta.
El foc que tinc aquí, iay!
que de llàgrimes em costa.*

*És la llum d'un ideal
que pugna per eixir-ne,
de l'immens foc i bracerat
que sento del pit endintre.*

*És la llum d'un pensament
la flama que'm devora.
És gaire bé un sentiment
que sento per tal Senyora,*

*És per la bona llibertat
que'm corseco, i em migra.
És a la trista fosquetat,
que jo tinc per enemiga.*

*És per veure resplendir,
la llum Santa i Divina
que cerco, jo, un bon matí,
per fer-li cants d'alegria;*

*per cantar-li a la beutat;
fer per ella un gros himne.
iUn himne gran de llibertat
d'un poble, que n'és digne!*

*El foc que tinc aquí, iay!
que dolors i penes em porta.
El foc que tinc aquí, iay!
que de llàgrimes em costa.»⁷⁴*

74 Valentí PUIGDOMÈNECH. «Plany», *La Acción*, 26 d'abril de 1929, p. 3.

L'ACCIO

Poble: s'ha de portar a l'Assentament de la xarxa de clar-segures i de la coherència de la Hiera del Palau, obres que tècnicament, no, responen als esforços pecuniaris que han fet els ciutadans. Les responsabilitats s'exigiran a tots contra tots. I a qui sigui com sigui.

Subscripció mensual, 0'50 ptes. Número solt, 0'15 ptes.

Periòdic d'Esquerra Republicana

Redacció i Administració: Creuat, 9 - Telèfon, 215
No es tornen els originals. Dels articles en són responsables llurs autors

Epoca II - Any X

Dimecres 8 d'Abril de 1931

Número 437

Bloc Republicà Catalanista

CANDIDATURA PER A REGIDORS

Districte I

Josep Camí i Esteve

VIAJANT

Francesc Devant i Prats

INDUSTRIAL

Avelí Estrenjer i Macià

ADVOCAT

Jaume Figueres i Salelles

OBRER

Albert Oliart i Llach

COMPTABLE

Districte II

Pere Trenchs i Bassas

OBRER

Francesc Casas i Boada

OBRER

Josep Girona i Boada

COMPTABLE

Josep Mallafré i Segarra

INDUSTRIAL

Districte III

Samuel Morera i Ribas

OBRER

Miquel Parera i Rifé

AGRICULTOR

Josep Petchamé i Tusell

OBRER

Frederic Seguéis i Autonell

INDUSTRIAL

Districte IV

Domenec Armengol i Ballbé

COMERCIANT

Ferran Fàbregas i Esteve

AGRICULTOR

Francesc Llongueres i Mach

COMPTABLE

Enric Torres i Plá

AGRICULTOR

Pere Tusell i Rovira

INDUSTRIAL

Districte V

Ramon Camps i Celma

OBRER

Joan Genescà i Archs

COMERCIANT

Jaume Ribera i Molins

INDUSTRIAL

Per Terrassa

Per Catalunya

Per la República

Voteu aquesta Candidatura

8 d'abril de 1931

Portada de L'Acció,
amb la candidatura
municipal del Bloc
Republicà Catalanista
liderat per Fraternitat
Republicana de Terrassa,
—adherida
a la nounada ERC—
a les eleccions
que comportaren
la proclamació
de la República.
BCT

Temps de República: anhels, ordre i conflictes (1931-1933)

3

3.1. Compromís amb Esquerra Republicana

L'estima i entossudida defensa de Samuel Morera pels interessos de Terrassa es traduïren en nombroses actuacions, àdhuc notoris enfrontaments i decisions polèmiques, dins les tasques municipals, bé com a alcalde o com a regidor, entre 1931 i 1937.

La seva trajectòria i compromís dins Fraternitat Republicana derivaren en la implicació i complicitat amb el naixement d'Esquerra Republicana de Catalunya. Morera va participar en la Conferència d'Esquerres Catalanes que va tenir lloc a l'Ateneu Republicà de Gràcia i després al Foment Republicà de Sants, entre el 17 i 19 de març de 1931.⁷⁵ El nou partit naixia com a confluència i síntesi de la gent de l'Estat Català de Francesc Macià, del Partit Republicà Català de Lluís Companys, del «*setmanari socialista*» *L'Opinió* de Joan Lluhí i de nombroses entitats del republicanisme local i comarcal.⁷⁶

Els terrassencs Samuel Morera i Josep Petchamé en nom de Fraternitat Republicana,⁷⁷ i el periodista Joaquim Ventalló⁷⁸ de *L'Opinió* varen participar i s'adheriren a les conclusions d'aquell històric Congrés fundacional del partit hegemònic de la Catalunya republicana.

La implicació de Samuel Morera amb Esquerra continuà amb la seva participació, l'octubre de 1931, en l'Assemblea preparatòria del 1r Congrés Nacional que va tenir lloc el 13 i 14 de febrer de 1932. Formà part de la ponència so-

75 Ramon ALQUÉZAR. «Esquerra Republicana de Catalunya» dins *Esquerra Republicana de Catalunya. 70 anys d'història (1931-2001)*.

76 Joan B. CULLA. *Esquerra Republicana de Catalunya, 1931-2002. Una història política*.

77 ANC1-886-T-6639. «Entitats adherides a Esquerra Republicana de Catalunya en diverses localitats catalanes». En una fitxa de Fraternitat Republicana de Terrassa, de l'1 de maig de 1934, hi consten Jaume Figueres com a president del Consell Directiu i Valentí Puigdomènech com a president del Comitè Polític. Figuren com a bons oradors: Domènec Armengol, Hermies Busqué, Samuel Morera, Domènec Palet i Barba, Miquel Palet i Valentí Puigdomènech.

78 Pau VINYES. *Visca la República! Joaquim Ventalló, periodista, polític, poeta i traductor*.

Terrassa, 6 de juliol de 1931

El president Francesc Macià, amb l'alcalde accidental Samuel Morera, davant l'església de l'antic Convent de Sant Francesc, de camí a l'Hospital de Sant Llàtzer en la seva primera visita oficial a la ciutat.

GASPAR, SAGARRA I TORRENTS / ANC

bre «El Problema Religiós» al costat d'Humbert Torres, Edmon Iglésies, Pere Comas, Josep Armengol, Jaume Roig, Andreu Fusté i Maria Dolors Bargalló.⁷⁹ I també de la ponència sobre «Afers Municipals», amb Roc Boronat, Magí Soler, Antoni Andreu, Jaume Martí i Cabot, Enric Canturri, Cavol, Grau, Domènec Carrové, Francesc Missé i Lluís Prunés.⁸⁰

Morera fou escollit membre del Comitè Executiu Central que va sorgir del 2n Congrés Nacional celebrat el 24 i 25 de juny de 1933, en representació de la Federació de Barcelona-Circumscripció.⁸¹ En anys successius es va mantenir el seu concurs i participació dins el Comitè Central d'Esquerra i com a president de la Federació Comarcal del Vallès Occidental. Morera compatibilitzà, de manera habitual, les tasques municipals amb responsabilitats nacionals a ERC.

Va participar, entre d'altres reunions significatives, en el Comitè Executiu del 27 de setembre de 1933 per preparar el 2n Congrés Nacional extraordinari del 7 d'octubre. Hi havia una situació molt delicada al voltant del grup de *L'Opinió*, respecte a les seves crítiques vers el partit i de la recent publicació del manifest «Als militants i al Comitè Executiu Central d'Esquerra Republicana de Catalunya» del 21 de setembre. Els vint-i-quatre membres del Comitè Executiu sota la presidència de Francesc Macià van acordar la convocatòria del Congrés i l'expulsió dels dissidents: Joan Casanelles, Pere Comas, Joan Lluhí, Josep Tarradellas i Antoni Xirau. El Congrés també tractaria la situació de crisi que es vivia a l'Ajuntament de Barcelona.

Tres anys després, el 3r Congrés Nacional d'Esquerra s'havia de celebrar a Terrassa del 30 de maig a l'1 de juny de 1936. El lloc no podia ser un altre que la sala d'actes de la Casa del Poble, seu de Fraternitat Republicana.⁸² Aquell Congrés fou ajornat dues vegades per circumstàncies relacionades primer amb l'argument d'una millor preparació de les ponències i des-

prés amb motiu del context polític enrairit que s'estava produint.

El 18 de juliol de 1936 fou la data assenyalada definitivament i el lloc el Palau de Projeccions de Montjuïc, a Barcelona. Morera, que seguia formant part del Comitè Executiu Central com a representant de Barcelona-circumscripció, fou un dels membres de la Mesa que obrí el Congrés.⁸³ La greu realitat del moment va fer que Joan Casanovas fes una intervenció apel·lant que la situació no convidava a discutir ponències sinó a la «defensa de la República i de Catalunya». El Congrés s'ajornava fins a l'octubre. El discurs de Lluís Companys fent una crida a l'optimisme, malgrat la situació, va representar la cloenda d'aquella efímera trobada.⁸⁴

3.2. Eleccions municipals i canvi d'escenari

El primer gran repte d'Esquerra Republicana després del seu naixement foren les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931. A Terrassa la candidatura d'esquerrers, anomenada Bloc Republicà Catalanista, —formada pel Centre Catalanista Republicà, Fraternitat Republicana i Centre Republicà Obrer— triomfà en aquella important convocatòria enfront la Coalició Monàrquica i la Candidatura Catalanista de la Lliga Regionalista.⁸⁵

Candidatura	Vots	%	Regidors
Bloc Republicà Catalanista	3.686	50,10%	21
Coalició Monàrquica	1.960	26,64%	9
Candidatura Catalanista	1.587	21,57%	1
Bloc Obrer i Camperol	123	1,67%	-

La proclamació de la Segona República tingué lloc, enmig d'una gran eufòria, dos dies més tard. Morera va tenir, en aquelles primeres hores, un paper destacat com a president de la Junta provisional que es va organitzar. Avel·lí Estrenjer (Centre Catalanista Repu-

79 Betsabé GARCIA. *Maria Dolors Bargalló. Feminista i propa-gandista d'esquerra*.

80 *L'Opinió*, 14 de novembre de 1931, p. 2.

81 Maria Dolors IVERN, *Op. cit.*, Volum 2, p. 281.

82 *La Humanitat*, 10 de maig de 1936, p. 1.

83 ANC1-886-T-6588.

84 *La Humanitat*, 19 de juliol de 1936.

85 *El Dia*, 13 d'abril de 1931, p. 1-2.

Terrassa, 6 de juliol de 1931

Una gernació de ciutadans davant l'Ajuntament
per escoltar el president Francesc Macià, de visita a la ciutat.

GASPAR, SAGARRA I TORRENTS / ANC

blicà) fou el primer alcalde republicà del nou Ajuntament que es va constituir el 16 d'abril. Samuel Morera (Fraternitat Republicana) i Ramon Camps (Centre Republicà Obrer) figuraven com a primer i segon tinent d'alcalde al capdavant dels departaments d'Obres i de Governació, respectivament.

Així relatà Baltasar Ragon el 14 d'abril a Terrassa:

«Mentrestant, un grup de joves invadí el Saló de Sessions emportant-se del mateix, el retrat d'Alfons XIII, que fou estripat i cremat al Raval, davant mateix de la Casa Consistorial, enmig de visques i moris sortits d'una gran gentada que, en assabentar-se dels fets, havia fet cap en aquell indret.

[...]

Arreu de la nostra ciutat es comentà la proclamació de la República i l'animació a la via pública fou extraordinària.

A la Casa del Poble i al Centre Catalanista Republicà fou posada al balcó la bandera republicana.

A dos quarts de set s'organitzà al Raval una nombrosíssima manifestació, acompanyada de la Banda Municipal que interpretava "La Marsellesa". Els manifestants portaven la bandera republicana desplegada i uns rètols amb les inscripcions "Volem l'amnistia total", "Llibertat presos" i "Desarme Sometent".

La manifestació es dirigí a la presó, d'on fou extret el retrat d'Alfons XIII, que fou estripat davant de l'edifici. Després de no poca resistència de l'escarceller, un grup es féu amo de les claus de les cel·les i foren alliberats els detinguts, en nombre de set, que foren aclamats i portats a braços.

Quan foren al Raval des del balcó de Casa la Ciutat parlaren als manifestants els senyors Morera (Samuel), Camí i Estrenjer, que foren entusiàsticament aplaudits.

La Banda Municipal interpretà "La Marsellesa" i "La Santa Espina", que foren ovacionades per la multitud.

A les set, un grup es dirigí, al Reial Col·legi de les Escoles Pies, on foren sol·licitats els dos retrats que posseïen d'Alfons XIII, els quals foren destruïts al pati del propi Col·legi.

També a precés del grup, els pares escolapis lliuraren la bandera espanyola, que fou cremada davant l'edifici.

En havent sopat, ja des de les nou, la via pública es

trobava novament animada com mai s'havia vist a la nostra ciutat, ni en dies de grans festes. S'ompliren els casinos i cafès i arreu es parlava del gran esdeveniment.

El Raval es trobava abarrotat de gent per tal d'escoltar, com els havia estat promès a la tarda, les conclusions que havien confeccionat els representants dels obrers locals, per enviar al Comitè provisional de la República.

Un delegat del Comitè Obrer llegí les següents conclusions:

Primera: Llibertat absoluta als presos.

Segona: Desarmament del Sometent.

Tercera: Separació de l'Església de l'Estat.

Quarta: Llibertat de pensament, de reunió i de tribuna.

La multitud es dispersà amb el major ordre i molts es dirigiren a la Casa del Poble, on hi tenia lloc un ball públic per a celebrar l'aconteixement. El saló de festes i el cafè es trobaven plens de gom a gom. Igualment el jardí. L'orquestra interpretà diverses vegades "La Marsellesa" en mig d'aplaudiments i gran entusiasme.

A les nou de la vetlla, es celebrà a la Casa de la Ciutat una Assemblea de representants de totes les entitats de Terrassa, convocada per la Junta provisional que s'encarregà del govern de la ciutat.

Després d'exposar cadascú els seus punts de vista, el president senyor Samuel Morera donà per acabada l'Assemblea, no sense haver donat abans les gràcies per l'assistència a tots els representants d'entitats, i dels seus oferiments de cooperació a la tasca que es proposaven portar a cap així que rebessin les oportunes ordres del Govern provisional de la República.»⁸⁶

La proclamació de la Segona República a Terrassa, més enllà de la joia i gatzara populars, els canvis en el nomenclàtor i l'eufòria col·lectiva en els espais republicans de la ciutat,⁸⁷ pretenia ser, per part d'Esquerra

86 Baltasar RAGON. *Terrassa fa cinquanta anys. Historials dels anys 1931, 1932, 1933, 1934, 1935.*, p. 56-59.

87 Casa del Poble. Cremat, 9; Centre Catalanista Republicà. Carrer Sant Pere, 38; Casa del Poble de Sant Pere. Carrer Fraternitat; Casal d'Esquerra a Can Palet. Districte III (Bar la Rabassada); i Ca n'Aurell. Districte IV (Cafè del Sol).

Terrassa, 6 de juliol de 1931

El president Francesc Macià, de visita a la ciutat, es dirigeix a la multitud des del balcó de l'Ajuntament, acompanyat, entre d'altres, per l'alcalde accidental Samuel Morera i el diputat Domènec Palet i Barba.

GASPAR, SAGARRA I TORRENTS / ANC

Republicana, un gest convincent a favor de la convivència, la llibertat, l'entesa i el diàleg.

Amb l'arribada de la República es posava l'èmfasi en defugir del desordre, l'enfrontament i la violència. Calia evitar qualsevol actitud de venjança alhora que es destil·lava una actitud «comprensiva» i quelcom ensucrada vers les classes conservadores, el salisme per exemple, com a paradigma del vell caciquisme, de les ràncies tradicions, les injustícies socials i covardes actituds.

L'editorial de *L'Acció*: «*ni rencors, ni odis*» feia una crida a col·laborar en aquells moments històrics. Es demanava que ningú posés entrebancs en la consolidació de la República. La proclama demanava un ferm suport i total confiança per als representants polítics que havien estat escollits.⁸⁸

3.3. Junts però malavinguts

La coalició republicana guanyadora de les eleccions municipals, malgrat una aparent i ferma cohesió, havia tingut importants diferències per caminar plegats com a candidatura. L'èxit obtingut no va resoldre les desavinences existents sinó tot el contrari. Les esquerdes foren insalvables. El Bloc Republicà Catalanista, amb els corresponents canvis d'alcalde, va governar Terrassa fins a les eleccions municipals de 1934. Els grups que el formaven, eren:⁸⁹

1. Fraternitat Republicana (FR). Era l'agrupació hegemònica de la història republicana de la ciutat. S'identificava, majoritàriament, amb la Casa del Poble. Fraternitat Republicana participà a la Conferència d'Esquerres Catalanes que donà lloc a la fundació d'Esquerra Republicana de Catalunya. Comptava amb la figura carismàtica de Samuel Morera al capdavant i Domènec Palet i Barba en formava part des dels seus orígens. No hi ha dubte que el diputat a Madrid era el gran referent històric de l'entitat i un exemple de prudència, consens i civisme.

88 «Ni rencors, ni odis», *L'Acció*, 18 d'abril de 1931, p. 1.

89 Xavier MARCET. «La Segona República», *Història de Terrassa*..

Els regidors escollits en nom de Fraternitat foren: Domènec Armengol, Josep Camí, Francesc Casas, Francesc Devant, Jaume Figueres, Joan Genescà, Samuel Morera, Josep Petchamé i Jaume Ribera.

2. Centre Republicà Obrer (CRO). Escissió radical de la Casa del Poble. Ramon Camps, vinculat al Sindicat de l'Art Fabril, n'era el líder. Els consellers escollits foren: Ramon Camps, Ferran Fàbregas, Francesc Llongueras, Miquel Parera, Enric Torres i Pere Trenchs.

3. Centre Catalanista Republicà (CCR).⁹⁰ Escissió de l'Associació Catalanista, nova denominació de l'antiga Associació Nacionalista nascuda el 1917. Les discrepàncies en el si de l'Associació giraren, sobretot, al voltant de participar o no del discurs i compromís republicans. L'Associació Catalanista representava, en bona mesura, el catalanisme conservador vinculat a la Lliga Regionalista. Un sector dels seus integrants fundaren el 1930 el Centre Catalanista Republicà i formaren part d'Acció Catalana. Els regidors electes van ser: Avel·lí Estrenjer, Josep Girona, Josep Mallafré, Albert Oliart, Frederic Segués i Pere Tusell.

Avel·lí Estrenjer, representant d'Acció Catalana Republicana, fou designat alcalde en nom de la coalició del Bloc Republicà Catalanista. Val a dir que la decisió d'Estrenjer⁹¹ de presentar-se a les eleccions legislatives del 28 de juny de 1931 va fer que abandonés temporalment l'alcaldia,⁹² Morera el rellevà, en funcions d'alcalde accidental, fins el seu retorn el 22 de setembre següent.

Cinc mesos després, una suposada i negligent actitud d'Estrenjer davant els Fets de Febrer de 1932, en relació a l'assalt llibertari a l'Ajuntament, i les dures crítiques del diari *L'Acció* li varen passar factura i va dimidir. El rellevà a l'alcaldia Ramon Camps com a resultat de l'entesa entre Acció Catalana i la gent del Centre Republicà Obrer.

90 Rafael COMES. «El Centre Catalanista Republicà de Terrassa».

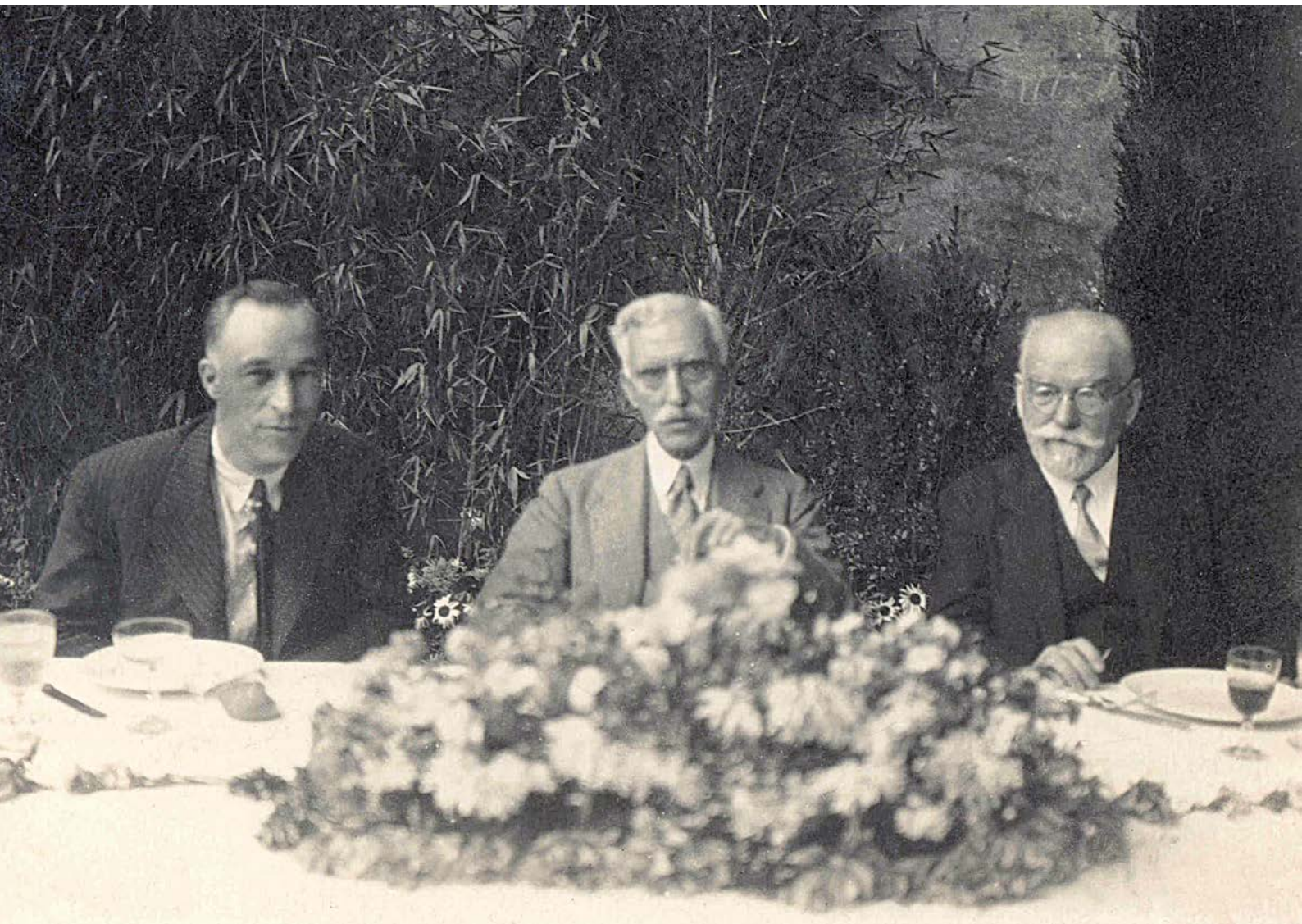
91 *El Dia*, 3 de juliol de 1931.

92 ACVOC. Acta del Ple de l'Ajuntament de Terrassa de 2 de juliol de 1931. En el ple de 9 de juny de 1931 Samuel Morera ja havia exercit, prèviament, com alcalde abans del període de temporalitat que començà un mes després.

Terrassa, 6 de juliol de 1931

El president Francesc Macià entre l'alcalde accidental Samuel Morera
i el diputat Domènec Palet i Barba, durant el banquet ofert en honor seu.

FBM

QUADRE 2

Les cinc etapes de Samuel Morera a l'alcaldia de Terrassa (1931-1937)

Inici	Final	Motiu
2 juliol 1931	22 setembre 1931	Accidental per dimissió d'Avel·lí Estrenjer
1 desembre 1932	2 febrer 1934	Electe després de la dimissió de Ramon Camps i Celma
2 febrer 1934	7 octubre 1934	Electe a eleccions municipals fins els Fets d'Octubre
26 febrer 1936	24 agost 1936	Reposició fins dimissió per pressió del sindicalisme revolucionari
28 juny 1937	11 desembre 1937	Electe després dels Fets de Maig fins el vot de censura

El tercer alcalde de la Segona República a Terrassa va ser Samuel Morera amb el suport i legitimitat que li donaren els resultats existosos d'Esquerra Republicana en les eleccions al Parlament de Catalunya del 20 de novembre de 1932. Aquest mandat com a electe se situa entre el desembre de 1932 i el febrer de 1934.

Val a dir que, de manera continuada i progressiva, s'imposà, per damunt de tot, el discurs d'Esquerra Republicana en clara sintonia amb la tradicional i veterana Fraternitat Republicana. Amb el pas del temps, la identificació d'Esquerra i la Casa del Poble del carrer Cremat, 9, fou gairebé total. Esquerra era el paradigma del progrés i de l'avinentsa entre política i classes populars.

3.4. Alcalde accidental

Samuel Morera es presentà com el gran personatge de la política progressista i d'esquerres d'aquells anys des de la primera i temporal experiència de gestió davant l'alcaldia. Oferia un discurs contundent, legalista i, habitualment, inflexible. Era un home de caràcter fort i decidit. Representava la projecció i voluntat de solidesa d'un partit novell, l'autoritat i l'ordre a la ciutat. Era, en certa manera, el jacobinisme traslladat a l'alcaldia.

Morera era home de fermes conviccions que s'havia forjat com a polític durant els anys de la Dictadura en el marc de la defensa de la justícia social, el discurs laïcista i anticlerical i el compromís polític en clara afinitat amb la Casa del Poble. Va ser un home de partit i d'extrema fidelitat al discurs més oficial i le-

galista. Considerà que la seva participació i presència en el Comitè Executiu d'Esquerra no l'havia de distreure, ans al contrari, de la seva gran responsabilitat que eren afers i reptes de la ciutat de Terrassa.

Morera estava convençut, i així ho transmeté en reiterades ocasions, que el municipalisme era la base i punt de partida del progrés i les anhelades millores d'una comunitat atenallada per l'herència de tota mena de mancances, rancis paternalismes i desequilibris socials.⁹³ Esquerra es marcava el repte d'elaborar i executar un pla municipalista «amb el suport dels bons ciutadans».⁹⁴

La seva implicació amb la ciutat fou molt gran i durant molt de temps. La seva complicitat amb Terrassa no estava exempta d'una singular manera de fer política i de gestionar tota mena de reptes i conflictes. El seu tarannà provocava, sovint, notables discrepàncies en les relacions dins i fora d'Esquerra Republicana.

Això podia significar la cara i la creu del personatge. Homes com Valentí Puigdomènech, Domènec Armengol, Josep Petchamé, Isidre Almirall, Miquel Palet o Jaume Figueres palesaren, amb notable fidelitat, la

93 ACVOC, 1/1 Ajuntament de Terrassa. Comissió de Governació, Expedients de la Comissió de Governació, capsa 237. Morera participà com a tinent d'alcalde en el Congrés Extraordinari de la Unió de Municipis d'Espanya d'octubre de 1931 i com a alcalde en el 1r Congrés Municipalista Català, el febrer de 1933. Vegeu ACVOC. Acta del Ple de l'Ajuntament de Terrassa de 26 de gener de 1933; L'Acció, 21 de febrer de 1933. També participà en l'Assemblea de la Federació de Municipis Catalans del 15 de març de 1936.

94 TEROL. «La tasca de l'Esquerra a l'Ajuntament», L'Acció, 16 de gener de 1933.

Terrassa, 6 de juliol de 1931

El president
Francesc Macià
amb l'alcalde accidental
Samuel Morera
visitant les esglésies
de Sant Pere de Terrassa.
GASPAR, SAGARRA
I TORRENTS / ANC

seva complicitat amb el màxim representant del republicanisme local. Palet i Figueres, però, se'n distanciarien, de manera important, en plena Guerra Civil.

L'Avi ens visita

Samuel Morera, en funcions d'alcalde accidental, fou l'amfitrió, juntament amb Domènec Palet i Barba, de Francesc Macià en la seva primera visita, com a president de la Generalitat, a la ciutat de Terrassa.⁹⁵ La trobada amb l'insigne personatge va ser el 6 de juliol en plena Festa Major.

Macià va tenir, i patir alhora, un atapeït programa que va començar a l'Hospital de Sant Llätzer per ser objecte, a continuació, d'una gran rebuda a l'Ajuntament. Morera demanava respecte i comprensió davant l'edat i l'agenda de l'il·lustre visitant. En els jardins de la casa consistorial va tenir lloc el dinar d'autoritats i entitats. Per la tarda visità el Casino del Comerç, el Círcol Egarenc, el CADCI, les esglésies de Sant Pere, la Fraternitat Republicana de Sant Pere, la Casa del Poble i el Camp del Terrassa FC.

S'aprofità l'estada de Macià per canviar el nom de la Plaça Major o Plaça Vella per Plaça de la República. Els dirigents d'algunes entitats com el Centre Republicà Obrer o el Gran Casino manifestaren el seu desacord i enuig en no poder comptar amb la seva presència per qüestió de temps. Macià tornà a visitar Terrassa en dues ocasions el 1933. En una d'elles, el 2 d'abril, va inaugurar el Grup escolar Genescà i les instal·lacions de Ràdio Terrassa.

Les diferents visites de personalitats polítiques, com foren les de Francesc Macià, Marcel·lí Domingo (1 de novembre de 1931), Lluís Companys (4 de febrer de 1934), Manuel Azaña (28 d'agost de 1934) o la del cònsul de la Unió Soviètica Vladímir Antonov-Ovséienko (24 de febrer de 1937) estigueren habitualment caracteritzades per un descomunal recorregut que obligava el personal de seguretat i de protocol a modificar a corre-cuita, i sobtadament, els llocs a visitar i/o la seva durada. En qualsevol cas, el Raval acabava sent el lloc de confluència i trobada de la ciutadania i d'homenat-

ge popular al visitant de torn.⁹⁶ Aquest punt neuràlgic de la ciutat ha estat testimoni directe de nombrosos parlaments, convocatòries i mobilitzacions dins la història contemporània de Terrassa.

En la visita d'Azaña, la premsa atorgà el rang d'«alcaldesa» a Benigna Blanco, l'esposa de Morera.⁹⁷ Val a dir que ella fou procliu a defugir qualsevol protagonisme i adoptà sempre una actitud discreta davant les exigències protocol·làries. Ben cert, també, que Benigna palesà el seu inequívoc compromís amb les activitats de la dona i el moviment feminista dins ERC.⁹⁸

3.5. Tensió creixent i persistent conflicte

Aquells dies de la Festa Major foren com un petit oasi en el progressiu clima de crispació que es vivia a la ciutat entre destacats sectors de l'anarcosindicalisme local i la gent vinculada al món republicà i també catalanista. El diari *L'Acció* esdevingué un habitual escenari i un fidel aparador en el quadre de reflexions i també d'acusacions entre defensors de l'acció política i de progrés a l'ampara de la República i els que consideraven que la via sindical i la mobilització social sense embuts eren l'única alternativa per a les classes populars.

En realitat es polaritzà, enmig de continuades acusacions, la discussió entre els republicans i l'obrerisme vinculat amb la CNT sobre qui defensava millor aquell projecte de progrés i llibertats. El periodista Joan Ponsa en nom d'Esquerra i Espartacus Puig com a sindicalista, lluny de tota intransigència, mantingueren una forta i continuada polèmica.⁹⁹

96 Andreu CALAF. *El Raval, escenari principal. Impressions d'un espectador preferent. (1926-1946)*.

97 *L'Acció*, 29 d'agost de 1934.

98 Betsabé GARCIA. *Op. cit.*

99 Espartacus PUIG. «Los sindicalistas no son enemigos de la República», *L'Acció*, 31 de juliol de 1931; Joan PONSÀ. «Carta abierta para mi buen amigo Espartaco Puig», *L'Acció*, 7 d'agost de 1931; Espartacus PUIG. «En defensa de les idees» *L'Acció*, 13 d'agost de 1931.

95 *El Dia*, 8 de juliol de 1931.

Terrassa, 6 de juliol de 1931

El president Francesc Macià, a la porta de Fraternitat Republicana Federal de Sant Pere,
al carrer Fraternitat.

GASPAR, SAGARRA I TORRENTS / ANC

Els republicans es manifestaren en desacord amb l'agressivitat i maneres dels sindicalistes i aquests es consideraven víctimes de tot un reguitzell de difamacions i calúmnies. Hi havia una reciprocitat en les ofenses i el descrèdit. La idea i el sentit de República no era pas el mateix per uns o d'altres.

El to d'algunes columnes i editorials no deixava cap mena de dubte sobre una situació que albirava una tensió i un enfrontament inevitables:

«Ja fa temps que els obrers polítics venim aguantant els desfogaments epilèptics de Solidaridad Obrera, contra els prohoms polítics que exerceixen càrrecs en l'actual ministeri.

Els redactors del periòdic obrerista no s'han donat encara compte que el noranta per cent de sindicalistes no són deixebles de la deesa Acràcia, i que per respecte als ideals d'aquests mateixos obrers haurien de suavitzar un bon xic el llenguatge, i no inventar calúmnies com succeeix amb dolorosa freqüència.»¹⁰⁰

Morera es trobava immers en aquell foc creuat i el seu posicionament no oferia cap mena de dubte. La seva fermesa en nombroses decisions foren causa d'enfrontaments, al llarg dels anys, amb diferents sectors de la vida política i social de la ciutat. El seu anticlericalisme l'enfrontà amb els carlins, amb la gent de dretes i el catalanisme conservador. Sobresortí per la seva contundència vers els sectors llibertaris i radicals de l'obrerisme. El compliment de la llei i el manteniment de l'ordre estaven per damunt de tot.

L'alcaldia accidental de Morera, en substitució d'Estrenjer, es veié envoltada d'una progressiva tensió contra la seva persona i també d'una atmosfera farcida per una conflictivitat que esdevindrà el pròleg de polèmiques situacions en els anys següents. En el míting celebrat el 25 d'agost per la Federació Local de Sindicats al Teatre Recreo es varen pronunciar algunes calúmnies contra Morera per part del militant obrer Julià Abad. L'alcalde demanà en un escrit —«Carta oberta al Sr. President de la Federació Local de Sindicats»—

100 «No hi ha dret», *L'Acció*, 28 d'agost de 1931, p. 1.

si els comentaris eren a títol personal o en nom de la Federació.¹⁰¹

L'editorial d'*Avui*, periòdic catalanista republicà, es feia ressò d'aquell incident i palesava la seva preocupació pel que opinava que era una manca de respecte i deteriorament de la situació:

«D'encà de l'adveniment de la República, certs elements han vingut portant a terme una propaganda que no s'ha pas distingit pel seu contingut ideològic ni per la solidesa de la seva argumentació, sinó per la manca absoluta de respecte a persones i idearis que mereixien, quan menys, un tracte més correcte i afectuós. Aquesta manca de respecte, que és sempre un signe de baixa cultura, si pot, fins a cert punt, ésser objecte de justificació en moments de lluita apassionada i de revolta, no pot justificar-se, de cap manera, quan les coses estan encausades, quan s'està en ple període constructiu, en el qual tots tenim el deure de donar la sensació de què vivim uns moments de normalitat absoluta.»¹⁰²

La tibantor i enfrontaments d'Esquerra i de Morera, en particular, amb la gent de la CNT i de la FAI foren molt importants durant els primers mesos de la República i augmentaren amb el temps. Aquests foren més accentuats, d'elevada crispació i violència, en els primers mesos de la Guerra Civil i van provocar la seva dimissió com a alcalde el 24 d'agost de 1936.¹⁰³

A primers de setembre la cara i la creu d'aquella tensa situació es feren més presents. *L'Acció* celebrava el Manifest Trentista per part d'un sector de militants i dirigents de la CNT com un exemple de sensatesa, prudència i criteri davant: «els destructors incapaces de construir res»¹⁰⁴ en referència a la gent de la FAI. La presència a Terrassa d'aquell corrent trentista era minoritària i això explica les grans dificultats i entrebancs per fer-se escoltar així com la distant trajectòria en el

101 *L'Acció*, 28 d'agost de 1931.

102 «El respecte s'imposa», *Avui*, 8 de setembre de 1931, p. 1-2.

103 Xavier MARCET. «La Segona República», *Història de Terrassa*; AJUNTAMENT DE TERRASSA. *Samuel Morera*.

104 *L'Acció*, 4 de setembre de 1931.

Terrassa, 6 de juliol de 1931

El president Francesc Macià, amb l'alcalde accidental Samuel Morera,
al camp de futbol del Terrassa FC, del carrer Pitàgores.

GASPAR, SAGARRA I TORRENTS / ANC

recorregut sindicalista de la militància de la veïna ciutat de Sabadell. Espartacus Puig¹⁰⁵ i Josep Sanahuja n'eren defensors.¹⁰⁶

La primera setmana de setembre es declarà una vaga general que arribà a Terrassa el divendres 4. Les fàbriques deixaren la seva activitat i grups d'obers feien tancar tota mena d'establiments i comerços.¹⁰⁷ Es van demanar reforços a Barcelona. L'endemà, Samuel Morera publicà un ban on ofería complicitats per recuperar l'ordre i demanava als obrers que tornessin a la feina el dilluns.¹⁰⁸

Amb el títol de «*S'ha acabat*» trobem aquesta interessant editorial de *L'Acció* en el marc d'aquell persistent enfrontament i dins d'un ampli debat sobre els suposats objectius, possibilitats i conseqüències de les vagues:

«Som polítics, tenim fe amb la República. És un crim de lesa pàtria l'actitud inqualificable, terriblement pertorbadora, dels anarco sindicalistes de la C.N.T. Les seves contínues protestes de tolerància, d'apoi a la República són un sarcasme i un cinisme, ja que des de llur proclamació, han vingut hostilitzant-la freqüentment sense preocupar-se dels perjudicis que irrogaven al comerç i a la vida econòmica del nostre poble. La conducta dels anarco-sindicalistes és de fet abominable, mereix la repulsa seria dels homes que en la sindicació hi veiem una necessitat per a enfrontar-nos davant el capital, i un motiu de companyerisme per a assolir tots aquells avantatges morals i econòmiques compatibles amb el desenrotllament i riquesa de les indústries que s'explotin.

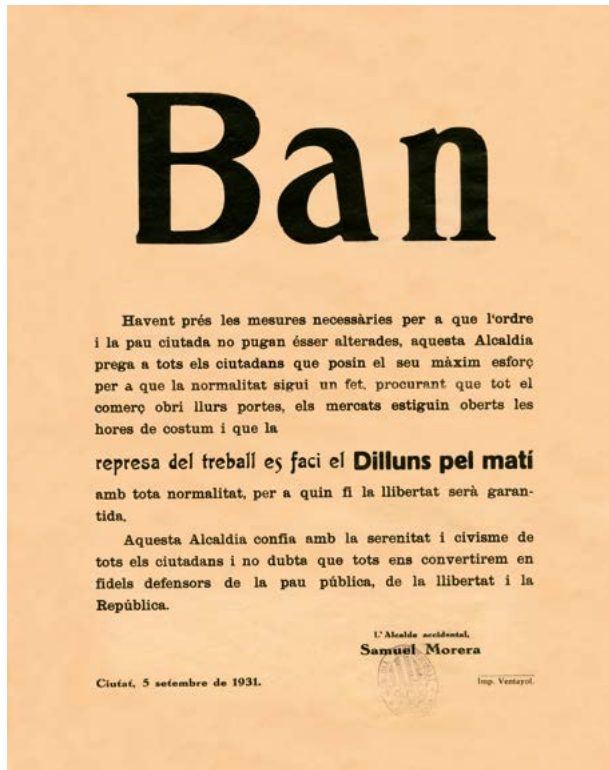
Els dirigents de la C.N.T. són cecs; no saben on van ni on toquen, ni com deuen desenvolupar-se. El seu fa-

105 Xavier MARCET i Josep PUY. «Espartacus Puig, sindicalista», *Terme*, núm. 1, novembre de 1986. «La Guerra Civil a Terrassa. Monogràfic».

106 Xavier MARCET. «La Segona República», *Història de Terrassa*.

107 *El Dia*, 4 de setembre de 1931.

108 ACVOC, 1/1 Ajuntament de Terrassa, Comissió de Governació, Expedients de la Comissió de Governació, capsa 425. Bans i edictes.

5 de setembre de 1931

Ban de Samuel Morera, com a alcalde accidental, cridant a la tornada al treball i la recuperació de la normalitat després d'unes jornades de vaga.

ACVOC

natisme sectari els porta a cometre les més indignes atrocitats, i avui plantegen les vagues amb caràcter indefinit, per a transformar-les en revolucionàries, i a les poques hores han de capitular ignominiosament per la manca d'ambient i de preparació adequades [...]

S'ha acabat, doncs, l'imperi de la coacció pel terror, i aquesta gran vergonya no es repetirà més. Els passats desordres tenen una significació vertaderament antirepublicana, doncs han estat promoguts en els precisos moments en què el govern de la República ha ficat a la presó els suposats responsables de la vergonyosa administració dictatorial. Els obrers i republicans sabrem desfer els plans dels falsos revolucionaris perquè, si la República caigués, a darrera seu no hi vindrien els soviets, sinó el feixisme o la dictadura militar. I els republicans no volem ni una cosa ni l'altra.»¹⁰⁹

Des de les pàgines de *Solidaridad Obrera* s'atacà amb molta i ofensiva duresa la persona de Morera i se l'equiparava amb la figura de Mussolini i el feixisme italià. Les paraules i expressions emprades són una prova de l'agressivitat, creixent i sense treva, que va existir entre nombrosa gent del sindicat anarquista i el màxim representant del republicanisme terrassenc:

«La "Casa del Pueblo" (?) con el ex carlista Morera a la cabeza, vase convirtiendo en una sucursal del fascio italiano siempre dispuesta a lanzar más y más paletadas de cieno sobre la Confederación Nacional del Trabajo y sus más dignos, destacados y desinteresados militantes.

[...]

¿Qué pretende el ex carlista y ex libreño segundo alcalde de Tarrasa con sus absurdas provocaciones?

Aprovechando la relación que tuvo con algunos compañeros de la localidad antes de marcharse el Borbón, la utiliza la hiena antes citada para señalar ahora a la Guardia Civil los domicilios de esos mismos camaradas; y ésta, azuzada por el fatídico "Mussolini" tarra-sense, allana domicilios lo mismo por el día que por la noche en busca de imaginarios explosivos y armas, de-

teniendo arbitrariamente a los compañeros que se les antoja, a pesar de los infructuosos resultados que dan sus consecutivos registros. Tal es la injustificada detención del camarada Miranda.»¹¹⁰

L'estat imparabile de crispació, els insults i amenaces i la vaga general de primers de setembre de 1931 prologaven un període revolucionari que va caracteritzar, en general, l'activitat social i política de la ciutat d'aquells anys i acompanyaren la trajectòria política de Morera. L'historiador Xavier Marcet estableix la següent cronologia per explicar els esclats revolucionaris d'aquella època: 1r. L'assalt a l'Ajuntament del 15 de febrer de 1932; 2n. La revolta del gener de 1933; 3r. Els sabotatges de maig de 1933; 4t. Els enfrontaments del desembre de 1933 i la mort de Francesc Catasús; i 5è. Els atemptats de 1934.¹¹¹

Davant els perills que afectaven la República i el seu marc de convivència i progrés a Terrassa, Morera es presentava com el defensor dels veritables ideals republicans que no eren d'altres que els d'Esquerra: *«no hi ha cap partit a Catalunya, i àdhuc a Espanya, que tingui uns punts bàsics tan democràtics»* alhora que insistia en l'actitud cívica del partit davant les actuacions i boicots dels extremistes: *«els homes d'Esquerra Republicana no hem interromput mai cap acte»*.¹¹²

Des de les pàgines de *L'Acció* s'advertia constantment dels perills que amenaçaven la República i la forma més idònia de difusió, protecció i arrelament dels seus ideals. Persones vinculades o properes a Morera, com Valentí Pugidomènech i Jaume Figueres, posaven èmfasi en els seus escrits en transmetre un missatge de prevenció i cautela davant els perills de les dretes o la incapacitat de la classe obrera per fer-se escoltar en romandre sota el jou de l'extremisme sindical:

«En mig d'aquesta lluita fins ara sorda, però viva, pastada en un motllo medieval, lluita de feres, l'obrer

¹¹⁰ «Información regional. Tarrasa. Quitando caretas republicanas», *Solidaridad Obrera*, 17 de setembre de 1931, p. 6.

¹¹¹ Xavier MARCET. «La Segona República», *Història de Terrassa*.

¹¹² «L'acte del diumenge», *L'Acció*, 11 de desembre de 1931, p. 2.

¹⁰⁹ «S'ha acabat», *L'Acció*, 11 de setembre de 1931, p. 1.

serè i l'home de cor que no vol embrutar la seva obra constructiva amb una clapa de sang, necessita fugir dels pops tentaculars de la Patronal i de la F.A.I. Necessita fugir d'aquests ambients d'intransigència i de claudicació obligada, que anul·len tot noble intent de conciliació dins la lluita social.»¹¹³

3.6. Rebombori municipal i enderrocament al cementiri

Dissabte 12 del 12 a les 15h!

El desembre de 1931 —amb Avel·lí Estrenjer de nou a l'alcaldia— es va produir una situació de molta tensió, dins i fora de la coalició de govern del consistori, al voltant de la petició, per part d'alguns regidors, d'enderrocar la paret divisòria del vell cementiri de la ciutat que separava l'espai catòlic del terreny civil. L'Hospital-Casa de Caritat de Sant Llätzer era el propietari de tot l'espai. Aquella sol·licitud estava emmarcada dins el desig de la futura municipalització del cementiri i la pèrdua de poder de l'Església. Eren els dies previs al debat, i futura llei, sobre la secularització dels cementiris que va tenir lloc al Congrés dels Diputats el gener següent.

Samuel Morera i Jaume Figueres foren els capdavaners de la proposta apel·lant a la nova legislació republicana sobre llibertat de consciència i manifestació de cultes. Els promotors de la proposta no acabaven d'entendre el vot particular i contrari d'alguns regidors d'Acció Catalana, integrants del Bloc Catalanista Republicà. Algunes al·legacions anaven pel camí que l'Ajuntament no tenia competències per enderrocar la paret i la petició s'havia d'adreçar a d'altres instàncies. Eren intervencions que semblaven, més aviat, defugir l'enfrontament amb les autoritats eclesiàstiques de la ciutat i els seus correlegionaris.

El vot particular fou refusat i els vots a favor de l'actuació en el cementiri anaren a càrrec de Morera, Camps, Armengol, Fàbregas, Torres, Figueres, Petcha-

mé, Ribera, Trenchs i Casas.¹¹⁴ Es donava el tret de sortida per procedir a l'enderroc en el dia i hora indicats. Hi assistiren més de sis-mil persones amb una presència important d'entitats lliurepensadores, cíviques i republicanes. La comitiva estava encapçalada pels tinentes d'alcalde Josep Camí, Ramon Camps i Samuel Morera, el qual manifestà que aquell acte era per dignitat i justícia. L'enderroc, segons Morera, pretenia reparar les injustícies sofertes pel poble sota el domini del clericalisme en èpoques anteriors.¹¹⁵

Val a dir que el debat a l'Ajuntament i al carrer, de molt neguit i forta crispació, sobre la futura municipalització arribà just en el temps que s'estava construint el nou cementiri a la zona de Can Torrella, que fou inaugurat l'1 de novembre de 1932.¹¹⁶

La premsa d'aquells dies tampoc no deixava dubtes de quin era l'ambient i l'esperit que s'hi respirava:

«El negoci de l'Església era un negoci d'usura i de conseqüent repudiable els que en resultaven ésser-ne víctimes, doncs de les coses d'aquest món no pot pas ser-ne ella la mestressa. L'Església mantenia esclau a l'individu des de que neixia fins a la seva mort, imposant-nos càrregues i tributs en pitjor mesura que les mercaderies que han d'ésser objecte d'un rigorós registre al passar pel fíelat.»¹¹⁷

Secularització, laïcisme, pèrdua de privilegis... eren els mots i conceptes que més es reivindicaven i repetien en qualsevol nivell i espai de la vida pública de molts pobles i ciutats. Samuel Morera i Jaume Figueres encapçalaren una posició política i un corrent d'opinió ciutadà plens de simbolisme i controvèrsia. L'alcalde Estrenjer estava en contra de la proposta. Els favorables d'aquella mesura consideraven que:

114 ACVOC. Acta del Ple de l'Ajuntament de Terrassa del 10 de desembre de 1931.

115 *L'Acció*, 18 de desembre de 1931.

116 Ana FERNÁNDEZ. *El jardí de la memòria. El cementiri de Terrassa*.

117 «La secularització dels cementiris», *L'Acció*, 11 de desembre de 1931, p. 1.

113 Jaume FIGUERES. «Més civisme», *L'Acció*, 31 de desembre de 1931, p. 2-3.

Terrassa, 1 de novembre de 1931

Mítting al Teatre Recreo durant una visita del ministre d'Instrucció Pública, Marcel·lí Domingo.

D'esquerra a dreta: x, Miquel Palet, x, Josep Petchamé, x, Oriol Anguera de Sojo, Marcel·lí Domingo, Domènec Palet i Barba, Avel·lí Estrenjer, Ventura Gassol, Samuel Morera, x i x.

JOSEP MARIA SAGARRA / ANC

«Ja han caigut les fronteres del cementiri; des d'ara, Terrassa tindrà un sol cementiri, que serà igual per tots els ciutadans i per totes les creences religioses, materials i atees.

Visca la llibertat de consciència!»¹¹⁸

El debat a les Corts Republicanes fou intens, llarg, complex i entretingut alhora.¹¹⁹ El Decret de secularització dels cementiris es va signar el 30 de gener de 1932. En els diferents parlaments pronunciats es plantejà la discussió sobre la futura propietat dels cementiris. Això implicava tractar, òbviament, la responsabilitat de l'Església en tota aquella qüestió i per extensió l'organització de les cerimònies i la litúrgia dels enterraments. L'arribada de la República implicava un replantejament profund del paper i el protagonisme de l'Església en la societat. El debat sobre el futur dels cementiris i els enterraments era un destacat capítol, no l'únic, sobre la secularització de la societat. Domènec Palet i Barba tingué intervencions molt assenyades i potser massa optimistes, sobre els canvis i evolució que amb el pas del temps havia fet l'Església.¹²⁰

El març de 1932 un grup de regidors, entre ells Samuel Morera, demanava a l'alcaldia que es fes complir la llei promulgada referent a cementiris i enterraments, que es vetllés i es tingués cura de l'estricta compliment sobre el caràcter no religiós de la cerimònia funerària per a tots aquells que moriren havent complert els 20 anys llevat que haguessin decidit una altra cosa.¹²¹

El 1933, Morera, al capdavant de l'alcaldia, sancionà i denuncià mossèn Josep Homs, rector de la parròquia

de Sant Pere, per no haver complert amb la normativa vigent sobre enterraments i haver desafiat l'alcalde amb un enterrament catòlic quan aquest havia negat la seva autorització per possible falsificació en la signatura de la fulla de voluntat d'enterrament religiosos.¹²² Aquella no fou l'única sanció que va patir mossèn Homs.¹²³ La tibantor entre Samuel Morera i el rector de Sant Pere era important i portava cua. L'alcalde es manifestà molt taxatiu al respecte:

«—Tanmateix, els intolerants, com sempre, són ells!

—Es resisteixen a acatar la llei i les autoritats civils; però per la meua part estic disposat a què s'acati la llei i les ordres que jo, com autoritat, pugui donar.

[...]

Jo sé que molts s'han interessat per escatir si estic en fals. Jo sols sé que compleixo amb consciència. El cas d'abans d'ahir és un de tants, però que no passà desapercebut. El senyor Homs volgué provar la consistència de l'autoritat, i com que desobeí les ordres per mi donades, presentant-se on li era prohibit anar, no sols ha estat penyorat amb el màxim de sanció que un alcalde pot imposar, sinó que, per haver desacatat les meves ordres l'he denunciat al jutjat.»¹²⁴

Morera va ser inflexible amb el rector de Sant Pere i amb tothom que vulnerés el respecte a la llei i l'ordre republicà al servei de la comunitat. Per les seves decisions l'acusaren i el criticaren sense treva. Al setmanari catòlic satíric *DIC* —en l'òrbita de la Lliga— se'l denominà «*el rabí Samuel*» en una mostra gratuïta de judeofòbia, atribuint-li orígens sefardites:

«Samuel Morera, aquest liberal i rabí alcalde feixista-esquerrà de Terrassa, té una fòbia envers tot allò que és clerical, com diu ell. El seu sectarisme tronat, arriba a l'extrem de fer suprimir dels enterraments la clerecia.

118 «L'acte de dissabte. Més de sis-mil persones assisteixen a l'acte de la secularització del Cementiri», *L'Acció*, 18 de desembre de 1931, p. 3.

119 *Diario de Sesiones de las Cortes Constituyentes de la República Española*, 13 de gener de 1932, p. 3.148-3.173; 19 de gener de 1932, p. 3.260-3.279.

120 Josep PUY. *Domènec Palet i Barba. Prohom de la Terrassa republicana*.

121 ACVOC, 1/1 Ajuntament de Terrassa, Comissió de Governació, Expedients de la Comissió de Governació, capsa 459. Dictàmens d'alcaldia: 1931-1938.

122 *L'Acció*, 31 de gener de 1933.

123 «Nous encerts del nostre alcalde», *L'Acció*, 2 de novembre de 1933.

124 «Què passa amb els enterraments?» *L'Acció*, 1 de febrer de 1933, p. 2.

Com es coneix que per les seves venes corre sang sefardita! Ja tindrem el lector al corrent dels atropells que el rabí Samuel prepara amb motiu de la Llei de Congregacions religioses»¹²⁵

La persecució del joc il·legal, de llarga tradició i pràctica a Terrassa,¹²⁶ i la persistència en les sancions als jugadors i responsables assolí un tractament prioritari per part de l'alcaldia que ho considerava una veritable plaga social i d'una urgent profilaxi per sanejar la vida quotidiana de tota mena de vicis i ocis perillosos.¹²⁷

Res podia aturar la sanció pertinent si aquesta es considerava justa, exemplar i necessària. N'hi havia per a tothom: el mossèn, el taverner, el tafur o el director d'un diari si fos el cas. *La Creuada* manifestava el seu descontent car no estava exempta de pagament si algun article o editorial podia representar una ofensa.¹²⁸ *El Dia* criticava el zel municipal que multava si creia que un escrit podia pretendre intoxicar el lector o tergiversar una actuació municipal.¹²⁹

3.7. Casaments civils, els Escolapis i l'Hospital-Casa de Caritat

La defensa del laïcisme fou prioritari en l'activitat política de Samuel Morera en aquells primers anys de

la Segona República.¹³⁰ Comptava amb el suport de la gent d'Esquerra Republicana i amb els escrits dels seus amics i col·laboradors.¹³¹ S'hi aplegaren en el seu treball, el combat i trajectòria de la dècada anterior i la voluntat de traslladar a l'àmbit municipal les disposicions que el Govern de la República dictaminava en aquest àmbit.

Fou el cas dels casaments civils i la denúncia, per part d'alguns regidors, dels esperpèntics impediments per part del jutge municipal en no permetre les celebracions matrimonials en el saló de plens de l'Ajuntament. Les reiterades prohibicions apel·laven sempre a la llei de 18 de juny de 1878. Es visqué un llarg i desconcertant estira-i-arronsa sobre aquesta qüestió.¹³² El representant de la justícia al·legava que calia una «*causa justa*» per fer ús del saló de plens però ningú va poder mai aclarir què significava una «*causa justa*». En qualsevol cas, sembla que tampoc fou suficient el text de la llei de matrimonis civils de 28 de juny de 1932.

L'educació no estigué tampoc exempta d'aquell discurs anticlerical. Els Escolapis estaven en el punt de mira per part de sectors d'esquerra i progressistes de la ciutat. El seguiment i control de la institució pedagògica ja venia de lluny car Palet i Barba, el 1901, en la seva etapa municipal, havia estat molt escrupulós en l'estudi i aprovació de les subvencions lliurades a l'entitat educativa en el seu retorn a la ciutat de Terrassa.¹³³

El 19 de maig de 1931 es retirava la subvenció que rebia l'Escola Pia —des de 1927— per poder oferir estudis gratuïts de batxillerat i comerç. Alguna de les mobilitzacions espontànies en el recinte escolar, durant la jornada de la proclamació de la República, foren un senyal inequívoc de la percepció que es tenia dels es-

125 DR. MATASANOS I Cia. *DIC*, 22 de juliol de 1933, p. 7.

126 El joc de la «senyora» era molt habitual i practicat arreu: Cafè Colon, Els Caçadors, American Bar, Unió, Fitó, Sport...

127 «La plaga del joc», *L'Acció*, 27 de febrer de 1934.

128 *La Creuada*, 11 de febrer de 1933. Setmanari catòlic que palesava importants discrepàncies sobre l'afer i les sancions imposades per l'alcalde pel tema dels enterraments. De Samuel Morera comentava: «*aquest senyor batlle que tenim a Terrassa i que exerceix a hores perdudes*».

129 *La Vanguardia*, 11 de març de 1934. Es va fer ressò de la multa, no era pas la primera, imposada a *El Dia* pel seu article «El perill del feixisme» de 22 de febrer de 1934 i la manera de tractar la informació sobre una manifestació de protesta ciutadana davant l'Ajuntament amb motiu de l'assassinat de l'industrial Francesc Masana.

130 Xavier MARCET. «La Segona República», *Història de Terrassa*, p. 391.

131 Domènec ARMENGOL. «Laïcisme», *L'Acció*, 10 de maig de 1933.

132 ACVOC, 1/1 Ajuntament de Terrassa, Governació, capsa 459. Dictàmens d'alcaldia: 1931-1938.

133 Josep PUY. *Domènec Palet i Barba. Prohom de la Terrassa republicana*.

colapis, com a gresol de privilegis i escola elitista, per part d'alguns sectors de la ciutadania.¹³⁴ El control municipal sobre el centre esdevingué exhaustiu des del primer moment de l'arribada de la República. Això es va traduir en el seguiment de la comptabilitat, del règim i cobrament de quotes i de l'activitat tributària d'aquella institució. El rerefons de tot plegat era la voluntat del Consistori de no trobar impediments en la creació d'un col·legi municipal de secundària, adjunt a l'Institut Maragall de Barcelona i situat a l'Escola Industrial d'Arts i Oficis.

Aquest va començar la seva activitat en el curs 1932-1933.¹³⁵ Des dels Escolapis es denunciaven les manobres municipals i «moreristes» de control i fiscalització de l'entitat que ofería aquells estudis en exclusiva. Des de l'Ajuntament es volia transmetre el sentit coactiu i de boicot de l'orde religiós davant la possibilitat d'oferir un centre municipal on estudiar el batxillerat i resoldre una important mancança.

La llei de confessions i congregacions del juny de 1933 reblà el distanciament i la tibantor car es prohibiren les activitats educatives en mans dels ordes religiosos. Es creaven sengles comissions municipals per vetllar sobre la secularització de l'activitat docent. Jaume Figueres i Domènec Armengol formaren part de la comissió local. La reconversió en altres figures legals va fer que l'Escola Pia es convertís en la Mútua Escolar Dr. Cadevall, les Germanes Carmelites en La Mútua Ègara i les Carmelites de Sant Pere en la Mútua Vallparadís.¹³⁶

La focalització del discurs anticlerical per part de Morera i ERC vers el tarannà i els privilegis que els Escolapis podien representar tampoc podia amagar una realitat més complexa i preocupant sobre el món educatiu de la ciutat. La manca de places escolars, l'absentisme i els elevats nivells d'analfabetisme oferien xifres esfereïdores en els primers balanços de 1931.

134 Per tot aquest tema: Joan FLORENSA, Jordi OLIVA i Mariona VIGÜÉS. *Una escola implicada amb la ciutat. Escola Pia de Terrassa, 1864-2002*.

135 Alba VINYES. *L'escola de Terrassa del segle XX*.

136 *Ibidem*.

La creació de noves escoles municipals fou, d'anuvi, insuficient i el ball de xifres d'alumnes no escolaritzats en edat obligatòria, mai per sota del 30%, no podia amagar una preocupant realitat. L'increment d'escoles particulars arreu de la ciutat va ser molt important i quelcom que sempre ha caracteritzat el panorama educatiu de Terrassa. Resultava paradoxal que, malgrat l'anticlericalisme, s'hagués de comptar amb els centres religiosos per minvar el dèficit escolar dins l'etapa obligatòria.

Morera i Esquerra Republicana palesaren una gran preocupació per l'escolarització dels nens i nenes, l'atenció i acollida dels infants i la qualitat pedagògica dels centres educatius de la ciutat.¹³⁷ Dedicà notables reflexions, ja fos per amenaçar els pares que per descuit, negligència o apatia no portaven els nens a l'escola¹³⁸ o ja fos per anunciar, potser amb elevat optimisme, els nous projectes de construcció de moderns grups escolars i millorar l'oferta educativa de Terrassa.¹³⁹

L'Hospital i Casa de la Caritat de Sant Llàtzer fou un altre objectiu prioritari en la progressiva laïcització de la vida municipal. El febrer de 1933, amb molts anys de retard, va arribar l'ordre ministerial que classificava el centre sanitari de la ciutat com a entitat de beneficència particular i provocava que l'Ajuntament assumís el Patronat d'aquella institució secular. Una comissió municipal, sota la presidència de Morera, es feia càrrec de la futura administració i del traspàs de competències.¹⁴⁰ El desplaçament en la gestió hospitalària de l'autoritat religiosa fou també polèmic, sovintejant les interferències i recursos judicials per part dels qui es resistien a acceptar aquell nou model sanitari i assistencial.

137 «La tasca de l'Esquerra a l'Ajuntament», *L'Acció*, 16 de gener de 1933.

138 *L'Acció*, 2 de juny de 1936.

139 *La Rambla*, 4 de juny de 1936.

140 ACVOC. Acta del Ple de l'Ajuntament de Terrassa del 23 de febrer de 1933. Formaven la Comissió: Domènec Armengol, Ramon Camps, Avel·lí Estrenjer, Josep Girona, Samuel Morera i Pere Trenchs.

Terrassa, 15 de febrer de 1932

Membres de l'exèrcit custodien l'Ajuntament després de l'assalt, tiroteig i rendició d'un escamot revolucionari que l'havia ocupat durant unes hores.

SAGARRA, TORRENTS / ANC

3.8. L'assalt a l'Ajuntament

Com a conseqüència dels fets revolucionaris de l'Alt Llobregat¹⁴¹ amb nombroses detencions, clausura dels sindicats i contundent deportació d'alguns dels participants es plantejà a Terrassa una vaga general per al 15 de febrer de 1932 per part de la Federació Local de Sindicats.¹⁴² Els fets d'aquella jornada van tenir una gran repercussió per a la història de la ciutat, causant una greu crisi a la coalició de govern i provocant un primer capítol d'una conflictivitat social de llarg abast, de forts enfrontaments i d'impossible reconciliació.

De matinada, al voltant d'un centenar d'individus, segons les cròniques, ocuparen l'Ajuntament, obligant la guàrdia municipal a rendir-se i apoderant-se de l'autobomba del Cos de Bombers que es trobava al pati. Prengueren armes de l'armeria del carrer de la Rutlla i benzina d'alguns dipòsits de carburant de la ciutat.

Es traslladaren a casa de l'alcalde Avel·lí Estrenjer que acompanyà els assaltants contra la seva voluntat. Una estona més tard també foren retinguts els regidors d'ERC, Francesc Devant i Francesc Casas. Volien fer el mateix amb el tinent d'alcalde Samuel Morera però no el trobaren a casa. Tampoc ho aconseguiren amb el salista i president de l'Institut Industrial, Pere Amat, que avisà al Govern Civil de Barcelona.

El grup de revolucionaris tenia a més la intenció de controlar la caserna de la Guàrdia Civil del carrer Sant Leopold. La guàrdia civil ocupà llocs estratègics en espais propers a l'Ajuntament. Una estona més tard arribà la Companyia d'Infanteria número 34 procedent de Barcelona que també va prendre posicions arreu i aconseguí, després d'una alternança de tirotejos amb banderes blanques, la rendició dels que es trobaven a l'edifici del Raval al voltant de les deu del matí.¹⁴³ Les armes incautades foren abundants i els impactes fo-

ren nombrosos tant a dins com a fora de l'Ajuntament. Avui en dia encara es poden apreciar algunes mostres del tiroteig dins el despatx noble de l'alcaldia.

Les conseqüències d'aquella jornada revolucionària es varen traduir en una persecució important de dirigents sindicals i militants de la CNT i del BOC sota una embogida actuació que va portar a empresonar gent innocent, aliena als successos o d'actitud contrària a aquells fets. Els locals de la Federació Local de Sindicats i del BOC foren clausurats.¹⁴⁴

Morera sempre apel·là al discurs de l'ordre, l'autoritat i la disciplina republicanes davant les aventures revolucionàries del moviment anarquista.

Aquests fets provocaren una important crisi dins els regidors del Bloc Republicà Catalanista. Avel·lí Estrenjer, del Centre Catalanista Republicà, presentà la dimissió irrevocable el 25 de febrer estimant que no s'havia produït una protesta contundent contra aquells fets per part del consistori. Notava a faltar suport vers els companys Francesc Casas i Francesc Devant, que romangueren amb ell segrestats a la Casa Gran. Tot i el suport de la força pública a la seva actuació. Estrenjer no ho considerà suficient per continuar. Aquest suport obert i incondicional a les forces de seguretat — amb accions i escrits en favor i lloança de l'exèrcit i de la Guàrdia Civil— es repetí en d'altres moments de conflicte i repressió, fent augmentar l'animadversió i enuig de bona part de la classe obrera i dels nombrosos detinguts.¹⁴⁵ Val a dir que l'exèrcit responia de forma molt atenta i agraïda al suport rebut per part del consistori.

144 Xavier MARCET. «La Segona República», *Història de Terrassa*.

145 El dia de Nadal de 1931 la Guàrdia Civil va patir una agressió per part d'uns pistolers. Pocs dies després es va obrir una subscripció municipal i Samuel Morera va fer el següent comentari: «la corporació veu amb joia quan la força pública compleix amb llur benemèrit deure en contra dels malfactors fent ofrena de la seva vida i en canvi li dol a l'ànima quan aquesta força, guiada i influenciada per l'antic caciquisme monàrquic, convertit de cop i volta al republicanisme, usa les armes per ametrallar el poble. Fent justícia també s'han de censurar els procediments en extrem violents emprats». ACVOC, 1/1 Ajuntament de Terrassa, Comissió de Governació, capsa 459, Dictàmens de la Comissió Municipal Permanent, 1931-1936.

141 Josep TERMES. *Història del moviment anarquista a Espanya. (1870-1980)*.

142 Xavier MARCET. «1931-1936. La República», *Història de Terrassa en el segle XX*.

143 Baltasar RAGON. *Terrassa fa cinquanta anys. Historials dels anys 1931, 1932, 1933, 1934, 1935*.

Terrassa, 2 d'abril de 1933

Visita de Francesc Macià a l'Escola Industrial.

ANC - FONS MACIÀ

Avel·lí Estrenjer va rebre de Samuel Morera dues acusacions de manca de previsió davant del que s'anunciava des de feia temps. I reblava la seva crítica amb paraules que semblaven escoltar-se en cada míting protagonitzat per la CNT: «*assaltar l'ajuntament i llençar els regidors pel balcó*».

Estrenjer l'acusà d'haver abandonat la ciutat el diumenge per la tarda i no haver tornar fins l'endemà. També palesà el seu desencís en no haver-hi ningú a la Casa del Poble en els moments més delicats. Per Josep Girona, d'Acció Catalana, la dimissió d'Estrenjer anava més enllà dels fets revolucionaris del 15 de febrer. Acusava la gent d'Esquerra i L'Acció de fer la vida impossible a l'alcalde. Les seves paraules no oferien cap dubte: «*i que governi qui no deixa governar!*».

Semblava que havia arribat la seva hora. Les traveses apuntaven a la seva figura com a nou alcalde. Però Morera considerava que aquell no era el moment:

*«L'Esquerra Republicana ha dit sempre lo que entenía i sentia en benefici de l'administració municipal i de Terrassa, però considera que amb les condicions que se li ofereix la col·laboració dels altres sectors polítics, no pot acceptar el govern de la ciutat.»*¹⁴⁶

El relleu de la primera autoritat municipal va tenir lloc l'1 de març. Ramon Camps, del Centre Republicà Obrer, accedí a l'alcaldia amb setze vots a favor i quatre paperetes en blanc. Va ser alcalde fins l'1 de desembre quan, aleshores sí, Morera el rellevà després de l'èxit incontestable d'ERC en les eleccions al Parlament de Catalunya del 20 de novembre de 1932.

Samuel Morera demanà, en un ple municipal i davant la inèrcia de l'activitat judicial, alguna mesura per a la millora dels presos i la possibilitat que alguns assolissin la llibertat provisional.¹⁴⁷ A finals de juliol de 1933 es varen conèixer les sentències del Consell de Guerra de les quaranta-dues persones que foren jutjades pels fets de febrer de 1932.

146 ACVOC. Acta del Ple de l'Ajuntament de Terrassa de l'1 de març de 1932.

147 ACVOC. Acta del Ple de l'Ajuntament de Terrassa del 19 d'abril de 1932.

3.9 La Casa Gran era un privilegiat observatori: l'Estatut d'Autonomia i l'afer Villamide

L'activitat municipal es caracteritzava per una crisi latent, sense perspectives de millora, per part dels partits de la coalició republicana. Aquest panorama contrastava amb la preocupació de la majoria de regidors pels temes que afectaven al país i l'escenografia política catalana. Hi havia una notable preocupació per la manera com es gestionava l'aprovació de l'Estatut d'Autonomia al Congrés dels Diputats.

Els amenaçadors «retocs» i el retard en el seu debat, iniciat el 6 de maig de 1932, havien creat un clima de notable preocupació entre la classe política que albirava, amb proves fefaents i constants, un desenllaç decebedor.¹⁴⁸ Aquest no fou un altre que l'aprovació definitiva, el 15 de setembre de 1932, d'un text escanyolit i ben diferent del plebiscitat favorablement pel poble català el 2 d'agost de 1931.

Samuel Morera agafà el compromís de difondre aquelles preocupacions al costat d'altres companys de partit, Roc Boronat, Maria Dolors Bargalló, Josep Alai, Josep Antoni Trabal... Participà en diferents actes i destacà per la seva crítica als polítics que impugnaven el text estatutari. No deixava de recordar: «*el dret de Catalunya a regir els seus destins*».¹⁴⁹

Durant el juliol de 1932 hi hagueren reiterades queixes per la demora i la forma com es desenvolupava el debat i l'anàlisi del text estatutari. Tothom s'implicà en la seva defensa: el Grup Femení d'Esquerra, Miquel Palet, Irene Martí, Domènec Palet i Barba...

Samuel Morera i d'altres regidors no amagaven el seu desànim per: «*la discussió irrespectuosa envers nosaltres; es perllonga tant que ha arribat quasi al ridícul, un regateix (sic) groller, i un poble que reclama justícia i llibertat*». Tot aquell procediment era considerat com una veritable manca de respecte per la voluntat de Catalunya.

148 Felix CUCURULL i Jaume SOBREQUÉS. «La Catalunya Republicana fins a l'aprovació de l'Estatut» dins Jaume SOBREQUÉS (ed.) *Història Contemporània de Catalunya, volum 1*.

149 «Míting d'Esquerra a Sabadell», *La Humanitat*, 14 de juny de 1932.

Terrassa, 2 d'abril de 1933

Visita del president Francesc Macià. Inauguració oficial de l'emissora EAJ 25 Ràdio Terrassa —que ja funcionava des del desembre de 1932— a la seu del carrer de la Font Vella, 62.

D'esquerra a dreta: Francesc Macià, l'alcalde Samuel Morera i Domènec Palet i Barba.

ANC - FONS MACIÀ

Samuel Morera, des de l'atalaia municipal de regidor i responsable del grup d'ERC, no en deixava passar cap. Sempre va entendre la tasca municipal com un altaveu de reivindicació i denúncia. Encapçalava, una i altra vegada, tota mena d'iniciatives i denúncies contra qualsevol abús o injustícia. Així constatem la sorpresa que va representar per al consistori, en general, i per a Morera, en particular, el nomenament de Jorge Villamide en un càrrec militar de confiança dins l'exèrcit de la República.

Des de 1923, i durant tota la Dictadura de Primo de Rivera, el tinent coronel Villamide havia format part de l'eix vertebrador de la vida política i social de la ciutat, a través de l'Ajuntament i la Unión Patriótica, els dos grans espais de control i decisió. L'historiador i expert en aquest període, Joan Manuel Oller, fa una descripció molt precisa del personatge:

*«Villamide es va integrar sense problemes en el joc de poder de Terrassa i en l'ambient social de la burgesia salista dominant. Festes, espectacles i esdeveniments polítics comptaven sempre amb la seva inevitable presència. Exercí com a veritable alcalde en el temps de regència dels vocals associats. La seva tasca, fou preparar el camí per al que seria el veritable primer equip de govern de la dictadura, que es va constituir el 24 de març de 1924.»*¹⁵⁰

Morera no podia dissimular la seva sorpresa i desconcert pel nomenament de confiança del que havia estat «delegado gubernativo» i sinistre personatge que a la ciutat: *«hizo imposible la vida de los republicanos que tuvieron que luchar contra la tiranía por él representada»*.¹⁵¹ Villamide, amb el rang de coronel, donaria suport al cop d'estat de juliol de 1936. Les unitats que estaven sota les seves ordres pertanyien a la Media Brigada de Infanteria que estava repartida per les casernes de Girona, la Seu d'Urgell i Barbastre.

150 Joan Manuel OLLER. «1923-1931: De la Dictadura a la "Dicta-blanda"», *Història de Terrassa en el segle XX*, p. 127.

151 ACVOC. Ajuntament de Terrassa, Comissió de Governació. Capsa 459. Dictàmens Comissió Municipal Permanent, 1931-1936.

QUADRE 3

Equip de Govern de l'Ajuntament de Terrassa (desembre de 1932 - febrer de 1934)

Nom	Càrrec	Partit
Samuel Morera	Alcalde	FR (ERC)
Domènec Armengol	Finances	FR (ERC)
Josep Petchamé	Governació	FR (ERC)
Jaume Figueres	Cultura	FR (ERC)
Enric Torres	Foment	CRO
Pere Tusell	Proveïments	CCR (ACR)
Frederic Segué	Higiene i Sanitat	CCR (ACR)
Francesc Casas	Acció Social	FR (ERC)

3.10. Alcalde per segona vegada

Els brillants i treballats resultats d'ERC en les eleccions al Parlament de Catalunya del 20 de novembre de 1932 i el desig inqüestionable d'accedir a l'alcaldia per part de Morera no deixaven massa alternatives que no fossin la de fer realitat una vella aspiració.¹⁵² Ara no es tractava d'una crisi de govern. Hi havia el coixí d'uns resultats electorals que avalava i no admetia dubtes sobre quin havia de ser el projecte de govern.

Els partits de la coalició de govern municipal posaren els càrrecs, *«justos i necessaris»*, a disposició d'ERC perquè tingués el camí lliure per a les seves aspiracions d'organitzar el cartipàs municipal. En el protocol del relleu a l'alcaldia de Ramon Camps per Samuel Morera es recordava quina havia estat la trajectòria política de la ciutat en els dos darrers anys.¹⁵³ Hom considerà que les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931 varen tenir un evident caràcter de plebiscit popular a favor de la República. Avel·lí Estrenjer expressà: *«dixem els càrrecs sense recança i desitgem als que han d'ocupar-los el major encert ja que es tracta dels interessos morals i materials de la nostra ciutat»*. L'acta recull així la intervenció Morera:

152 Miquel PALET. «Per dignitat», *L'Acció*, 19 de novembre de 1932.

153 ACVOC. Acta del Ple de l'Ajuntament de Terrassa de l'1 i 8 de desembre de 1932.

Terrassa, maig de 1933

Postes de conducció elèctrica abatuts per l'explosió de diverses bombes.

AHCB (EL DÍA GRÁFICO)

«El Sr. Morera diu que poc té d'afegir a lo manifestat pel Sr. Estrenjer; sols vol que consti que no ha sortit d'ells la reclamació del govern de la ciutat. Nosaltres hem fet constar que el públic desitja ésser governat per l'Esquerra, i al acceptar l'oferiment que ens va fer la majoria, li reclamarem la seva cooperació perquè sense ella no podíem governar. Som un partit que té idealitat pròpia i per conseqüent nosaltres ens amotllarem en el governament de la ciutat, a la idealitat del nostre partit: governarem en sentit esquerrà.»¹⁵⁴

La premsa opositora parlava de crisi i divisió dins del Bloc Republicà Catalanista. El catalanisme conservador atribuïa al caràcter i actitud de Morera la raó principal de la crisi i divisió: «una ambició desmesurada i una manca de ponderació i sentit polític del dirigent d'un dels sectors consistorials i a l'avantposició de la vanitat i l'orgull per damunt de l'esperit de convivència i de col·laboració».¹⁵⁵

3.11. Estat d'alerta permanent

La nit del 8 al 9 de gener de 1933 hi hagué una situació de violència i de caire revolucionari amb sengles tirotejos prop de la caserna de la Guàrdia Civil —cantonada dels carrers de Sant Isidre i de Sant Llorenç— i en d'altres indrets de la ciutat.¹⁵⁶ La intenció era implantar el comunisme llibertari —el cas de Cerdanyola— i estendre la situació de conflicte a d'altres pobles de la comarca.¹⁵⁷ La tensió i ambient revolucionaris varen ser presents arreu de l'Estat i també de Catalunya.¹⁵⁸

154 ACVOC. Acta del Ple de l'Ajuntament de Terrassa de l'1 de desembre de 1932.

155 *El Dia*, 3 de setembre de 1932.

156 Xavier MARCET. «La Segona República», *Història de Terrassa*; Baltasar RAGON. *Terrassa fa cinquanta anys. Història dels anys 1931, 1932, 1933, 1934, 1935*.

157 «Los graves y sangrientos sucesos del domingo», *Solidaridad Obrera*, 10 de gener de 1933.

158 Josep TERMES. *Història del moviment anarquista a Espanya. (1870-1980)*.

Els trets del guàrdia civil Josep González, en respondre l'agressió, van significar la mort del militant Rufí Alcalde i dies després la de Josep Ribera. El representant de l'autoritat resultà ferit.¹⁵⁹ L'any començava amb brots de violència destacada i així va continuar en altres moments i situacions.

Si els incidents de febrer de 1932 havien estat un precedent per entendre el posterior nivell de confrontació social i radicalisme sindical existents, els intents revolucionaris de gener confirmaven l'estat de crispació i conflicte social que es vivia a la ciutat.

La Federació Local de Sindicats de Terrassa es distanciava respecte a actituds més moderades i, alhora, crítiques amb la FAI per part d'organitzacions sindicals de Manresa, Mataró, Valls o Sabadell.¹⁶⁰ L'estudi i interpretació de la repressió i violència incontrolades dels primers mesos de la Guerra Civil requereixen de l'anàlisi de tots aquests antecedents.

Les conseqüències de les accions de protesta d'aquell principi d'any —que s'anaren repetint durant tot 1933 i 1934— tenien unes característiques habituals: 1r. Un nombre important de detinguts i decisions arbitràries en cada conflicte; 2n. La judicialització de les accions de protesta i dels dirigents i militants sindicalistes arrestats; 3r. La clausura de les seus sindicals i d'altres espais de reunió; 4t. Una forta repressió per part de les forces de l'ordre; 5è. La implicació directa de l'alcaldia en el seguiment de les accions d'escorcoll, inventari de l'armament, presa de decisions i desplegament de les forces de seguretat;¹⁶¹ i 6è. El trencament irreversible entre el republicanisme i l'anarquisme a nivell local amb greus i preocupants conseqüències en el futur.

159 Baltasar Ragon exposa una descripció molt detallada dels incidents d'aquella nit sota la visió personal, àdhuc «heroica» del guàrdia civil Josep González amb les dades i adreces de les víctimes i amb la localització de bombes i explosius en diferents indrets de la ciutat. Vegeu: Baltasar RAGON. *Terrassa fa cinquanta anys. Història dels anys 1931, 1932, 1933, 1934, 1935*, p. 68-71.

160 «Els obrers i la República», *La Humanitat*, 18 de febrer de 1933, p. 3.

161 *L'Acció*, 11 de gener de 1933

3 de juny de 1933

Carnet de Samuel Morera i Blanco, com a membre de la Secció Artística de Fraternitat Republicana.

FBM

A la xifra dels quaranta-dos detinguts del febrer de 1932 calia afegir la trentena llarga de presos del gener de 1933,¹⁶² els tretze detinguts amb motiu de l'intent de vaga general de maig, els trenta-cinc arrestats quan es trobaven reunits a la seu de la Mutualitat Cultural, el 3 de desembre, i els detinguts en protesta per la mort de Francesc Catasús del dia 12 del mateix mes. Si fem un recompte aproximat ens trobem amb un total de 125 persones detingudes. Xifra altament preocupant i molt significativa de la conflictiva realitat política i social que es vivia a la Terrassa republicana d'aquells anys.

¹⁶² L'Acció, 16 de gener de 1933. Llista de detinguts traslladats a Barcelona.

En alguns casos es repetien les detencions com era el cas Andreu Rossell, Josep Perarnau, Josep Riembau o Camil Nortes. En el nombrós arrest de gener de 1933 hi figuraven noms que van tenir un paper important, molt combatiu, també de tràgic protagonisme, en la història de l'obrerisme i revolució social de la ciutat. Era el cas de Pedro Alcocer, Francesc Meroño, Martí Mur o Francesc Catasús. Qui seria un dels alcaldes de Terrassa durant la Guerra Civil, Marcel·lí Sàbat, va ser detingut el desembre.

Crispació, enfrontament i ruptura socials són qualificatius adients del panorama polític d'aquells primers anys de la República. Xavier Marcet descriu amb precisió la situació del sindicalisme terrassenc en aquella època:

«La C.N.T. entra en una situació de constant semiclandestinitat. Entre 1932 i 1936, el local del Sindicat¹⁶³ resta pràcticament sempre clausurat. La Mutualitat Cultural,¹⁶⁴ ateneu cultural llibertari, també fou clausurat l'any 1933. El tarannà violent que impregna les relacions socials, fruit de l'experiència en una acció sindical particularment dura, consolidarà dins la F.L.S. [Federació Local de Sindicats] uns grups d'acció autònoma, reunits més per afinitats personals que ideològiques, amb homes com [Pedro] Alcócer, [Delfí] Badia, [Francesc] Meroño, [Julià] Abad, que seran claus per entendre la repressió de reraguarda de 1936.»¹⁶⁵

El sentiment d'impotència i persecució que traspava l'anarcosindicalisme local era respost per un discurs de denúncia i legitimació de l'autoritat i l'ordre per part d'Esquerra. Ho feia per mitjà d'escrits i editorials en la seva premsa. El fracàs de la vaga general de maig era celebrat amb editorials desqualificadores vers la gent de la FAI amb el títol «els col·laboradors del feixisme» on amb frases de menyspreu com «redemptors de la humanitat» o «angelicals dirigents de la classe obrera».¹⁶⁶

Aquesta recíproca, perllongada i agressiva relació així com un discurs acusatori no afavoria, ans al contrari, qualsevol intent de treva i conciliació. La fractura era massa gran. El tracte insultant vers l'anarcosindicalisme: «Miserables! Més que miserables!». El menyspreu de la seva simbologia: «es varen trobar uns draps de color negre i vermell», el farciment en la relació dels materials incautats com si d'un arsenal militar es tractés o la vexació del seu acrònim, FAI: «Fratricides, Analfabets, Inhumans» eren exemples fefaents d'una gran hostilitat.

Enmig d'aquella tensió emergien articles on es feia recordança de la personalitat, trajectòria i capacitats de l'alcalde Morera. Es repassava la seva carrera políti-

ca i dels esculls, interns i externs, que va haver de salvar abans i després de la proclamació de la República. Des d'Esquerra es presentà Morera com l'home més discutit de la ciutat i que fou el blanc de tota mena d'insults i qualificatius com el de «dictador» i «vanitós». L'article: «Samuel Morera, recte i justicier» parla de la integritat i honestedat com a principals qualitats de l'alcalde de Terrassa:

«[...] En Samuel Morera és l'Alcalde ideal de Terrassa; pels republicans ha estat el millor Alcalde republicà de la nostra ciutat. Quants n'hi han d'aquells que tant l'havien combatut que avui, davant la realitat de l'encertada actuació en l'Alcaldia, es penedeixen de tota aquella campanya!

La seva recta i honesta gestió com a primera autoritat de la nostra ciutat, que sols ha estat combatuda pels seus enemics fanatitzats, ha esmicolat completament als seus difamadors. Tota la massa sensata de Terrassa està convençuda de què amb En Samuel Morera i Ribas hi té tot un Alcalde.»¹⁶⁷

Morera acabà sent el blanc i l'objectiu, dialèctic i/o físic, de l'extrema dreta i del radicalisme revolucionari d'esquerra. En qualsevol cas, res podia impedir la seva habitual activitat política, suspendre els seus compromisos o alterar la seva agenda com a brillant orador en mitings electorals de la ciutat i arreu de la comarca.¹⁶⁸

El 19 de novembre de 1933, jornada d'eleccions legislatives, va tenir lloc un atemptat a punta de pistola per part d'un nombrós escamot carlí —trenta persones segons les cròniques— contra cinc militants d'ERC al carrer Colom de la barriada de Can Palet.¹⁶⁹ Segons document de Samuel Morera adreçat al Comitè Local d'Esquerra, signat el juny de 1936, era a ell i al seu fill a qui esperaven per atemptar contra les seves vides. Els enfrontaments entre la gent d'Esquerra i els grups

163 Carrer del Nord.

164 Carrer de Sant Genís.

165 Xavier MARCET. «La Segona República», *Història de Terrassa*, p. 397.

166 *L'Acció*, 10 de maig de 1933.

167 OPIFEIX. «Samuel Morera, recte i justicier», *L'Acció*, 23 de juny de 1933, p. 2.

168 *La Humanitat*, 5 de novembre de 1933 (Sentmenat), 9 de novembre de 1933 (Olesa)...

169 *L'Acció*, 20 de novembre de 1933.

30 de desembre de 1933

Diploma

—obra de Danès—

amb el qual

Esquerra Republicana

de Terrassa, homenatjà

per la seva tasca

a Josep Petchamé,

tinent d'alcalde

de l'Ajuntament

encapçalat

per Samuel Morera.

FJI

Esquerra Republicana de TERRASSA

a

EN JOSEP PETCHAMÉ i TUSELL

com a

testimoniatge de companyerisme i afecte per la gestió
digna i entusiasta duta a cap en l'exercici dels càrrecs de

Regidor i Tinent d'Alcalde

que ha exercit en representació del Partit
el primer Consistori de la II República.

Terrassa 30 de desembre 1933.

DEL COMITAT EXECUTIU

President

V. Puigdemont

Secretari

[Signature]

carlins varen continuar el 1934. Destaquem la concentració ultracatòlica d'Olesa de Montserrat i la detenció massiva, amb presència terrassenca, dels seus participants.¹⁷⁰

L'afer Catasús enterbolí molt més la situació.¹⁷¹ El dirigent obrer i anarcosindicalista Francesc Catasús fou detingut l'11 de desembre per la Guàrdia Civil al carrer de la Creu Gran. Era teixidor i treballava a la casa Pau Farnés.¹⁷² Prèviament un grup de persones s'havien reunit amb dubtoses intencions, segons les cròniques, a la Plaça de la Creu. Catasús fou l'únic arrestat i tot sembla indicar que anava armat fins a les dents i podia ser un clar sospitós de cometre algun atemptat contra algun agent de l'ordre.

Estigué retingut a la caserna del carrer de Sant Leopold i en el seu trasllat a l'Ajuntament —per ordre de Morera— va ser mort a trets en el carrer de Pau Claris. La versió oficial parlà d'un detingut que es volia escapar però tot apuntà a la «típica» aplicació de la repressiva «Llei de Fugues». Totes les mirades acusatòries s'adreçaren a l'alcalde Morera per haver donat aquella instrucció de trasllat que va tenir un tràgic desenllaç.

La tensió es revifà, d'allò més, una altra vegada. Hi hagueren noves protestes, noves detencions i trasllats als jutjats de Barcelona. Com a resposta es produïren noves incorporacions de guàrdies civils per donar tranquil·litat i garantir el control de la situació. Malauradament, tot acabà sent massa repetitiu, violent i premonitori. El llibre: *España 1933. La barbarie gubernamental en Barcelona, Tarrasa, Cerdanola, Ripollet, Lérida, Sallent, Cádiz, Medina Sidonia, Casas Viejas* és un testimoni ampli i molt colpidor dels maltractaments en les dependències policials.¹⁷³

170 Xavier MARCET. «La Segona República», *Història de Terrassa*, p. 399.

171 Xavier MARCET. «La Segona República»; Baltasar RAGON. *Terrassa fa cinquanta anys. Historials dels anys 1931, 1932, 1933, 1934, 1935*.

172 *El Dia*, 12 de desembre de 1933. Descripció molt detallada dels fets ocorreguts segons la versió d'aquest diari.

173 Ed. El Luchador, 1933. Citat per Josep TERMES, *Op. cit.*, p. 427.

ERC a Terrassa va tancar files en defensa i suport de Morera. La situació desembocà en un taxatiu ultimàtum: «*O els de la FAI ensorren la República que és l'antitesi del caos anarquitzant, o la República acaba amb els de la FAI*».¹⁷⁴ Des de la premsa es feia una crida a aturar els enemics de la República de banda i banda de l'espectre polític:

«*No hi ha cap ideologia humanista que prediqui l'assassinat estandaritzat com a sistema, ni accepti l'estimament d'un tren de passatgers tranquils i confiats. Ni tampoc mai la religió pot fer dels seus temples, com l'incubadora d'odis entre els homes.*

La nostra llibertat no pot estar a la mercè de quatre folls i criminals, en virtut dels quals la nostra Catalunya podria esdevenir-se un garbuix difícil de destriar. Cal acabar-ho, sia com sia. I això ho exigeix la dignitat i la llibertat de Catalunya i de la República, puix del contrari serem indefectiblement arrossegats per la maldat dels que fan del crim i de la hipocresia una manera de viure.

I per assolir-ho tots els ciutadans amb dignitat de tals, hem de prestar-hi la col·laboració, si tanmateix volem ésser distingits dels folls anarquistoides d'una i l'altra banda.»¹⁷⁵

Morera va adoptar mesures de protecció amb persones que feien tasques de suport i escorta com Andreu Costa o el policia municipal Toribio Fuertes.¹⁷⁶ La imatge d'anar, des del domicili particular del carrer Topete, 119, a l'Ajuntament i la del retorn a casa, amb escorta i gent de confiança es feu habitual. El nom del carrer de la Creu Gran es va canviar pel de Francesc Catasús a partir del desembre de 1936.

174 «Vandalisme», *L'Acció*, 12 de desembre de 1933, p. 1.

175 «Les escomeses periòdiques de la F.A.I.», *L'Acció*, 12 de desembre de 1933, p. 1.

176 Andreu CALAF. *Op. cit.*

Hurra, terrassencs!!!

Per 1.362 vots de majoria, les Esquerres Republicanes
Catalanistes de Terrassa en coalició han vençut l'altre
reaccionària que anava per enfeudar-se de la ciutat.
Felicitem-nos-en, ciutadans!!!

L'ACCIO

DIARI D'ESQUERRA REPUBLICANA

ÈPOCA II - ANY XIII

TERRASSA, Dilluns, 15 de gener de 1934

NÚMERO 7930

DIRECCIÓ I ADMINISTRACIÓ: CREMAT, 9 - TELÈF. 2217

IMPRENTA: NORD, 22 - TELÈF. 1454

LES ELECCIONS MUNICIPALS D'AHIR

Terrassa republicana ha guanyat

No hem fet excepció en la victòria que les Esquerres han obtingut en els municipis catalans

Els conciutadans republicans i catalanistes han format en línia unificada, compacte i defensiva per a servir
Terrassa del destí infamant que l'esperava si hagués caigut en les mans denigrades de la Defensa ciutadana.

Ha estat necessari derrotar la lliga i els seus partits satèl·lits per a salvar Terrassa

En llaor de la incommemorable victòria de Catalunya i de Terrassa!!

El poble ja ha fet la feina. Complint
el deure de república, no ha deixat
passar la reacció. Ara cal que aquells
designats per a representar-lo, reco-
llint l'esperit pur del triomf, el du-
guel·lin fins a la darrera conseqüència
donant satisfacció, dins el marc de
les possibilitats, als desigs i anhels
del poble, que una vegada més ha
passejat que vol direcció i comanda-
ment esquerrà. Cal fer-ho ja sigui per
dama de: de tots els engarbis i
de les convencions, altrament se-
ria com una groiera traïció a les
necessitats de les classes populars i
de la nostra ciutat en general.

Continuem el temperament i el ca-
ràcter dels nostres homes, i per tant
podem assegurar que serà una fidel
complicitat de llurs paràules. La gent
esquerrana són exactament igual als
de la illa que l'emporta de la victò-
ria; no és hi para el d'una al cap i
seu de ser homes de llei, saben pa-
rar els pent als homes que se les fan
pel seu ús particularitzat amb la
preocupació de fer-se destacar
pel legislador més equitatiu, poble
i just que hom pogués imaginar-se.

Nostres són gent del carrer i en
ell hem après el poc que sabem i
el molt que sentim, puix hem sentit
la dolor feridora a la carn viva del
nostre cos i al més pregon de la
nostra espiritualitat. Per això hem es-
tat sempre al costat del poble: som
carn de la seva cura i sang de la
sang seva. No podem, per tant, pro-
duir-nos altrament.

I com altrament no pot ésser al-
trament a la conservació dels cinc grups
a la reorganització de l'Hospital —
escoles i de l'edifici Pro-França; orga-
nismes amb els quals s'ha de fer-hi al-
tres coses — a la porada d'algunes po-
ssibilitats, etc., sense però oblidar la d'una
acció de caràcter comunal. Ho fa-
rem perquè el poble també ho vol,
puix per això i altres coses ens ha do-
nat la seva confiança. I ho farem, con-
ti el que costi i calgui què calgui.

El triomf de les Esquerres diu cla-
rament la posició de Catalunya davant
de qualsevol intent dels anti-
republicans i anti-catalanistes; per
tant, també els nostres homes saben
a què han d'aspirar.

Terrassa ha volgut salvar-se amb
la seva gent, amb la gent del poble
que no conciben la pedanteria clàs-
sica dels pseudo-problemes; els quals
finsament els dominats l'any de poder
i de privilegi per raons tan per-
sonals com moltes vegades inconfes-
sables. Per això no senten les angos-
tes ni les necessitats de la major
part dels terrassencs.

Terrassa s'ha salvat com pertoca
a un poble fort.

I ara, a fer fructificar la victòria,
a retallar i a lluitar alfermadament
per a l'aboliment de les il·lusions i
sommis del poble, somnis i il·lusions
que han d'evolucionar restant tangible
pel bé de Terrassa, de Catalunya
i de la República.

Vet ací l'home que ha entabanat
la il·lusió de molts catalans, fent-
els-hi creure que l'Esquerra ja te-
nia el dogal al coll.

CAMBO

l'enterrament polític del qual ha
celebrat d'aposament antipassat-
da la Catalunya republicana.

Esquerres, 269.
Defensa, 79.
B. O. C., 5.
P. Comunista, 1.

SECCIO VUITENA

(Carrer Pare Lluandó, 13):
Esquerres, 213.
Defensa, 199.
B. O. C., 2.

Defensa, 213.
B. O. C., 3.
P. Comunista, 1.

SECCIO QUARTA

(Carrer St. Llorenç, 123):
Esquerres, 242.
Defensa, 178.
B. O. C., 6.

SECCIO CINQUENA

(Carrer Panó, 61):
Esquerres, 184.
Defensa, 185.
B. O. C., 9.
P. Comunista, 2.

SECCIO SISENA

(Carrer Gallieu, 280):
Esquerres, 196.
Defensa, 102.
B. O. C., 7.

SECCIO SETENA

(Carrer Plàgoras, 38):

SECCIO NOVENA

(Carrer Voia, 20):
Esquerres, 141.
Defensa, 205.
B. O. C., 8.

SECCIO DEZENA

(Carrer Salvà, Escola):
Esquerres, 187.
Defensa, 158.
B. O. C., 12.
P. Comunista, 4.

SECCIO ONZENA

(Carrer Torrellà, Grup escolar):
Esquerres, 172.
Defensa, 205.
B. O. C., 5.

RESULTATS TOTALS DEL
DISTRICTE PRIMER

ESQUERRES, 2.012.
DEFENSA, 2.048.
B. O. C., 74.
P. COMUNISTA, 4.

DISTRICTE SEGON

SECCIO PRIMERA

(Carrer Alagonia, Escola):
Esquerres, 113.
Defensa, 355.
B. O. C., 5.

SECCIO SEGONA

(Carrer Fax, 59):
Esquerres, 192.
Defensa, 313.
B. O. C., 6.
P. Comunista, 1.

SECCIO TERCERA

(Carrer Garcia Humet, Escola):
Esquerres, 157.
Defensa, 277.
B. O. C., 6.
P. Comunista, 1.

SECCIO QUARTA

(P. Mosen Cinto, Escola Música):
Esquerres, 126.
Defensa, 311.
B. O. C., 4.
P. Comunista, 2.

SECCIO CINQUENA

(Carrer Parolada, 2):
Esquerres, 167.
Defensa, 228.
B. O. C., 4.
P. Comunista, 3.

SECCIO SISENA

(Edifici ex-arma militar):
Esquerres, 205.
Defensa, 191.
B. O. C., 5.

SECCIO SETENA

(Carrer Mari Adell, 48):
Esquerres, 141.
Defensa, 112.
B. O. C., 8.

SECCIO VUITENA

(Escola industrial):
Esquerres, 212.
Defensa, 121.
B. O. C., 5.

Resultat general de l'es- crutini, per district i s

i seccions.

DISTRICTE PRIMER SECCIO PRIMERA

(Sindicat Comercial i Industrial, Ró-
val, 1):

Esquerres, 159.
Defensa, 274.
B. O. C., 7.

SECCIO SEGONA

(Carrer St. Isidre, Col·legi M. Ro-
sés):

Esquerres, 167.
Defensa, 245.
B. O. C., 1.

SECCIO TERCERA

(Escola Municipal Economia Domès-
tica, P. Mosen Cinto):

Esquerres, 102.

L' ENTERRAMENT

"Mortui nos habemus". "Ja la sabem"

(D'un "El Dia" de l'any 1918)

15 de gener de 1934

Portada de L'Acció,

l'endemà de les eleccions

municipals que donaren

la victòria a la candidatura

municipal de les

Esquerres Republicanes

Catalanistes liderada

per Samuel Morera.

BCT

Temps de lluita, adversitat i repressió (1934-1936)

4

4.1. Eleccions municipals

El diumenge 14 de gener de 1934 es varen celebrar eleccions municipals a Catalunya. A Terrassa la victòria fou per a la candidatura liderada per Samuel Morera i ERC anomenada Esquerreres Republicanes Catalanistes, formada per tres socis: Fraternitat Republicana (ERC), Centre Catalanista Republicà (ACR) i Fraternitat Republicana Federal de Sant Pere (PRDF). La campanya fou intensa i d'àmplia mobilització, amb un acte central al Teatre Recreu on intervingueren tretze oradors —Roc Boronat, Maria Dolors Bargalló, Joan Puig i Ferrer, Ventura Gassol, Valentí Puigdomènech, Domènec Armengol, Samuel Morera...— que començà a les deu de la nit i acabà a quarts de tres de la matinada.¹⁷⁷

Defensa Ciutadana, l'opció liderada per la Lliga Catalana que agrupava totes les dretes —catalanistes conservadors, monàrquics, carlins...— considerava que calia derrotar Esquerra per «*salvar Terrassa*».¹⁷⁸ Des d'ERC es reivindicava l'obra de govern: millora en l'abastiment d'aigües, construcció de nous grups escolars i atenció assistencial i educativa de la infància.

Els resultats foren:¹⁷⁹

Candidatura	Vots	%	Regidors
Esquerreres Republicanes Catalanistes	9.395	52,65%	16
Defensa Ciutadana	8.033	45,02%	8
Bloc Obrer i Camperol	347	1,94%	-
Partit Comunista de Catalunya	67	0,37%	-

Esquerra Republicana i els partits d'esquerreres coaligats amb ella van aconseguir la majoria en les ciutats més importants del país i en un nombre total de

177 «El míting de les esquerres terrasenques», *L'Acció*, 13 de gener de 1934, p. 1.

178 *El Dia*, 8 de gener de 1934; *L'Acció*, 10 de gener de 1934.

179 *L'Acció*, 15 de gener de 1934, p. 2.

2 de febrer de 1934

Doble pàgina de L'Acció,
amb breus biografies
dels membres
de la candidatura de les
Esquerrres Republicanes
Catalanistes, liderada
per Samuel Morera,
que guanyà
les eleccions municipals
del 14 de gener.
BCT

RETRATS I SEMBLANC QUE TERRASSA HA PO

Samuel Morera i Ribas

NASCUT EL 10 AGOST 1899

EMPLAT

De bon astut i amb una agressivitat, adreça, omelut. Però per mica que l'enganyava, un adreça de seguretat que és benivolent amb les més grans culpes, amb les més insulentes defecions.

En temps de la Dictadura, fou empresonat per impulsar les idees republicanes, mòbil concret de la seva existència.

La persecució i el perill l'envellí, en comptes d'acostar-lo. Quan l'adveniment de la República, fou el còndil occidit que vacarà amb la res-

possibilitat i amb el risc. Alcalde popular ha estat fins ara, amb un bon assentiment dels ciutadans llibres. Continuarà essent-hi, per bé de Terrassa.

Noblesa i sinceritat són les seves qualitats bàsiques. Allà quedaren ben patents amb el discurs de declaració de principis que feu en la constitució del nou Ajuntament. És un home que sap com tractar, però ben pausat i no es exposa els seus punts vulnerables. Podem inspirar-li respecte, però mai hipocresia.

Domènec Armengol i Bellé

Comerciant

31 JULIOL 1881

Un ésser jovial. Tethora optimista. Amb una amable noció de diplomàcia. Si té enemics polítics, —certament, poix ja és ranciditat en la regidoria— han d'ésser uns enemics que li sonrien. Les seves disputes, —si n'arriba a tenir—, han d'ésser de no menar, amables, deferents, serenes.

Fill d'una família de múltiples valors artístics, és un insuperable crític de l'esperit.

De la seva superer, sense una maldat, sense una illa, poden aprendre-hi moltes d'aquella que blasfemen de voler salvar l'espiritualitat i la moralitat de Terrassa.

Miquel Palot i Martí

Enginyer

26 DESEMBRE 1908

Dintornable proclama republicana. Sota un innuït aspecte d'indolència i de tripartimentalisme, el caràcter real és una profunda de seguretat, per poc que el menja, amb una sobria simplicitat. Sota els seus tres impositibles hi ha un home d'una gran cultura i una saviesa. En les hores grises i de defalliment veureu que un contemplat impassible, immuable. Però en la fosca del cor, com un allargat dels braços i en un rendir ben amic, ten gremi per l'artista.

Es el benjamí dels regidors que albir es possessionaren del càrrec. El més petit de tots. També és dels que més es ajuden a menjar les cures dintre d'aquella Redacció.

Valentí Puigdomènech i Bosoma

Empleat

29 JULIOL 1899

Ja sabem que el President de nostre Comitè Executiu, o el seu aparent mantut cova els elements fulminants de l'home: l'energia, la decisió, la combativitat. No obstant a aquest company, —an carismà a la nostra Redacció—, els cremat les cotes fent-se un dol autolàcia.

Ha sabut ordenar les passions amb les llums d'una cultura de profunditat, però cultura s'entén més eficaç que la universitària, perquè sap com en els llibres i en la vida. Fou també des que l'ésser republicà li costà precó. Xicot d'aquella percepció que creiem li ha de frenar un bon provindre polític. I més en hora d'ara, que ja té educat el nucli dels homes —institutió, o dels homes— constructiv.

Josép Petchamé i Tusell

Telègraf

21 NOVEMBRE 1881

Un esperit senzill, sense pose, sense pretenció, però d'acutament caràcter. Durant l'exercici de pleter d'Alcalde de Governació, que albir té final, s'ha acreditat com a home de govern, d'una política energica. Ha palat com per a regir bé els destins d'una població, no es necessita més privilegi de famíia o de cura. Ell, altre, dels seus llums estar hi porta a tenir una feina municipal exemplar.

No se li pot temps registrar el seu republicanisme; tot la vida ha estat un acríim propagador de la Llibertat. Ni tampoc la magnitud dels seus sentiments que han culminat amb les gèpides dutes a terme per reconquerir del Parlament català la derogació de la Llei vigent de la París-Peque, aplicada als pares adoptius d'infans de progenitors anònims.

Enric Torres i Pla

Industrià

16 JULIOL 1903

President de la delegació local de la Unió de Rabassaires. Excepció d'acut de la Comissió que albir final. Un mirall de bondat i de bon còp el peb obrer de l'agra, un mirall de bon còp i de bon còp. Albir, té un bon còp dels companys que com al mirall del títol de treballar a terra, ha estat causa de què fos el títol d'enginyer rabassaire. De l'immensitat protestant de fer adonar als homes dels drets que han de gaudir, la gent de peu n'ha dit agutació. Pel seu caràcter just ha estat nomenat vocal de la Comissió arbitral superior o d'apellació dels llaules de les Comissions que entrenen en els conflictes de la terra.

Jaume Figueras i Salas

Tèxtil Textil

21 ABRIL 1902

També dels regidors cessants que han conquerit la reelecció. República de miralls i de sang. I encara més, capítol a. Fra de la Ribes fou el menor de la seva adolescència. D'aquí es doctrines pures, aquí amic i amic de la idea i la causa, l'acció i la unitat. Albir, continuant amb les corrents republicanes foren d'ell l'espèimen de l'autèntic republicà d'Esquerra.

Previsit organització i els primers temps de la Joventut d'E. R. local. I ara, acaba d'ésser-li atorgat el càrrec presidencial de l'Ajuntament Republicà.

Joan Llach i Felu

Contractista

1 MARÇ 1890

Membre d'aquella tradicional d'Esquerra Republicana Federada de la

barjada de Sant Pere, és ben considerat i viciat pel seu republicanisme tant a prova en múltiples ocasions. Mentre d'altres que a còpia de treball i pols s'hi té un passament, està un bon portaveu, dintre el Comitè, de la Unió rabassaire i arremeta que té l'apellació unitària de justícia i de normalització.

Joaquim Carrera i Font

Mestre

31 OCTUBRE 1892

Professionat de la Medicina, que veu l'èsser com un portaveu de justícia social. A Terrassa és ben estimat de tots els estaments. Any encara, en la incipència de la seva carrera, estava a l'èsser en un pòle de la seva social. I ja aleshores els terrassencs el consideraven amant en procés quasi, en com de la seva existència còpia, sempre encoratjada i sana.

Orientador i propagador de la d'assistència i d'èsser social que calen als pobles, serà un representant digníssim de l'èsser mèdic de Terrassa que s'acaba a ser el símbol del Calceus.

Joan Masteu i Treguany

Telègraf

22 GENER 1900

República d'integritat i d'acció. D'aquells que com més gran és la situació més optimista, més agosserat esdevé. En el moment de perill se us posa al costat i sobri que allà hi ha un home d'esperit a veure-hi com a vida. A's prims que com el nostre, estan en p'e de emolucament i per tant porten un pòle de teoria i p'èsser, és són indistintibles homes com aquest que saben imposar-se a la situació i anar avant, co t'el que costi.

Ha estat dirigint llarg temps de la Joventut d'E. R. El seu comitè la respu: ben eficaç i decisiu.

ES DELS REPUBLICANS RTAT AL CONSISTORI

Vicenc Rius i Puigdellos
Industrial
25 JULIOL 1889

Un soci incondicional i edicte de la nostra entitat «Patrimoni Republicà». Regidor, vegades ha estat membre dirigent, creixent i menant el seu comitè, però «vassall» de l'èlit i de l'època. És, per tant, un republicà de tota la vida. Cerebral i equilibrat. Sense faccions ni enemics.

Independència de caràcter ha abut contra i desenvolupat una indústria que l'ha portat a un major benestar. Aplicació fòrbita en els homes que com ell són treballadors i de l'honestedat a l'honor i el tema màxim de la seva vida.

José Baile i Esteve
Tècnic Industrial
22 AGOST 1888

Capitaneu seguidor de l'època de Maqui. Afiliat a l'Escola Catalana, el soci promotor de la més viva fama republicana. Molt benent en què bones sona a i clares. Dirigent de la institució de resistència «Associació d'Empreses i Tècnics».

Els seus llochs i al centre i al principi. L'objectiu: «l'objectiu» de servir al país i al dignitat representant col·lectiu.

Amadeu Costa i Serquella
Industrial
9 AGOST 1898

Representant d'aquells que han format el seu esperit polític i l'ètica i el caràcter paracatòlic dins el Casal de republicans i obrers, la «Fraternalitat Republicana». Obrer que amb un fòrbit desig de progrés, ha abut a superar-se i a salar el ritme, en-

representant l'impugnació d'un indústria, posant-la en marxa i reeixint —que això és el més remarcable—. I el més mercedi, a conseqüència, de que al final del ritme no li ha en-lluït el cap, com a molts. No s'ha en-lluït. No s'ha reeixit de la seva conseqüència. Conseqüència vana a les noves sentències i condicions socials d'aquella època humil·la. I això d'una prova de la seva investidura moral.

Andreu Alasol i Martí
Comissari
21 MARÇ 1884

Ja havia estat al Consistori terrassenc, aquest amic, vint anys en-avant, llavors que el representant el poble republicà era un heroiisme. Successivament ha anat ostentant càrrecs directius en els diversos organismes del Partit d'E. R. a Terrassa. Fa quatre dies s'ha desistit de la presidència de «Fraternalitat Republicana».

Esperem, circumstàncies, ponderar. Medita i argumenta abans d'emprendre les coses. Al Consistori hi donarà una sensació de ser un de maduresa. I també d'honestedat. Perquè cal dir-ho: És des de tot Terrassa, i com a tal, que tot hom el té per un bon home.

Anicet Pujals i Olla
Robassaire
20 MARÇ 1907

De sol a sol viu en estret contacte amb la Natura. I d'aquest mullerisme oficial i actiu, aquest amic s'ha tret l'equilibri: que la terra, tan bella com és vol víctima, com a mar, tan inmensa com és, que també vol víctima. I ha estat de portar reguits i orientacions a la sofrida classe pagesa, prenent i gaudint fins a a, parlant del seu viure de víctimes, del seu renunciament. I ha reeixit. Per això els seus creients l'han portat al Municipi.

Per això, també és el que porta el símbol d'«agradador» robassaire. No hi fa res. Aquest amic resulta un tribut d'honor i de consciència. És alhora vocal de la Comissió arbitral del Dret de Terrassa, i membre directiu de la «Unió de Robassaires» local.

Joan Ayats i Fumol
Barber
4 SETEMBRE 1901

Regidors suplents

Tomàs Cervera i Solanich
Hefge
20 ABRIL 1904

Ramon Arrufat i Calafell
Comissari
4 AGOST 1904

Joan Ponés i Alzamora
Tècnic
7 AGOST 1890

Jaume Gamà i Mas
Obrer
1er MAIG 1897

Joan Caiselós Vela
Pintor
9 JULIOL 1882

José Valls i Robert
Tècnic
28 MAIG 1890

Maurici Prats i Sabater
Robassaire
12 AGOST 1888

Manuel Mateu i Manzana
Industrial Viager
30 ABRIL 1905

Heus ací els conciutadans que representen al municipi les Esquerres Republicanes Catalanistes de Terrassa en coalició. Del primer al darrer tenen un ampli sentit de dignitat i de responsabilitat. D'ells n'esperem la major legalitat cívica i republicana i l'acompliment dels postulats dels quals s'han erigit en propugnadors i defensors.

2 de febrer de 1934

La mitjana d'edat de la candidatura «Esquerres Republicanes Catalanistes», era de 38 anys. Ramon Arrufat, esdevingué regidor a l'inici de la Guerra Civil, abans d'incorporar-se com a milicià a la Columna Macià-Companyes. Morí al front, el desembre de 1938. BCT

Terrassa, 4 de febrer de 1934

Àpat a la Casa del Poble, en el marc de la primera visita oficial de Lluís Companys com a president de la Generalitat de Catalunya.

L'alcalde Samuel Morera presideix l'acte al costat de Lluís Companys.

FBM

580 ajuntaments.¹⁸⁰ Aquells resultats foren un lleuger antídote davant l'ambient de malfiança que es respirava al país després dels resultats del 19 de novembre de l'any anterior que havien donat el tret de sortida al Bienni Negre on la dreta antirepublicana de la CEDA mouria els fils de la política estatal.

D'aquesta manera Samuel Morera Iniciava el seu tercer període com a màxima autoritat de la ciutat.¹⁸¹ Formà el nucli dur del consistori, la Comissió de Govern, amb gent de confiança: Domènec Armengol (Finances), Miquel Palet (Cultura), Valentí Puigdomènech (Sanitat i Assistència Social) i Josep Petchamé (Administració Central i Foment d'interessos materials). Tots cinc marxarien cap a l'exili francès el gener de 1939. El 1942, Morera, Palet i Puigdomènech viatjarien a Mèxic en el que va ser l'inici de la darrera etapa de llurs vides.

La constitució del nou Ajuntament va tenir lloc l'1 de febrer. Morera va fer un discurs on detallà els grans reptes i principis del seu mandat: l'atenció a la infància, l'abastiment d'aigües i el compliment de les lleis laiques aprovades per la República.¹⁸²

Morera lamentà que el portaveu de Defensa Ciutadana, Lluís Vancells, no hagués tingut: «*ni una paraula d'acatament per al règim republicà i per a l'autonomia en què vivim*». Tothom tenia clar quines cartes jugava. Josep Maria Cunill, genuí representant del carlisme local, era també ben explícit. Es declarava catòlic, contrari al laïcisme, monàrquic i corporativista. L'avenç del sector ultracatòlic fou important durant el Bienni Negre i confirmà el seu arrelament a la ciutat.

La política social i assistencial era prioritària en el pla de govern de Morera: guarderies, educació, infraestructures, sanitat i laïcisme foren temes habituals en els seus parlaments públics. Morera palesà sempre una gran preocupació en l'atenció i ajut a la maternitat i als més menuts. Hi dedicà temps i pressupost.

180 Fèlix CUCURULL. «De les eleccions de novembre de 1933 al 19 de juliol de 1936» dins Jaume SOBREQÜÉS (ed.) *Op. cit.*

181 «Constitució del nou Ajuntament», *L'Acció*, 2 de febrer de 1934.

182 ACVOC. Acta del Ple de l'Ajuntament de Terrassa de l'1 de febrer de 1934.

El 15 d'abril de 1934 es posava la primera pedra de la guarderia de criancs del carrer Pla de l'Ametllera que comptava amb el suport del Segell Pro-Infància i de la Conselleria d'Assistència Social de la Generalitat. Va ser inaugurada dos anys després. Ambdós actes, aprofitant l'aniversari de la República, foren dels més concorreguts i populars del període republicà.

En poques setmanes es posaren en marxa diferents organismes i comissions de treball: Consell Local de Primera Ensenyança; Patronat de la Biblioteca Tècnica-Tèxtil; Patronat de Formació Professional; Patronat de Colònies Escolars; Junta de Museus, Arxiu i Biblioteca; Junta de Cases Barates; Junta Municipal del Cens de Població; i Junta del Cens Cavallar i Mular. També es van organitzar les comissions que haurien de presidir les operacions de lleua del reemplaç de 1934.¹⁸³

4.2. Lluís Companys visita Terrassa

El 25 de desembre de 1933 moria sobtadament el president Francesc Macià i el dia 31 Lluís Companys era elegit per rellevar-lo. Cinc setmanes més tard, el 4 de febrer de 1934, el nou president de la Generalitat visitava la ciutat de Terrassa. Feia només tres dies que el nou Ajuntament havia iniciat el seu mandat després d'haver-se reunit per primera vegada la Comissió de Govern, ratificant els càrrecs dels responsables dels quatre àmbits de competències i cridant a la participació del consistori en un homenatge a la tomba de Francesc Macià pel 3 de febrer. La visita al cementiri de Montjuïc fou nombrosa i emotiva i va significar el primer acte oficial de la nova corporació.

Companys va venir acompanyat del conseller de Sanitat Josep Dencàs. Morera va rebre al president i se'n guici a l'entrada de Terrassa. Fou una jornada de lluits parlaments a càrrec de Maria Dolors Bargalló, Valentí Puigdomènech, Joan Tauler i el conseller Dencàs.

La Casa del Poble va ser un dels escenaris principals de la recepció. Companys va parlar de la lluita de Catalunya per la República i les llibertats. Samuel Mo-

183 ACVOC. Acta del Ple de l'Ajuntament de Terrassa del 16 de febrer de 1934.

Barcelona, 11 de març de 1934

Diada dels Ajuntaments d'Esquerra. Àpat de la victòria celebrat al Palau de Projeccions de Montjuïc, després de l'ampli triomf a les eleccions municipals del 14 de gener. La presidència de l'acte comptava amb la presència dels principals alcaldes del partit. D'esquerra a dreta: a la fila del davant, Domènec Pla, Joan Ventosa i Roig, Josep Puig i Mestres, Miquel dels Sants Cunillera, x, Martí Rouret, Joaquim Llorens, Francesc Arnau i Cortina (Malgrat de Mar) Josep Puig i Pujades, Ramon Frontera (L'Hospitalet), Maria Dolors Bargalló i Joan Alavedra; a la fila del darrere, Josep Escofet, Nativitat Yarza (Bellprat), Amadeu Aragay, Antoni Vives (Lleida), Ventura Gassol, Joan Casanovas, Lluís Companys, Carles Pi i Sunyer (Barcelona), Martí Barrera, Pere Mestres, Samuel Morera (Terrassa) i Josep Borràs (Reus).

GABRIEL CASAS / ARF

rera aprofità el parlament per projectar la seva política democràtica i laica malgrat haver estat el blanc de tota una muntanya d'infàmies i d'odis. Recordant el temps de la Dictadura i la seva estada a la presó el 1929, no estalviava explicacions sobre la seva trajectòria i les adversitats com a militant i polític. El problema de l'abastament d'aigües i la necessitat de creació de nous grups escolars sobresortiren en aquell discurs davant la màxima autoritat del país.

Els avenços i ambicions d'Esquerra es manifestaven en els diferents parlaments i trobades dels dies i setmanes posteriors. Hi havia molt d'interès en reafirmar el pes i la funció d'Esquerra com a baluart de les llibertats, el progrés i la justícia social. Aquest discurs agafà, si cap, molta més embranzida amb la recordança del tercer aniversari de la fundació d'Esquerra i de la proclamació de la República.¹⁸⁴

4.3. Preocupant incertesa política i violència sense treva

Aquest sentiment de complicitat i esperança contrastava amb una realitat marcada per la tibantor i la desconfiança que existia a Catalunya en aquells primers mesos de 1934. Hi havia seriosos dubtes sobre el tractament polític procedent del Govern espanyol i la seva interpretació de la realitat catalana. El canvi de decoració política en el Congrés dels Diputats despertava una notable preocupació a Catalunya. Els resultats electorals del novembre de 1933 i el context europeu no albiraven un panorama massa optimista.¹⁸⁵ La dicotomia era prou evident: govern de dretes a Madrid i govern d'esquerres a Catalunya.

Miquel Palet i Josep Petchamé, membres de la Comissió de Govern, presentaren a Samuel Morera un interessant document que reflectia la preocupació i ma-

184 «1931-1934», *L'Acció*, 13 d'abril de 1934.

185 *L'Acció*, 10 de març de 1934. Es publicà una editorial amb una esvàstica com a títol i amb unes reflexions prou esfereïdores sobre el panorama polític i europeu dels propers temps. «el símbol de la creu esvàstica és l'horror cruel del crim que s'avança en els horitzons ennuvolats d'Espanya».

lestar de la majoria de membres del consistori davant la situació política d'aquells moments:

«Els Consellers-Regidors sota-signants, tenint en compte els actuals moments polítics i socials que travessa la nostra terra i principalment transcendents en el que a l'Estat Espanyol es refereix; moments plens de passió i de lluita que han possibilitat actituds d'iniciament anti-democràtic, que a la vegada fan preveure possibilitats de realització d'esdeveniments contraris al règim que s'ha donat al Poble i a l'Autonomia de Catalunya, creuen que és un deure urgent i alhora ineludible de tots aquells ciutadans elegits per a ocupar llocs públics de responsabilitat, el fixar clara i concisa posició davant aquesta situació que solsament amb la prefixació d'actituds serenes i fermes per part de l'Autoritat podria evitar-se que devingui gravíssima. Per tant, té a bé proposar a aquesta Superior Comissió de Govern, l'aprovació de les següents declaracions:

1a. Declarar la urgència de les proposicions.

2a. La Comissió de Govern afirma el seu catalanisme i republicanisme, inspirats en el govern democràtic del Poble.

3a. Declarar, per tant, estar disposats a valdre's de totes les seves atribucions d'autoritat per tal de col·laborar en la completació de les llibertats catalanes i en la continuació i extensió ideològica de la República.

4a. Declarar, també, ésser contrari a totes les formes dictatorials de govern, i afirmar estar disposats a oposar-se, sigui com sigui, a tot intent de feixisme.

5a. Oferir en tal sentit la seva col·laboració a la tasca democràtica, catalanista i republicana dels actuals governants de Catalunya, i protestar, a la vegada, ran del Govern Espanyol, per la forma passiva en què aquest contempla els esdeveniments contraris a la vida democràtica de la República; i

6a. Que els acords anteriors, després de fets seus per la Comissió de Govern, siguin sotmesos a l'aprovació de l'Excm. Ajuntament en plè, en la primera sessió que es realitzi.»¹⁸⁶

186 ACVOC, 1/1 Ajuntament de Terrassa, Comissió de Governació. Capsa 7.726. Actes de la Comissió de Govern 1934-1935. 7 de febrer de 1934, p. 8-9.

Terrassa, 15 d'abril de 1934

Col·locació de la primera pedra de la guarderia del Pla de l'Ametllera, una iniciativa del Comitè Local del Segell Pro-Infància. D'esquerra a dreta, entre d'altres: els consellers Ventura Gassol i Josep Dencàs, Domènec Palet i Barba i Samuel Morera, adreçant-se als ciutadans.

FBM

En aquest sentit, l'Ajuntament de Badalona s'adreçà al President de la República per demanar-li la dissolució del Congrés dels Diputats i la convocatòria de noves eleccions legislatives davant la situació d'anormalitat i el perill que representava el Govern espanyol per al règim republicà i les llibertats de Catalunya.

L'ambient enrarit i preocupant que es vivia arreu es complicava d'allò més, car continuava el clima de violència, conflicte i de nous atemptats a Terrassa. La violència sovintejà, amb diferent magnitud i resultats, durant el 1934 i en la primera meitat de 1935.

Era una perllongació de situacions i de moments anteriors. En qualsevol cas hi havia neguit per part de les autoritats municipals. Se sancionava algun diari per la sospita difamatòria dels seus articles. La situació generava intolerància. L'Ajuntament era objecte de tota mena de crítiques. Aquell fenomen va produir diferents lectures, àdhuc punyents comentaris, en funció de quina era l'opció política, social o econòmica.

Es produïren alguns atracaments, es col·locaren bombes en portals d'alguns domicilis d'empresaris,¹⁸⁷ a la porta de la rectoria i a la seu del Círculo Tradicionalista. S'atemptà contra persones conegudes del món empresarial. El cas més greu fou la mort violenta de Francesc Masana. Era el gerent de SAPHIL-L'Anònima i fou assassinat en la cruïlla del carrer del Vall amb el carrer de la Rutlla, el 19 de febrer, al centre de Terrassa. Tot apuntà a una venjança personal i un possible sospitós va quedar absolt per l'Audiència de Barcelona. L'enterrament va ser multitudinari i també molt gran la polèmica que va generar la seva mort.

Des de la patronal s'acusava l'Ajuntament de no fer massa cosa per garantir la seguretat de la ciutadania. El diari *Defensa Patronal* engrescava la gent a protestar contra les autoritats municipals. Miquel Palet, en el paper d'alcalde accidental, presidí la representació

municipal d'un funeral caracteritzat per una impressionant participació. Morera estava malalt i Domènec Armengol es trobava fora de Terrassa.

Des d'alguns sectors es parlava d'estat d'anarquia. Des de l'Ajuntament es demanà la instal·lació d'una comissaria de policia. La seva ubicació va ser al carrer de la Palla. La mort de Masana era una ocasió única per llançar les crítiques contra el consistori. Morera seguia en el punt de mira de l'extrema dreta i del sindicalisme revolucionari.

Les dretes saberen treure rendiment d'aquella situació violenta i conflictiva. El 1935, amb el govern municipal cessat i amb Samuel Morera i alguns regidors pendents de judici i fortes penes de presó, l'alcalde-gestor Josep Homs enviava un detallat escrit al ministre de la Governació Manuel Portela Valladares.

El text feia referència de tots els atemptats i actes violents ocorreguts a Terrassa, des del 12 de gener de 1934 amb l'explosió d'una bomba en el portal del Círculo Tradicionalista, fins al maig de 1935. Per a l'alcalde salista havia arribat l'hora d'intervenir i prendre mesures. El text, que no amagava que les autoritats locals havien demanat ajut reiteradament però no foren ateses, oferia una visió d'una ciutat sense llei i dominada per la més gran anarquia.¹⁸⁸ Havia arribat el moment de canviar les coses. El que seria posteriorment primer alcalde del franquisme volia mostrar-se resolutiu en aquell gran problema ciutadà.¹⁸⁹

4.4. La vaga de llum i força

Aquest fou un altre incident important que incrementà la situació de conflicte social que es vivia a Terrassa. La vaga es va iniciar a Barcelona. El Sindicat del Ram de la Llum i Força demanava una millora de les pensions. La vaga es desenvolupà entre el 15 i el 19 de març i afectà també els ferrocarrils de Catalunya per

187 Baltasar RAGON. *Terrassa fa cinquanta anys. Històries dels anys 1931, 1932, 1933, 1934, 1935*. Descriu l'explosió en l'entrada del domicili de l'industrial Joan Sanllehi (una persona aliena en va resultar greument ferida, Dorotea Layunta) i també els danys per la bomba davant la casa del germà de Francesc Masana, Joan Masana. Aquests successos tingueren lloc el 7 de febrer i l'11 de març de 1934.

188 ACVOC, 1/1 Ajuntament de Terrassa. Comissió de Governació. Expedients de la Comissió de Governació. Fons d'alcaldia. Capsa 441.

189 Xavier MARCET. «La Segona República», *Història de Terrassa*; Xavier MARCET. *Qui ha manat a Terrassa? i altres reflexions*.

Terrassa, 28 d'agost de 1934

Intervenció de Manuel Azaña a l'acte organitzat a la Casa del Poble,
durant la visita que feu durant diversos dies a algunes poblacions catalanes: Sabadell, Mataró...

ARF

la vinculació, en aquest cas, de «Riegos y Fuerzas del Ebro» amb la companyia de transports. Els obrers de La Propagadora del Gas, de Terrassa, s'hi varen afegir.

Les característiques del servei que oferia la companyia elèctrica, el tarannà rígid de Samuel Morera, així com la seva vinculació personal amb una de les empreses afectades, poden explicar els moments complicats i difícils que es visqueren durant aquelles jornades de vaga. No feia massa dies que Morera havia rebut un homenatge per part dels companys de feina de «Riegos y Fuerzas del Ebro», per celebrar el seu accés a l'alcaldia.¹⁹⁰

El conflicte tenia repercussions importants per al funcionament de les empreses i la seguretat dels ciutadans. Arran de la vaga la ciutat s'havia quedat a les fosques i només hi havia la llum que alguns espontanis havien fet possible en algunes façanes o a la porta d'alguna indústria. El servei domèstic d'enllumenat particular de gas no funcionava. A corre-cuita, l'Ajuntament es mobilitzà amb avisos a la premsa:

*«L'Alcaldia espera de tots els que tinguin possibilitat d'instal·lar llum davant de llurs domicilis, ho facin aquest vespre, en que per falta de gas no podrà encendre's l'enllumenat dels carrers.»*¹⁹¹

Des de bon principi Morera es va implicar directament en resoldre la situació i evitar una ciutat a les fosques i una indústria aturada per la manca d'energia. La solució aportada per mariners especialistes dels vaixells Churruca i Alcalá Galiano, ancorats en el port de Barcelona, només podia ser entesa com a provisional.

Morera va ordenar a alguns membres de la brigada mòbil d'obres de l'Ajuntament que encenguessin fanals als carrers més cèntrics davant la manca de provisió de gas per alimentar les xarxes de la ciutat. No obeïren les ordres car no volien ser esquirois. Davant la seva desobediència foren suspesos de sou i feina.

Les al·legacions de Morera, adequades per uns i inapropiades per molts altres, no es feren esperar:

*«Clar que lamento en l'ànima les derivacions originades per l'actitud de rebel·lia en que es col·locaren els elements que depenen de l'Ajuntament en general, i d'una manera directa de l'Alcalde, i més encara en les actuals circumstàncies en què vivim, puix que ningú ignora que impera l'estat d'alarma. L'Alcalde, ací i en qualsevol país que passi per civilitzat, té l'obligació ineludible de vetllar per la pau del carrer; té l'obligació —per això precisament és elegit pels conciutadans— de garantir en un màxim la integritat física i moral d'aquells que en ell han dipositat la seva confiança, que en aquest cas, és tot el poble de Terrassa...»*¹⁹²

No era la primera vegada que els regidors, el Comitè Directiu i la militància d'Esquerra tancaven files al voltant de Morera. Feien orelles de paret quan se'l criticava. Amb el temps, Morera havia agafat fama de bon gestor i estratègia davant els conflictes laborals.¹⁹³ Justament per això tindria diferents responsabilitats de gestió en les conselleries de Treball i Finances de la Generalitat durant 1936 i 1937.

En qualsevol dels casos semblà prioritari l'enllumenat durant la nit i, sobretot, evitar que alguns «criminals» aprofitessin aquella situació d'impunitat nocturna. La gent de Samuel Morera ho tenia clar: *«encendre els fanals no era fer d'esquirois»*.¹⁹⁴

La Lliga acusà Morera de total imprevisió davant la manca de combustible en centenars de llars terrassenques. Segons la premsa conservadora, Terrassa va ser una de les ciutats que va trigar més a recuperar la normalitat. El dit a la llaga va ser quan interpretaren de forma ben diferent l'enfrontament amb els obrers de la Brigada Municipal. *«Fou l'alcalde qui hagué de claudicar davant l'actitud indisciplinada d'aquells obrers»*.¹⁹⁵

192 «La vaga de Llum i Força a Terrassa. Ço que ens diu el nostre Alcalde», *L'Acció*, 17 de març de 1934, p. 1.

193 *La Rambla*, 26 de març de 1936; «Els encerts del nostre alcalde», *L'Acció*, 27 de març de 1936.

194 «Puntualitzant l'actitud de l'alcalde», *L'Acció*, 22 de març de 1934.

195 «L'experiència dels darrers conflictes», *El Dia*, 23 de març de 1934.

190 *L'Acció*, 8 de març de 1934.

191 *L'Acció*, 16 de març de 1934, p. 1.

Terrassa, 28 d'agost de 1934

Sopar a la Casa del Poble, durant la visita de Manuel Azaña.

A la presidència, a més de l'alcalde Samuel Morera,

hi apareixen els diputats Domènec Palet i Barba i Josep Antoni Trabal.

AHCB (EL DÍA GRÁFICO)

Des de les pàgines de *El Dia* es defensà l'estratègia de la conciliació, el pacte i la «col·laboració de classes» davant el que qualificaven de demagògia, constant flirteig amb la lluita de classes i recurs a la violència per part d'Esquerra Republicana.

Obviament ERC i *L'Acció* es defensaren i replicaren les injúries i falsedats. Es considerà que hi havia un doble discurs per part de la dreta, del tot hipòcrita, en oferir el seu suport polític des del consistori i actuar de forma incendiària en els articles de premsa. La gent d'Esquerra ho tenia prou clar: «*El senyor Morera portà a terme una gestió enèrgica i d'estricta manteniment de l'ordre i de la seguretat públiques, tal com ens té acostumats*».¹⁹⁶ El conseller de Treball Martí Barrera va desenvolupar una tasca important de mediació per a la resolució d'aquest conflicte.

4.5. La «caverna»

La dreta era titllada de cavernària per part de la premsa i la gent d'Esquerra. La Terrassa de la «caverna» era un concepte acusatori, habitual i de menyspreu que encapçalava sengles editorials de *L'Acció*. Feia referència a conegudes persones i mètodes arcaics en la gestió d'entitats i establiments de llarga tradició i arrelament a la ciutat.

Les persones de sempre al capdavant d'institucions emblemàtiques esdevingué una combinació endogàmica característica de Terrassa però que es manifestava del tot caducada. L'entrellat en el control assistencial sintonitzava i compartia noms i cognoms amb l'endogàmia institucional: Banc de Terrassa, Institut Industrial, Cambra de Comerç, Caixa de Terrassa... que el salisme havia fomentat i conreat.

Havia arribat el torn d'Esquerra en moure el dit acusatori vers diferents i tradicionals institucions sanitari-assistencials que es trobaven sota sospita per la seva gestió i funcionament. Va ser el cas del Dispensari Municipal, el Parc de Desinfecció, la Mútua de Terrassa i l'Asil Busquets. Llegim:

«Una entitat com la Mútua d'Assegurances de Terrassa, pensa donar als seus serveis una nova modalitat més àmplia i més eficaç. I no se li acut idear un edifici de nova planta, exprofés per l'objecte que se'l destinava i edificat en un lloc que ornamentés la ciutat, fent-la més notable [...] Es limita a comprar una casa vella [...]»¹⁹⁷

La gestió i la governança municipals del nou Ajuntament van fer especial incidència en l'anàlisi i revisió del funcionament d'aquelles entitats, ja fos des de l'àmbit i la qualitat dels seus serveis, des de la seva rendibilitat o, fins i tot, l'eficiència arquitectònica dels edificis on es trobaven. El singular i artístic edifici modernista del Parc de Desinfecció, construït el 1915, fou objecte d'una dura crítica per la seva suposada ineficàcia i la beríntica distribució.

L'Asil Busquets va rebre importants crítiques per no haver orientat adequadament les seves funcions per a les quals havia estat creat. L'atenció i educació dels infants de famílies humils no es va contemplar: «*La Junta de l'Asil, composta pels mateixos senyors que durant molts anys han tingut a les seves mans l'exclusiva de la beneficència local*».¹⁹⁸ Hi havia moltes esperances en el nou edifici Pro-Infància que s'estava edificant.

La Mina Pública d'Aigües de Terrassa centrava el més important rebuig i anàlisi crítica en el repàs per la Terrassa més rònega i cavernària. L'únic objectiu de la seva fundació havia estat el subministrament d'aigües a la ciutat i això segons les autoritats republicanes no havia funcionat gens. Es presentà com la història d'un fracàs davant les necessitats de la ciutat.¹⁹⁹ *L'Acció* hi dedicà un llarg article per explicar els motius d'aquell desencís. Aquests es vinculen amb les dificultats econòmiques, els interessos particulars dels seus fundadors i una proposta organitzativa de poca volada en relació al capital i accionariat de l'empresa.²⁰⁰

197 «La Terrassa de la "caverna"», *L'Acció*, 17 d'abril de 1934.

198 «De la Terrassa de la "caverna"», *L'Acció*, 10 de maig de 1934.

199 Josep PUY. *Domènec Palet i Barba. Prohom de la Terrassa republicana*.

200 «De la Terrassa de la "caverna"», *L'Acció*, 6 de juny de 1934.

196 *L'Acció*, 29 de març de 1934.

Segons l'Ajuntament no hi havia altra alternativa que un plantejament ambiciós en la recerca i distribució de l'aigua. La solució no eren els Caus de Rellinars, ni els pous ni els dipòsits sinó la conducció d'aigües des del Llobregat. L'Ajuntament va agafar el camí del mig davant els impediments polítics i empresarials que va trobar la sempiterna proposta del Llobregat. El 14 d'octubre de 1934 va obtenir la concessió de 4.000 m² procedents d'aquell riu.²⁰¹ El 1937, sota el mandat de Morera, es va procedir a la municipalització de l'entitat, Serveis d'Aigua Unificats de Catalunya a Terrassa. Però, no fou fins al 4 de juliol de 1943, en ple franquisme, que s'oficialitzaria la portada d'aigües a Terrassa des del Llobregat per part de la Mina de Terrassa.

4.6. Els Fets Octubre: dies, setmanes i mesos de control i repressió

En el marc i context d'una vaga general convocada per l'Aliança Obrera que havia començat el 5 d'octubre, Samuel Morera proclamava l'Estat Català el 6 d'octubre. Ho feia en sintonia amb el president Lluís Companys i amb el suport de la majoria d'ERC.²⁰² La proclamació tenia lloc el dissabte 6, a dos quarts de nou del vespre, des del balcó de l'Ajuntament.

Morera no volia que aquell transcendental fet històric fos alterat per cap situació violenta, radical, desestabilitzadora o que s'escapés del seu control i «guió» establert.²⁰³ Malgrat la voluntat de preservar l'ordre van haver-hi alguns incidents importants. Hi hagueren els fets luctuosos de la carretera de Rubí on moriren Gaspar López, el seu fill Josep López i Josep Paysan, treballadors d'esquerres que formaven part d'un escamot del nou Sometent constituït amb la República.

201 Ana FERNÁNDEZ. *Mina, Aigües de Terrassa (1842-2017). Una crònica de 175 anys*.

202 Xavier MARCET. «La Segona República», *Història de Terrassa*, p. 399.

203 Manuel LOPEZ ESTEVE. «L'Esquerra, els Ajuntaments republicans i la Generalitat arreu de Catalunya», a *Els Fets d'Octubre de 1934 a Catalunya: més enllà de l'acció governamental*, p. 325-366.

La mort d'aquells tres terrassencs fou atribuïda per Samuel Morera a la greu badada del regidor i caporal del Sometent Joan Mateu. L'alcalde havia donat ordres de mobilitzar el Sometent per protegir edificis públics, camins, carreteres i garantir l'ordre. La força de deu guàrdies d'assalt a la ciutat era insuficient per mantenir la situació. Amb la Guàrdia Civil no si podia comptar ja que tenia instruccions de mantenir-se aquartada. Hores després Morera manà el replegament del Sometent davant la proclamació fallida i la instauració de l'estat de guerra. No hi havia res més a fer.

Les instruccions de l'alcalde eren desfer aquell i d'altres controls d'accés a la ciutat per retrobar-se tots els membres dels diferents retens a l'Ajuntament i fer lliurament de les armes. La mobilització del Sometent va ser un dels principals fets inculporis en el judici i sentència contra Samuel Morera.²⁰⁴ Segons l'alcalde no es podia repetir una situació com la de febrer de 1932. El Sometent era l'únic recurs per mantenir l'ordre del qual disposava i li mereixia tota la confiança car no tenia, suposadament, res a veure amb la institució al servei de l'oligarquia dels temps de la monarquia. Morera estava convençut d'haver complert amb el seu deure. Segons aquesta versió, l'escamot de la carretera de Rubí no va rebre la consigna de retirada, es mantingué en el seu lloc, i enmig de la confusió, va patir l'atac de la Guàrdia Civil:

«Tal volta allò fou degut a una lleugeresa més del Caporal de Sometent, Joan Mateu, perquè d'haver-los donat la consigna, amb seguretat haurien acudit a l'Ajuntament, evitant-se així aquella tragèdia.»²⁰⁵

El buit de poder municipal, després del fracàs de la proclamació de l'Estat Català, fou aprofitada pels anarquistes apoderant-se de les armes que hi havia a l'Ajuntament. Pedro Alcocer hi tingué un destacat protagonisme. Sembla ser que Joan Mateu també fou responsable d'aquella greu negligència. Va témer que el

204 *L'Acció*, 27 de novembre de 1935.

205 ACVOC. Document adreçat per Samuel Morera al Comitè Executiu d'ERC de Terrassa, el juny de 1936.

matarien si es negava a les seves pretensions. Els revolucionaris s'adreçaren a la presó de la plaça del Dr. Robert amb la intenció d'alliberar els presos. El tiroteig amb la Guàrdia Civil fou important i va durar, entre sis i set hores, al llarg del diumenge 7 d'octubre.²⁰⁶

La repressió fou immediata i contundent. Sovintejaren les anades i vingudes de les forces de l'exèrcit, Guàrdia Civil i Mossos d'Esquadra. Terrassa ja estava acostumada als moviments i arribades de gent uniforme. El tinent de la Guàrdia Civil Miguel Morales, de pèssim record per a molta gent, era el comandant militar en funcions a la ciutat. La presència sinistra i de trist record també del comandant de la Guàrdia Civil José Félix Negrete es va produir uns dies després amb 120 soldats i 50 guàrdies d'assalt. Els escorcolls duts a terme a la Casa del Poble i el tracte vexatori que varen patir alguns dels seus ocupants foren lamentables.²⁰⁷ La trobada d'armament va esperonar la ferocitat dels uniformats. La Junta de Fraternitat Republicana va inventariar els danys de la repressió amb un càlcul aproximat de 16.000 pessetes fruit de tota mena d'estralls i desperfectes en el mobiliari i les instal·lacions de la Casa del Poble.²⁰⁸

Malgrat tot, sembla que el dimecres 10 d'octubre tornava la «normalitat» a la ciutat. I això volia dir la destitució dels càrrecs electes i l'inici d'un període repressor i sota control governatiu:

«[...] destituir de su cargos a todos los señores componentes del Excmo. Ayuntamiento de esta ciudad, tomando en cuenta las afinidades de la mayoría con la reciente actitud de rebeldía del gobierno de la Generalidad de Cataluña, y nombrar Alcalde accidental como gestor único de la administración municipal de esta ciudad mientras por la Superioridad no se disponga de otra cosa, a Don Francisco Llongueras Mach, [...]»²⁰⁹

206 Baltasar RAGON. *Terrassa fa cinquanta anys. Historials dels anys 1931, 1932, 1933, 1934, 1935.*

207 *La Vanguardia*, 27 de novembre de 1935.

208 *L'Acció*, 10 de juliol de 1936.

209 ACVOC, 1/1 Ajuntament de Terrassa, Comissió de Governació. Capsa, 7.726. Actes Comissió de Govern. 1934-1935, p. 125.

La repressió esglaonada però imparable va passar per la presència massiva de forces de seguretat que suspengueren el diari *L'Acció*, clausuraren la Casa del Poble, la seu del BOC, i realitzaren nombroses detencions, empresonaments i tortures, deixant un panorama polític i social desolador.

Un llarg i sacrificat rosari

Samuel Morera fou citat a declarar el 4 desembre de 1934, juntament amb el seu fill Samuel Morera i Blanco, Miquel Sabé «el cadiraire» i Jaume Figueres.²¹⁰ Davant aquella requisitòria els Morera, pare i fill, no es varen presentar i foren declarats en rebel·lia quinze dies després. Morera desaparegué de Terrassa i s'amagà a Barcelona. Així ho confirmava en un text de 1936 adreçat al Comitè Executiu d'Esquerra:

«Les relacions i bona amistat entre en Joan Mateu i el que sotasigna no s'havien refredat gens mentre jo estava a l'exili i ell a la presó. Palesa l'apreci mutu existent entre ambdós el fet que fos ell qui m'acompanyàs a Barcelona en fer-me escàpol d'aquesta Ciutat i haver estat ell qui em proporcionà lloc en arribar a la Capital».²¹¹

El 28 de febrer de 1935, Samuel Morera es va presentar davant el Jutjat Militar de Terrassa i després de prestar declaració fou conduït a la presó del Partit.²¹² El seu fill havia declarat unes setmanes abans. El 25 de març va sortir de la presó per declarar davant el jutge militar i tornà a ingressar al cap de poques hores. El 9 d'abril va ser decretada la seva llibertat sota fiança.²¹³

El tinent coronel Pedro Sánchez Plaza, seguint les ordres de l'auditor de guerra, suspenia els procediments judicials contra Domènec Armengol, Josep Bat-

210 *La Vanguardia*, 6 de desembre de 1934.

211 ACVOC. Document adreçat per Samuel Morera al Comitè Executiu d'ERC de Terrassa, el juny de 1936.

212 *L'Acció*, 28 de febrer de 1935; *La Humanitat*, 3 de març de 1935; *La Vanguardia*, 1 de març de 1935.

213 *La Humanitat*, 10 d'abril de 1935; *La Vanguardia*, 10 d'abril de 1935.

Terrassa, 8 d'octubre de 1934

La Casa del Poble després que el registre policial, perpetrat arran dels Fets d'Octubre, registrés tota la documentació de Fraternitat Republicana i destruís part dels béns que s'hi trobaven, com ara un retrat de Francesc Macià que fou estripat a miques.

AT (PROCEDÈNCIA CONCEPCIÓ AROLA)

lle, Baldomer Casanovas, Jaume Figueres, Josep Fernàndez, Anicet Pujolà, Pere Rusiñol i Enric Torres Pla. El 16 de maig va tenir lloc la lectura de càrrecs.²¹⁴

L'1 d'agost se saberen les penes de presó que sol·licitava, en primera instància, el fiscal militar Querol.²¹⁵ Deu anys per a Samuel Morera i Joan Mateu. Vuit anys per a Josep Petchamé, Valentí Puigdomènech, Josep Elies i Jaume Salelles. I sis anys per al seu fill.

El 15 de maig de 1935 Samuel Morera, en llibertat sota fiança, i la resta de regidors cessats l'octubre anterior, s'adreçaren a l'alcalde Josep Homs transmetent-li el seu rebuig a una Comissió Gestora considerada il·legítima. Homs va respondre amb un «enterado» l'1 de juny.²¹⁶ Tenien una percepció ben diferent d'entendre la ciutat i la política del govern d'esquerres. La celebració del quart aniversari de la República es despatxava amb una ensucrada programació de cinema, sardanes i concert de la Banda Municipal.

El discurs dretà, àdhuc ultraconservador, agafava embranzida. El Bloque Nacional a Terrassa prenia posicions i reunia en coalició la gent del Centro Tarrasense, els carlins del Circulo Tradicionalista i el personal de la Peña Ibérica del feixista Dr. Albiñana.²¹⁷ El padrí d'aquella interessant iniciativa no va ser un altre que Alfons Sala, comte d'Ègara. Als 72 anys tornava a l'escenari polític amb el suport de la gent i de les institucions de sempre. El fundador de la Unión Monárquica Nacional era el paradigma de la dreta espanyolista i ultraconservadora. L'inici d'una nova «etapa» va ser amb una conferència de títol: «L'amor a Déu, fonament bàsic de l'amor a la Pàtria».²¹⁸

Els maldecaps d'Esquerra eren prou diferents i colpidors. Al juny, Lluís Companys era traslladat al penal

del Puerto de Santa María, acompanyat de Joan Comorera i Joan Lluhi. La resta del govern de la Generalitat es trobava reclòs en el penal de Cartagena. Els terrassencs acusats pels Fets d'Octubre, entre molts altres representants municipals d'arreu de Catalunya, es trobaven pendents de judici i sentència.

Morera, en llibertat sota fiança, havia tornat a la seva feina a «Riegos y Fuerzas del Ebro» a Terrassa. Es trobà immers en un contenciós amb el Sindicat de Llum i Força per una qüestió de promoció professional amb interferències familiars i polítiques prou desagradables. El Sindicat defensava els mèrits per antiguetat del seu germà, Ezequiel. Morera no es va arrugar i va plantar cara a la situació i a tot un munt de crítiques i acusacions.²¹⁹ El panorama era prou galdós.

Hermies Busqué i Joan Font van coordinar una nombrosa expedició de visita als empresonats de Cartagena.²²⁰ Es feia sota el precepte diví: «*Visiteu els presos en llurs ergástules*».²²¹ Hi anaren republicans de Terrassa i d'Olesa de Montserrat i fou molt emotiva. Varen saludar Martí Barrera, Pere Mestres, Ventura Gassol, Martí Esteve... Algun dels visitants va comentar: «*us saludo en nom dels veterans de Terrassa, dels vells republicans, que si poguéssim vindríem a ocupar el vostre lloc perquè vosaltres poguessiu anar fent en llibertat*».²²² Pere Mestres es va interessar pels Consells de Guerra contra els polítics terrassencs, entre els quals l'alcalde Morera. L'endemà aprofitaren per visitar el comandant Enric Pérez i Farràs que es trobava al Castell militar de Cartagena. A l'entrada del Castell, i a cada pas, un recordatori: «*hay que hablar en español*».

Coratge, amics, que la vida és dura!

El dimarts 26 de novembre de 1935 va tenir lloc el judici militar contra tots els acusats pels Fets d'Octu-

214 *La Vanguardia*, 17 de maig de 1935.

215 *L'Acció*, 2 d'agost de 1935.

216 *La Humanitat*, 25 de maig de 1935; ACVOC, 1/1 Ajuntament de Terrassa. Comissió de Governació. Expedients de la Comissió de Governació. Constitució dels Ajuntaments. Capsa 208.

217 Xavier MARCET. «La Segona República», *Història de Terrassa*, p. 400.

218 «Un vell polític que ressucita», *L'Acció*, 15 de març de 1935.

219 *L'Acció*, 30 i 31 de juliol i 1 d'agost de 1935.

220 *L'Acció*, 23 d'agost de 1935. Visita d'Estanislau Puig. Es va fer palès la preocupació dels empresonats per la sort de Samuel Morera.

221 «Un precepte diví: Visitar els presos», *L'Acció*, 11 d'octubre de 1935.

222 *Ibidem*.

Terrassa, desembre de 1934

La guarderia del Segell Pro-Infància en una fase avançada de la seva construcció.

AHCB (EL DÍA GRÁFICO)

bre a Terrassa.²²³ Hi havia regidors i sometenistes. Va tenir lloc a la Capitania Militar de Barcelona i presidí el judici el general de brigada Sebastián Pozas.²²⁴ Era un Consell de Guerra d'Oficials Generals amb 24 persones processades.²²⁵ Els advocats defensors van ser: Rafael Muñido, Miquel Escudé, Avel·lí Estrenjer, Àlvar Vinyals i Antoni Fernández i Ros.

En una sessió maratoniana s'interrogà Morera i la majoria de processats. Morera considerà que havia fet i dit el que tocava. La prioritat era que funcionessin tots els serveis de primera necessitat: mercats, aigua i llum. Va fer dissoldre una manifestació d'elements extremistes per part de les forces d'assalt que tenia a les seves ordres. Autoritat i ordre municipals i proclamació de l'Estat Català dins de la República Federal Espanyola no eren accions oposades, ans al contrari.

Morera considerà adient i adequada la mobilització del Sometent. Calia evitar qualsevol brot revolucionari. L'acusació li demanà comptes respecte als tocs de sirena i al protagonisme d'aquells escamots. Explicà que el toc de la sirena municipal en la vesprada del dia 6 no tenia cap altra intenció que la corresponent convocatòria dels sometenistes. En temps de la República es feia amb una sirena i no pas amb la campana de l'església. El segon toc, hores més tard, havia de representar la desmobilització del Sometent i el reagrupament de les forces en el Raval de Fermín Galán.

L'interrogatori presenta un Morera convençut de les seves accions malgrat la insistència sobre l'actuació del Sometent i la procedència de bona part del seu armament en relació a la compra feta uns dies anteriors a Barcelona pel mateix alcalde.

223 «Vint-i-quatre homes davant del Tribunal Militar», *Última Hora*, 26 de novembre de 1935.

224 Aquest militar es mantingué fidel a la República durant la Guerra Civil i s'exilià a Mèxic amb el vaixell Flandre.

225 Samuel Morera i Ribas, Samuel Morera i Blanco, Josep Arenillas, Miquel Sabé i III, Josep Elies, Antoni Marín i Fornieles, Jaume Solé, Laurèa Navarro, Rafael Zapater, Andreu Garcia i Martínez, Vicenç Font, Joan Llach, Miquel Carantela, Miquel Palet, Jaume Salelles, Josep Petchamé, Joan Seguí, Pere Ciurana, Joan Mateu, Lluís Saló, Rafael Vilaplana, Valentí Puigdomènech i Jaume Comadran.

Morera ho tenia prou clar:

*«El 6 d'octubre els homes d'esquerra férem el que faríem més endavant, si tornéssim a tenir el poder de la ciutat a les mans i l'ocasió es presentés.»*²²⁶

Per Rafael Muñido, lletrat de la defensa:

*«Ens trobem davant d'un delictes de caràcter eminentment polític. El 6 d'Octubre es va produir en aquesta capital un moviment de rebel·lia contra els Poders Estats amb la proclamació de la República Federal Espanyola.»*²²⁷

4.7. Presó, amnistia i llibertat

Avançada la nit es va conèixer la sentència: dotze anys per a Samuel Morera i Joan Mateu. Deu anys per a Valentí Puigdomènech. El tribunal va absoldre Joan Llach, Miquel Palet, Jaume Comadran i Samuel Morera i Blanco.²²⁸ Tots els processats, que havien estat sentenciats a penes superiors a tres anys, van ser traslladats a la presó Model en una camioneta dels guàrdies d'assalt tal com establia el Codi de Justícia Militar. El diari ultraconservador i d'afinitat carlina, *El Siglo Futuro*, es feia ampli ressò de la causa i la sentència contra Morera.²²⁹

Valentí Puigdomènech va escriure, dies després, un colpidor article des de la presó. Sota el títol de «Deixeu-los!»,²³⁰ feia una demolidora crítica contra la premsa conservadora de la ciutat i els seus comentaris nocius de les sentències dictades a finals de novembre.

226 «L'epíleg d'una gesta catalana i republicana a Terrassa. El Consell de guerra d'ahir», *L'Acció*, 27 de novembre de 1935, p. 1-2.

227 *Ibidem*, p. 4.

228 «Vint homes condemnats», *Última Hora*, 27 de novembre de 1935; *El Diluvio*, 27 i 28 de novembre de 1935.

229 «Morera fue uno de los promotores de la revolución de octubre», *El Siglo Futuro*, 27 de novembre de 1935.

230 «Deixeu-los!», *L'Acció*, 13 de desembre de 1935, p. 1 i 4.

Circa 1935

Samuel Morera i Blanco
—dempeus, al centre,
entre Miquel Almirall
i Miquel Palet—
amb la colla d'amics
de les JEREC.

FBL

L'amic més proper i fidel a Morera —amb qui ja havia compartit presó el 1929— treia ferro al desencís per la manca de solidaritat vers els empresonats. També feia una dura al·legoria a la figura del «pinxo» que menysprea el que està succeint o provoca els que van a la presó a visitar amics i familiars. *«Son covards. Quan ve l'hora de la lluita i de respondre de les malifetes, tots desapareixen com per art de màgia»*.²³¹

La companyia Marimon Alegre, una de les empreses de més renom en el transport de viatgers de la ciutat, traslladà molts amics i familiars a la presó Model de Barcelona en les dates de visita: dilluns i dijous de cada setmana i el primer i tercer diumenge de cada mes. Els autocars sortien de la Plaça de la República —Plaça Vella— de Terrassa i les inscripcions es feien a la Casa del Poble o a les oficines de l'empresa del carrer Salvà. Morera va rebre destacades visites, com la de l'alcalde de Barcelona, Carles Pi i Sunyer i el regidor Hilari Salvadó.²³² L'assemblea d'ERC, presidida per Hermies Busqué, envià telegrams de suport.²³³

L'alcalde de Terrassa va escriure diferents textos des de la presó. Es va adreçar, amb un sincer agraïment, als germans maçons de la lògia Temis amb una planxa prou extensa i interessant. També va escriure a Jaume Figueres en nom de tots els empresonats i amb clares referències a l'important paper de la dona en els possibles resultats de les eleccions del 16 de febrer. Un mes abans, aquella carta era tota una premonició:

*«Mobilitzeu-vos tots per a la lluita i per a la victòria. L'element més útil pel triomf del dia 16 de febrer, serà l'element femení. Si les dones volen, a Terrassa no passarà res més que l'assoliment d'una esclatant victòria. Elles són les que comprenen millor que ningú què significa l'arrancar de la llar el pare, l'espos, el fill, el germà, el promès...»*²³⁴

Les peticions de llibertat eren constants. Les dones dels empresonats s'adreçaven a les dones de Terrassa amb un text contundent i emotiu alhora. Es demanava la seva participació en la convocatòria electoral amb l'esperança que els resultats permetessin una amnistia àmplia i generosa.²³⁵

La premsa republicana no donava treva a la petició de suport al Front d'Esquerres i no afluixava en el seu clam unànim d'amnistia. «Volem l'alliberament dels 30.000 empresonats» era la frase més repetida. El desplega-

Febrer de 1936

Portada del programa d'actes organitzats per Fraternitat Republicana per al Carnaval.

RCE

231 Ibidem, p. 4.

232 *La Vanguardia*, 19 de febrer de 1936.

233 *L'Acció*, 27 de gener de 1936.

234 «El company Samuel Morera i Ribas, en nom dels nostres empresonats, s'adreça al poble republicà i catalanista de Terrassa», *L'Acció*, 17 de gener de 1936, p. 1.

235 «Les dones dels empresonats a les dones de Terrassa», *L'Acció*, 24 de gener de 1936.

S. Morera

V. Puigdomènech

J. Petxamé

J. Mateu

Camí de la victòria...!!!

Vers la República autèntica...! En direcció a les llibertats de Catalunya...!

VOLEM l'alliberament dels 30.000 empresonats

La Societat Espanyola no pot isolar en presons i presidis
els homes més honestos i honorables que té en el seu si

Per vosaltres, germans em- presonats

Com deu glatir el vostre cor a mesura que s'acosta el dia 16.

Quant tarden a passar les hores! Que llargs es fan els dies quan es té el cor ple d'esperança, i més quan aquesta esperança és la llibertat; és poder retornar a les vostres llars desolades, és besar i abraçar les vostres esposes, els vostres fills, els vostres pares, germans, amics...

...Es retornar de ple al treball honrat; és ésser ciutadà amb tota plenitud de drets; dels que ara estem mancats; és tornar a lluitar pels ideals de llibertat i justícia socials de la qual lluita tantes proves en teniu donades; és en fi, tornar a totes les activitats ciutadanes de les que tantes ànsies en teniu, per poder portar així el vostre gra de sorra a fobra d'emancipació social.

Que tristes i fredes són les parets de la cel·la! I més encara ho serien si tinguessin la convicció de passar-hi setze, deu, vuit o sis anys!

Però no amics; no seran anys els que hi passareu... No heu comès cap crim, no sou lladres, no heu deshonrat a ningú; altrament: sou uns homes que vau lluitar per a mantenir l'ordre i ho logràreu: sou uns homes d'ideals humans, de progrés i de justícia; sou homes obrers que amb el vostre

treball feu córrer la gran màquina de la producció, sou honrats ciutadans que res de deshonra se us pot llançar al rostre; sou uns ho-

mes convençuts, d'un ideal i d'anor a la República i per això, per aquest amor i per aquests ideals nobles, sou a la presó.

Si, germans, s'acosta l'hora del vostre alliberament! No hi valdran els milions de pessetes que aquesta gent que s'anomena d'ordres,

després per a comprar consciències; la consciència del poble la teniu vosaltres, tots els que sou a la presó i als presidis! El poble honrat, el poble obrer, a pesar de que en moltes llars passa necessitats, reconeix que les pessetes que els ofereixen per a votar les dretes, per moltes que siguin, no tenen el valor d'una llàgrima d'enyorança ni el sofriment d'aquella mare o esposa que espera freturosa el retorn de l'ésser estimat.

Si, germans, s'acosta l'hora del vostre alliberament perquè el poble ho vol; aquest poble obrer, treballador, del qual vosaltres en formeu part, el dia 16 de febrer complirà amb el seu deure dipositant a l'urna la candidatura del Front d'Esquerrres, que serà, sens dubte la clau que us retornarà a les vostres llars estimades!

Anim amics! Manquen poques hores per a sapiguer com pensa el poble de Catalunya i Espanya! les impressions que teniu són del tot optimistes! No freparà en el cor del poble la propaganda ridícula que fan els homes que s'anomenen d'ordre! Tothom sap quin cordons ells prediquen! Tothom sap qui són i quina és la seva actitud, i per tant, quines avantatges ens donarien si en plena autoritat podien governar. Nosaltres si; els homes d'esquerra som l'ordre! Les dretes, en dos anys que han governat, han desfet i desvirtuat moltes lles que les Corts Constituents havien implantat, i

D. ARANGOS

(Segona de pàgina 2)

Visca l'"ORDRE"

Senyors gestors de l'strapallo, del trabuc i de l'estètica: Què ens dieu dels Grups Es-calarats? Què de l'edifici Pro Infància? I de la guarderia de criancs? I del Parc de Valpe-radis com a lloc d'esbargimen dels infants?

L'ACCIÓ

ÈPOCA: II - ANY XIII

TERRASSA, Divendres 14 de Febrer de 1936

NÚMERO 8412

REDACCIÓ I ADMINISTRACIÓ: MAS ADEL, 38 :: TELÈFON 2146

EL VESPRE, DIRIGIU-VOS AL 2217

Republicà: Assisteix aquest ves-

pre al gran míting del Front d'Esquer-res al Teatre Alegria.

14 de febrer de 1936

L'Acció clamava

dos dies abans

de les eleccions legislatives

per una victòria

que permetés alliberar

els 30.000 presos polítics

arran dels Fets d'Octubre.

BCT

ment publicitari era enorme i els mítings es succeïen arreu del país. També s'aprofitava per fer recordança de la inoperància i la incompetència de les dretes en els projectes de ciutat pels quals tant havia lluitat Morera: els grups escolars, l'edifici Pro-Infància, la guarderia de criancs i el Parc de Vallparadís.²³⁶

El Front d'Esquerres va triomfar ampliament i l'amnistia tan desitjada i esperada va arribar el 21 de febrer.²³⁷ La situació havia donat un tomb espectacular. En un reportatge, fet el dia abans a la presó Model de Barcelona, Morera donava mostres del seu neguit i impaciència sobre l'amnistia, una desitjada llibertat que no acabava d'arribar, i les ganes de tornar a la feina al capdavant de l'Ajuntament:

«—Què voleu que digui als amics de Terrassa? L'hi hem preguntat.

—Que'm frisso, per sortir d'ací, puix tinc moltes ganes d'abraçar als bons amics i de tornar als meus quefers de l'Alcaldia. Dieu a tots que Samuel Morera és el de sempre. L'empresonament no m'ha fet canviar gens ni mica. Tal vegada m'ha servit per pensar amb moltes coses. Per damunt de tot, amb la injustícia social i l'esperit migrat i venjatiu de molts.»²³⁸

En el mateix diari tots els presos terrassencs, encapçalats per Samuel Morera i Valentí Puigdomènech, llançaven una salutació, un desig de retrobament i el reconeixement als resultats del triomf del Front d'Esquerres que permetien albirar una immediata sortida de la presó:

«La nostra emoció és intensa. Vàrem tenir fe en el nostre poble i aquest ha fet honor a la seva tradició liberal, fent assolir un triomf esclatant, definitiu, per al Front d'Esquerres, que significava amnistia, reconque-

rimet de la República, retorn total de l'Estatut de Catalunya amb tots els traspassos de serveis.»²³⁹

El dissabte 22 de febrer va ser una gran jornada de llibertat per als empresonats i el retorn als seus pobles i ciutats.²⁴⁰ A Terrassa la rebuda fou espectacular en tots els sentits.²⁴¹ Domènec Palet i Barba presidia el comitè de benvinguda. La ciutat era una festa i al Raval, sempre el Raval, no hi cabia ni una agulla.²⁴² El cor de la ciutat era testimoni d'un fet històric sense parió.

Molta gent acompanyà i esperà els alliberats des de l'entrada de Terrassa. Els parlaments es feren dins el Saló de Sessions i després des del balcó de l'Ajuntament. Morera va fer recordança de les acusacions rebudes i que l'enemic no es donava per vençut. Morera ho tenia clar: *«iHa arribat l'hora de fer justícia i es farà!»*. Tampoc es va oblidar de fer una recomanació: *«[...] us prego que us dissolveu pacíficament. Hem de multiplicar-nos per l'aplicament de la justícia, però baix la direcció de qui té l'obligació d'aplicar-la.»²⁴³*

236 «Volem l'alliberament dels 30.000 empresonats», *L'Acció*, 14 de febrer de 1936.

237 La candidatura triomfadora del Front d'Esquerres, liderada per ERC, a Terrassa va treure 13.002 vots davant els 7.691 del Front Català d'Ordre, de les dretes liderades per la Lliga.

238 «Moments abans de l'amnistia. L'alcalde de Terrassa», *L'Acció*, 21 de febrer de 1936, p. 1.

239 «Els companys empresonats al poble de Terrassa», *L'Acció*, 21 de febrer de 1936, p. 1.

240 *La Vanguardia*, 23 de febrer de 1936.

241 Baltasar RAGON. *Terrassa 1936-1939. Tres anys difícils de Guerra Civil*, p. 24.

242 Andreu CALAF. *El Raval, escenari principal. Impressions d'un espectador preferent. (1926-1946)*.

243 *L'Acció*, 24 de febrer de 1936, p. 2.

Aquesta nit, a un quart de deu, el President de la Generalitat, senyor Lluís Companys, pronunciarà, davant el micròfon d'Unió Ràdio, de Madrid, un parlament que retransmetrà Ràdio Barcelona.

24 de febrer de 1936

L'Acció celebra

el retorn dels amnistiats

dels Fets d'Octubre

a Terrassa.

BCT

Benvinguts, els amnistiats de Terrassa

que dissabte es reintegraren a la vida civil!

"Des de l'alcaldia, us dic que haig de fer complir inexorablement la justícia, pesi a qui pesi" digué Samuel Morera des del balcó de l'Ajuntament.

Una multitud immensa, de nombre incalculable, ratificà la confiança als nostres homes.

La jornada de dissabte, a Terrassa, fou l'apoteosi de la victòria del 16 de febrer, que per llargs anys durí!

L'ESPERA DE LA NIT DEL DIVENDRES

La nit del divendres al dissabte foren més d'una trentena els familiars dels presos ciutadans i amics que s'anaren a esperar enfront de la Central de Barcelona, la sortida dels companys empresonats. L'espera fou infructuosa i anhelant.

Fins a les tres o més de la matinalada romangueren els que esperaven amb el desig afuat i l'esperança en tensió, enfront el sinistre edifici del carrer d'Entença.

Sempre amb l'esperança fixa a la venuta porta de la ergastula. Atents al menor moviment, àvids de fructura i sedolls d'enyor...

La mare, el fill, l'esposa, els familiars dels que havien de sortir; tots hi eren.

Eodebades fou aquell acoblament de voluntats. Els presos no sortien. Es feren preguntes prop d'alguns oficials que venien de la presó. Per part dels advocats defensors es telefonà a l'Auditoria i al mateix oficial de guàrdia del recinte de la presó...

Tot endebades. Ningú sabia res. Si cap possibilitat d'esperança hi havia, era remota i ignorada.

A les tres de la matinalada, els fills amics, moixos i decubats decidiren regressar a Terrassa.

I l'endemà...

MATI DEL DISSABTE

L'endemà, a les 10, set hores després d'haver abandonat el panorama carcelari, els amics i els familiars ja tornaven a ésser a la saca abegada d'esperar l'hora

de l'alliberament. Era una expedició que hi havia anat amb una vast antorça.

Poc després arribà l'alcaldia de Terrassa, senyor Armengol, acompanyat del conseller-regidor, senyor Batlle, del conseller senyor Rius i de l'advocat senyor Muñoz, defensor de la major part dels amnistiats.

No hi havia cap ordre concret. Davant semblant indecisió els amnistiats senyors, acompanyats d'algunes esposes dels empresonats feren gestions prop del Governador General, senyor Moles, el qual donà indicacions per tal que fos accelerat el trànsit burocràtic de l'alliberament.

S'APROPIA L'ALLIBERAMENT

A la una del migdia es sabé que de les tres a dos quarts de quatre sortien els amnistiats de Terrassa. La impacència es cal·mà. Els expedicionaris dinaren com pogueren.

Uns als bars propers: altres menjant-se una escollida minestra que duïen embolicada en paper. I alguns es quedaren sense dinar, car l'estómac rutllava sol només amb l'excés d'intensitat nerviosa que hom tenia.

A un quart de quatre sortí el primer grup d'alliberats. Eren quatre homes de Navàs. Ja hi havien grups que els esperaven.

L'expectació anava en augment entre la muralla humana que envoltava el davant de la presó i els contorns, encara que a distància, car la força pública era rigorosa en el zel de no deixar apropar ningú a l'ombertorxa cesa.

LA PRESO OBERTA

Cada pres que sortia era "prodigament aplaudit".

Ara en surt un, no sabem d'on, acompanyat de dos homes que l'esperaven. El mateix a l'esquena. Va per alçar de més d'un mes... Els diuen que feia dies que romania en una cel·la del castig, i que en aquestes circumstàncies no és possible de tenir tractes amb el barber.

Surten encara més alliberats, però no encara els nostres. D'Hospitalet, del Prat del Llobregat, d'Ulldeu... A cada promoció que surt els aplaudiments es reproduïen.

Arriben nous terrassencs, amb autos particulars, amb l'autobús procedents dels ferrocarrils, a peu... Arriba altre autocor pila. Una quarantena de convidats.

En tots, un sol desig: — Han sortit? Quan sortiran? Tardaran gaire?

LA PROMETENÇA ACOMPLERTA

A la cruïlla dels carrers Entença-Provença hi ha un barber. Veiem com s'hi apropa un amnistiats jove, amb llarga barba, no pas d'asceta. Uns atributs pilosos rixolats, elegants, d'un to rosenc. Una barba que enquadra un rostre de satisfacció, com els sants dels retalls del Tintoretto.

Se n'entra decidit a la barberia i demana, imperativament, que li llevin el pel de la cara.

— De seguida, si pot ésser. Vaig prometre que ue la treuria així que sortís. Cada minut, ara, em pesa més aquesta barbota!

— I si no us haigossin indultat?

— L'hauria andat portant.

— En tenien per molts anys de presó?

— Per dotze!

Si no hi arriba a haver la victòria del 16 de febrer, aquest home hauria arribat a semblar aquell home de l'anunci del "Triciclo" Pedrés...

EL MOMENT TAN DESTIAT

S'obren l'unió i company Durrany i Belera. També el professor Cabot i la seva gentilíssima muller. Tots enroscats, tots expectants.

Per fi, una veu anònima que clama, a guisa d'aplaudiments.

— Ara surten els nostres!

I la columna de terrassencs que havia estat fins ara continguda, avança, sense escoltar les indicacions de la guàrdia d'assalt i de seguretat.

Ve un pelotó de set homes dels nostres: Puigdomènech, Vilaplana, Mateu, Morera, Seguí, Sabé i Zapater.

Salut, amics i companys que per imperi de la voluntat del poble retornen a la vida civil!

EL GOIG DEL RETROBAMENT

Abraçades, petons, encaixades

ben fermes i afectuoses. Pertot massaments pels alliberats, que, pobres, surten del foc per a caure a les brases...

L'emoció està en incandescència. Les llàgrimes brollen dels ulls d'una i altres.

L'escena és corejada pels aplaudiments.

(Aquest reportatge continua a la quarta pàgina)

En sortir els presos

Les dues multituds

(Crònica del nostre Redactor a Barcelona, Joan M. Soler)

Per què a la portalada de la presó no han flamejat avui al vent les banderes de la República i de les quatre barres glorioses? Per què no s'han endomassat els balcons que donen al pati de l'ergastula barcelonina?

Ha estat el d'avui, el Dissabte de Glòria de la democràcia republicana. El rumor de la multitud eplegada enfront de la presó semblava com si entonsés l'Alalala, Alalalal de la vigília de Pasqua.

Han sortit els presos! Ja gaudeixen de llibertat! En moltes llars avui l'alegria s'ha desbordat en petons i abraçades. Ara si que Josep Ortega i Gasset no podria dirnos que a la República li mancava alegria.

Alegria pel triomf de les esquerres que a la nostra terra són representatives de l'ordre, del respecte a la llei, de la tolerància i de la llibertat.

Alegria perquè amb els milions de vots que ha aconseguit el Front Popular, han estat alliberats els 30.000 homes que frísaven en les presons d'Espanya per haver defenat la República quan assolaren el Govern els elements monarchicants amb la complicitat d'un home que titulant-se república històric, no ha fet en la seva vida, sinó que trair la República.

Alegria perquè poden tornar de l'aili els que, perseguits per la Justícia, passaren les fronteres fugint de l'odi i de la rancúnia dels homes que es diuen hipòcritament defensors de l'ordre.

Han sortit els presos! Qui pot descriure amb paraules justes l'emoció d'aquella multitud que prop de la presó esguardava amb la mirada fixa la porta de l'ergastula per la qual anaven sortint els nostres companys?

Ulls plorosos; crits d'amor; abraçades i petoneigs frenètics; rialles; cridòria i exclamacions que com sagetes s'endinsaven dintre la nostra carn fins arribar al cor tot emplenat per l'emoció.

Han sortit els presos i mentre deixaven la presó i eren abraçats per llars familiars i amics, prop del tètric edifici penitenciari, creuava una carrera de la ciutat un seguit silenciós que formava una altra multitud.

Era l'embarcament del dissortat Josep Pujol que, a la Via Layetana, la nit del dijous caigué greument ferit per la follia d'uns homes als qui no plaia tal vegada l'alegria del poble que havia reconquerit la República que tots creïem perduts, i que demanava amb un al·lè de justícia i d'humanitat, l'amnistia, que ha tornat la pau a Espanya.

Carrer d'Urgell avall hem vist la desfilada del fúnebre seguit. Ni una veu, ni el més lleu rumor. Els ulls dels homes humitejats per les llàgrimes i a vegades, els braços enlairats i closos els punys amenaçadors que demanaven el castig dels que dallaren la vida d'un home jove i fort.

Han sortit els presos i a la mateixa hora enterràvem un company que no ha pogut fruit l'alegria de l'amnistia.

Davant del títol que portaven a peu de braços uns amics del desgraciat obrer, hem vist uns cotxes plens de ramells i de coronas amb flors vermelles. Tots els semblaïen tacats per tanta sang com s'ha vessat a Astòria i a la nostra Via Layetana.

JOAN M. SOLER

Barcelona, 22 de febrer.

Diversos projectes, dues alcaldies i una guerra (1936-1937)

5

5.1. Retorn a la normalitat democràtica

Els resultats electorals del 16 de febrer restabliren al seu lloc els alcaldes i consellers que no estaven condemnats o suspesos de les seves funcions. Domènec Armengol esdevingué alcalde accidental de Terrassa. Miquel Palet, Jaume Figueres, Josep Batlle i Enric Torres es reincorporaven com a consellers.

La Llei d'Amnistia del 21 de febrer alliberà els empresonats. El 26 de febrer, en sessió extraordinària, el ple de l'Ajuntament reposà als seus càrrecs Samuel Morera, Valentí Puigdomènech, Josep Petchamé i Joan Mateu.²⁴⁴ Recuprant-se la composició del cartipàs municipal anterior al 6 d'octubre de 1934, la normalitat tornava al consistori. Samuel Morera s'envoltava, novament, dels seus homes de confiança: Domènec Armengol, Miquel Palet, Josep Petchamé i Valentí Puigdomènech.

En la mateixa sessió plenària es varen aprovar dues resolucions molt importants, malgrat el seu diferent propòsit i contingut, que facultaven a l'alcaldia:

«[...] per tal que nomeni una comissió integrada per quatre Consellers, la qual sota la seva Presidència examinarà els acords presos per l'Ajuntament gestor, des del sis d'octubre del mil nou-cents trenta-quatre, donant compte a la Comissió de Govern del resultat de la seva gestió i singularment dels casos de possible lesivitat que poguessin apreciar entre els acords adoptats, als efectes de la interposició davant els Tribunals, dels recursos procedents, i que revisi tots els nomenaments de personal fets a partir del sis d'octubre de mil nou-cents trenta-quatre, fins a la data; i l'altre, que l'Ajuntament assisteixi en incorporació als actes d'arribada a Barcelona i recepció oficial dels Honorables President i Consellers del Govern de la Generalitat de Catalunya, que tindran lloc el proper diumenge, dia primer de març. vinent [...]»²⁴⁵

244 ACVOC. Acta del Ple de l'Ajuntament de Terrassa del 26 de febrer de 1936; *L'Acció*, 27 de febrer i 17 de març de 1936.

245 Ibidem.

27 de febrer de 1936

Carnet d'alcalde de Terrassa de Samuel Morera.

FBM

L'anàlisi de la Comissió revisora sobre el període de govern de la Comissió Gestora municipal revelà greus irregularitats:²⁴⁶

1. Corrupció. Es va considerar un frau el decret de 26 de novembre de 1934 pel qual l'alcalde, Francesc Llongueras, s'embutxacà amb càrrec als fons municipals una partida corresponent a les elevades despeses d'un viatge a Madrid amb la companyia d'un funcionari i un xofer. «*Es posa de manifest la censurable forma d'actuació dels susdits senyors, mereixedora de la sanció moral dels seus conciutadans.*»

²⁴⁶ ACVOC, 1/1 Ajuntament de Terrassa. Llibre d'actes de la Comissió de Governació.

2. Hospital. Es denunciava la inhibició de la Comissió Gestora respecte al recurs contenciós-administratiu davant el Tribunal Suprem de Justícia de la República per part de la Junta Administradora de l'Hospital Casa de Caritat de Sant Llàtzer contra l'ordre ministerial de 1933. Aquesta classificava com a beneficència particular aquell establiment i es reconeixia l'Ajuntament com a Patró. Es considerava que la Comissió Gestora s'havia extralimitat, havia abusat de les seves facultats i havia abandonat la defensa dels interessos municipals. La Comissió revisora entenia que calia donar compte al consistori de la conducta dels regidors de Defensa Ciutadana, Francesc Llongueras, Josep Homs i Pere Matalonga.

3. Escola de Música. Se suspenia l'acord de fusió entre el conservatori i l'escola municipal de Música.

4. Pavelló Antituberculós. Es deixaven sense efecte ni eficàcia els acords de la Comissió de Govern i del Ple de l'Ajuntament Gestor, ambdós de 13 de setembre de 1935, pels quals s'havia acceptat el Projecte de Reglament «Pavelló Antituberculós de Terrassa» als efectes de poder obtenir de la Superioritat el reconeixement amb plena personalitat legal, de la referida institució benèfica i pel seu Patronat. Quedaven revocats i sense cap efecte legal, els adoptats en ratificació dels acords per la Comissió de Govern i Ajuntament ple, en la seva qualitat de Patró de l'Hospital Casa de Caritat de Sant Llätzer en les sessions celebrades el 13 de novembre de 1935.

Dins el mateix hospital —amb accés pel carrer de la Riba i com una dependència més— ja hi havia un Preventori Antituberculós. Samuel Morera, com a alcalde de Terrassa, sempre considerà innecessari crear un ens autònom amb patronat propi i plena personalitat legal. No es veia amb bons ulls que aparegués un nou patronat que no estigués sota les ordres de la política sanitària municipal.

Amb el retorn a l'alcaldia es va iniciar una important «ofensiva» en tots els àmbits i prioritats que l'alcalde Morera encabia en el seu pla de govern a curt i mig termini. Alguns projectes no es varen poder materialitzar per l'inici de la Guerra Civil. El sobtat i violent trencament de l'activitat política i l'alteració de la gestió municipal mantingueren, definitivament i irremeiable, esperançadores reformes ciutadanes als calaixos.²⁴⁷

Un exemple el tenim amb el que podia haver estat una primera fase d'intervenció i urbanització en l'immens i abandonat torrent de Vallparadís. Les reformes que plantejava el Pla Viñals²⁴⁸ de 1933 en una part del torrent i la cessió gratuïta d'uns terrenys en un altre indret de la zona haguessin representat una important

millora en el reordenament urbanístic. Es tractava d'un canvi paisatgístic de primer ordre.²⁴⁹

Dolors Roca i Costa —vídua del republicà Josep Roca i Roca— va fer lliurament a la ciutat —a canvi d'una pensió vitalícia per part de l'Ajuntament— de les finques de la seva propietat que estaven en el lloc conegut com a Sot del Pi, situat al torrent de Vallparadís i en el carrer del Castell de Terrassa. Es projectà la construcció d'uns grups escolars amb el nom de Roca i Roca.

El pla de l'arquitecte Melcior Viñals plantejava una ambiciosa millora del Torrent: 1r. Intervenció per aïllar el Conjunt monumental de Sant Pere, el Castell Cartoixa i el pont de qualsevol altra construcció; 2n. Donar el màxim de relleu a l'entorn natural i vegetal del torrent de Vallparadís; i 3r. Dissenyar un parc amb una avinguda central per acabar en una àrea esportiva i una piscina. La guerra va impedir la materialització d'aquell projecte i el somni d'un parc a Vallparadís va haver d'esperar encara molts anys a fer-se realitat.²⁵⁰

5.2. Ofensiva municipal en l'activitat sanitària, social i assistencial

Morera va seguir palesant la importància i les necessitats, en qualitat i oferta, dels serveis assistencials i hospitalaris de Terrassa. Ho va fer per mitjà de diferents escrits i discursos ambiciosos i compromesos, a principis de juny de 1936.²⁵¹ Hi havia ganes i molt d'interès a valorar la feina feta i desenvolupar polítiques socials i progressistes a la ciutat.

249 ACVOC, 1/1 Ajuntament de Terrassa, Comissió de Governació. Dictàmens de la Comissió de Govern. 1936-1937. Capsa 7727. Lliurament a la ciutat d'uns terrenys a càrrec de Dolors Roca. 10 de juny de 1936.

250 Enric SANLLEHÍ. «Vallparadís, la llarga i encara inacabada transformació d'un torrent»; Joaquim VERDAGUER. *La Terrassa del si no fos... Projectes d'obres no realitzats a la ciutat. 1881-1992*.

251 «Inauguració del banderó en el Casal d'Esquerra Republicana del districte III (Can Palet)», *L'Acció*, 2 de juny de 1936; «Terrassa i el seu govern municipal d'Esquerra», *La Rambla*, 4 de juny de 1936.

247 ACVOC, 1/1 Ajuntament de Terrassa. Fons d'Urbanisme, Projectes no realitzats, exp. 294/36, «Urbanización parcial calle del Castillo y modificación entrada Vallparadís».

248 Josep BOIX. «Historia de los Planes de Ordenación de Terrassa (III): el Plan Viñals 1933», *Diario de Terrassa*. Suplement núm. 5, 25 de gener de 1983.

Terrassa, 12 d'abril de 1936

Visita de les autoritats a la Casa del Poble.

D'esquerra a dreta, en primera fila: el tinent coronel Pedro Sánchez Plaza, l'alcalde Samuel Morera, el conseller Pere Mestres, el diputat Nicolau Battestini, el regidor Josep Petchamé i Ramon Frontera.

En segon terme, entre d'altres: Pere Foix, Valentí Puigdomènech, Miquel Almirall...

FBM

L'Hospital-Casa de Caritat de Sant Llàtzer

Pere Mestres, conseller d'Obres Públiques i Assistència Social i Sanitària de la Generalitat, declarà disolta, el 14 de març, la Junta Administradora de la institució benèfica que d'acord amb el Reglament de 17 de maig de 1914 venia actuant i gestionant l'Hospital de Terrassa. La dissolució de l'antiga junta anava acompanyada de l'aplicació d'un nou Reglament de governança que donava tots els poders a l'Ajuntament. Com deia Samuel Morera:

«[...] es va a la transformació radical de l'Hospital, transformant-lo en una veritable clínica on trobin els malalts totes les especialitats i intervencions quirúrgiques modernes, amb tots els avenços de la ciència mèdica.»²⁵²

El 23 de març prenia possessió la nova Junta de l'Hospital de Terrassa formada per: Samuel Morera (president), Domènec Armengol (vicepresident), Joaquim Carrera i Pere Tusell (Institut Industrial), Albert Oliart (obrer), Joan Cuartero (Caixa d'Estalvis de Terrassa) i els industrials Josep Oriol Maurí i Francesc Salvans (tresorer).²⁵³

Durant la Guerra Civil es convertí gradualment en Hospital Militar. La cessió plena al Ministerio de Defensa Nacional, el 15 de setembre de 1937, implicà profunds canvis en els espais i atenció sanitàries d'una ciutat trasbalsada pels refugiats i ferits de guerra. El preventori anti-tuberculosi es traslladà a Viladecavalls.

Un temps després, Samuel Morera es va trobar immers en un seriós conflicte amb les autoritats militars. Considerà que l'Ajuntament no havia de pagar unes importants despeses d'obres i rehabilitació de les instal·lacions hospitalàries que li reclamava la Jefatura de Hospitales Militares. Creia que li corresponia al que havia estat, anterior responsable, el Consell de Sanitat de Guerra. No volia pagar les despeses i a més reclamava els endarreriments per les estades dels fe-

rits. L'afer fou una nova prova de la seva defensa numantina dels interessos municipals fins i tot en temps de guerra.²⁵⁴

Guarderia del Pla de l'Ametllera

El diumenge 12 d'abril de 1936 s'inaugurà la Guarderia per a Criançons del Pla de l'Ametllera. La primera pedra s'havia posat dos anys abans. Un llarg somni es feia realitat i l'equip de govern municipal, amb Samuel Morera al capdavant, n'estava molt cofoi i així ho manifestava sovint. El diputat al Congrés, Domènec Palet i Barba, va seguir molt de prop el procés des dels seus inicis, ja que la seva implicació en la política municipal, durant tota la República, fou continuada. Madrid no li va fer oblidar la seva estimada Terrassa.

L'establiment s'havia començat a construir l'agost de 1934 sota l'aixopluc del Segell Pro-Infància de Catalunya, una iniciativa de la Conselleria de Sanitat i Assistència Social del 1933, per tal d'ajudar les mares treballadores i la infància que requeria, per motius econòmics i sanitaris, atenció alimentària. L'artífex d'aquell organisme era el Dr. Alfons Trias.²⁵⁵

Les arrels de la història del Segell es remonten al 1904 a Dinamarca. Molts altres països seguien l'exemple, abans i després de la Gran Guerra, d'aquella noble iniciativa. Es tractava d'organitzar una campanya anual de recaptació de fons a partir de l'emissió d'un segell d'adquisició voluntària.

La Guarderia de Criançons que s'inaugurà a Terrassa formava part dels grans projectes de l'obra social del Segell. Domènec Armengol, regidor d'Assistència Social i home de confiança de Samuel Morera, era l'enllaç i responsable directe del Segell a Terrassa. Les grans propostes de l'entitat assistencial s'organitzaven en dos grans àmbits: 1r. La creació de sanatoris i d'escoles-preventoris contra la tuberculosi per contribuir a la lluita contra la mortalitat infantil; i 2n. Guarderies en les poblacions industrials per a millorar l'atenció i cura dels lactants, dels infants i de les seves mares.

252 Samuel MORERA. «Terrassa i el seu govern municipal d'Esquerra», *La Rambla*, 4 de juny de 1936, p. 4.

253 *L'Acció*, 25 de març de 1936.

254 ACVOC, 1/1 Ajuntament de Terrassa, Fons Municipal de l'Ajuntament. Capsa 2932, Exp. 11.

255 Alfons TRIAS. «El Segell Pro-Infància a Catalunya», *La Medicina Catalana*, Any V, Volum VII, núm. 43 i 44. 1937.

Terrassa, 12 d'abril de 1936

Inauguració de la guarderia del Pla de l'Ametllera.

D'esquerra a dreta, en primera fila: Nicolau Battestini, Domènec Armengol, Domènec Palet i Barba, Pere Mestres, x, Samuel Morera i Valentí Puigdomènech.

En segon terme, entre d'altres: Josep Petchamé, Ramon Frontera, Pere Foix...

FBM

Els grans projectes que s'havien dut a terme fins a aquelles dates eren la Guarderia de Sant Andreu del Palomar, a Barcelona, el Preventori-Escola d'Arenys de Mar i la Guarderia per a Criançons del Pla de l'Ametllera. Aquesta naixia de la bona entesa entre Generalitat i Ajuntament. Els diners procedents de la campanya de recaptació i la cessió dels terrenys, per part del Consistori, ho havien fet possible.

La guarderia per a lactants de Terrassa podia acollir fins a setanta infants atesos per personal mèdic i per infermeres especialitzades en puericultura. Es tractava de tenir cura de la mainada però també de les mares per a una millor defensa de la salut dels seus fills. Hi havia sala d'al·letament, de banys, de llits, cuina, menjador i serveis de bugaderia. Les instal·lacions comptaven amb un esplèndid jardí que envoltava l'edifici i del que tothom en feia grans elogis. Terrassa es posicionava com un referent de primer ordre en l'atenció maternal i en la cura dels nadons i els infants més petits.

Pere Mestres va venir acompanyat, a la inauguració, dels membres del Comitè Central del Segell Pro-Infància: Nicolau Battestini, Ramon Frontera i Antoni Roca. El seu president era Joan Puig i Ferreter que no hi va poder estar present. L'atapeïda jornada comptà amb l'obligada visita a la Casa del Poble i amb nombrosos parlaments. No va faltar tampoc una visita a la seu de la institució maternal «la Gota de Llet».

L'edifici Pro-infància «la Gota de Llet»

En document notarial de 30 de gener de 1934 s'especifica que Samuel Morera i Albert Oliart, en nom de l'Ajuntament, cedien una finca situada al carrer de la Unió, a la Junta Local de Protecció de Menors, representada per Joan Mateu. L'objectiu era la instal·lació d'un establiment Pro-Infància d'atenció maternal i tota mena de serveis de puericultura.

El 5 de juliol de 1936, en plena Festa Major, l'Ajuntament en prenia possessió «oficial». L'estatge ja havia tingut, prèviament, una discreta inauguració —l'1 de febrer— a càrrec de la Comissió Gestora de l'Ajuntament durant el bienni negre. El conseller Pere Mestres, en la seva intervenció, interpretava la voluntat i l'interès del Govern de la Generalitat per tal d'oferir al país una assistència social de primer nivell sota

una perspectiva de modernitat i d'una veritable justícia social.²⁵⁶

«[...] cal enfocar la nostra missió en el sentit de convertir la caritat i la beneficència en assistència social. L'assistència social té dos aspectes: Socórrer l'indigent com s'ha fet fins ara, i atendre a tots els ciutadans sense distincions de fortuna, com cal fer des d'ara. Per això, i no faig cap mena de demagògia, treurem els diners d'allà on sigui, perquè per damunt de la riquesa dels catalans hi ha la vida dels catalans.»²⁵⁷

El Dr. Paulis n'era el responsable. Els edificis del Pla de l'Ametllera i del carrer de la Unió foren els fonaments de la política d'atenció materno-infantil de la ciutat.

En aquella mateixa jornada s'inauguraven les noves instal·lacions de la Creu Roja amb moltes més possibilitats d'atenció i servei. La cara trista i amarga d'aquella jornada festiva fou l'enterrament del vell militant republicà Magí Rodó, assassinat per uns desconeguts dos dies abans. Morera, en particular, i la ciutat, en general, resultaren molt afectats per aquell crim.

5.3. La revolució de 1936: darrer episodi d'un llarg enfrontament

El fracàs del cop militar del 19 de juliol a Barcelona,²⁵⁸ gràcies a la contundent resposta de la mobilització popular, així com el procés revolucionari que es va viure a Catalunya, tingueren a Terrassa una especial rellevància provocant una radicalització de la violència i un continuat desafiament vers la màxima autoritat municipal.

No va servir de res la seva trajectòria, discurs enèrgic i forta personalitat.²⁵⁹ La situació creada era d'ober-

256 Joan SERRALLONGA. «Sanitat i Assistència Social. (1931-1939)», a Francesc BONAMUSA (dir.) *Generalitat de Catalunya. Obra de Govern. 1931-1939. Volum 1*.

257 *L'Acció*, 15 d'abril de 1936, p. 4.

258 Just CASAS. *Els fets de juliol de 1936 a Barcelona*.

259 Xavier MARCET. «La Guerra Civil a Terrassa», *Terme*, núm. 1, novembre de 1986, ««La Guerra Civil a Terrassa. Monogràfic».

Terrassa, 12 d'abril de 1936

Visita de les autoritats a l'edifici Pro-Infància (Maternitat - Gota de Llet) del carrer de la Unió, inaugurades amb tota solemnitat el 5 de juliol de 1936.

D'esquerra a dreta: en primer terme, x, Domènec Palet i Barba, Samuel Morera, Pere Mestres i Joan Ferret; darrere, entre d'altres, Josep Petchamé, Valentí Puigdomènech, Miquel Almirall, Nicolau Battestini...

FBM

ta impotència per part de l'alcalde Morera per poder preservar l'ordre públic i mantenir el control de la ciutat. Samuel Morera es va veure superat per la voràgine dels esdeveniments. La seva situació política i personal era força complicada. Fins i tot la seva vida va estar en perill davant un possible atemptat per encàrrec.²⁶⁰

L'anàlisi de les primeres setmanes d'aquella nova realitat revela la situació de violència viscuda i l'isolament i debilitat política de Samuel Morera en els dos primers mesos del conflicte.²⁶¹ La Guerra Civil a Terrassa va venir marcada per una extrema repressió a la reraguarda²⁶² —226 morts— que només s'explica per una complexa casuística teixida al llarg dels anys del pistolerisme,²⁶³ la Dictadura de Primo de Rivera i els nombrosos fets violents i revolucionaris d'un radicalitzat sindicalisme, des de la instauració de la República.

Hom semblava esperar el moment de passar comptes dels conflictes viscuts anteriorment. Hi havia un sentiment de revenja que surava en els comentaris i actituds d'aquells primers dies de revolució. El moviment anarquista, àdhuc gent del propi partit, no li perdonaven accions anteriors ni algunes de les produïdes en les primeres setmanes de la Guerra, quan Morera intervingué i ajudà directament en la salvació de terrassencs de dretes destinats a ser executats.

A Terrassa es posava en marxa ben aviat, el 20 de juliol, el Comitè d'Enllaç com a resposta a la situació de desgavell i confusió política que es vivia.²⁶⁴ Hi eren representats: ERC, PCC, JSU, POUM, Unió Local de Sindicats Obrers, CNT, FAI, UGT, PSOE, Unió de Ra-

bassaires, Fraternitat Republicana Federal, Centre Catalanista Republicà i Comitè Antifeixista.

La gent de la CNT-FAI amb el suport del POUM assoliren un destacat protagonisme i control dins el Comitè i en la majoria de decisions que imposava el nou ordre revolucionari. Pedro Alcocer va ser el màxim representant de l'ordre públic i del control sobre les persones i de tota mena de moviments a la ciutat al llarg de 1936. Havia treballat a Cal Niquet de la família Salvans, propietaris de SAPHIL.²⁶⁵ Va ser el paradigma de la violència i repressió de la Guerra Civil a Terrassa. Primer va ser el cap del Comitè d'Investigació i després va dirigir la Junta de Seguretat. Pedro i els seus «chiquillos» encapçalaren la responsabilitat, demostrable o no, de la majoria de crims que hi va haver. Alguns destacaren per la seva ferocitat amb el tristament famós cotxe fantasma que atemoria la gent només amb la seva presència. Ben segur que, per aquests motius, d'altres van poder emascarar les seves particulars malifetes de tràgiques conseqüències.

Samuel Morera i Pedro Alcocer es tenien mútua animadversió. L'abril de 1942, a punt d'embarcar al port de Marsella en direcció a Casablanca i rumb cap a Mèxic, Morera va tenir una «particular trobada» amb Alcocer, impedit que pugés al vaixell amb la seva família.

5.4. Qui manava a Terrassa?

La setmana del 20 al 26 de juliol representà per a Terrassa una situació de continuades i dramàtiques incidències que tindrien una especial repercussió en el panorama polític i revolucionari dels primers mesos de la Guerra. Sobresortiren els incendis i destrosses en els temples i espais religiosos del dimarts 21 i els crims de vuit terrassencs, més amunt de la Font de l'Olla — carretera de Terrassa a Talamanca— del dia 24.

260 «L'autor de l'assassinat del fabricant Masana havia d'atemptar contra l'alcalde Morera i el conseller Petchamé», *L'Acció*, 28 d'agost de 1936.

261 Bernat RODRÍGUEZ. *El Municipio de Terrassa durante la Guerra Civil i la revolución social de 1936-1939*. Aquest estudi inèdit és considerat com la principal aportació per conèixer i entendre aquest període de la història contemporània de la ciutat.

262 Xavier MARCET. «La Guerra Civil a Terrassa», *Terme*, núm. 1, novembre de 1986, ««La Guerra Civil a Terrassa. Monogràfic».

263 Entre 1918-1920 hi van haver a Terrassa 25 atemptats amb 5 morts i 20 ferits.

264 Bernat RODRÍGUEZ, *Op. cit.*

265 Carles ROIG. «El fenomen dels «incontrolats» a Catalunya durant la Guerra Civil (1936-1939): estudi tipològic i comparat d'alguns dels protagonistes de la repressió». Molt recomanable també la pel·lícula de Péter FORGÁCS, *El perro negro* (2005).

Terrassa, circa 1936

Façana de la Casa del Poble —al carrer Cremat— amb els rètols de les JEREC al segon pis, amb l'estelada, i d'Esquerra Republicana de Catalunya al primer pis, amb les banderes catalana i republicana espanyola.

AMT

Durant la tarda del diumenge 19 de juliol trobem la primera situació que permet conèixer alguna de les actituds i limitacions de Morera, en aquelles primeres hores i dies del conflicte, i quina va ser la seva posició i progressiva erosió com a màxima autoritat de la ciutat davant la pressió «revolucionària».²⁶⁶ La tensió i l'encarament amb la gent del Comitè havia començat.

El notari Francesc de Paula Badia, s'havia de traslladar de Matadepera a Terrassa a primera hora de la tarda. Ben dinat, havia de deixar a la residència de l'Hospital la senyora Cinta, persona de molta estima per a la família Badia on havia fet de mainadera en altres temps. Un grup de guàrdies d'assalt interceptaren a Can Carbonell el seu vehicle, on a més del notari hi anaven els pares escolapis Ventura Leal i Josep Padrós, els quals havien assistit al campament de Minyons de muntanya en el marc de l'Aplec de la Federació de Joves Cristians de Catalunya.²⁶⁷ Badia i els passatgers del cotxe foren «convidats» pels uniformats a traslladar-se a l'Ajuntament de Terrassa.

En arribar al Raval se sentiren comentaris d'aprovació —«Ara, ara va bé!»²⁶⁸— enmig d'una gran tensió i multitud. Formaven part dels primers detinguts que entraven a la Casa Gran amb crits d'aprovació per part de la gent congregada. En el «quarteret» de l'Ajuntament s'hi anaven afegint noves detencions durant les següents hores com la d'Antoni Barata.²⁶⁹

Francesc de Paula Badia va tenir dificultats per sortir del cotxe però Morera va donar ordres que el deixessin marxar. Ningú podia imaginar el fatal i tràgic desenllaç d'aquella decisió. El notari terrassenc fou assassinat dies després. Samuel Morera va comentar que ho lamentava d'allò més, car si l'hagués detingut en aquella tarda dominical li hagués salvat la vida.²⁷⁰

Aquella mateixa tarda, i després de l'ensurt de l'Ajuntament, Badia es va dirigir a l'edifici dels Escolapis del carrer Col·legi per avisar al pare rector del que estava succeint. De cop i volta, entre quinze i vint homes envoltaren l'automòbil del notari i li comunicaren que el seu vehicle Citroën —amb matrícula B-35162— quedava requisat. Badia els hi va demanar algun document acreditatiu i davant la negativa els hi va preguntar:

1936

Portada del programa d'actes organitzats per Fraternitat Republicana en el marc de la Festa Major.

RCE

266 Tota l'explicació d'aquell fet es troba detallada a: Oriol BADIA. *Francesc de P. Badia i Tobella, ferm cristià i excel·lent patriota*, el qual ho extreu de Joan TRENCHS. *Les pedres vives canten: el pare Miquel Altisent les fa cantar*.

267 Ventura Leal i Andreu va morir assassinat el 25 de juliol de 1936 i Josep Padrós i Santsalvador el 17 d'agost de 1936. Formaven part dels 226 terrassencs morts a la reraguarda en els primers mesos de la Guerra Civil. Vegeu: Bernat RODRIGUEZ, *Op. cit.*; *Terme*. núm. 1, novembre de 1986, «La Guerra Civil a Terrassa. Monogràfic».

268 Oriol BADIA, *Op. cit.*, p. 331.

269 *L'Acció*, 23 de juliol de 1936.

270 Conversa amb Oriol Badia. Desembre de 2017.

«—Però, és el que el senyor Morera ja no és l'alcalde o no mana?

—Sí, però està controlat pel comitè.»²⁷¹

Aquella resposta era el presagi d'una realitat que agafà forma i contingut irreversibles en els següents dies i setmanes. Algú de l'escamot va plantejar un escorcoll per si portava armes. «*Que poc em coneixeu!*», va respondre el notari. Després acompanyaren Badia i la senyora Cinta a l'Hospital per enfilar tot seguit la carretera de Matadepera. El deixaren, sense cotxe, en el trencall que portava cap a la vila per fer a peu la resta del trajecte fins a la seva residència de Can Prat.

Xavier Navarro, un bon estudiós de la repressió i el conflicte de la Guerra Civil a Terrassa, escriu:

«*Davant d'aquesta hegemonia i aquest poder real d'un Comitè que exercia un veritable control de la vida de la ciutat, l'ordre republicà, representat per l'Alcalde Samuel Morera —ahora Delegat d'Ordre Públic de la Generalitat de Catalunya— mantingué una desigual pugna per tal de recuperar l'espai i poder perdut, així com per imposar la seva autoritat en tot allò que fes referència a l'ordre públic.*»²⁷²

A la presó del Partit Judicial i a les dependències municipals s'amuntegaven els detinguts. La premsa publicava les llistes on s'apreciava una heterogenia identificació: religiosa, política, empresarial... La solució per evitar una mort segura era el seu trasllat a Barcelona. La decisió de Morera d'enviar un grup de presos, sense consultar el Comitè, va provocar una greu tensió i enfrontament. Es va instal·lar un niu de metralladores al Passeig per impedir més sortides de detinguts de la presó i es va convocar al Raval una important manifestació de protesta contra Morera. Barcelona podia ser la salvació però el risc també podia ser molt elevat.²⁷³

271 Joan TRENCHS. *Op. cit.* p. 83-84.

272 Xavier NAVARRO. «La repressió. juliol-desembre 1936», *Terme*, núm. 1, novembre de 1986, «La Guerra Civil a Terrassa. Monogràfic», p. 48.

273 Andreu CALAF. *Op. cit.*

Morera trobà en el desplaçament a Barcelona l'única via possible per salvar alguns empresonats o persones en perill de ser detingudes i executades. En algun cas l'expedició fou interceptada i els seus components liquidats.²⁷⁴ Algunes persones comentaven en la intimitat la possibilitat d'abandonar Terrassa, davant la situació d'impotència que l'alcalde estava patint per frenar els incontrolats. Francesc Pi de la Serra escrivia:

«[Morera] *Va confessar-me que ell ni l'ajuntament no tenien autoritat per a controlar els escamots revolucionaris. Aconsellant-me que faria bé en anar-me'n a Barcelona per lo que pogués succehir.*»²⁷⁵

Morera va gestionar una munió de compromisos i peticions per salvar la pell de gent més enllà de la seva afinitat política. Fou el cas de Josep Quintana «el Medalles», convençut militar franquista, delegat d'excombatents i de reconeguda fatxenderia en la postguerra a Terrassa. Hom el recorda abillat amb vistosos uniformes i guarnit amb nombroses condecoracions. El cineasta Carles Barba ens fa una aproximació molt acurada en una de les seves pel·lícules, *De Terrassencs*.

Josep Quintana es trobava detingut a la presó de Terrassa durant la vesprada del mateix diumenge 19 de juliol. Morera va gestionar el seu trasllat a la presó Model de Barcelona. Aquella acció li va salvar la vida. Després va aconseguir passar a la zona franquista i acabà com a capità de la Legió.²⁷⁶

També hi ha el cas documentat de Miquel Astals i Mach, pare del Dr. Miquel Astals i Pitarch. En una de les primeres visites d'Isabel Morera i Jaume Bonastre a Terrassa, després de la mort de Franco, varen tenir coneixement d'aquell fet amb una conversa amb el Dr. Astals. La frase és recordada per les seves netes: «*gràcies al teu pare vaig continuar tenint pare*».²⁷⁷

274 *Ibidem*.

275 Francesc PI DE LA SERRA. *Epistolari a la meua filla Paulina. 1936-1939*, p. 56.

276 Andreu CALAF. *Op. cit.*, p. 239.

277 Entrevistes amb les germanes Emília, Isabel i Carme Bonastre Morera. 20 i 28 de gener, 1 i 3 de febrer de 2018.

Morera volia imposar la seva autoritat en un panorama hostil vers la seva figura i actuacions. Calia recordar qui manava i exercia com a alcalde i delegat d'Ordre Públic a Terrassa. Era la màxima autoritat i així ho volia transmetre a la ciutadania. La publicació d'un ban a *L'Acció*, introduït per un contundent missatge «*Cal extirpar el pillatge a tota costa!*», així ho recordava:

«BAN

En virtut de les atribucions que em confereix la vigent llei d'ORDRE PÚBLIC en estat d'alarma i d'acord amb el COMITÈ D'ENLLAÇ, faig avinent a tots els ciutadans, que

QUEDA RIGOROSAMENT PROHIBIT tot registre domilicari que no estigui autoritzat convenientment.

Seran castigats tots els individus que aprofitant-se de les actuals circumstàncies i sense prèvia autorització, requisin qualsevol article dels establiments de la ciutat, venint obligats els industrials a denunciar els infractors.

ELS QUE SIGUIN TROBATS EN CAS DE PILLATGE seran tractats amb tots els rigors que l'actual estat aconsella.

Terrassa, 23 de juliol del 1936.

—L'Alcalde, Delegat d'Ordre Públic.»²⁷⁸

Samuel Morera va exercir les atribucions que li conferia la Conselleria de Governació en l'ordre-circular del 25 de juliol, signada pel conseller Josep Maria Espanya:

«Sempre és l'Alcalde el primer Magistrat del poble i, com a tal, representant de la Generalitat de Catalunya i del Govern de la República. Ara més que mai, però, s'ha de revestir de total i plena autoritat, perquè en assumir la vida de la respectiva localitat, és responsable de qualsevol alteració de l'ordre revolucionari que l'escomesa dels facciosos ha fet establir.»²⁷⁹

278 «Cal extirpar el pillatge a tota costa!», *L'Acció*, 23 de juliol de 1936, p. 1.

279 «Governació. Ordre-Circular», *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 26 de juliol de 1936, p. 737.

El divendres 24 de juliol, el notari Francesc de Paula Badia fou assassinat per les seves conviccions religioses, a la carretera de Talamanca prop de la Font de l'Olla, juntament amb d'altres set coneguts terrassencs: Joaquim Barata, Josep Maria Duran, Agustí Prat, Francesc Salvans, Joan Salvans, Gaietà Vallès i Manel Vallhonrat. Aquella violència extrema i la posterior troballa dels cadàvers causaren una gran impressió en molts terrassencs.²⁸⁰ Samuel Morera arrossegà un sentiment de culpa per la mort de Badia i d'impotència per tota aquella tragèdia. Ordenà el rescat dels familiars de les víctimes, per mitjà d'un autocar, les quals es trobaven a diferents indrets de Matadepera: cal Matarí, cal Duran i cal Badia. El fill, Joaquim Badia, ho relata:

«[...] L'autocar hagué de parar a l'entrada de Terrassa, perquè al nivell del burot hi havia una barricada que hagueren de desmuntar per fer-nos pas. Allà hi havia molta gent que ens mirava fitament, em va semblar que ens odiava. Finalment, l'autocar es dirigí al pati de la companyia d'electricitat del carrer de la Unió, on després d'entrar tancaren tot seguit les portes. Ens en feren sortir de mica en mica i, pel carrer Cremat, ens dirigírem cap a casa.»²⁸¹

També va fer traslladar els cadàvers trobats a la carretera de Talamanca al cementiri municipal malgrat que el lloc on foren localitzats pertanyia al terme municipal de Mura.²⁸² Van ser enterrats en el Cementiri Vell de Terrassa, l'endemà dissabte dia 25.

Aquell mateix dia 24, alguns treballs ho situen l'endemà,²⁸³ va tenir lloc l'ocupació de la Casa Cada-

280 Sota la denominació dels «Fets de la Barata» vegeu: Francesc PI DE LA SERRA. *Epistolari a la meua filla Paulina 1936-1939*; també a *Terme*, núm. 28, 2013; i Oriol BADIA. *Op. cit.*

281 Oriol BADIA. *Op. cit.*, p. 356.

282 *Ibidem*, p. 357.

283 Baltasar RAGON. *Terrassa 1936-1939. Tres anys difícils de Guerra Civil*, p. 65, situa l'ocupació el dia 24; José Luis MARTÍN RAMOS. *La rereguarda en guerra. Catalunya 1936-1937*. Situa els fets de la Casa Cadafalch el dissabte 25 de juliol; també Xavier NAVARRO. *Op. cit.*

falch de la Creu Gran per una vintena de persones. Possiblement els fets de la Font de l'Olla desviaren l'atenció d'aquells altres greus incidents a la ciutat. Els ocupants foren detinguts per ordres de Morera a la vegada que es demanaven i reberen més forces de seguretat per a la ciutat i el control dels seus accessos:

«Aquestes noves forces, d'acord amb l'actuació de les milícies ciutadanes faran que l'ordre i la pau quedin restablertes a Terrassa com més de pressa millor, i evitaran tota mena de perill feixista.»²⁸⁴

Aquella situació d'excepcionalitat era entesa de diferent manera per l'autoritat municipal o pel Comitè d'Enllaç i futur Comitè Local de Milícies Antifeixistes.²⁸⁵ Per part dels homes de la CNT-FAI, del POUM i també per molts integrants del seu propi partit, ERC, les accions de Morera no es podien tolerar.

Des de la premsa revolucionària es desmentien les acusacions sobre perverses detencions i abusos per part de membres del Comitè. En el primer número de *Front*, portaveu del POUM, llegim el següent:

«Davant d'alguns rumors que circulen sobre les detencions que es porten a cap, hem procurat informar-nos i hem confirmat que no s'efectua cap registre o detenció sense el permís corresponent del Comitè d'Enllaç Antifeixista.

Això ha fet possible que s'impedis la detenció d'algunes persones que havien estat delatades per simples venjances personals.

Les milícies obreres compleixen disciplinadament les ordres que emanen dels organismes responsables.»²⁸⁶

5.5. Situació insostenible

Samuel Morera, a través de *L'Acció*, volia transmetre una imatge de tranquil·litat i esperança amb crides

284 «Noves forces a Terrassa», *L'Acció*, 25 de juliol de 1936, p. 2.

285 Bernat RODRIGUEZ, *Op. cit.*

286 «Detencions», *Front*, 24 de juliol de 1936, p. 2.

a la normalitat i a la recuperació de la vida comercial i industrial. S'alternaven els eslògans on es reclamava evitar les venjances personals, amb els comunicats on s'avisava de la grata recuperació dels serveis públics i el bon senyal que representava la concurrència en bars, cafès o la bona marxa de les operacions habituals en el món de la banca.²⁸⁷

El diari d'Esquerra Republicana feia el cor fort per transmetre optimisme i aparent tranquil·litat malgrat que continuava el degoteig de morts a mans dels incontrolats, fidelment publicats en cada edició. Títulars com: *«es imminent a Terrassa el recomençament de la vida comercial i industrial»²⁸⁸* pretenien donar un alè de confiança en el futur davant el desgavell de les dues darreres setmanes. El dilluns 3 d'agost es restablí la normalitat laboral a la majoria d'indústria i comerç de la ciutat.

Es maldava per transmetre seguretat a la ciutadania. Malgrat tot, els eslògans que advertien sobre furt i pillatge, foren substituïts per d'altres més alarmants que avisaven sobre els registres no autoritzats i les detencions il·legals de persones. La crida s'acompanyava d'un telèfon per avisar a l'Ajuntament en cas de ser-ne perjudicats. El pànic era latent. Les detencions i delacions estaven a l'ordre del dia:

«No obriu la porta de la vostra casa als subjectes que us la vulguin registrar indegudament

No us deixeu endur cap familiar

CAL QUE TOTS ELS CIUTADANS TINGUIN MOLT EN COMPTE LES SEGÜENTS INSTRUCCIONS

A fi d'evitar registres domiciliaris i la detenció de persones, no autoritzats pel Comitè d'Enllaç ni per l'autoritat, aquesta Alcaldia demana a tots els ciutadans afectats i al poble en general, avisin per telèfon (1718) a aquesta Alcaldia o pel mitjà més ràpid de que disposin per tal d'evitar fets tan lamentables.

S'han pres mesures urgents i enèrgiques a fi de prevenir la repetició d'aquests fets.»²⁸⁹

287 *L'Acció*, 27 de juliol de 1936.

288 *L'Acció*, 31 de juliol de 1936, p. 1.

289 *L'Acció*, 1 i 2 d'agost de 1936, p. 1; *El Dia*, 6 d'agost de 1936, p. 1.

Més enllà de tots els problemes de seguretat, Morera va ser a temps de posar en marxa algunes interessants iniciatives. Una d'elles fou la Cuina Popular situada a l'edifici incautat dels Escolapis del carrer Col·legi. Més endavant va ser la caserna de la Guàrdia Presidencial d'Azaña. Fou un gest assistencial de primer ordre, important però difícil, i que va patir un cert pelegrinatge per d'altres immobles de la ciutat: les monges de la «Puríssima» del Camí Fondo i el Convent de les Josefines, com a darrer emplaçament.

Samuel Morera participà també en la cura d'edificis i institucions, incautant-los per protegir-los com fou el cas del Condicionament Terrassenc, tal com recordaria el seu director Francesc Pi de la Serra.²⁹⁰ Una altra intervenció destacada va ser la del control de la Caixa d'Estalvis de Terrassa. En la sessió de l'Ajuntament del 5 d'agost, es constituïa una Junta d'excepció amb Samuel Morera al capdavant de l'entitat.²⁹¹ L'alcalde palesà una gran preocupació per la situació d'una clientela humil i treballadora així com davant la necessitat de resoldre el buit provocat per l'absència dels membres de l'anterior Junta de Govern. La decidida actuació de Samuel Morera explica la supervivència i «normalitat» de la institució malgrat les greus dificultats del moment.

Josep Puig i Arnaus fou designat director de l'entitat.²⁹² Era un destacat militant d'ERC que havia estat director de *L'Acció*. Feu un treball molt eficient al capdavant de la institució amb una dedicació modèlica i generosa. La bona entesa entre Morera i Puig es va entebolir amb el pas del temps.

Precisament, la darrera ordre que va donar com a alcalde, correspon al 12 d'agost respecte a la prohibició de retirar diners, en determinades circumstàncies, de la Caixa d'Estalvis de Terrassa davant les llargues cues que es formaven dia rere dia. Morera disposà que tots els imponents que no acreditessin estar a l'atur o

en situació de necessitat no podrien retirar cap mena de quantitat. Tampoc ho podien fer els que tenien un jornal o salari. Qualsevol actitud d'engany, abús o de frau es consideraria com un acte de sabotatge. Es volia evitar l'acaparament o l'evasió de diners.²⁹³

Morera ja no va assistir al ple del 14 d'agost. En aquella convocatòria es feia públic el cessament de tots els consellers de llistes de partits aliats al Front d'Esqueres. Ho dictava el Decret de la Conselleria de Governació del 22 de juliol. Ben cert que després del 21 de juliol no s'havia celebrat cap ple fins al de la data. Els consellers cessats foren tots els de Defensa Ciutadana, la llista liderada per la Lliga Catalana: Josep Armengol, Serapi Bonet, Josep Maria Cunill, Francesc Llongueras, Pere Matalonga, Miquel Puigbò, Francesc Salas i Lluís Vancells. I tots els seus suplents.

Morera havia signat, com a alcalde, el darrer decret i la darrera diligència municipal, el 22 de juliol. El 16 d'agost demanà el relleu de l'alcaldia i de conseller enmig d'una situació, molt delicada i difícil, tant a nivell polític com personal.²⁹⁴ El dia 22 escrivia un discurs de renúncia que va ser llegit en el ple del dia 25 per Domènec Armengol en funcions d'alcalde accidental. La renúncia del càrrec de conseller no fou admesa car ho era per votació popular:²⁹⁵

«Els reunits en aquest Ple Consistorial, tots nosaltres, ajuntats amb d'altres provats amics m'elegiren per Alcalde de la ciutat, càrrec que tinc el convenciment d'haver exercit amb tota dignitat, tota vegada que amb altres amics en portà a la presó, amb una condemna de 12 anys.

*[...] he actuat com a Alcalde de la ciutat, com a Alcalde dels terrassencs.»*²⁹⁶

290 Francesc PI DE LA SERRA. *Op. cit.*, p. 56.

291 Salvador CARDÚS. *Estalvi, Ciutat i Progrés. 125 Anys de la Caixa d'Estalvis de Terrassa*, p. 96-97.

292 *Ibidem*. Molt important per conèixer la figura de Josep Puig i Arnaus.

293 Baltasar RAGON. *Terrassa 1936-1939. Tres anys difícils de Guerra Civil; L'Acció*, 11 d'agost de 1936.

294 ACVOC, 1/1 Ajuntament de Terrassa, Comissió de Governació. Acords de la Comissió de Govern i Comissió Permanent del Consell Municipal. Capsa 414.

295 Xavier NAVARRO. *Op. cit.*

296 ACVOC. Discurs de dimissió de Samuel Morera, com a alcalde de Terrassa, el 22 d'agost de 1936.

Arreu de Catalunya la decisió del President ha estat aplaudida.

ÈPOCA: II - ANY: XIX

TERRASSA, Dimecres 30 de juny de 1937

NÚMERO 1841

REDACCIÓ i ADMINISTRACIÓ: MAS ADEL 33 - TELÈFON 2136

EL VESPRE, DIRIGIT-VOS AL 2217

Sessió extraordinària del Ple Municipal de dilluns

La sessió de dilluns fou "brillant" i moguda.—Samuel Morera i Ribas torna a ésser alcalde de Terrassa, malgrat les maniobres i maniobres dels sectors de l'oposició.

Abans d'ahir va tenir lloc el Ple Municipal Extraordinari. Fou un Ple divertit i mogut com poca, àdhuc amb un preludi d'arma de foc que fou el svermouts de la sessió.

Aquest aperitiu tan vehement, va tenir la virtut de recabar una ordre del delegat governatiu perquè la policia desallotgés la casa de la Ciutat i que es procedís al cinteig de tot els qui volien assistir a la sessió, que per cert foren molts i variats. Hi havien talment moltes dones.

Un cop restablerta la calma va començar amb només mitja hora de retard, cosa descostumada en els nostres Plems.

Hi assistiren: a la presidència Jaume Figueras i els consellers Machirán, Palei, Domingo, Puig, Botlle, Serra, Torrella, Martí, Bayxeres, Montfort, Garriga, Ribera, Bové, Macies, Graells, Pedro, Sabat, Aldave, Torres, Ceres, Palau, Andreu, Jové, Ubach, Mir, Pujols i Sanahuja.

Es dona lectura de l'acta anterior i es passa a l'ordre del dia, en la qual hi ha la dimissió dels consellers de la minoria consistint d'Esquerra Republicana de Catalunya, i càrrecs consistorials que ostenten, i provisió en legal forma de les corresponents vacants de Conseller que amb alial notuia es produeixin.

Demana la paraula Andreu de la C. N. T. per demanar a la Presidència si ha rebut un comunicat. La Presidència diu que no ha rebut res.

Extrañosa per part dels de la C. N. T., que oïren una ulls com t'arregles, o clamenys ho fan veure.

Sabat de la C. N. T. diu que hi ha una minoria que no ha assistit al Ple i que aquesta minoria es la del Pozo, que aquests han

tramés un comunicat i que si no s'ha rebut ells en porten una còpia.

La presidència diu que s'ha de seguir l'ordre del dia i que després es llegirà. Els cenetistes però no hi estan conformes, però com que venen que s'han de subjectar a la llei passen per aquest punt, però llavors s'adonen que en la taula del secretariat hi ha el Jutge Municipal, i així per ells és un presumpte i se les comencen a fer amb el Jutge, preguntant a la Presidència per què havia de venir el Jutge, i torna amb el Jutge, fins que el President fa llegir el decret de la Llei Municipal.

Aldave, llavors, presenta un document que vol que es llegís també de totes passades abans de passar endavant l'ordre del dia.

Domingo comença a intervenir i s'arriba a un acord. Pren la paraula Palei, el qual presenta la dimissió dels vocals no consellers, que s'han fet solidaris de la dimissió dels consellers. Explica, tot seguit, que la dimissió seva obeeix a causes internes del partit que representen, i fa una exposició de la política que han seguit mentre han portat la representació d'Esquerra al Consistori.

Després del discurs es retiren els consellers del saló. El jutge Municipal ocupa la Presidència, amb l'astorament i les protestes dels cenetistes, sobretot d'En Machirán que va i ve desesperat de la porta al seu seient dient cada vegada que se'n va... però torna, sense saber-se'n d'una venguda.

Es mou un debat de mil diables en el qual hi intervenen Domingo, Garriga i Ribera. El jutge no sap que fer hi és mou com si tingués agulles al seient. Els de la C. N. T. volen que es llegís el comunicat

que han portat i del qual fan gran locada perquè diuen que es fet per un electròic que sap de què se les beu; els altres protesten que no es passi a l'ordre del dia i el Jutge segueix indecis. Llavors Domingo diu:

—El cas és que en trobem amb el lamentable fet de què el Jutge no sap què té de fet...

El Jutge Municipal diu que si que ho sap, i llavors Domingo afegeix:

—Doncs si ho saben fent-ho, home!

El Jutge Hageix l'acta en la qual dona possessió als nous consellers que entrin al saló de Sessions.

Aquests són:

Samuel Morera.
Valenti Puigdomènec.
Domènec Armentol.
Josep Petchamé.
Ramon Arrolat.
Josep Valls.
Francesc Graells.
Ramon Cortina.

Josep Mateu no pren possessió per estar absent. Els altres prenen seient.

El Jutge un cop acomplerta la seva missió es retira i passa a ocupar la Presidència el tinent d'alcalde Machirán de la C. N. T. Aquest no pot amagar la seva satisfacció de veure's emblemàtic i somriu ara d'una manera benèfica. Els nivells del desaper s'han los ara del seu nostre com per art d'enamentament.

Es llegix ara, el comunicat que presenta la C. N. T. el qual vol demostrar amb mil subterfugis, que aquest Ple està fora de la llei. Els altres però, no es deixen convèncer i llavors Aldave comença a parlar del puebllo i torna del puebllo, i fa un panegíric vehe-

(Segueix a la pàgina 2)

La solució de la crisi

L'energia del nostre President Companys

En tots moments hem propugnat per una política enèrgica i viril, clara i concisa, de cara al poble i a l'esguard del poble.

La màxima autoritat de Catalunya, el President Lluís Companys, concentra aquests ideals i la prova la dona amb la solució de la recent crisi del Govern de la Generalitat.

El nostre President, com molt bé diu en la seva al·locució al poble, ha procurat per tots els mitjans possibles establir contacte de col·laboració entre tots els partits i organismes antifeixistes, àdhuc sacrificant moltes vegades part del seu criteri personal, per tal d'arribar a la unitat desinteressada de tots. Però ha arribat un moment que l'actitud intransigent d'alguns, ha compromès l'autoritat presidencial, ha volgut mermar amb les seves imposicions la sobirania que el Parlament i el poble va atorgar-li, i llavors el President Companys, fent ús de les seves facultats, ha dit prou, i en dir prou, ha volgut fer sentir legitimament la seva autoritat, fet que ha estat acollit arreu de Catalunya amb unànim aplaudiment.

Ja s'han acabat, sembla voler dir el President, les imposicions i les coaccions que tant de mal han fet a la nostra guerra i a la nostra revolució. La col·laboració de tots la recabem; la imposició d'alguns damunt dels altres, de cap de les maneres; i és així precisament el que es venia fent d'ençà del 19 de juliol.

No hem de negar-ho, ni hem d'ésser insincers en aquests moments: la formació del Govern a Priori no ens satisfecia del tot. Per això el nostre diari havia eludit parlar-ne. L'acceptàvem sense comentari, perquè per damunt de tot som disciplinats i ens devem plenament a les decisions governamentals. Ara, la solució donada, ens empena de joia, ho proclamem en veu alta, i ratifiquem una vegada més l'adhesió al nostre Lluís Companys, President autèntic de la Catalunya nova.

VISCA EL NOSTRE PRESIDENT COMPANYS!!

5.6. Retorn a l'Alcaldia

El canvi escenogràfic de la realitat política local va fer possible que Samuel Morera tornés, a finals de juny de 1937, a ser l'alcalde de la ciutat. Els motius de la seva anterior renúncia ja no tenien vigència.²⁹⁷ De fet, havien passat moltes coses des de l'Ajuntament d'Unitat Popular que s'havia constituït el 14 d'octubre de 1936 amb Jaume Figueres com a alcalde i Miquel Palet com un dels seus principals col·laboradors i home fort de la política terrassenca d'aquell període. En aquell govern municipal d'Unitat hi estaven representats: ERC i la CNT amb 9 consellers, la UGT amb 6 i el POUM, la Unió de Rabassaires i ACR amb 3.²⁹⁸

Els Fets de Maig de 1937 representaren una greu confrontació dins la zona republicana i és clau per entendre els canvis polítics que tingueren lloc a Terrassa. El POUM va quedar dissolt per «imperatiu legal» i l'hegemonia de la CNT-FAI va perdre un important protagonisme. Els causants de la caiguda de Morera l'agost de 1936 ja no hi eren o, en tot cas, amb molt menys protagonisme i influència. Però també augmentaren importants adversitats socials i econòmiques de difícil gestió.

A partir de llavors, El PSUC va jugar de manera molt hàbil i mesurada les seves cartes i establí complicitats per avançar posicions de poder i d'influència. Va foragitar el POUM, va aconseguir controlar la UGT i establí una bona relació amb Esquerra per fer possible el retorn de Morera a l'alcaldia. Xavier Marcet escriu: «*es tracta de reordenar la revolució, dit altrament, fer marxa enrera*».²⁹⁹

En el ple municipal del 28 de juny de 1937 es va produir el relleu de l'alcaldia i del conjunt de regidors. La gent d'Esquerra, que més havia sintonitzat amb l'anarcosindicalisme i el POUM plegaren. Tornava Samuel Morera i el seu equip de confiança: Domènec Armen-

297 Bernat RODRÍGUEZ. *Op. cit.*, capítol «El regreso de Samuel Morera a la Alcaldia».

298 Xavier MARCET. «La Guerra Civil a Terrassa», *Terme*, núm. 1, novembre de 1986, ««La Guerra Civil a Terrassa. Monogràfic».

299 *Ibidem*, p. 33.

QUADRE 4

Ajuntament de Terrassa (juliol de 1937)

Nom	Càrrec	Org.
Samuel Morera	Alcalde	ERC
Valentí Puigdomènech	Finances i municipalitzacions	ERC
Enric Aldave	Serveis públics	CNT
Josep Sanahuja	Economia i Indústria	UGT
Emili Garriga	Sanitat i Assistència Social	ACR
Enric Torres	Obres	UR
Domènec Armengol	Cultura i propaganda	ERC
Josep Padilla	Governació	CNT
Antoni Marimon	Proveïments	UGT

gol, Josep Petchamé i Valentí Puigdomènech. La CNT volia impugnar la proclamació de Morera per considerar incorrecta la constitució del nou consistori. La proposta no va quallar. *L'Acció* titulava: «*Samuel Morera i Ribas torna a ésser alcalde de Terrassa, malgrat les maniobres i maniobretes dels sectors de l'oposició*».³⁰⁰

Les paraules pronunciades per Miquel Palet en nom dels regidors dimissionaris no deixaren dubte que la fractura dins Esquerra era inqüestionable i es va engrandir amb el pas de les setmanes i mesos. L'enfrontament entre Morera i Palet acabà amb l'expulsió d'aquest de les JEREC, el desembre de 1937, envoltada d'una agressivitat dialèctica considerable i ofensiva. Palet sintonitzava amb els arguments del PSUC:

«[...] i per qüestions totalment internes del Partit, poden fer constar ben alt que tant ell com els seus companys dimissionaris durant el temps que han actuat de Consellers, han estat uns fidels complidors de les consignes, que amb la seva conducta han fet possible la convivència amb tots els sectors antifeixistes, entenent que han actuat com a vertaders homes d'Esquerra i amb la responsabilitat que significa ostentar la re-

300 «Sessió extraordinària del Ple Municipal de dilluns», *L'Acció*, 30 de juny de 1937, p. 1; Bernat RODRÍGUEZ, *Op. cit.*

presentació d'un Partit que a l'esdevenir la sublevació militar tenia la majoria del Govern en la quasi totalitat dels Ajuntaments de Catalunya. No obstant això aquesta seva actuació s'ha qualificat per alguns com a fracàs i com a covardia dient que anaven a remolc de les circumstàncies, i encara que al seu criteri la conducta de convivència no ha fracassat mai, part del Partit d'Esquerra no ho ha entès així i per això els substituïx, i a ells per la seva part solament els queda poder dir ben alt que creuen haver complert amb el seu deure, però que com a homes disciplinats acaten la decisió del Partit.»³⁰¹

Morera iniciava un nou mandat en un context molt complicat per la situació bèl·lica i amb un panorama econòmic i financer d'extrema dificultat. Aquesta darrera etapa com a alcalde es caracteritzà pel deteriorament financer, la manca de proveïments, la precarietat assistencial i les conseqüències de la guerra —ferits i refugiats— que afectaren la vida a la rereguarda.

El nou cartipàs municipal encarava una situació econòmica i financera molt delicada. La Carta Financera, les municipalitzacions i la gestió de l'atur forçós esdevingueren qüestions prioritàries. Calia cercar solucions arreu. Fou el cas de les empreses col·lectivitzades l'any anterior que perdien prestigi, per les esquerdes a nivell d'indisciplina i producció que provocaren que les crítiques vers els seu funcionament acabessin sent un discurs massa recurrent.³⁰²

El ple municipal de l'1 de juliol no deixava cap mena de dubte sobre quina era la situació i què calia fer per aconseguir la possible normalització de la vida municipal, tot ajustant el sistema financer a la realitat del moment. La prioritat era:

«[...] fixar i establir les noves i sòlides bases econòmiques que, dintre l'austeritat per norma, permetin atendre totes aquelles necessitats socials ineludibles, alhora que edificuin un nou sistema social més just, que el

301 ACVOC. Acta del Ple de l'Ajuntament de Terrassa del 28 de juny de 1937; també ho comenta Bernat RODRÍGUEZ, *Op. cit.*

302 Xavier MARCET, *Op. cit.*, p. 27.

que enderrocà el Poble per sempre més el 19 de juliol, i per tant, els que subscriuen, tenen l'honor de proposar al Ple municipal els següents acords:

*Primer.— Revisió immediata de totes les places o càrrecs creats a partir del 19 de juliol, deixant sense efecte aquelles creacions que no responguin a una veritable necessitat i cessant, per tant, tot aquells que les vénen ocupant.*³⁰³

Segon.— Solament podran gaudir d'assignacions en concepte de despeses de representació, l'Alcalde i els Consellers-Regidors en funcions de Presidents de Comissió, sempre que per la tasca a realitzar enfront de les respectives Conselleries es vegin privats d'exercir normalment llur professió.

Tercer.— Queden nuls i sense efecte, a partir del dia 3 de juliol prop·vinent, tots els nomenaments de Vocals no Consellers.

Quart.— Precisant retornar a la normalitat de l'administració municipal, s'acorda concentrar totes les recaptacions al Municipi i abolir totes les caixes particulars existents en diverses Conselleries, prèvia revisió de comptes.

Cinquè.— Procedir ràpidament a l'estudi de la municipalització d'aquells serveis de caràcter públic,³⁰⁴ amb la finalitat no solament d'enrobustir la hisenda municipal sinó que també de resoldre problemes de vital importància per als ciutadans i la indústria de la nostra ciutat.

Sisè.— Compliment estricte de totes les disposicions dimanants dels organismes de Govern, seguint una política que tendeixi a vigoritzar l'actuació de la rera-guarda i el sosteniment efectiu de la guerra contra el feixisme.»³⁰⁵

303 Samuel Morera estava decidit a no permetre que dins el municipi existís personal que amb l'excusa de ser empleat públic vulgués eludir l'obligació d'incorporar-se a files en cas d'ésser-hi cridat. Era prioritari denunciar possibles emboscats.

304 Fou una important iniciativa, no exempta de dificultats que havia d'afectar: Mina Pública d'Aigües, cinemes, pompes fúnebres i transport de cadàvers i autobusos. Setembre de 1937.

305 ACVOC. Acta del Ple de l'Ajuntament de Terrassa de l'1 de juliol de 1937.

5.7. La fam no perdona

El deficient abastiment de productes bàsics fou un dels principals esculls que afrontà Morera en aquell mandat. La gent anava als pobles a cercar aliments i hi hagueren avalots per manca de pa i productes de primera necessitat. Les cues sovintejaren cada cop més.

El món assistencial també manifestava la seva preocupació per la manca de recursos per poder atendre els infants, avis, malalts, refugiats i la població que només podia menjar un plat calent a la Cuina Popular. El 29 de maig de 1937, les Comissions de Sanitat i Assistència Social de l'Ajuntament demanaven ajut desesperadament. El 9 de juliol de 1937, per cercar una millor eficàcia i estalvi, Morera va fusionar els dos organismes en un de sol: Comissió de Sanitat i Assistència Social, sota la direcció d'Emili Garriga, d'ACR.

El trist anecdotari de la fam era preocupant. Eren habituals els desplaçaments a la recerca de menjar, com apuntava Baltasar Ragon, el 6 de juny de 1937:

«Molts terrassencs i molts dels qui viuen accidentalment a Terrassa, aprofiten els trens del dissabte i marxen a proveir de tot el que sigui comestible pels pobles de Manresa en amunt. Si els controls no els ho prenen perquè no en tenen ordre o perquè els saben burlar, arriben diumenge al vespre carregats de patates i blat. L'estació és plena de carretons que esperen els qui porten el menjar, i l'endemà, a corrua feta, van als molins de Rubí per a moldre el blat.»³⁰⁶

Francesc Pi de la Serra anotava, el 26 de setembre de 1937:

«L'espectacle que es presencia als trens és una cosa deplorable. Hi ha pobre gent que per trovar uns quants pans o uns kilos de patates van hores lluny, i es passen dos o tres dies fora de casa, lo que resulta que si arriben a atquirir alguna cosa, els costa a pes d'or.»³⁰⁷

306 Baltasar RAGON. *Terrassa 1936-1939. Tres anys difícils de Guerra Civil*, p. 210.

307 Francesc PI DE LA SERRA. *Op. cit.*, p. 192.

QUADRE 5

Organigrama de l'àmbit assistencial

* A partir del 26 de setembre de 1936 (abans Hospital i Casa de Caritat de Sant Llátzer). President: Miquel Vinyals i Roig. Després va passar a ser Hospital Militar dirigit per Francesc Palau. 18 d'abril de 1937: conveni cessió com Hospital Militar. 24 de juliol de 1937: cessió temporal i parcial. 15 de setembre de 1937: cessió total gestionada per Samuel Morera.

** Casa Alfons Sala, cinemes Recreo i Alegria, Casino del Comerç (refugiats bascos), Institut Maurín, Joventuts Llibertàries del c/Topete, Casa Matalonga, Casa Torrella, Can Guix (c/Nord).

*** 6 de setembre de 1937

**** El 9 de juliol de 1937 sota el mandat de Samuel Morera es fusionaven les dues Comissions: Comissió de Sanitat i Assistència Social.

Joan Duch també fou testimoni directe de la situació. Al seu dietari d'octubre hi diu:

«[...] El tren arriba abarrotat amb una hora de retard. Pujo escalant la barana, i em puc embotir, dret en l'angle del balcó d'una plataforma de vagó curull de gent, de sacs i farcells. Cinc hores de viatge, premut i encarcerat. Pel camí plou. En arribar a Terrassa hi ha una vintena de carretons i tartanes. Amb una tartana arribo a casa (m'han jurat que quan no corre aquest tren anomenat de la gana, en corre un de càrrega a la nit que està vint hores de Tàrraga a Terrassa.»³⁰⁸

Les cues, segons registrava Ragon, el 29 de juliol de 1937:

«La policia local, fa una batuda per la ciutat a fi d'evitar que es formin cues davant els establiments on l'endemà han de vendre oli. En algunes tendes, a les set de la tarda del dia anterior, ja hi havia dones estacionades que esperaven torn per a comprar oli l'endemà. Aquesta ràtzia de la policia, va merèixer alguns dicteris per part d'algunes dones exaltades, a les quals va caldre detenir i traslladar a la Comissaria. Més tard foren alliberades.»³⁰⁹

Assaltar les fleques amb alguna detenció.³¹⁰ Francesc Pi de la Serra comentava, el 27 d'agost de 1937:

«Aquí [a] Terrassa hem passat un parell de dies de molta efervescència. Avans d'ahir [25 d'agost de 1937], grups de dones van assaltar les fleques,³¹¹ apoderant-se del pa que tenien preparat per a la venta. Va haver-hi

308 Joan DUCH. *Anys negres (1936-1939)*, p. 111.

309 Baltasar RAGON. *Terrassa 1936-1939. Tres anys difícils de Guerra Civil*, p. 227.

310 Francesc Farré, vigilant d'arbitris, fou detingut i cessat de feina en ser enxampat per les forces d'ordre públic com a promotor dels aldarulls i assalts a les expendedoreries del pa. Morera no s'ho va pensar dues vegades.

311 Baltasar RAGON. *Terrassa 1936-1939. Tres anys difícils de Guerra Civil*, p. 232.

moltes corredisses i per dissoldre els grups van sortir les bombes d'incendis del ajuntament i van remullar a les manifestantes.

[...]

La qüestió és que hem estat tres dies seguits sense pa, i com que tampoc venen carn, ni mongetes, ni si-grons, i si un dia en venen és racionat i només en donen una minssa racció per persona, ja no se sab què menjar. Tot aquest malestar condueix a que la depressió d'ànim sigui general i la gent cada dia estigui més desenganyada.»³¹²

Per Bernat Rodríguez cada poble era un regne de taifes.³¹³ Pi de la Serra, el 19 de setembre de 1937, deia:

«[...] fins avui hi havia el recurs dels pobles de fora, però ara això s'està acabant. Als pobles amb diners no donen res. Exigeixen un intercanvi. Si els dones sucre, bacallà, arròs, etc. et donen patates, tocino o carn de be. Però amb diners (que saben que és paper mullat) no et volen vendre res. Es dona el cas que gent que tenen la família en un poble a estiu i aon fa anys que hi van, aquest any els venen la carn, el pa o els ous, quan han proveït els del poble. És ha dir, que el dia que no en queda una vegada proveït el veïnat, et quedés sense menjar.»³¹⁴

La fam impedeix treballar, com anotà Pi de la Serra el 26 de setembre de 1937:

«Ara sí que és impossible que això duri gaire. La gent ja no poden més. La tragèdia de la manca de menjar ha arribat al període àlgit. Ahir ja va haver-hi algunes fàbriques que van fer vaga de braços caiguts. Els obrers deian que sense menjar no es pot treballar. Després van córrer els dirigents dels sindicats i les "a[u]toritats" i, de moment, van fer-los dissuadir dels seus propòsits i a la tarda tothom va treballar. (setembre de 1937).»³¹⁵

312 Francesc PI DE LA SERRA. *Op. cit.*, p. 175.

313 Bernat RODRÍGUEZ, *Op. cit.*

314 Francesc PI DE LA SERRA. *Op. cit.*, p. 189.

315 Ibidem., p. 196.

5.8. La Carta Financera Municipal

La situació d'extrema gravetat de les finances municipals propicià l'adheriment del Consell Municipal a la fórmula de Carta Financera plantejada per la Generalitat de Catalunya. Això es feia seguint les instruccions del Decret del 9 de gener de 1937 i l'Ordre de 31 de maig signada pel conseller de Finances, Carles Martí i Feded.³¹⁶ Davant un panorama econòmic molt preocupant era urgent eixugar el dèficit pressupostari.

El panorama econòmic era molt preocupant. En la Carta Financera solament hi podrien figurar les exaccions escollides com a nous conceptes de tributació. Un cop elaborada la proposta calia esperar la corresponent autorització per part de la Generalitat.

La Carta Financera havia de recollir els següents apartats: 1r. Previsió o càlcul del dèficit resultant de la situació del Pressupost municipal; 2n. Demostració del rendiment que s'esperava obtenir de l'aplicació dels nous tributs continguts en la Carta; 3r. Exposició sintetitzada de la necessitat d'acudir a la Carta Financera i justificació de les exaccions projectades; 4t. Enunciat de les noves exaccions i ordre de prelació que s'establiria; i 5è. Tarifes que haurien de regir l'aplicació de les noves exaccions.

Samuel Morera considerava urgent que els presidents de les respectives comissions consistorials enllestissin els projectes de pressupost parcial per tal d'elaborar tot seguit el pressupost general ordinari i del municipi. A partir d'aquí caldria preparar el projecte de Carta Financera que cobrés el dèficit de 1936 (732.156,80 pts.) i el calculat per a 1937 (2.036.196,05 pts.) amb una suma total de 2.768.352,85 pts. Valentí Puigdomènech, responsable de finances i municipalitzacions, jugà un paper fonamental en tot aquell projecte. El 4 d'agost va tenir lloc un ple extraordinari on s'aprovà el projecte de Carta Financera i, a continuació, es va fer arribar a la Generalitat per a la seva aprovació.³¹⁷

³¹⁶ *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 2 de juny de 1937.

³¹⁷ ACVOC. Acta del Ple de l'Ajuntament de Terrassa del 4 d'agost de 1937; Bernat RODRÍGUEZ, *Op. cit.* «La política econòmica després dels Fets de Maig».

Novembre de 1937

Paper moneda emès per l'Ajuntament de Terrassa durant la Guerra Civil, amb la signatura de l'alcalde Samuel Morera.

UB-BPR

En un Decret de la Generalitat, del 23 de setembre de 1937, signat pel president Lluís Companys, llegim el següent:

*«Es autoritzada la Carta Financera aprovada per l'Ajuntament de Terrassa, en sessió extraordinària celebrada el dia 4 d'agost darrer, la vigència de la qual resta limitada a l'actual exercici econòmic del 1937.»*³¹⁸

5.9. Les municipalitzacions

Una altra proposta de Morera per sortir de l'atzucac financer era la municipalització d'alguns serveis públics que estaven controlats per la CNT.³¹⁹ Una estratègia reinvidicada també per la gent del PSUC i per persones d'Esquerra Republicana encapçalades per Miquel Palet.

El model de les col·lectivitzacions patia un progressiu descrèdit, alhora que el PSUC imposava el seu control i prioritats des de les conselleries de Treball i Economia de la Generalitat, amb Rafael Vidiella i Joan Comorera.

Per l'Ajuntament calia municipalitzar la Mina Pública d'Aigües de Terrassa,³²⁰ els cinemes Recreo, Doré, Rambla i Alegria, els serveis funeraris i de trasllat de cadàvers i el servei d'autobus. Marian Galí, malgrat les discrepàncies amb Morera, fou designat com a expert i home de confiança per reorganitzar els Serveis d'Aigua Unificats de Catalunya a Terrassa, la nova denominació de l'empresa pública a partir d'agost de 1937.³²¹

La millora en l'abastiment d'aigües i la seva obtenció procedent del riu Llobregat podien ser també una so-

lució per a l'atur forçós³²² en el sector de la construcció, un tema de màxima preocupació per a l'alcalde. Morera viatjà a València, capital de la República, per gestionar un ajut de la Junta Nacional contra el Paro Forzoso. Morera demanava el 50% de l'import del projecte de la portada d'aigües. Jaume Aiguader, ministre de Treball i Assistència Social, va concedir 1.500.000 de pessetes, en concepte de subvenció del cost d'aquella iniciativa tan necessària. L'Institut contra l'Atur Forçós de la Generalitat també hi va participar.

Respecte a la municipalització dels espectacles públics es considerà del tot justificat aquell procés amb entitats pertanyents a persones sospitoses o feixistes que havien desaparegut de la ciutat. Fou el cas de la Immobiliària Ègara propietària del cinema Rambla i del propietari del cinema-teatre Alegria. Els propietaris dels cinemes Doré i Recreo havien cedit la seva administració a l'Ajuntament. Els treballadors dels cinemes socialitzats de Terrassa, però, consideraven un error la municipalització d'aquests establiments.

El ple municipal del 2 de setembre acordà les municipalitzacions dels organismes i entitats esmentats.³²³ Es van designar les persones que formarien part de la Comissió Mixta Ajuntament-Generalitat encarregada de desenvolupar aquella proposta: l'alcalde Morera, el conseller-regidor de Finances i Municipalitzacions, Valentí Puigdomènech, els funcionaris municipals Melcior Viñals i Lluís Sapés i el cap del Negociat municipal d'Obres i Serveis Públics, Ramon Santacana.

El desplegament municipalitzador no fou acceptat per tothom. La CNT proposà importants consideracions en aquell ple: 1r. La importància dels sindicats en tot el que afectava les municipalitzacions; 2n. Els sindicats haurien de tenir una funció d'organització i manteniment de les indústries municipalitzades amb representació en aquells organismes que es derivin del seu procés de creació; 3r. Reconeixement de tots els drets laborals assolits des del 19 de juliol; 4t. Els obrers afectats per la municipalització seran considerats empleats

318 «Finances. Decrets», *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 26 de setembre de 1937, p. 1.299.

319 En parlen Xavier MARCET. «La Guerra Civil a Terrassa», *Terme*, núm. 1, novembre de 1986, «La Guerra Civil a Terrassa. Monogràfic»; Bernat RODRÍGUEZ, *Op. cit.* «Las municipalizaciones».

320 Ana FERNÁNDEZ. *Op. cit.*; Pere PASTALLÉ i Miquel SOLÉ. *Mina Pública d'Aigües de Terrassa. 160 anys.*

321 Ho comenta el seu net Marià Galí i Segué.

322 Bernat RODRÍGUEZ. *Op. cit.* «la problemática del paro forzoso»; *El Diluvio*, 25 d'agost de 1937.

323 ACVOC. Acta del Ple de l'Ajuntament de Terrassa del 2 de setembre de 1937.

de l'Ajuntament i hauran d'estar en idèntiques condicions que els funcionaris; 5è. Es consultarà l'opinió dels treballadors de les indústries afectades, els quals pels mecanismes habituals dins les pautes sindicals manifestaran la seva aprovació o no a la proposta; 6è. El Consell Municipal es veurà obligat a presentar a les organitzacions sindicals —CNT i UGT— un estudi que demostrï els beneficis que es derivarien per a l'erari municipal de qualsevol projecte de municipalització.³²⁴

5.10. Refugiats

Els primers quaranta refugiats arribaren a Terrassa³²⁵ el 30 de setembre de 1936. Procedien d'Irun i es varen instal·lar, majoritàriament, a la casa senyorial d'Alfons Sala, Comte d'Ègara, del carrer Puignovell.³²⁶ A partir de llavors hi va haver un degoteig de gent desplaçada que no va parar mai de créixer. Alguns elements significatius de l'acollida van ser:

1r. Els refugiats foren repartits en cases i espais com: cinemes (Alegria, Recreo), habitatges (casa Matalonga, Casa Torrella, Can Guix), entitats recreatives (Casino del Comerç) i espais dels sindicats i partits polítics com la seu de les Joventuts Llibertàries o l'Institut Maurín —antiga casa Vancells— vinculat al POUM, on hi havia la seu del Socors Roig Internacional.

2n. Menjaven a la Cuina Popular localitzada definitivament, des del març de 1937, a l'antic Convent de les Josefines de la Rambleta. També s'hi trobava el «Casal dels Vells» que atenia uns vuitanta ancians sense recursos ni famílies. Les dificultats de funcionament i convivència augmentaren. El novembre de 1937 es registraren alguns aldarulls importants en protesta per la mala qualitat del menjar. El 18 de febrer de 1938 es va tancar el funcionament d'aquell servei. Es va optar per una assignació a cada refugiat o família.

324 Acta del ple de 2 de setembre de 1937.

325 Joan PÉREZ VENTAYOL. «L'acolliment dels refugiats de la Guerra Civil», *Diari de Terrassa*, 17 de març de 2012.

326 Baltasar RAGON. *Terrassa 1936-1939. Tres anys difícils de Guerra Civil*, p. 113.

QUADRE 6

Nombre de refugiats a Terrassa (1937-1938)*

Refugiats	Data	Estades	Import
490	Abril 1937	14.130	28.260
464	Juny 1937	13.920	27.840
466	Setembre 1937	13.788	25.576
1.399	Octubre 1937	42.064	84.128
1.420	Novembre 1937	42.038	84.076
1.388	Febrer 1938	38.798	77.584
3.290	Agost 1938		
3.447	Desembre 1938		

* Dades a partir de: ANC. Fons 1. Generalitat de Catalunya (Segona República). Capses 172 i 177; Joan SERRALLONGA. *Op. cit.*

3r. Era força habitual repartir els contingents de refugiats per una bona part de la comarca: Olesa, Castellsbisbal, Ullastrell, Viladecavalls i Matadepera. En el cas de la mainada hi hagueren diferents colònies infantils per atendre els nombrosos nens i nenes procedents d'arreu de l'Estat. Fou el cas de Matadepera que va acollir i atendre els infants en tres espais del seu terme municipal: Can Prat, Colònia la Florida i Colònia Pablo Iglesias.³²⁷

4t. També hi havia nens refugiats que estaven amb famílies. El conseller Emili Garriga (ACR) exposà l'alarmant situació dels nens que eren lliurats a la Conselleria de Sanitat i Assistència Social, car no podien ser atesos per les famílies d'acollida, les quals al·legaven que no els podien mantenir donada la carestia i la limitació en el racionament de queviures. Es plantejà la possibilitat de crear un Asil de nens refugiats a més del ja existent que es trobava a l'Asil Busquets.

5è. Algun contingent de refugiats varen demostrar la seva experiència professional com fou el cas dels bascos —s'arribà a la xifra de 524— que participaren com a minaires en la construcció del refugi-búnker anti-aeri de la Casa Salvans de Matadepera.

327 Josep PEY i CAZORLA. «Les Colònies infantils a Matadepera durant la Guerra Civil espanyola», *Terme*, núm. 25, novembre de 2010.

L'habitatge senyorial dels propietaris de l'Anònima, víctimes dels crims de la Font de l'Olla, va ser el lloc escollit com a residència del president de la República Manuel Azaña durant tot el 1938.³²⁸ Per alguns l'habilitació de la Casa Salvans com a residència presidencial fou una veritable profanació. Samuel Morera va haver de fer tasques de guia i amfitrió, en les visites ministerials i tècniques en la recerca de l'espai més idoni per hostatjar la màxima autoritat de la República.

6è. Quan la constel·lació d'immobles urbans va arribar a la saturació també s'habilitaren les masies del voltant de Terrassa. Es tractava de cases pairals abandonades pels seus propietaris en els primers dies de la guerra i que no havien estat objecte d'incautació per part del Sindicat Agrícola Cooperatiu de Rabassaires. Baltasar Ragon escriu, el 27 de novembre de 1937:

*«Mentrestant van augmentant també el nombre de vidres trencats de les finestres i principalment pels balcons on tenen feixos de llenya entremig dels matalassos mullats del mig i llençols apedaçats i de color del paper d'estrassa. Cordes que lliguen d'un balcó a l'altre on hi ha penjats perquè s'assequin calçotets, camises d'ambdós sexes i draps higiènics. Cada casa pairal sembla un barri xinès.»*³²⁹

Amb el decurs de la guerra empitjorà l'atenció dels refugiats a la reraguarda.³³⁰ La Generalitat va crear el Comissariat d'Assistència als Refugiats amb l'objectiu d'una millora en el seu control, registre i seguiment.³³¹

La legislació no podia resoldre les situacions de rebuig i crítica en molts pobles de Catalunya cap als refugiats que arribaven. Mancaven recursos i, fins i tot, hi van haver problemes d'ordre públic. Sovintejaren les

cartes de municipis demanant aturar noves incorporacions. «*Por culpa de ellos nos estamos muriendo de hambre*» es podia llegir en algunes missives. Terrassa no fou una excepció en aquest ambient desfavorable.

Hi havia també un nombre important de queixes de la població desplaçada que se sentia humiliada en la població d'acollida: insults, amenaces, vexacions i racionament del menjar assignat.³³²

La tragèdia arribà en tren i a mitja nit

Les dificultats en l'acolliment de refugiats fou un veritable maldecap per a Morera. La data més impactant fou la nit del diumenge 10 al dilluns 11 d'octubre de 1937. Prop de mitjanit arribà un contingent de més de 1.000 refugiats entre dones i nens procedents de França. No coneixem la xifra exacta. Baltasar Ragon l'eleva fins a 1.200.³³³ Pi de la Serra parla de 1.500 a 2.000 persones.³³⁴ En qualsevol cas fou el contingent més important que va viure i es va allotjar a Terrassa.

En aquells dies el 3% de la població era refugiada. A l'agost de 1938 es va arribar al 6,9% d'una població que el 1936 era de 47.410 persones.³³⁵ El drama d'aquella nit desbordà Morera pel nombre i característiques del contingent. Una inacabable processó de dones, vells i criatures baixà en impressionant silenci pel carrer del Nord procedent de l'estació de tren oferint un aspecte tràgic i emotiu alhora:

*«Aquelles dones que ja no ploren. Aquells vells que claven els ulls a terra. Tota aquella multitud caminant d'esma, tenia el pensament fit en els que deixaren a casa seva empunyant el fusell i els que l'empujant també pensen amb els que efectuen una odissea tràgica.»*³³⁶

328 Josep PUY. «Matadepera, capital de la Segona República (1938)».

329 Baltasar RAGON. *Terrassa 1936-1939. Tres anys difícils de Guerra Civil*, p. 252.

330 El millor treball sobre aquest tema: Joan SERRALLONGA. *Refugiats i desplaçats dins la Catalunya en guerra, 1936-1939*.

331 *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 24 d'agost de 1937.

332 ANC1-1/Generalitat de Catalunya. ANC1-1-T-11478. Comissariat d'Assistència als Refugiats. Correspondència amb refugiats, comitès, delegacions locals, entitats...

333 Baltasar RAGON. *Terrassa 1936-1939. Tres anys difícils de Guerra Civil*, p. 244.

334 Francesc PI DE LA SERRA, *Op. cit.*, p. 205.

335 Joan SERRALLONGA. *Op. cit.*

336 *L'Acció*, 14 d'octubre de 1937, p. 1.

El repte era trobar allotjament. Els cinemes Recreu i Alegria foren habilitats, un cop més, com a lloc per dormir. També algunes cases dels carrers de la Font Vella i de Sant Pere, a desgrat dels propietaris. Calia resoldre aquella primera nit fins un repartiment més definitiu. Morera va ser expeditiu en la distribució dels refugiats. No tingué més remei que tirar pel dret i imposar un nou sacrifici a la població de Terrassa, poc procliu a acollir més nousvinguts.

Es va fer una lectura sui generis del Decret del 8 d'octubre de la Conselleria de Governació i Assistència Social que determinava el nombre de refugiats per família.³³⁷ La disposició de la Generalitat era del tot insuficient per resoldre amb immediatesa i eficàcia aquell problema que havia sorgit de forma inesperada.³³⁸

L'Ajuntament demanava que aquelles famílies que tenien malalts a casa, manca d'habitacions o nul·les possibilitats d'atendre refugiats, fessin les al·legacions corresponents. L'habilitació de nous immobles era urgent durant els dies següents a l'arribada massiva d'aquells refugiats. Si no deien res, l'Ajuntament assignava una persona, dues o una família sencera. Hom creuava els dits de no tenir l'ensurt de ser escollit per rebre refugiats a casa.

Davant la poca o nul·la col·laboració es van ocupar determinades finques amb el suport del Decret del Govern i amb l'actitud inflexible i decisiva de Morera. Algunes entitats o organismes van cedir espais. Fou el cas de la CNT i de les seves Joventuts Llibertàries. En d'altres casos, Morera va signar l'ocupació immediata i fulminant: UGT (Pare Font, 37-39), Joventuts Socialistes (Durruti, 77-79), Comitè de Cinemes (Onze de Setembre, 68) i Ateneu Popular (Milícies Catalanes, 36). Pi de la Serra ens ha deixat un testimoni frapant:

«[...] l'Ajuntament els va repartir per les cases amb caràcter obligatori d'atmetre'ls. Haurias vist les protestes de la gent (naturalment "soto voce")... És que realment és molt gros, que en un moment en què no trovas

res per menjar, en què tothom està aborrit i fastiguejat de tot lo que està passant, et portin a casa teva dos o tres persones que tents que proporcionar-los una habitació per dormir i cuina, o foc per a arreglar-se el menjar.

*Nosaltres afortunadament ens hem escapat per ara. No sabem si demà o qualssevol dia també ens tocarà atmetre'n algun.»*³³⁹

5.11. Adeu definitiu a l'Alcaldia

Els tripijocs del PSUC en la política local varen obtenir els seus fruits en els darrers mesos de 1937. En el ple municipal del 29 d'octubre el PSUC havia renunciat a les conselleries que li pertocaven en el Consell Municipal en benefici de la UGT.³⁴⁰ La renúncia de formar part del cartipàs no impedí moure els fils d'una refina-da estratègia que tenia un objectiu ben definit dins el consistori.

Es tractava de treure Morera de l'alcaldia davant les reiterades intromissions d'aquest en l'estratègia política dels comunistes. Morera era un personatge incòmode per les seves pretensions. La UGT, de la mà de Miquel Domingo, encapçalà una «greu» discussió en considerar que havien estat vulnerades, per part de Morera, les seves competències a la presidència de la Comissió Municipal de Proveïments. Calia anar a una moció de censura i aconseguir la retirada de Morera com a alcalde.³⁴¹

Pi de la Serra escrivia en el seu epistolari:

«Es veu que volen treure d'arcalde a n'en Samuel Morera. Encare que aquest es defensa, no crec que en pugui sortir. Li han donat un vot de censura i no tindrà altre remei que dimitir. S'han juntat els sindicats obrers contra els esquerrans de la casa del poble. Els republi-

337 *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 10 d'octubre de 1937.

338 *L'Acció*, 13 d'octubre de 1937.

339 Francesc PI DE LA SERRA, *Op. cit.*, p. 205.

340 Bernat RODRÍGUEZ, *Op. cit.*, «Renúncia del PSUC a su entrada en el Ayuntamiento».

341 ACVOC. Acta del Ple de l'Ajuntament de Terrassa del 4 de desembre de 1937.

cans voldrien ara aigualir la revolució i els obrers s'en han adonat, i han emprès una creuada contra els que ja anomenen burgesos. Veurem en què parará tot axò.

Segurament, els sindicats tornaran a apoderar-se del Ajuntament i no seria gens estrany que tornéssim a veure coses groxudes.»³⁴²

Domingo va presentar la dimissió del seu càrrec en considerar que Morera havia dut a terme una «usurpació de funcions» tot passant per davant de les responsabilitats i atribucions de la Conselleria de Proveïments. Aquella acusació fou el mantra que es repetí en l'acusació, moció de censura i comiat dels plens del 4 i 11 de desembre de 1937.

Morera era acusat d'haver donat un tracte preferent a una cooperativa de treballadors del municipi resolent, favorablement, una petició de permís de retirar de la Jonquera una important partida de mongetes, cigrons, bacallà, sucre i llet concentrada. Darrere aquella acusació «usurpadora» hi havia una actitud tèrbola i venjativa per l'actitud inflexible de l'alcaldia en haver negat l'autorització d'una operació d'arriscat i elevat cost en la compra d'aliments a França.

L'acusació indicava que Morera havia actuat a esquenes de la Conselleria de Proveïments i s'havia excedit en les seves funcions. Hom plantejà la «gravetat» de l'afer car es tractava d'aliments bàsics en uns moments d'extrema precarietat per a la ciutat i el país en general. L'afer inculpatori es va completar quan la Cooperativa en disposar de l'autorització de retirada de queviures ho va traspasar a mans d'un comissionista amb les possibilitats de negoci que això representava.

Samuel Morera es va defensar i no va admetre aquella «usurpació de funcions». Varen ser un dies on, precisament, presidia la Conselleria de Proveïments i que considerà la necessitat de facilitar l'accés dels obrers de la ciutat als productes alimentaris de primera necessitat. Morera no entenia que hi hagués justificació per una moció de censura. Tenia molt clar que el problema no era la minoria de la UGT sinó el PSUC que la promovia.

A l'acta del seu darrer ple com a alcalde es recull que Samuel Morera:

«Al·ludeix a un procediment preconcebut i capciós alhora tramet entorn a la seva persona, i que malgrat l'actitud estranya i incomprensible que el Conseller-Regidor de Proveïments ha adoptat al redós d'aquesta infonamentada usurpació de funcions, no sap veure-hi altre motiu a la maniobra tramada pels seus pretesos detractors, que alguna represàlia a la seva negativa en donar l'assentiment a una determinada operació que detalla, desautoritzada pel Govern de la República i amb la que ultra jugar-hi dos milions de francs, es podria comprometre greument els interessos de la indústria de la ciutat, i finalitza reiterant la seva dimissió del càrrec d'Alcalde per estimar-la necessària a l'objecte que el seu ànim estigui allunyat de tantes maquinacions que són rotundament incompatibles amb la seva peculiar rectitud, escrupulositat moral i claretat d'actuació, i que mentres el partit que representa no li retiri la confiança, considera un deure continuar en el seu lloc de Conseller d'aquest Ajuntament, pel qual càrrec s'honora en ostentar la doble designació del partit i del referèndum del poble que es dignà elegir-lo.»³⁴³

Morera va perdre l'alcaldia i s'enfrontà, alhora, a una crisi profunda dins Esquerra. Les relacions polítiques i d'amistat entre Miquel Palet i Samuel Morera s'havien enrrarrit amb el temps i de manera imparable. El distanciament personal i polític era inqüestionable. No era cap novetat que l'apropament al PSUC per part de Palet havia col·laborat en aquell deteriorament dins una casuística més gran.

El Dia, òrgan del PSUC a Terrassa, publicà un escrit de Miquel Palet que sota el nom de «Carta oberta i sense comentaris» defensava la seva dignitat com a militant d'Esquerra i com a dirigent sindical. No podia admetre els insults rebuts ni acceptar el vot de censura com a president de les JEREC.³⁴⁴

343 ACVOC. Acta del Ple de l'Ajuntament de Terrassa de l'11 de desembre de 1937.

344 *El Dia*, 11 de desembre de 1937.

342 Francesc PI DE LA SERRA, *Op. cit.*, p. 257.

Miquel Palet considerava que el problema estava en la figura de Morera car aquest es pensava ser l'amo de la Casa del Poble i d'ERC a Terrassa: «O l'Esquerra local destrueix políticament en Samuel Morera o en Samuel Morera destruirà l'Esquerra». A continuació va demanar la baixa de l'entitat.

L'Acció no va trigar gens a respondre a Palet. El president del Comitè Executiu d'Esquerra, Hermies Busqué, ho feu de manera contundent i efectiva. Va fer repàs dels fets, del «nivell deplorable de Palet» i posà especial èmfasi a dues qüestions: 1r. L'oblit de la lleialtat de Morera vers el seu pare, Domènec Palet i Barba, la seva família i el mateix Miquel Palet; i 2n. La reproacció per la seva actitud indisciplinada que tendia a ajudar a d'altres partits fent tasques d'orientador vers els qui atacaven Morera en el ple del 4 de desembre.³⁴⁵

Miquel Palet, Jaume Figueres i Josep Puig i Arnaus, entre d'altres, posaren en marxa el Centre d'Esquerra Republicana que va trobar aixopluc en els locals de l'Orfeó de Terrassa situat al carrer Major (amb el temps Ca la Felisa).³⁴⁶ Palet havia entrat de ple en l'òrbita del PSUC i la UGT amb companys de viatge com Espartacus Puig, Josep Sanahuja i Miquel Domingo.

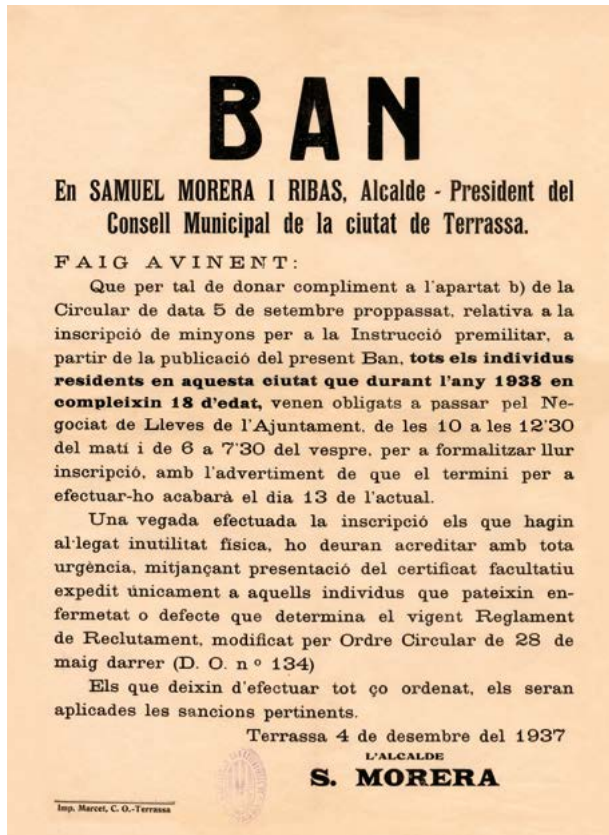
El desgast, a tots nivells, d'Esquerra Republicana fou aprofitat pel PSUC per dur a terme un nou experiment polític i estratègic. Es tractava de promoure un govern sindical a la ciutat sota el «control» de la CNT i la UGT. Enric Aldave va ser el primer alcalde anarquista a partir de gener de 1938. Després ho foren: Francesc Sàbat, Ramon Soler, Marcel·lí Sàbat i Joan Prat.³⁴⁷

Samuel Morera s'allunyava, definitivament, de la primera línia de la política municipal sense deixar les responsabilitats dins d'Esquerra a nivell local i comarcal. En qualsevol cas no va poder evitar un atac continuat i ferotge del seu treball al front de l'alcaldia per part dels nous dirigents municipals de la ciutat.

345 L'Acció, 13 de desembre de 1937.

346 Josep PUY. «Miquel Palet i Martí (1908-1988): del compromís amb Terrassa a l'exili mexicà. Principals trets biogràfics d'un destacat representant del republicanisme local».

347 Xavier MARCET. «La Guerra Civil a Terrassa», *Terme*, núm. 1, novembre de 1986, «La Guerra Civil a Terrassa. Monogràfic».

4 de desembre de 1937

Ban de Samuel Morera, com a alcalde, cridant a la incorporació a files dels nascuts el 1920, la lleva del 1941, coneguda com a «Lleva del Biberó». ACVOC

Terrassa, 24 d'agost de 1936

Milicians d'Esquerra i les JEREC, alistats com a voluntaris a la Columna Macià-Companyes, rebent l'escalf de multitud de terrassencs de totes les edats, en el seu comiat abans de marxar al front.

AMT

Gestor, funcionari, la pèrdua del fill i ferit per bombardeig (1936-1939)

6

En els períodes que Samuel Morera no fou alcalde de Terrassa, exercí diversos càrrecs i responsabilitats a la Conselleria de Treball, al Ministeri de Treball, Sanitat i Previsió i a la Conselleria de Finances de la Generalitat.

6.1. Feina a la Conselleria de Treball

L'agost de 1936, quan encara no havia fet arribar el seu text de renúncia a l'alcaldia ja era oficial el seu càrrec a la Conselleria de Treball de la Generalitat. Les qualitats d'organització i gestió com a alcalde de Terrassa, tingueren ben segur la seva compensació i reconeixement. El conseller Lluís Prunés signava, el 18 d'agost, el nomenament de Samuel Morera com a president del Jurat Mixt de Treball en les Indústries Tèxtils i de la Confecció de Barcelona.³⁴⁸

Amb aquella Ordre de la Conselleria es nomenaven d'altres càrrecs al capdavant d'altres Jurats Mixtos. El terrassenc Joaquim Ventalló era designat president del Jurat Mixt de Treball del Port de Barcelona.³⁴⁹ La resolució es dictava amb tres dies de diferència respecte al Decret del 21 d'agost, signat pel president Companys, que relacionava tots els Jurats Mixtos existents a partir d'aquell moment i la corresponent derogació de tots els Decrets, Ordres i disposicions de qualsevol naturalesa dictats des del 6 d'octubre de 1934.³⁵⁰

Els Jurats Mixtos de Treball tenien el seu origen en un Decret del Govern de la República de maig de 1931. Malgrat les diferències polítiques i legals es podria dir que eren una continuació dels Comitès Paritaris del període de la Dictadura de Primo de Rivera en el marc d'una evident proposta corporativa dins les relacions laborals.³⁵¹

348 *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 19 d'agost de 1936; *La Vanguardia*, 20 d'agost de 1936.

349 Pau VINVES. *Op. cit.*

350 *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 22 d'agost de 1936.

351 Just CASAS. *La política de Treball de la Generalitat Republicana (1931-1936)*.

Terrassa, 24 d'agost de 1936

Milicians d'Esquerra i les JEREC, voluntaris de la Columna Macià-Companyans
al pati de l'Ajuntament hores abans de sortir cap a Barcelona per incorporar-se al front.
FBL

Els Jurats Mixtos de Treball exercien funcions de mediació i conciliació davant un ampli ventall d'incidències vinculades amb els salaris, els subsidis, la jornada laboral, les condicions de treball o situacions d'acomiadament. Malgrat el seu objectiu conciliador no sempre gaudiren de l'acceptació i benevolença dels diferents agents laborals.³⁵² El setembre de 1933 la Generalitat assolí les competències en la gestió, el control de les resolucions i els ingressos derivats de les actuacions dels Jurats Mixtos.³⁵³

En origen els Jurats Mixtos s'organitzaven en 24 grups i, en el moment del Decret del Govern Company, en sumaven 27. L'excepcionalitat de la Guerra incidí, sens dubte, en la dinàmica, control i capacitats d'aquells organismes de mediació i arbitratge. Un mes després de la nova composició dels Jurats es creà la plaça d'inspector d'aquells organismes. Francesc Orriols fou el funcionari nomenat per la Generalitat:

*«Les funcions específiques atribuïdes a l'al·ludit Inspector [...], són, en síntesi, la vigilància activa de la gestió econòmica dels Jurats quan a dipòsits consignats per a recórrer contra les sentències, sobre l'aplicació justa i pura de la Llei de Jurats Mixtos de Treball en actes de conciliació i judicis ordinaris, sobre actuació del personal en general i en tots els aspectes; en una paraula, ordenació de la vida d'aquells organismes sota la inspecció directa del Departament de Treball.»*³⁵⁴

Les circumstàncies socio-laborals de caràcter revolucionari requerien una revisió i adaptació de les seves competències.³⁵⁵ El decret de 20 d'octubre de 1936 deixava molt clar que «els presidents dels jurats mixtos resoldrien els expedients de la seva competència

352 Ibidem.

353 *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 23 de setembre de 1933.

354 *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 19 de setembre de 1936. p. 1.517.

355 Just CASAS. «VII. Treball i Obres Públiques (1931-1939)» a Francesc BONAMUSA (dir.) *Generalitat de Catalunya. Obra de Govern (1931-1939)* Volum 1.

adaptant en tot el possible la Llei a les exigències «revolucionàries» del moment.

La premsa d'aquells dies es feia ressò del nomenament de Morera i al·ludia a la seva capacitat de gestió i als seus coneixements del món del treball com a garantia per exercir amb encert i eficàcia aquell càrrec sota el prisma d'un «*veritable apostolat social*».³⁵⁶

Morera va deixar aviat aquell càrrec. Miquel Valdés, nou conseller de Treball i Obres Públiques, del PSUC, signà, el 19 d'octubre, l'Ordre d'acceptació de la seva dimissió com a president del Jurat Mixt de Treball en les Indústries Tèxtils i de la Confecció de Barcelona.³⁵⁷

Aquella estada a la Conselleria de Treball i Obres Públiques havia durat dos mesos. Ben possible que els motius d'aquella decisió tinguessin a veure amb la nova direcció i orientació de la Conselleria i amb canvis de funcionament dels Jurats Mixtos.

6.2. Inspector de Treball a Madrid

El 8 de setembre, Morera era nomenat inspector provincial de Treball amb caràcter interí i destinat a Madrid. La disposició arribà quan encara estava vinculat a la Conselleria de Treball. Així doncs, entenem que durant unes setmanes desenvolupà els dos càrrecs a Madrid i Barcelona, respectivament.

L'Ordre Ministerial del dia 8 donava pas al nomenament efectiu de 10 de setembre:

*«Este Ministerio ha tenido a bien nombrar a Don Samuel Morera Arribas [sic], Inspector provincial de Trabajo, interino, con destino en Madrid y el haber anual de siete mil pesetas que le será satisfecho con cargo al Capítulo 1º, Artículo 1º, Grupo 5º, Concepto único, del Presupuesto vigente de este Departamento.»*³⁵⁸

356 «Samuel Morera i Ribes president del Jurat Mixte dels rams fabril i tèxtil i de confecció», *L'Acció*, 20 d'agost de 1936, p. 1; *La Vanguardia*, 20 i 26 d'agost de 1936.

357 *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 27 d'octubre de 1936.

358 JCB. Comunicació de la Direcció General de Treball.

Agost de 1936

Carnet de membre de les Milícies Antifeixistes de Catalunya, de Samuel Morera i Blanco.

FBM

Malgrat el setge de l'exèrcit franquista a Madrid, aquesta continuava sent i exercint com a capital de la República. Allí hi havia la seva gent, car Josep Tomàs i Piera d'Esquerra Republicana era, des del setembre, ministre de Treball, Sanitat i Previsió, com abans —de maig a setembre de 1936— ho havia estat Joan Lluhí. Jaume Aiguader era el sotssecretari de Sanitat i Beneficència i Ramon Frontera era el director general de Beneficència.

Els vincles polítics i personals de Samuel Morera amb aquests i amb d'altres dirigents nacionals d'Esquerra eren intensos, des de la seva etapa com a membre del Comitè Executiu del partit. Justament, tots ells, Morera, Tomàs i Piera, Lluhí, Aiguader i Frontera acabarien exiliats a Mèxic després de la Guerra Civil.

6.3. La mort del fill al front d'Alcanyís

El seu fill, Samuel Morera i Blanco, va marxar al front com a milicià voluntari de la Columna Companys de Terrassa. Havia estudiat en el Col·legi del CADCI situat a la Rasa. Després treballà en el ram del gènere de punt. Era el president i líder de les JEREC de Terrassa i exercí com a delegat polític de la primera centúria d'aquella columna de milicians.

Samuel Morera i Blanco marxà al front amb el seu amic i futur cunyat, Jaume Bonastre, i cent-quaranta joves terrassencs més, militants de les JEREC i d'Esquerra Republicana, com el regidor Ramon Arrufat. Varen sortir de la ciutat el 24 d'agost de 1936 després d'una gran manifestació popular de comiat al Raval,

davant l'Ajuntament, i una emotiva desfilada per la Rambla.³⁵⁹

El 5 de setembre, les columnes Macià i Companys desfilaven per Barcelona i el dia 9 marxaven cap al front d'Aragó.³⁶⁰ Alcanyís fou una de les seues principals d'aquell destacament —ja unificat com a Columna Macià-Companys— impulsat per Esquerra.³⁶¹ En aquella vila se situava la Plana Major i el Parc d'Automobilisme entre d'altres seccions. Aquesta vila aragonesa fou com una segona casa per a molts d'aquells voluntaris. L'ambient de fraternitat entre civils, milicians i comandaments va ser molt important i recordat.

El 19 de febrer de 1937, a Portalrubio (Pancrudo), va caure mort Samuel Morera i Blanco al front de Montalban. Tenia 22 anys i el seu amic Jaume Bonastre no es va perdonar mai no haver estat al seu costat per trobar-se ingressat a l'hospital d'Alcanyís. Aquell sentiment d'impotència el va acompanyar la resta de la vida. La premsa recordava elogiosament el jove terrassenc, fill de l'exalcalde Morera, d'aquesta manera:

«[...] Al llarg de la seva actuació no hi ha una sola vacil·lació ni un sol símptoma de flaqueja. Al contrari, aquella actuació estava d'acord amb la força amb què Samuel Morera sentia l'ideal catalanista i republicà d'esquerra.

*Ara ha trobat la mort. La mort que ell hauria volgut: la mort per la pàtria i per la Llibertat. Samuel Morera no podrà assistir a la victòria de l'antifeixisme, a aquesta victòria per la qual ell ha sacrificat la seva vida jove.»*³⁶²

Es trencà per sempre la unió i fraternitat de tres grans amics: Jaume Bonastre, Miquel Almirall i Samuel Morera i Blanco, el grup BAM.³⁶³ El seus pares desit-

javen que rebés sepultura a Terrassa. S'havia anunciat l'enterrament per al 22 de febrer a les quatre de la tarda. La premsa es va fer ressò de la seva mort amb titulars com: «*otro héroe caído*» o «*una altra víctima del feixisme*».³⁶⁴ Hi havia una gran expectació davant la Casa del Poble amb gent arribada de tot arreu. Centenars de persones volien acompanyar la família Morera en aquells moments. El darrer viatge cap al Vallès, però, no va tenir mai lloc. Unes suposades «*exigències sanitàries*» en el trasllat varen ajornar sine die la cerimònia.³⁶⁵ Es va dictar una ordre de prohibició d'aquella voluntat familiar. La família Morera va tenir una gran frustració en no poder veure el cos del fill i germà estimat. Atribuïren a Miquel Palet la responsabilitat d'aquella decisió.³⁶⁶ A casa sempre havia estat «el noi» i la seva pèrdua no fou mai superada. Samuel Morera i Blanco va ser enterrat a Alcanyís on encara reposa.

6.4. «Càrrecs» a la Cerdanya i al Consell de Seguretat de Catalunya

En el segon any de guerra el clima de tensió era important a la Cerdanya. La relació entre Bellver i Puigcerdà estava prou deteriorada des de principis de 1937. La tibantor tenia diferents protagonistes, destacant Antonio Martín «El Cojo de Málaga» l'home fort de la CNT-FAI a Puigcerdà que s'havia fet amb el control de la vila. L'enfrontament, cada vegada més greu, obeïa a diferents motius però sobretot a la venda i control econòmic dels productes de la ramaderia bovina.³⁶⁷

Bellver es trobava en vigilància permanent davant un possible atac de la gent de Puigcerdà. Artemi Aiguader, conseller de Seguretat Interior, nomenà una Comissió per tal que es desplaçés a la Cerdanya i transmetés calma i serenitat a la gent. La Comissió es-

359 *L'Acció*, 24 d'agost de 1936; Marc FERRER. «Els milicians terrassencs de la Columna Macià-Companys. Lluitadors de l'ideal», *Terme*, núm. 33, 2018.

360 «Els 140 milicians d'ERC s'aturaren ahir a Alcanyís en perfecte estat», *L'Acció*, 10 de setembre de 1936.

361 Francesc Xavier HERNÁNDEZ; David ÍÑIGUEZ. *Op. cit.*

362 «Samuel Morera ha mort», *L'Acció*, 23 de febrer de 1937, p. 2.

363 Francesc Xavier HERNÁNDEZ; David ÍÑIGUEZ. *Op. cit.*, p. 118.

364 *La Vanguardia*, 23 de febrer de 1937; *La Humanitat*, 22 de febrer de 1937.

365 *L'Acció*, 22 de febrer de 1937.

366 Entrevistes amb les germanes Emília, Isabel i Carme Bonastre Morera. 20 i 28 de gener, 1 i 3 de febrer de 2018.

367 *Ordre públic i violència a Catalunya (1936-1937)*.

Terrassa, agost de 1936

Milicians d'Esquerra i les JEREC, voluntaris de la Columna Macià-Companyans.

Dempeus, el primer i segon per l'esquerra són Servand Busqué i Jaume Bonastre.

Ajupit, al centre, Samuel Morera i Blanco.

FBL

tava formada per un representant de la CNT, un de la UGT i un altre d'Esquerra, Samuel Morera. El 26 de febrer de 1937 havia rebut un escrit, a manera de sal·lucit, on Artemi Aiguader el nomenava delegat de la Conselleria a la Cerdanya i reclamava tot l'ajut i col·laboració de les autoritats per aquell comissionat.³⁶⁸

Aquella Comissió no va arribar a presentar-se a la destinació. Val a dir, també, que pocs dies després tingué lloc una important i decisiva remodelació de l'ordre públic i la seguretat a Catalunya.³⁶⁹ En qüestió de pocs dies sovintejaren trucades i visites de diferents autoritats. En aquest sentit cal apuntar la del conseller d'Economia Diego Abad de Santillán el 3 de març o de Josep Tarradellas el dia 6.³⁷⁰ Una aparent situació de treva i tranquil·litat es va perllongar fins al 27 d'abril.

Els homes de la CNT-FAI de Puigcerdà assetjaren Bellver. «El Cojo de Málaga» fou el primer en caure mort. La resistència de la població va donar pas a la nombrosa presència de forces de la Guàrdia Nacional, Carrabiners i Guàrdies d'Assalt. Es posava fi a la «violència revolucionària» que havia trasbalsat l'Alt Urgell i la Cerdanya.³⁷¹

La Seguretat Interior experimentà, en aquells dies, una reorganització molt important. L'1 de març, el conseller primer Josep Tarradellas signava tot un seguit de decrets on s'unificaven les forces de seguretat amb la prèvia i corresponent dissolució o reconversió dels organismes existents. La reorientació de l'ordre públic i la seguretat a Catalunya va portar, entre d'altres canvis, l'aparició del Consell de Seguretat de Catalunya en substitució de la Junta de Seguretat Interior. Aquest Consell estava presidit pel conseller de Seguretat Interior i el director general de Seguretat —antic comisari general d'Ordre Públic— en seria el vicepresident.

En el Consell de Seguretat de Catalunya, de nul·l recorregut, hi estaven representades —en la mateixa proporció— les organitzacions polítiques i sindicals integrades en el Govern de la Generalitat.³⁷² Samuel Morera i Joan Pons representaven Esquerra Republicana. Vicenç Gil, Josep Barrachina i Tomás Castellote la CNT. Lluís Roca, Víctori Sala i Joaquim Olasso, el PSUC. i Cristòfol Rebull la Unió de Rabassaires.³⁷³

6.5. Retorn a la Generalitat

El 21 de desembre de 1937, només deu dies després de finalitzar la seva última etapa a l'alcaldia, Samuel Morera tornava com a gestor a la Generalitat. Josep Tarradellas, conseller de Finances de la Generalitat, el nomenava delegat-interventor de Finances a la Comissió Interventora —creada per Decret del Departament d'Economia del 5 d'octubre— en les empreses d'electricitat de Catalunya.³⁷⁴ Aquell món energètic no era pas una novetat per a una persona que hi havia treballat durant molts anys.

Les circumstàncies del càrrec i del context bèl·lic i polític indiquen que era un nomenament important i de tota confiança. Carles Martí i Feced havia estat conseller de Finances i en aquell moment era el sotssecretari del Departament i va ser la persona responsable de les Comissions Delegades dins les quals cal situar la nova responsabilitat de Morera.³⁷⁵ Ambdós compartien vincles polítics i de pertinença a la maçoneria.

Aquella nova responsabilitat no estava pas al marge de tot un procés interventor de la política econòmica i financera de la Generalitat. Hi havia interès de les autoritats en controlar determinats sectors industrials

368 JCB.

369 *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 4 de març de 1937.

370 Joan POUS i Josep Maria SOLÉ i SABATÉ. *Anarquia i república a la Cerdanya (1936-1939). El "Cojo de Málaga" i els fets de Bellver*.

371 Giovanni C. CATTINI. «Els fets de Bellver i el Cojo de Málaga»; Francesc VIADU. *Delegat d'Ordre Públic a "Lleida la Roja"*.

372 *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 4 de març de 1937.

373 Josep Lluís MARTIN RAMOS. «IV. Governació (1931-1939)» dins Francesc BONAMUSA (dir.). *Generalitat de Catalunya. Obra de Govern. 1931-1939*. Volum 1.

374 *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 24 de desembre de 1937.

375 *La Vanguardia*, 7 de gener de 1938.

Terrassa, agost de 1936

Isabel Morera —amb tretze anys— entre dues amigues,
abillades amb l'uniforme i la gorra de la Columna Macià-Comanys.

FBM

per les seves característiques i singularitats. La tipologia d'aquell càrrec i de molts altres iguals o semblants obeïa a una combinació de control i estratègia de la Conselleria i en relació a determinats sectors.

Francesc Bonamusa, destacat especialista en l'activitat econòmica i financera del Govern de la Generalitat durant la República i la Guerra Civil, escriu, respecte a les indústries d'aigua, gas i electricitat:

«La intervenció del Govern de la Generalitat va ser present en tot el procés econòmic i financer durant la guerra, tot i trobar-se amb importants dificultats. Un exemple d'això el tenim en les Indústries d'Aigua, Gas i Electricitat, bàsiques per al desenvolupament industrial i per a la supervivència de la població catalana. Un sector molt fràgil, com ho demostra que per l'abril del 1937 la Delegació General de les Indústries d'Aigua, Gas i Electricitat advertís el conseller d'Obres Públiques, Josep Juan Domènech, dels greus problemes de defensa en les centrals hidroelèctriques distribuïdes arreu de Catalunya, després de bombardejos que comportaren seriosos desperfectes, en particular en les de Seira, Capdella, Pobla, Tremp, Sant Llorenç, Seròs, etc.»³⁷⁶

La manifesta voluntat d'unificar la política financera de la Generalitat i de poder augmentar el seu control i rendiment va donar un pas gegantí amb el Decret del 20 de novembre de 1936 que atorgava unes facultats excepcionals a la Conselleria de Finances en l'àmbit fiscal, financer i administratiu. El camí restava ben assenyalat i no exclòs, per descomptat, de nombroses interferències amb d'altres conselleries.³⁷⁷

El decret es desplegava set articles. En la justificació es diu:

«L'heroisme dels nostres germans que lluiten al front i els dolors i estralls tan lamentables, però fatals, en l'in-

fantament d'una nova vida, imposen a la reraguarda el màxim esperit d'abnegació i sacrifici, per a lluitar també en el camp econòmic i social; i si, en les primeres setmanes, la realització immediata era preferible a tota consideració de mètode, la gravetat i duració del conflicte actual exigeix ara, ans que tot, d'aconseguir una organització que ens permeti d'encaminar la vida econòmica de Catalunya, subjectant-la definitivament a un sentit d'austeritat severa i ordenada.

Per a portar a terme aquesta tasca, de considerable volum i palesa necessitat i urgència, és indispensable la unitat d'un criteri ordenador, l'observança estricta d'un sentit d'organització i disciplina, i la suficient llibertat de moviments, per tal que res no pugui dificultar l'acompliment dels objectius reclamats per la realitat d'un interès públic determinat per la transformació social que vivim.»³⁷⁸

I en l'article:

«Art.1.º

b) Per exercir igualment el control i fiscalització de les funcions financeres d'ingressos i despeses d'organismes, Caixes autònomes, Ajuntaments de Catalunya i totes altres corporacions públiques, per tal d'endegar i coordinar els ressorts fiscals i defugir la interferència perillosa que es produiria en acumular damunt el contribuent càrregues tributàries de l'Estat, de la Generalitat i dels organismes locals.»³⁷⁹

El 27 de juliol de 1937 s'aprovà la creació d'una intervenció financera de les indústries d'aigua, gas i electricitat. Un Decret habilitava la designació de càrrecs que tinguessin cura del seguiment econòmic i tributari d'aquelles empreses. S'establí la figura d'un delegat interventor del Departament de Finances.³⁸⁰

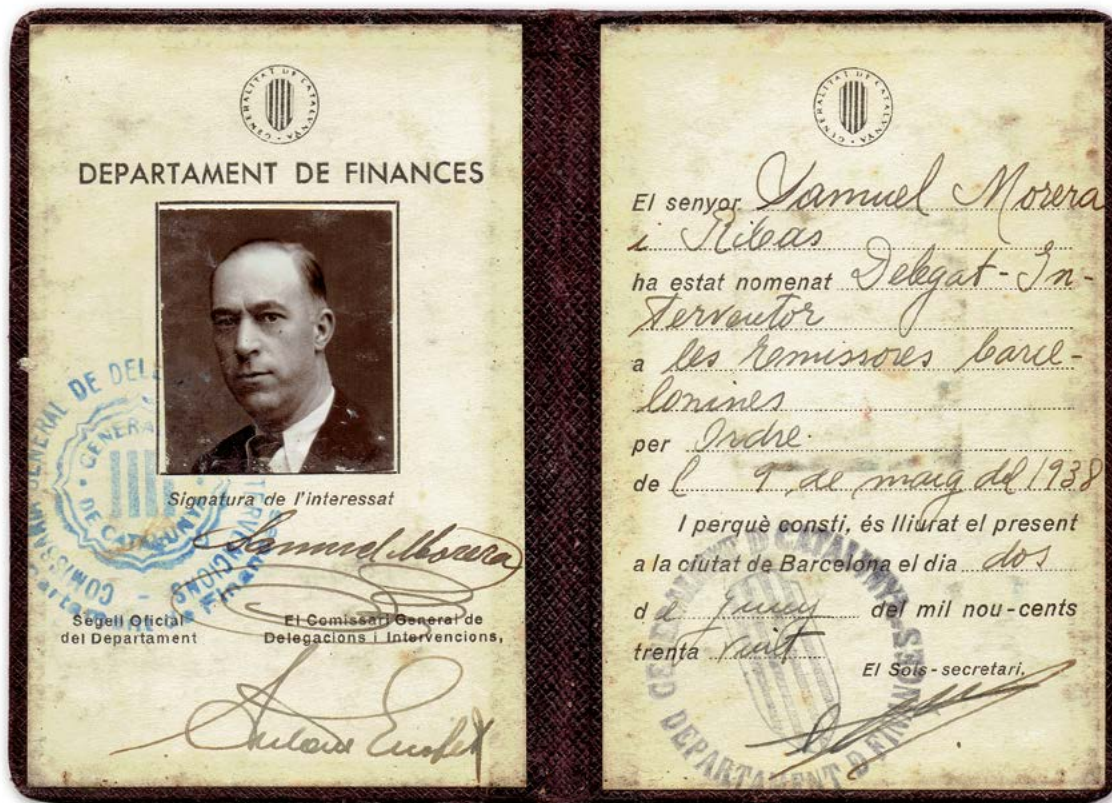
376 Francesc BONAMUSA. «Economia, finances i col·lectivititzacions industrials. L'estratègia econòmica del govern de la Generalitat en el nou ordre econòmic», dins Josep Maria SOLÉ I SABATE i Joan VILLARROYA, p. 65.

377 Francesc BONAMUSA (dir.). *Generalitat de Catalunya. Obra de Govern 1931-1939*. Volum 2.

378 *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 24 de novembre de 1936, p. 719. Vegeu Francesc BONAMUSA. *Política i finances republicanes (1931-1939)*. Lluís Mestres i Capdevila.

379 *Ibidem*.

380 *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 29 de juliol de 1937, p. 109.

9 de maig de 1938

Carnet de Samuel Morera, com a delegat-interventor a les emissores de la Generalitat.

FBM

El 5 d'octubre un altre Decret concretava la intervenció sobre les empreses elèctriques:

«Atesa, per altra banda, la necessitat de prosseguir sobre les bases més fermes la política d'unificació de tots els serveis elèctrics amb vistes a la seva definitiva organització legalitzada, ço que únicament és considerat factible mitjançant una àmplia intervenció tècnica i administrativa de totes les empreses productores i distribuïdores d'electricitat per part del Govern de la Generalitat».³⁸¹

381 *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 7 d'octubre de 1937.

L'estructura d'aquella intervenció econòmica i financera de la Generalitat es feia palesa en el primer article del Decret:

«Art. 1.ª És acordada la intervenció tècnica i administrativa de totes les empreses productores i distribuïdores d'electricitat de Catalunya, amb l'objecte de propulsar la unificació dels serveis elèctrics per a aconseguir els màxims avantatges econòmics. Aquesta intervenció serà realitzada per una Comissió Interventora constituïda per tres Interventors-delegats d'Economia, amb les atribucions que fixa aquest Decret i el Delegat-interventor de Finances creat per Decret del 27 de juliol d'enguany.»

El nomenament de Morera s'anticipava unes setmanes a l'Ordre del Departament de Finances, del 12 de gener de 1938, que creava tres intervencions diferents:

«El volum de les indústries en qüestió és tan considerable i tan divers en la seva composició que una sola entitat no pot encarregar-se amb eficència de la intervenció de conjunt. Cada un dels rams intervinguts té prou importància i complexitat per a requerir una intervenció exclusiva.»³⁸²

Es creà una delegació específica per a les Indústries de Subministrament d'Aigua amb Josep Maria Rius com a delegat. Una altra per a les Indústries de Producció i Subministrament de Gas d'enllumenat amb Esteve Batlle com a delegat. I la delegació de les Indústries de Producció i subministrament d'electricitat amb Morera com a delegat i Ambrosi Bach com a sots-delegat.³⁸³

En les reunions de la Comissió Interventora hi participaven el delegat interventor i el sotsdelegat de Finances, els interventors-delegats d'Economia i els membres de la Comissió Assessora formada per representants sindicals que actuaven com a Comitè Obrer de Control. En la reunió de gener de 1938 hi hagué un ordre del dia intens i divers. Es tractà si els empleats dels Serveis Elèctrics havien de cobrar *«un plus de vida cara»* traduït en un augment de 125 pessetes mensuals. Les circumstàncies i els greuges comparatius no ho feien pas adient. Això provocà una discussió important entre la Comissió Interventora i la Comissió Assessora. D'altres temes eren els deutes de fluid de l'Ajuntament de Barcelona. Com a tema de llarg i ampli debat sobresortí la preocupació generalitzada sobre els rumors de crítica i descrèdit vers el personal i els sindicats d'aquell sector energètic. Semblava que alguns empleats criticaven llurs directius. Es considerà en aquella reunió que hi havia una clara voluntat de sabotejar el sector elèctric amb tota mena de calúmnies i rumors.

³⁸² *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 16 de gener de 1938.

³⁸³ *Ibidem*.

En una posterior reunió, malgrat la no assistència de Samuel Morera, va ocupar el centre de debat la forma d'autoritzar el moviment de cabals dels comptes corrents als bancs. Es va debatre, en relació als Consells d'Empresa de producció i subministrament elèctric, la quantitat que es podia pagar en efectiu als creditors, qui podia retirar fons, quines quantitats i qui disposava de signatura.³⁸⁴

6.6. Ferit per bombardeig

Samuel Morera va patir les conseqüències del bombardeig del 17 de març de 1938 a la ciutat de Barcelona. El delegat-interventor de Finances a les empreses de producció i subministrament elèctric es trobava dinant en un bar, al voltant de les dues de la tarda. Va rebre dues ferides al cap. La breu nota de premsa no donava detalls de la seva localització.³⁸⁵ Sembla que un tauló —també es va parlar d'un matalàs— provinents del pis de dalt varen evitar un fatal desenllaç. Les ferides van deixar a Morera una visible cicatriu de per vida.

Fou també en el mateix bombardeig de les dues de la tarda quan es va produir l'impacte més mortífer amb la bomba del Coliseum i l'explosió d'un camió carregat de trilita. Dotzenes de morts i ferits oferien una escenografia infernal on els rumors i les notícies alimentaren una dramàtica confusió. En el domicili de Samuel Morera a Terrassa es començaren a rebre visites. Algunes persones s'aproparen per donar el «condol» a la dona i la filla.³⁸⁶ Samuel Morera arribà a casa pel seu propi peu i es dissiparen aquells tràgics presagis.

Quatre terrassencs perderen la vida en el bombardeig del 17 de març a Barcelona: Agustí Castella, comerciant de llanes, el soldat Joan Soldevila i els germans Joan Baptista i Alfons Armengol, dedicats al

³⁸⁴ UB-BPR. FD 3(16)/1. Serveis Elèctrics Unificats de Catalunya. Acta núm. 21. 28 de febrer de 1938.

³⁸⁵ *L'Acció*, 18 de març de 1938.

³⁸⁶ Entrevistes amb les germanes Emília, Isabel i Carme Bonastre Morera. 20 i 28 de gener, 1 i 3 de febrer de 2018.

Terrassa, 24 de gener de 1939

Dos dies abans de l'entrada de les tropes franquistes a la ciutat, Terrassa va patir un dels pocs atacs aeris de la guerra, tot i que fora del seu nucli urbà.

A les 8:25 del matí, l'aviació feixista italiana —comandada pel tinent coronel Ugo Rampelli— al capdavant de deu avions Fiat Br-20, llençà fins a 80 bombes de 100 quilos, a l'oest de la ciutat.

USAM - OPERAZIONE MILITARE SPAGNA

transport i recaderia. Ramon Argemí en resultà ferit.³⁸⁷

Els bombardejos del 16, 17 i 18 de març a Barcelona, foren dels més mortífers i destructius de l'aviació italiana. Feren 979 morts i milers de ferits.³⁸⁸

6.7. Del sector elèctric al món de la ràdio

El 9 de maig de 1938, el conseller de Finances Josep Tarradellas signava l'Ordre acceptant la dimissió de Morera com a delegat-interventor de Finances a la Comissió Interventora dels serveis elèctrics. En la mateixa data era nomenat interventor-delegat del Departament de Finances a les emissores Ràdio Barcelona i Ràdio Associació de Catalunya.³⁸⁹

El control i intervenció del món de la ràdio per part de la Generalitat havia començat molt abans. El decret de 9 de gener de 1937 ja havia creat la Direcció General de la Radiodifusió. El procés unificador obeïa que:

«És evident que la transcendència, del servei públic que presta avui dia la radiodifusió exigeix, per part de la Generalitat, una intervenció més directa i una unitat de direcció que tradueixin la complexitat dels factors que coincideixen en l'activitat radiodifusora, la qual cosa pot aconseguir-se unificant els diversos organismes creats amb finalitats idèntiques dintre del moviment radiofònic de Catalunya.»³⁹⁰

L'estratègia de la Generalitat no eximia cap aspecte ni emissora radiofònica. Així, malgrat que la Generalitat derogava, el 27 de juliol, el decret d'apropiació de les dues emissores de radiodifusió de Barcelona, mantingué la intervenció tècnica i econòmica d'aquells mitjans de comunicació.³⁹¹

Circa 1937

Vinyeta d'ajut
a la Comissió Municipal
de Sanitat de Terrassa.

387 Aquestes dades han estat recopilades gràcies a la col·laboració de Rafael Comes i amb la consulta de: Baltasar RAGON. *Terrassa 1936-1939. Tres anys difícils de Guerra Civil*; Francesc PI DE LA SERRA. *Epistolari a la meua filla Paulina. 1936-1939*.

Agustí Castella i Rodó (1885-1938) era d'una família de botiguers del carrer de Gavtxons. Fou un dels joves expulsats del Círcol Egarenc el 1906 per haver ballat una sardana. El 1920 era secretari de l'Associació de Comissionistes i Representants de Terrassa; Joan Soldevila i Obiols (1914-1938) treballava de dependent en una botiga de queviures de Barcelona; Joan Armengol (1890-1938) i Alfons Armengol (1895-1938) eren fills de Marcel·lí Armengol i tenien la cotxeria i el despatx de recaderia (Transports Terrassa SL) a la Plaça Vella, entre els carrers de Mosterol i Cantarar.

388 Joan VILLARROYA. *Els bombardeigs de Barcelona durant la Guerra Civil (1936-1939)*.

389 *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 12 de maig de 1938.

390 *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 18 de gener de 1937, p. 42. Vegeu Rosa FRANQUET. *Història de la Ràdio a Catalunya al segle XX*.

391 *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 18 de gener de 1937.

Terrassa, 7 de juny de 1942

El Raval guarnit amb simbologia nazi i falangista davant l'Ajuntament franquista, amb motiu de la visita d'una delegació de les Hitlerjugend.

La jornada va comptar amb una desfilada i la celebració d'un partit d'hoquei femení.

CARLES DURAN TORRENS / AMT

Exili a França, condemna a Espanya i viatge a Mèxic (1939-1942)

7

*«En molts llocs d'aquest món hi ha espais de blat madur
sota cels on els cants tenen un vol segur...»*

*Agustí Bartra
Camp d'Agde, 1939»³⁹²*

7.1. Adeu per sempre, Terrassa!

Els darrers dies de gener de 1939, abans de l'entrada de les tropes franquistes a Terrassa el dijous 26, foren un veritable trasbals i neguit col·lectiu per cercar la manera de sortir de la ciutat i protegir familiars, amics i les quatre pertinenances bàsiques.

Les descripcions personals ens transmeten una sensació de desgavell, temença i col·lapse. Les memòries de Lluís Sarlé són prou explícites. En l'anotació del 24 de gener de 1939, diu:

«Per l'avinguda Jacquard i el Passeig, un tràfec estrany. Camions amb mobles (per què voldran els mobles, aquests desgraciats?), homes i dones amb grossos paquets de roba i menjar a l'espatlla, fan via cap a l'Escola Industrial. Al pont trobem M., T. i la seva mare i una altra dona que no coneixem. Els O. han marxat a la matinada per la muntanya. Ignorem la direcció que han pres. Com que en principi havíem quedat que el camió dels mutilats ens deixaria pels volts de Vic, li dic que és possible que puguem veure S. i comunicar a aquest que faci el que pugui per ajudar C. Elles pensen anar en direcció de Granollers i intentar agafar un camió que les porti cap a Vic. [...] Pertot plana un silenci estrany, inusitat. En l'ambient es respira tragèdia. El cor et fa mal en veure tot aquest paisatge, aquestes coses volgudes que segurament tardaran molts anys a reproduir-se a la retina. La silueta clàssica de les xemeneies de cal Guardiola, el pont de Sant Pere, les esglésies

392 Agustí BARTRA. «En molts llocs d'aquest món...», *L'arbre de foc*, p. 97.

romàniques, els horts de la vall, el terraplè del cementiri, el carrer de la Igualtat que em guarda tants d'anys de la meua vida, el Passeig, el pont...»³⁹³

Els testimonis dels qui deixaven Terrassa per sempre eren prou colpidors però no ho eren menys aquells dels qui varen romandre a la ciutat, petits i grans, en uns dies de por i hores incertes abans de l'entrada «trionfal» de les tropes italianes i de l'exèrcit sediciós de Franco. Aquesta és la vivència d'Antoni Garriga:

«[...] Quan al matí d'aquell dia 25 [dimecres] només cinc o sis alumnes perseverants vam entrar a classe, el mestre Sala ens va dir que a la nit la gent del carrer havia entrat als magatzems dels menjadors infantils del costat de l'escola (creats per mitigar la gana dels infants durant la tempesta militar), que els havien saquejat i que s'ho havien emportat tot. Ens suggeria que hi entréssim per si encara podríem trobar-hi algun aliment. Vam anar fent viatges dels magatzems al nostre pupitre. Vaig recollir quatre bacallans secs, una llauna de cinc quilos de melmelada, un cul de sac de lleties, una ampolla mig plena d'oli. [...]»

Aquella tarda tarda tota la ciutadania estava tancada a casa. Al carrer només circulaven els cotxes de la Guàrdia del President Azaña —que s'havia establert a la Torre Salvans de Matadepera— i dels militars Líster i Campesino —que havien passat uns dies a la ciutat ocupant cines i locals— que fugien de Terrassa. [...]»

La meua família no era pas del règim dels ocupants, però davant de les malvestats que havien comès els anarquistes i la fam i misèries després de prop de tres anys de guerra, confiàvem que s'havia acabat la misèria. Que equivocats que estàvem!»³⁹⁴

Isidre Roca relata les primeres impressions de l'ocupació:

393 Lluís SARLÉ-ROIGÉ. *Ombres de la vida i de la mort. Un exiliat català en els camps de reclusió i els sanatoris francesos*, p. 46-47.

394 «L'ocupació de Terrassa en primera persona», *Vallesos*, primavera-estiu 2014, p. 94-95. Col·loqui amb Antoni Garriga, Francesc Playà i Isidre Roca a l'Ateneu Terrassenc.

«L'endemà, en canvi, l'ocupació de Terrassa per les tropes franquistes ofería la imatge contrària: els soldats arribaven contents, cantant i repartien cigarretes i xocolata. La gent els rebia contenta. Pensaven: "ara menjarem"..., però tampoc no vam menjar. Oficialment, aquella "alliberació" acabava la guerra, però el més dur que jo hauria de veure encara estava per venir.»³⁹⁵

7.2. L'hora de marxar

L'amic Domènec Armengol, primer tinent d'alcalde de Terrassa amb Samuel Morera, va escriure un detallat dietari amb tot l'itinerari i adversitats del seu camí i estada a l'exili.³⁹⁶ En les primeres setmanes va conviure, caminar i patir al costat d'ell, juntament amb alguns amics i familiars. Armengol i Morera estigueren junts fins que aquest va sortir «lliure» del camp de Sant Cebrià el 15 de febrer de 1939.

Samuel Morera es trobava la nit del 23 de gener a la Casa del Poble amb d'altres companys. Es respirava molta tristesa i adversitat. Només hi havia males notícies. Feia unes setmanes que havia assistit a l'enterrament dels regidors d'Esquerra de Sabadell, Joan Andrés i Dídac Martí que, juntament amb el xofer Francesc Moliné, moriren en el bombardeig del 31 de desembre a Barcelona. Fou una impressionant manifestació de condol.³⁹⁷

Disposats a marxar, cercaven notícies d'uns i d'altres com era el cas de Valentí Puigdomènech del que resultava que estava malalt a casa seva. Enmig de l'angoixa i el neguit calia preparar la sortida de Terrassa. Josep Petchamé, un altre dels regidors i col·laboradors de Morera, havia aconseguit un camió que sortiria l'endemà dia 24 a primera hora del matí.

En aquell vehicle hi anirien Benigna Blanco, esposa de Samuel Morera, la seva filla Isabel, Josep Soler de Vilanova i la Geltrú, Vicenç Borràs, Josep Petchamé, la seva esposa i la seva filla, l'amic Joan, els germans

395 *Ibidem*, p. 97.

396 MAJ. Domènec ARMENGOL. «Dietari personal (1939-1950)».

397 *La Humanitat*, 5 de gener de 1939.

Marc i Domènec Armengol i la seva esposa Adima Cot. La destinació era la vila d'Olot, on arribaren al voltant de dos quarts de dues de la tarda.

Es van hostatjar en una casa que feia d'hotel on els propietaris eren amics de Samuel Morera. Aquest amb Hermies Busqué i Isidre Rovira arribaren per la tarda.³⁹⁸ A Olot s'hi trobava bona part del Govern de la Generalitat. Armengol constatà ben aviat les nombroses coneixences i amistats de Morera:

«El viatge era vertaderament una visió tràgica, files i files de carros-autos-camions tots plens de persones-maletes-matalassos, etc. etc. i d'altres a peu carregats de tot lo que podien portar... i a on ens dirigíem? Segurament que molts no ho sabien amb certesa, el cas era fugir de la fúria feixista... La majoria, però, marxàvem amb el propòsit de passar la frontera amb l'esperança de trobar un bon acolliment i comprensió a la nostra situació.

*Férem el viatge sense cap novetat desagradable deixant a part alguns controls que aprofitant-se de la nostra situació ens feien donar sabó, oli, etc.»*³⁹⁹

L'estada a la capital de la Garrotxa va durar tres dies —del 24 al 26 de gener— amb el corresponent neguit per trobar algun vehicle per anar a Figueres. Domènec Armengol i la seva esposa Adima carregaren amb maletes i paquets i anaren a la recerca d'algun cotxe o camió, però tot va resultar infructuós. El moviment de persones i vehicles era impressionant. Antoni Rovira i Virgili ens deixà testimoni:

«[...] però cal dir que la situació d'Olot era ahir bona fins a cert punt, i que en les darreres hores ha anat em-

398 Rafael Comes explica que es tractava d'Hermies Busqué i Navarro (1880-1943), teixidor d'ofici, amb un llarg historial com a sindicalista i republicà. Fou vicepresident de la Unió Republicana el 1922 i secretari del Comitè Central de la Federació d'Art Fabril. Va ser President del Comitè Executiu d'Esquerra en temps de la Guerra Civil. Isidre Rovira i Bernades fou militant d'ERC i secretari particular de l'alcaldia de Terrassa durant el 1937.

399 MAJ. Domènec ARMENGOL. «Dietari personal (1939-1950)», p. 5.

pitjorant a causa de l'afluència de gent durant la nit. Arriba ja a Olot una riuada humana com la que s'ha abocat damunt Girona. Aquest matí la ciutat és plena d'una multitud que no sap on va, ni on anar, ni on posar-se. Arriben també un gran nombre de soldats, taciturns i calmosos. El pas dels vehicles és difícil en extrem. Els principals carrers estan embussats.

*En aquest ambient de malestar i d'inseguretat, el pessimisme s'accentua. Sembla que l'atmosfera s'espesseeixi i s'afeixugui. La fesomia dels homes fa por. Hi ha marcada la son, la fam i l'angoixa. Alguns diputats i d'altres que no ho són s'expressen en un llenguatge cru.»*⁴⁰⁰

El dia 27 per la nit aconseguiren un camió i marxaren en direcció Camprodon. S'afegiren a una caravana interminable de vehicles en direcció al pas fronterer del coll d'Ares. El grup estava format per Samuel Morera, l'esposa Benigna, la filla Isabel, Josep Petchamé, esposa i filla, Hermies Busqué, Josep Soler, Isidre Rovira, Jaume Borràs,⁴⁰¹ Amadeu Boncompte,⁴⁰² i Domènec Armengol i l'esposa Adima.

Es disposaren a passar al ras una llarga i freda nit d'hivern fins que la llum del dia els permetés baixar fins a Prats de Molló, incorporats a una multitud de gent i caminant tots en una mateixa direcció.⁴⁰³ Les netes de Samuel Morera confirmen aquella prudent decisió d'esperar la claror. Armengol descriu aquells moments:

«Vàrem deixar el camió i ens tinguérem d'esperar que es fes clar per poguer veure el camí. La muntanya estava nevada i feia un fred terrible. Tan bon punt començà a clarejar tothom emprengué la marxa munta-

400 Antoni ROVIRA i VIRGILI. *Els darrers dies de la Catalunya republicana. Memòries sobre l'èxode català*, p. 93.

401 Jaume Borràs i Balaguer era militant d'ERC i amic de Samuel Morera per haver treballat junts a «Riegos y Fuerzas del Ebro».

402 Amadeu Boncompte i Pijoan era militant del Centre Català Republicà.

403 Francesc VILANOVA. *Exiliats, proscrius, deportats*.

Prats de Molló,

28 de gener de 1939

Refugiats republicans
arribant al Vallespir
a través del Coll d'Ares.

EFS

nya avall, sense camí marcat enmig de bassals d'aigua i neu. Les caigudes eren contínues. Moltes mares portaven les criatures a coll i el cor ens feia un salt quan veïes que relliscaven i queien per terra... Era una visió d'aquelles que no s'obliden mai més. Però tothom amb paciència anàvem fent via cap al petit poble de Prats de Molló, el que sempre veïem però mai hi arribàvem.»⁴⁰⁴

El testimoni colpidor de Domènec Armengol es pot nodrir amb d'altres testimonis de tota mena de refugiats que visqueren una experiència similar. És el cas del terrassenc Josep Macias Marimon:

«Jo anava pobrement i amb una manta molt petita. Ja emprenem camí avall ple de glaceres gebrades que per caminar a lo millor relliscaves caient de nassos. De la frontera a Prats de Molló no hi havia camí. El camí el feu la mateixa gent amb les petjades [...]. De dalt a frontera es divisa el poble de Prats de Molló que sembla que sia a prop es té de fer molts viratges [...] però molt perillosos en prendre-hi mal. De dalt en el fondo és un quadre que semblava una carrera de formigues.»⁴⁰⁵

7.3. *Allez, allez!:* Prats de Molló, el Voló, camp dels Haras i Sant Cebrià

L'arribada a la vila francesa va ser pels voltants del migdia del 28 de gener. A les set de la tarda separaren els homes de les dones, *«amb llàgrimes els ulls ens férem uns petons, com si presentíssim que ens anaven a separar per sempre»*, anotà Domènec Armengol.⁴⁰⁶ El dia 29 es tingué la confirmació que les dones ja havien sortit cap a algun destí del tot desconegut. Més endavant Armengol i Morera varen saber que Adima Cot, Benigna Blanco i Isabel Morera es trobaven ingressades en un refugi a Clarmont d'Alvèrnia.

404 MAJ. Domènec ARMENGOL. «Dietari personal (1939-1950)», p. 8.

405 ACVOC. Josep Macias Marimon. Memòries. Quadern 23. Donació Marcel·la Macias i Gall.

406 MAJ. Domènec ARMENGOL. «Dietari personal (1939-1950)»,

La historiadora Geneviève Dreyfus-Armand escriu:

«En la frontera, en efecto, se separaba a las familias. Los hombres hábiles eran llevados a los campos de concentración, las mujeres, los niños, los enfermos y los ancianos, incluso si muchos de ellos pasaban cierto tiempo en los campos, eran evacuados masivamente a diversos departamentos del interior, o a centros de acogida donde eran recibidos más mal que bien. Llegó, incluso, a darse la situación de que estas separaciones se produjeran en los campos de clasificación, situados cerca de la frontera, en Prats-de-Molló, La-Tour-de-Carol, Le Boulou, Bourg-Madame o en Arles-sur-Tech.»⁴⁰⁷

El 29, 30 i 31 de gener Samuel Morera i els seus companys varen romandre a Prats de Molló. Els refugiats que arribaven es repartien per quatre espais d'internament prop del poble. El més gran estava situat a la riba dreta del Tec. Foren dies d'una gran duresa amb l'imaginari ben present que recordava aquella corrua de gent baixant i caient per la carena i l'abandó de tota mena de pertinences per alleugerir aquell feixuc viatge. Artur Bladé ho anomenà un *«naufraji en "alta muntanya"»*.⁴⁰⁸

Prats de Molló s'havia convertit en el primer gran camp de concentració i de classificació dels refugiats que entraven a França després de passar la frontera pel coll d'Ares. L'1 de febrer, Morera, Busqué, Petchamé i Armengol, foren traslladats al Voló, que s'havia convertit en un altre gran centre de triatge i de tracte inhòspit i del tot degradant. Allà hi van estar durant tres dies.

Foren jornades molt dolentes per les infrahumanes condicions que varen patir. Samuel Morera, malalt i enfonsat físicament i anímicament, sempre va rebre, però, l'ajut i l'escalf dels seus companys. La situació era terrible en tots els sentits, amb la incertesa del que passaria l'endemà i amb el desconeixement del destí de la dona i la filla:

407 Geneviève DREYFUS-ARMAND. *El exilio de los republicanos españoles en Francia*, p. 53.

408 Artur BLADÉ. *L'exiliada. (Dietari de l'exili 1939-1940)*, p. 30.

«Ens tocà dormir al ras. Feia una nit tremenda, pluvia i feia un vent molt fort. Vàrem poder trobar un xic de llenya i férem foc. En Morera tenia una tos terrible i en Petchamé se'l posà a la falda ben acostat del foc i tot lo tapat que vàrem poguer ja que ens tocà aguantar la pluja que va caure tota la nit... Quina nit tan trista! Amb aquestes condicions i dormint (si se'n pot dir dormir) al ras hi passarem el dimecres, dijous i divendres. Durant el dia ens tingueren de peu dret en un camp sense poder seure per estar ple de bassals d'aigua...»⁴⁰⁹

El 4 de febrer iniciaren una marxa a peu de catorze quilòmetres fins al Pertús sota l'estricta vigilància dels soldats senegalesos i els *spahis* algerians. Es va produir una situació de total desconcert car sembla que els carabiners espanyols els volien recuperar. Tot va acabar amb una fugida per tots els cantons.

Els quatre terrassencs varen entrar a la Jonquera i s'aproparen a l'Ajuntament. Coincidiren amb alguns amics d'Acció Catalana i també amb Pujolà,⁴¹⁰ la seva esposa, Lluís Coma i Francesc Casas.⁴¹¹ L'endemà dinaren amb ells amb la intenció de tornar de nou a França. La frontera era tancada. Hagueren de passar la nit en un bosc amb pluja i fred tot esperant una nova oportunitat el dia següent. Les adversitats no minvaren en cap moment.

El dia 6 varen tornar a entrar a França per la tarda. Morera i Armengol foren els únics que restaren del grup. Al Pertús els avisaren que tothom anava a parar als camps de concentració i només semblava que se'n lliuraven els que disposaven de 2.000 francs. Armengol va aconseguir 2.100 francs per haver canviat un rellogge, un anell i unes monedes d'or.

Cercaren un taxi i la demora en arribar els portà fins a un garatge conduïts i amagats per la mateixa esposa

del taxista. Aquella dona els ajudà d'allò més i malgrat les circumstàncies tingueren una atenció molt generosa. El garatge esdevingué un altre amagatall nocturn. Morera continuava amb molta tos i la dona els oferí un cafè calent. La precarietat i la indefensió eren absolutes.

Samuel Morera recordava aquella i d'altres situacions en una carta adreçada a Valentí Puigdomènech des de Perpinyà, el 6 d'abril de 1939. És una carta molt contundent davant els retrets de Puigdomènech respecte a algunes actituds poc «solidàries» de Morera en aquells dies i en moments tan difícils. Morera aprofità la missiva per fer un repàs de la seva trajectòria política, el recordatori dels seus empresonaments i els forçats abandonaments com a alcalde de la ciutat de Terrassa.

El 7 de febrer hi hagueren dos intents per part de Domènec Armengol i Samuel Morera d'arribar a Perpinyà. En el primer, a les sis del matí, foren aturats pels gendarmes i retornats al Voló. En aquella petita vila s'amagaren moltes vegades per evitar la policia i el trasllat als camps. La llibertat de moviments era nul·la. A la nit repetiren aquell propòsit, però just en arribar foren conduïts al camp dels Haras.⁴¹² Samuel Morera li ho explicaria dies després, per carta, a Valentí Puigdomènech:

«[...] Jo estava mig mort. Fou llavors que ens refugiarem al garaix i al dia següent davant la impossibilitat de retrobar-nos intentarem arribar a Perpignan, anant a parar a Les Haras i d'allà al camp de Sant Cyprien, tota una situació personal resolta. Dormir en una platxa al ras, toman el vent, la pluja i les glassades i per tota alimentació un pa de quilo per cada 25 persones.»⁴¹³

Es tractava d'uns immensos i antics estables de cavalls dedicats a sementals i eugues de cria prop de l'estació de Perpinyà. Aquelles quadres en desús funcionaren com a espai d'arribada i redistribució dels re-

409 MAJ. Domènec ARMENGOL. «Dietari personal (1939-1950)», p. 9 i 10.

410 Hi havia els germans Josep i Anicet Pujolà. Ambdós pertanyien a la Unió de Rabassaires. Segons Josep Casajoana, familiar directe, es podria tractar d'Anicet Pujolà.

411 Rafael Comes explica que es tracta de Lluís Coma i Esquius de la Unió de Rabassaires i de Francesc Casas i Boada, regidor d'ERC, el 1931.

412 René GRANDO, Jacques QUERALT i Xavier FEBRÉS. *Camps du Mepris. Des chemins de l'exil à ceux de la resistance.*

413 JCB. Carta de Samuel Morera a Valentí Puigdomènech. Perpinyà, 4 d'abril de 1939.

fugiats cap a altres centres d'internament i concentració. Els que hi anaven ingressant eren tractats com animals pels *tirailleurs* senegalesos. Aquell indret tan inhumà acollia, en bona mesura, les persones que voltaven perduts i sense documentació i que la policia detenia pels camins i accessos a la ciutat. Moure's per la capital del Rosselló s'havia convertit en quelcom perillós i difícil:

*«En el dia d'ahir, 80 refugiats espanyols que circula-
ven per tota la ciutat van ser reagrupats a la comissaria
de policia, controlats i dirigits al dipòsit dels Haras.»*⁴¹⁴

En paraules de Rovira i Virgili:

*«iCompte, a sortir fora del vehicle i sobretot a allu-
nyar-se'n gaire! Rondes de gendarmes van pels carrers
de Perpinyà i demanen els papers a tota persona que
els sembla que fa cara de refugiat, especialment si por-
ta farcells o maletes. Els estrangers que no tenen els
papers en regla —i tal com les autoritats els volen ara,
no els té en regla quasi ningú— són detinguts i portats
al camp de concentració.»*⁴¹⁵

Riuades de refugiats s'amuntegaven al camp dels Haras. Aquest és el testimoni llegat per Domènec Armengol:

*«Feia un fred terrible, em vaig embolicar les cames
amb l'únic abric que teníem, uns diaris. Era tant el fred
que feia que quasi no podia enraonar ni bellugar les ca-
mes. En Morera digué: “vaig a mirar allà on sembla que
es veu una escletxa de llum. Sobretot, bellugueu-vos
que em feu por que quedareu enrampats”.»*⁴¹⁶

També Josep Macias passà pel centre d'internament dels Haras:

414 «Le controle à Perpignan», *L'Indépendant des Pyrénées Ori-
entales* [Perpinyà], 18 de febrer de 1939, p. 7.

415 Antoni ROVIRA i VIRGILI. *Op. cit.*, p. 183.

416 MAJ. Domènec ARMENGOL. «Dietari personal (1939-1950)»,
p. 13.

*«Ens portaren a unes quadres grans de cavalleries,
allà fou un xic més bo perquè per terra hi havia palla i
era sec sense mullader i donaven més coses per menjar.*

*A dintre les quadres era com un poble que hi vivien
paisans francesos i alguns tenien petits comerços de
queviures. La nostra moneda no tenia valor. Tenies de
comprar amb francs, jo no tenia francs i no podia com-
prar res.»*⁴¹⁷

Una última i colpidora aportació que ens situa en el drama del moment és la de l'estudi de Grando, Queralt i Febrés:

*«Els presoners amuntegats semblaven animals d'un
zoològic, alternativament postrats o gesticulant, cridant
insults o sentències incomprensibles. Alguns passejaven,
incansablement, pel petit espai del qual disposaven, in-
terrogant el rostre indiferent dels senegalesos.»*⁴¹⁸

El 9 de febrer van ser traslladats a Elna. La corrua d'autos i camions plens de soldats i particulars era espectacular. Passaren la nit al ras i l'endemà van arribar al camp de Sant Cebrià després de caminar catorze quilòmetres. Era el quart camp que trepitjaven després de Prats de Molló, el Voló i els Haras.⁴¹⁹

Els primers refugiats havien arribat a Sant Cebrià el 8 de febrer. Tres dies abans s'havia inaugurat el camp d'Argelers. La vigilància anava a càrrec d'un veritable repertori de militars francesos i tropes africanes.⁴²⁰ Les condicions eren dantesques i les previsions encara ho serien més. En pocs dies hi van ingressar més de 70.000 persones. Nombrosos voluntaris de tota mena d'oficis, compensats amb una ració extra de menjar, varen construir els barracons i condicionaren les platges.⁴²¹

417 ACVOC. Josep Macias Marimon. Memòries. Quadern 23.

418 René GRANDO, Jacques QUERALT i Xavier FEBRÉS. *Op. cit.*, p. 85.

419 Enric PUJOL (coord.). *L'exili català del 1936-1939*.

420 Daniel DíEZ i ESCULIES. *Entre filferrades. Un aspecte de l'emigració republicana dels Països Catalans*.

421 Geneviève DREYFUS-ARMAND. *Op. cit.*

Sant Cebrià del Rosselló, febrer de 1939

Els refugis precaris fets de canyes i roba s'amunteguen a la platja nord-catalana per donar aixopluc als milers de republicans exiliats.

CHAUVIN / UB-BPR (ALBUM SOUVENIR DE L'EXODE ESPAGNOLE DANS LES PYRÉNÉES ORIENTALES)

Sant Cebrià del Rosselló es convertí en un allau humà que desconcertà tothom.⁴²² Mar, vent, fred, sorra i filferrades foren la imatge d'un paisatge infernal.

Quan Samuel Morera i Domènec Armengol hi arribaren es van trobar amb milers de refugiats. El camp de concentració era una gran platja i l'únic aixopluc eren els sots fets a la sorra. Varen trobar uns quants coneguts: Ignasi Ribera,⁴²³ Emili Garriga, Joan Montfort, Albert Oliart,⁴²⁴ Francesc Morera,⁴²⁵ Planagumà d'Olot, Anton, Roumens, Marc Armengol —germà de Domènec— i, també, Pedro Sánchez.⁴²⁶ Tots es trobaven enmig de la precarietat més absoluta, «*feia un vent i un fred que era una delícia*».⁴²⁷

Morera va estar al camp de Sant Cebrià fins al 15 de febrer, quan Pere Bosch i Gimpera i Ramon Frontera van aconseguir treure'l. Des del primer moment de l'exili, i enmig d'una extraordinària precarietat de recursos, la Generalitat havia començat a desenvolupar tasques d'ajut i suport assistencials als refugiats de dins i fora dels camps. Els germans maçons cercaren, també, vies de col·laboració en aquelles adverses condicions.⁴²⁸

422 Pierre CROS. *Saint-Cyprien de 1939 à 1945*.

423 Ignasi Ribera i Vilaseca (1905-1984). Regidor d'ACR durant la Guerra Civil. S'exilià a Mèxic. Arribà a Veracruz amb el vaixell Ipanema el 7 de juliol de 1939. Tingué un paper molt destacat en les activitats culturals de l'Orfeó Català de Mèxic.

424 Garriga, Montfort i Oliart foren destacats representants d'Acció Catalana Republicana a Terrassa. Vegeu Rafael COMES. «El Centre Catalanista Republicà de Terrassa». Vegeu com a exemple de la seva participació política: *L'Acció*, 14 de novembre de 1936.

425 Francesc Morera i Arderiu era soci del Centre Catalanista Republicà.

426 Pedro Sánchez Plaza era tinent coronel de la Guàrdia d'Assalt i molt vinculat amb Terrassa. Va ser jutge militar instructor en el judici dels acusats arran dels Fets d'Octubre de 1934. La revisió de diferent documentació indica que era l'home «bo» d'aquell procés que acabà amb la condemna de Samuel Morera el 27 de novembre de 1935.

427 MAJ. Domènec ARMENGOL. «Dietari personal (1939-1950)», p. 16.

428 Josep CLARA. «La maçoneria a l'exili: França, 1939».

És en aquest context que Josep Puig i Arnaus, membre destacat d'ERC a Terrassa, també internat a Sant Cebrià —com Miquel Palet— escriurà des del camp d'Agde, mesos després, al seu dietari, una dura invectiva contra Morera. Parla de «*l'ex-cacic*» i d'«*aquell subjecte iracund, intransigent, esdevingut "un intel·lectual"! Quin sarcasme!*».⁴²⁹ Cal entendre la impotència de molts refugiats «anònims» en romandre en els camps davant la fortuna d'aquells que a poc a poc anaven sortint i deixant enrere aquell món d'extrema fragilitat i incertesa.

La seu estava a Perpinyà, al Casal Català, i comptava amb la col·laboració dels departaments de Finances, Cultura, Governació i Assistència Social. Pere Bosch i Gimpera portava la direcció amb l'ajut de Carles Martí i Feced i Ramon Frontera,⁴³⁰ dos bons amics de Morera. A partir d'abril, Frontera es va fer càrrec de la seva gestió, sota la supervisió d'ERC a Perpinyà, i va mantenir una continuada relació amb Morera.

Domènec Armengol, el seu fidel amic i company dins aquell infernal periple, pensava que també hagués tingut la mateixa sort de ser alliberat:

*«Venen els amics Frontera i Gimpera. Em feu un salt el cor ja que la primera impressió fou de que ens venien a cercar... Però sols van venir per l'amic Samuel Morera. Ens despedirem, dient-nos que farien tots els possibles per poguer treure'ns a tots. L'Anton va anar amb els soldats de la seva companyia i li donaren un pot de llauna amb ranxo... I comprenent l'Anton que jo tenia un xic més de gana me'l oferí i com que era calent, el vaig trobar excel·lent. No sé pas el temps que feia que no m'havia estat res calent al ventre.»*⁴³¹

Morera ho explicava en la carta a Puigdomènech:

«Un dia [13 de febrer] vingueren Bosch Gimpera i Frontera, el que restà parat en veure'm que encara era

429 AT. Josep PUIG I ARNAUS. *Dietari. Camp d'Agde. 1939*.

430 Daniel DÍAZ I ESCULIES. *Op. cit.*

431 MAJ. Domènec ARMENGOL. «Dietari personal (1939-1950)», p. 17.

S. E. R. E.

94, RUE SAINT LAZARE, 2^e

PARIS (IXe)

Téléph. TRI. 04-45

x 04-46

Paris,

19

1 de juny de 1939

Carta de nomenament
de Samuel Morera
com a agent del SERE.
FBM

Por acuerdo del Servicio de Evacuación de Republicanos Españoles, viene a ser nombrado Vd. Agente del mismo, con la misión específica que en cada caso se le irá señalando por esta Dirección.

Lo que comunico a Vd. para su conocimiento y efectos.

Paris, 1 de junio de 1939.

Firmado: B.F. Osorio Tafall

Sr. D. SAMUEL MORERA RIBAS.- Café du Pont Rouge. Av. Marechal Foch

PERPIGNAN (P.O.)

viu. Ens havien vist com anavem altra volta a La Junquera. Als dos dies em vingué a cercar, essent aquella la darrera expedició que fou autoritzada.»⁴³²

En sortir del camp, Samuel Morera va romandre breument a Tarbes, i posteriorment es traslladà a Perpinyà. Emili Garriga s'escapà l'endemà. Domènec Armengol fou traslladat al camp de Bram el 18 de febrer. En va sortir el 29 d'abril amb l'autorització de viure a Castellnou d'Arri. En pocs dies, al camp de Sant Cebrià, es va estendre una epidèmia de tifus que va provocar veritables estralls. El Consell Municipal ja ho havia advertit de forma prou clara i directa.⁴³³

Morera es va instal·lar al Cafè du Pont-Rouge de Perpinyà. En la lectura d'una primera carta adreçada a Josep Tarradellas, datada el 3 d'abril, es detecta una situació molt desesperada tant personal com d'inquietud familiar malgrat confiar sempre en una solució. Comptava amb el suport i les paraules esperançadores d'Artemi Aiguader, Ramon Frontera i Carles Martí i Feced. Des de primers de març havia sobreviscut amb 300 francs que li havia donat Ramon Frontera, del tot insuficients per eixugar els deutes de menjar i dormir. Si en breu temps no rebia algun altre ajut albirava la possibilitat d'entregar-se i tornar a les penaltats del camp de concentració. En aquella missiva recordava a Tarradellas la seva fidelitat i patriotisme:

«Amic Tarradellas: crec que em coneixeu bé prou per no esmentar la meua actuació en profit d'Esquerra R. de C., del poble de Terrassa i de Catalunya.»⁴³⁴

En un altra carta recorda a Tarradellas les promeses incomplertes de Frontera i Martí i Feced. Les circumstàncies i la llarga espera continuaven empitjorant la seva existència. Morera recordava amb enyorança la seva família i l'anhelat, però encara llunyà, retroba-

432 JCB. Carta Samuel Morera a Valentí Puigdomènech. 4 d'abril de 1939.

433 Pierre CROS. *Op. cit.*

434 ANC1-511-T-323. Carta de Samuel Morera a Josep Tarradellas, 3 d'abril de 1939 [Perpinyà].

ment. Benigna i després Isabel emmalaltiren de forma greu en el refugi d'internament on es trobaven:

«He perdut les meves il·lusions amb la mort del meu fill, però encara em resta una filla i l'esposa per les que he de viure i tota la il·lusió de la promesa feta era el poder-me reunir amb elles. La promesa feta no es compleix, ni es fa res perquè pugui viure quelcom dignament. La meua esposa està malalta a Clermont-Ferrand i res puc fer per ella. La situació meua és desesperada.»⁴³⁵

Morera seguia insistint a Tarradellas com a persona que el podia ajudar i li pregà alguna resposta immediata. La cloenda de la carta traspuja un caràcter èpic i una defensa de la seva categoria com a persona:

«Sóc dels que no acostuma amenaçar ni criticar. S'ofreixo amb silenci i reservadament dic el que crec he de dir, però el Morera quan caigui, caurà com ho fan els homes que no temen ni la mort ni els enemics.»⁴³⁶

7.4. El Servicio de Evacuación de Refugiados Españoles (SERE)

Juan Negrín, el president del Govern espanyol a l'exili, havia creat el febrer de 1939, el SERE, l'organisme d'ajut als exiliats. A més d'assignar subsidis econòmics, preparava llistes amb milers de refugiats per enviar-les a l'ambaixada de Mèxic a París, per tal d'evacuar-los al país americà a través d'expedicions en vaixells com les del Sinaia, l'Ipanema i el Mexique.

Samuel Morera fou nomenat, a través d'ERC, agent del SERE per tal de gestionar la sortida de refugiats dels camps. En sengles cartes escrites l'1 de maig, —des del Casal Català de Perpinyà, ubicat a l'Élite-Bar— adreçades a Antoni Escofet⁴³⁷ i Jaume Aiguader,⁴³⁸

435 Ibídem.

436 Ibídem.

437 ANC1-511-T-323. 1 de maig de 1939.

438 ANC1-511-T-323. 1 de maig de 1939.

Morera, palesava la satisfacció pel nomenament: *«aquesta nova que em doneu té tanta importància per mi, com l'anunci de llibertat per l'empresonat»*.⁴³⁹ Malgrat el neguit dels primers dies, el cercle d'amistats i coneixences format per Escofet,⁴⁴⁰ Frontera i els germans Artemi i Jaume Aiguader no l'havien deixat sol. Aquest, representant d'ERC davant el SERE a París, fou responsable directe, amb Tarradellas, d'aquella grata i reeixida decisió.

Carles Martí i Feced era director del Bureau d'Information i coordinava les peticions de la gent d'ERC adreçades al SERE des de Perpinyà. Foren nombroses les cartes de refugiats d'Esquerra sobre tràmits davant del SERE per percebre subsidis econòmics. En qualsevol cas sovintejaren les desavinences, car el distanciament ideològic era inqüestionable, entre les autoritats catalanes i els responsables del SERE.⁴⁴¹

En les seves cartes Morera no podia evitar una gran i reiterada preocupació per l'estimada filla Isabel, de setze anys, la qual estava molt delicada de salut després d'una forta grip que havia patit en el refugi de Clarmont d'Alvèrnia on estava internada.⁴⁴² La preocupació i l'esperança es combinaven davant un retrobament que semblava imminent. Sortosament, a mitjans de maig, hi hagueren novetats importants a nivell familiar, de domicili i de responsabilitat.

Morera es manifestava agraït i recomfortat setmanes després de la sortida del camp de Sant Cebrià, però restava preocupat pels amics i pel futur dels catalans a l'exili i de quin seria el destí de Catalunya com a poble. El 20 d'abril, Morera signava amb quarantaset companys més, una petició col·lectiva a Josep Tarradellas requerint la seva intervenció personal perquè es dués a terme una organització catalana, a mode d'un futur i possiblement controvertit Consell Asses-

sor, que sapigués interpretar els sentiments de la majoria dels catalans:

«1r. Que es constitueixi a París un Consell Nacional format per representants de tots els grups nacionals, amb exclusió d'aquells que depenguin directament o indirectament d'organitzacions alienes al nostre moviment nacional.

2n. Que aquest Consell Nacional plantegi immediatament, prop de les més altes personalitats de França, la subsistència del nostre problema i de la personalitat nacional de Catalunya, oferint-los la nostra adhesió i la nostra organització.

3r. Que es gestioni el permís necessari per a concentrar als catalans nacionals en llocs separats: reorganitzar-los militarment i que sigui permesa la tasca necessària de control i organització, evitant així, la dispersió probable, en cas de mobilització.

4t. Que es formin a París, Toulouse, Montpeller, Perpinyà, etc. unes oficines que a les ordres del Consell Nacional completin l'organització dels catalans, sense distinció d'edats i seleccionats per oficis o carreres.

*5è. Que el Consell Nacional tingui tota l'autoritat i tota la responsabilitat d'un Govern català, obrant com a tal, en les seves relacions i gestions exteriors en la gran oportunitat d'aquests moments i amb les ordres i comandaments que cregui oportunes, les que tindran d'ésser obeïdes.»*⁴⁴³

Ni la preocupació familiar ni la situació d'isolament no impediren ni arraconaven d'altres tipus de neguits sobre les possibilitats de defensa de la reputació i bona feina de Companys i Tarradellas. Morera estava preocupat per l'efectivitat del seu compromís en cas de deixar la ciutat de Perpinyà. En diferents moments palesà tot el seu suport al president i al secretari general d'Esquerra. Preservà sempre un discurs de fidelitat a ambdós personatges. Deixava clar al costat de qui estava:

439 ANC1-511-T-323. 1 de maig de 1939. Carta de Samuel Morera a Antoni Escofet.

440 Antoni Escofet i Mercè (1907-1965) secretari d'Organització d'ERC, viatjà cap a Mèxic amb Samuel Morera. Vegeu: *Esquerra a Mèxic. 1941-1980*.

441 ANC1-511-T-125.

442 Ibidem.

443 ANC1-511-T-66. 20 d'abril de 1939. Carta col·lectiva de diversos militants d'ERC a Josep Tarradellas, 20 d'abril de 1939 [Perpinyà].

«Clar que el treure'm de Perpinyà o el no poder fer vida activa de Casal⁴⁴⁴ tal vegada desfermarà la campanya que contra el President i l'amic Tarradellas es portava a terme ací, de la que n'era cap visible el pocasolta de Fontbernat.⁴⁴⁵ Conjuntament amb l'amic Pons l'hem contrarrestada i ara ni ell ni els altres gosen a piular. Ja podeu suposar que tot el descrèdit que abocava sobre Companys i Tarradellas era per a presentar al famós Casanovas com un super home.»⁴⁴⁶

Treball, ètica i família

El 4 de maig adreçà una interessant carta a Antoni Escofet. En aquesta explica com Antoni Maria Sbert li plantejà la possibilitat d'embarcar cap a Mèxic en qüestió de pocs dies. Es tractava de la primera expedició amb el vaixell Sinaia. Morera ho tenia prou clar:

«Jo, però, no he decidit res. Se m'ha proposat un treball i jo, disciplinat sempre i amic de treballar pel Partit he de preferir el treball, servint al partit a la vida sedentària de menjar i dormir. A més el meu desig és el de poder-me reunir amb l'esposa i la filla tan independentment com sigui possible.»⁴⁴⁷

Morera s'esverava en veure l'escassa responsabilitat d'alguns que havien de tenir cura dels refugiats. No tolerava oblits ni injustícies a l'hora d'aconseguir un tiquet per menjar o un subsidi. S'acomiadava tot esperant resposta del seu trasllat a Montpeller.

444 L'Élite-Bar, era la seu social de l'Association Perpignanaise «Casal Català».

445 Joan ESCULIES. *Josep Fontbernat. Conseller de Tarradellas*. Resulta interessant l'opinió de Fontbernat sobre quin havia de ser el futur del president de la Generalitat. Vegeu consulta formulada pel Consell Directiu d'Esquerra (novembre de 1939) dins Francesc VILANOVA. *Als dos costats de la frontera. Relacions polítiques entre exili i interior a la postguerra, 1939-1948*.

446 ANC1-511-T-323. Carta de Samuel Morera a Antoni Escofet, 1 de maig de 1939 [Perpinyà].

447 ANC1-511-T-323. Carta de Samuel Morera a Antoni Escofet, 4 de maig de 1939 [Perpinyà].

7.5. Nova destinació: Montpeller

Montpeller va ser la nova i definitiva destinació de Samuel Morera a França, del maig de 1939 a l'abril de 1942, on es retrobaria amb la seva família, a redòs del Centre Cultural Català, Aquest havia començat a donar els seus primers passos entre febrer i març de 1939 acollint nombrosos polítics, professionals liberals (metges, advocats, arquitectes...) i intel·lectuals, raó per la qual va ser conegut entre els exiliats com a Residència dels Intel·lectuals Catalans. Malgrat el nom no es tractava d'un únic edifici, sinó d'una xarxa de diferents habitatges escampats per tot Montpeller i poblacions properes. Aquest nucli de republicans catalans reagrupats destacà per les seves nombroses activitats formatives i solidàries, convertint la ciutat llenguadociana en la capital de la política i la cultura catalana.⁴⁴⁸

La Residència de Montpeller acollí dotzenes de refugiats polítics majoritàriament d'Esquerra i Acció Catalana. Antoni Maria Sbert i Josep Tarradellas van promoure des de París la seva posta en marxa amb el suport de la Fundació Ramon Llull. Miquel Guinart va fer d'interlocutor amb l'Ajuntament i la Prefectura de la ciutat de Montpeller i Manuel Alcàntara fou l'administrador, l'ànima i el motor, des del seu inici fins al maig de 1940.⁴⁴⁹ Celestí Pinyol en va ser el relleu.⁴⁵⁰

La figura de Manuel Alcàntara,⁴⁵¹ que havia estat professor de l'Escola d'Administració Pública de la Generalitat i exdirector general d'Assistència Social, fou decisiva en la creació d'una estructura organitzativa que havia d'acollir nous refugiats i cercar recursos per pagar les despeses que allò representava. Va ser l'home important, àdhuc l'heroi, d'aquell projecte. Xavier Puigarnau el descriu com:

448 Joan SAURET. *L'exili polític català*.

449 Xavier PUIGARNAU. *Economia i cultura en el primer exili. França (1939-1940). Les finances de la Generalitat de Catalunya i les residències de Montpeller i Tolosa*.

450 Maria Dolors PINYOL. «L'Exili català a Montpeller. La Residència d'Intel·lectuals. (1939-1943)».

451 Maria Dolors PINYOL. *Op. cit.*; Vegeu també, AA.DD. *Esquerra a Mèxic. 1941-1980*.

Montpeller, 1939

Samuel Morera
i Benigna Blanco
a l'inici de l'exili.
FBM

«un dels personatges més populars de Montpeller. El coneixia tothom: les autoritats, els empleats del banc, els funcionaris de les oficines públiques, els propietaris i botiguers, els matalassers, els electricistes, etc. Ell, pràcticament tot sol, va bastir la xarxa i portà un control administratiu digne de menció, patint migradeses des del primer dia amb un treball incansable».⁴⁵²

Bladé coincidia en la valoració del personatge:

«Actualment el senyor Alcàntara és un dels homes més populars de Montpeller. Amb la seva signatura, els hotels, les cases, els pisos s'han obert sense dificultat i els catalans hi han vist arribar tot allò que és indispensable per a viure amb una certa dignitat: aigua, gas, electricitat, taules, cadires, llits, flaçades... Si ha calgut legalitzar l'estada ací, si s'ha volgut trobar un estatge, si hom ha desitjat estudiar, la intervenció del senyor Alcàntara ha estat decisiva. El coneixen no solament les autoritats, sinó els empleats de banc, els funcionaris de les oficines públiques, els propietaris i dependents de comerç, els moblistes, els matalassers, els electricistes, els emblanquinadors... (Els únics montpellerins que potser no el coneixen són els cafeters i els amos de bar.)»⁴⁵³

El centre neuràlgic i administratiu de la Residència es trobava a la Rue du Petit-Saint-Jean. Els primers refugiats es varen instal·lar a Villa Saint-Roch, a l'Hotel de la Paix de la Rue Loys, la Pensió Gibert de la Rue Puits-des-Esquilles i en el Grand Hotel Moderne. De seguida aquests llocs resultaren insuficients i es va començar amb el lloguer de pisos i vil·les dins i fora de la ciutat. Puigarnau ens parla d'una veritable «constel·lació d'habitatges».⁴⁵⁴

La consulta dels llistats de refugiats del Centre Cultural Català de Montpeller ens indica que les deu primeres persones arribaren durant la segona quinzena

de febrer. Manuel Alcàntara encapçala la llista amb data del 18 de febrer. En qüestió de setmanes augmentaren les famílies, les sol·licituds d'ingrés, les despeses i les necessitats d'aquell centre d'acollida. Samuel Morera, Benigna Blanco i Isabel Morera hi entraren el 15 de maig de 1939. Foren la família número 57 i els hi corresponien les inscripcions 151, 152 i 153.

El SERE afrontà bona part de les despeses dels primers mesos d'existència de la Residència de Montpeller. En qualsevol cas, les aportacions sempre estaven molt per sota de les necessitats. Dèficit progressiu, escanyament, malfiança i migradesa dels ajuts identificaven l'organisme presidit per Negrín.⁴⁵⁵ La manca de diners i el distanciament ideològic feien encara més complicada una situació en la qual els refugiats eren sempre els afectats i sempiterns perdedors.

El poc interès i atenció del SERE vers Montpeller va fer que Companys palesés el seu reiterat descontent pel tracte rebut. El maig de 1939 escriu a Negrín recordant-li les necessitats de la Generalitat i dels membres del Parlament així com dels drets dels catalans exiliats en relació a la seva llengua i identitat:

«1º.- Que los Centros y refugios en que se hallan acogidos los refugiados catalanes, sean sostenidos con fondos del SERE, mediante su intervención y sin perjuicio del derecho que asiste a los catalanes de mantener el uso oficial del idioma catalán y de que sus hijos reciban asistencia y enseñanza en su lengua materna.

2º.- Que la asistencia a los campos de concentración donde se encuentren grupos de catalanes, se organice urgentemente a cargo de los fondos para ayuda a los refugiados españoles, con intervención de personal catalán en colaboración con el SERE.»⁴⁵⁶

El juny adreçà un important escrit de greuges al sabadellenc Josep Moix, exministre de Treball, membre de la Ponència Ministerial —nom degut al fet que tots els seus components havien estat ministres de la Re-

452 Xavier PUIGARNAU, *Op. cit.*, p. 137.

453 Artur BLADÉ. *L'Exiliada (Dietari de l'exili 1939-1940)*, p. 363.

454 Xavier PUIGARNAU, *Op. cit.*

455 Xavier PUIGARNAU, *Op. cit.*

456 ANC1-511-T-125. Carta de Lluís Companys al president de la Ponència Ministerial, 12 de maig de 1939 [París].

Montpeller, circa 1941

D'esquerra a dreta: Hermies Busqué, Josep Bordas de la Cuesta, Joan Ferret, Jaume Bonastre, Isabel Morera, Benigna Blanco i Samuel Morera.

FBM

pública— que era qui concedia els ajuts que nombrosos refugiats i organismes demanaven al SERE:

«[...] m'assabento que sembla que hi ha dubtes respecte del sosteniment pel SERE de la Residència de Montpeller, que la petició referida ha de resoldre's en una reunió que tindreu demà dia 16.

No puc concebre que hi hagi ningú que pugui oposar-se a la mateixa i no he de repetir els arguments que se us han donat. Tampoc és tolerable que els diputats del Parlament català que no percebeixen subsidis per altres conceptes no en tinguin com a tals diputats per Catalunya elegits pel sufragi del poble. A la Residència, a més d'alguns d'aquests diputats, hi han altres persones recollides allí per una iniciativa afortunada que va sol·licitar i rebre el meu patronatge modest per la persona, però que deuria merèixer algun respecte per la institució, sobretot per part teva. Les residències que havia establert el govern d'Euzkadí, que importen una suma unes dotzenes de vegades superior, han estat en justícia, i com era degut, mantingudes pel SERE.

[...]

Espero, i t'ho dic a tu com a membre de la Ponència, i et demano ho diguis als altres companys, que el meu escrit de data 16 de maig, serà contestat, com tinc dret a esperar-ho, i confio que en l'assumpte de Montpeller la teva veu es farà sentir amb eficàcia a favor de la petició feta per al seu sosteniment.»⁴⁵⁷

La Ponència Ministerial presidida per Negrín tenia la darrera paraula en el capítol d'ajuts i concessions. Així fou el cas paradoxal de Pere Mias, exdiputat al Parlament de Catalunya i exconseller de la Generalitat, que va ser després president del Patronat de Montpeller. Va rebre l'aprovació de sol·licitud de subsidi per part del SERE però fou desestimada per la Ponència Ministerial. Carles Martí i Feced, director del Bureau d'information, declarava el seu desconcert i total desànim davant aquella resolució.⁴⁵⁸

457 ANC1-511-T-125. Carta de Lluís Companys a Josep Moix, 15 de Juny de 1939 [París].

458 ANC1-511-T-338. Carta de Carles Martí i Feced a Pere Mias. 16 de juny de 1939.

El setembre de 1939 s'iniciava la Segona Guerra Mundial i els seus efectes complicaren encara més l'existència dels refugiats republicans a França. A partir d'octubre de 1939 hi hagueren importants canvis en la gestió de la Residència. La Presidència de la Generalitat assumí la gestió de l'entitat en lloc de la Fundació Ramon Llull. El finançament l'assumí la JARE i els seus subsidis arribaven a Montpeller a través de Laietana Office, entitat vinculada a la Generalitat.⁴⁵⁹

Es constituí un Patronat que administrà la Residència regulant-ne les admissions, amb el diputat d'ERC al Parlament i exconseller d'Agricultura i Economia, Pere Mias com a president i el diputat d'ACR al Parlament i exalcalde de Tarragona Pere Lloret, i el diputat d'ERC al Parlament Martí Rouret, com a vocals.⁴⁶⁰

El relleu organitzatiu en el finançament de la Residència no va poder resoldre la major part dels greus problemes econòmics que arrossegava. Ben cert també que la proximitat ideològica entre la Generalitat i els gestors de la JARE —Lluís Nicolau d'Olwer era el president— alleugerí tota aquella incertesa per part dels exiliats i les seves peticions d'ajut.⁴⁶¹ Lluís Companys havia palesat, en diferents escrits, el seu desencís i desacord amb l'actitud de Negrín vers els refugiats catalans.⁴⁶²

JARE i Patronat acordaren una sèrie de mesures per respectar el pressupost establert com ara no permetre més refugiats dels que s'havia acordat: 350.⁴⁶³ S'intentava respectar aquella xifra però les peticions d'admissió i d'auxili eren constants. Durant el març de 1940 hi

459 Artur BLADÉ. *L'Exiliada (Dietari de l'exili 1939-1940)*.

460 Mercè MORALES. *La Generalitat de Josep Irla i l'exili polític català*.

461 Francesc VILANOVA. «La fi de la Generalitat republicana i la presidència de la Generalitat a l'exili (1939-1948). Una síntesi» dins ENRIC PUJOL (coord.). *Op. cit.*

462 Francesc VILANOVA. *Als dos costats de la frontera. Relacions polítiques entre exili i interior a la postguerra, 1939-1948*; Vegeu carta del president de la Generalitat, Lluís Companys, al president de la JARE, Lluís Nicolau d'Olwer. París, 17 d'agost de 1939.

463 ANC1-511-T-119. Resolució per paliar el dèficit i mantenir obert el Centre Cultural Català de Montpeller.

Montpeller, circa 1941

D'esquerra a dreta: Joan Ferret, Samuel Morera, Isabel Morera, Benigna Blanco
Hermies Busqué i Valentí Puigdomènech.

FBM

havia 369 persones censades i un còmput total de 401 a càrrec del Pressupost de la Residència.⁴⁶⁴

Des del novembre la correspondència adreçada a Lluís Companys o al seu secretari Joan Tauler per part de qui sol·licitava l'admissió a la Residència o, sobre un possible ajut, tingué sempre les mateixes respostes. Si la petició era l'ingrés a Montpeller calia adreçar-se al Patronat que portava el règim d'admissions. Si es tractava d'una petició de subsidi feia falta una sol·licitud adreçada a la JARE, indicant la filiació política, la data d'entrada a França, els càrrecs exercits durant la República i les necessitats específiques que afectaven l'interessat.⁴⁶⁵

En alguns casos hi havia una resposta prou adversa i contundent:

«[...] no poden encara formalitzar el seu ingrés degut a la manca de possibilitats d'allotjament, doncs la Residència està plena a vessar. D'altra banda, les consignacions de què disposem no ens permeten malauradament l'ampliació del número de places o llocs, i això fa que la tasca del Patronat, que té cura de l'admissió, sigui molt feixuga i molt lenta.

*El President està actualment absent de París. Ha anat a veure el seu fill; tan aviat com torni, em farà ressò prop d'ell del vostre prec, per tal de veure si pot fer alguna cosa per vós.»*⁴⁶⁶

Les peticions d'admissió s'amuntegaven i tot eren problemes al voltant dels subsidis, els ajuts i la distribució d'habitatges. La constel·lació d'allotjaments anava creixent. Samuel Morera i família s'allotjaren a Villa de l'Herbette: Chemin de l'Herbette. Aquell immoble es trobava als afores de la ciutat. Tota la documentació i correspondència de la seva estada a França registrà sempre la mateixa adreça.

464 ANC1-511-T-107. Informes sobre el funcionament i reglament del Centre Cultural Català de Montpeller. 10 de març de 1940.

465 ANC1-511-T-67 Correspondència entre Lluís Companys o Joan Tauler i diversos refugiats i altres persones.

466 ANC1-511-T-67. Carta de Joan Tauler a Isidre Armengol, 5 de desembre de 1939 [París].

QUADRE 7

Nombre de refugiats
al Centre Cultural Català de Montpeller
(30 de setembre de 1939)*

Data d'incorporació	Famílies	Refugiats
Febrer	7	10
Març	21	53
Abril	44	107
Maig	65	184
Juliol	82	226
Agost	106	286
Setembre	116	318

* ANC1-511-T-110. Cens de Població del Centre Cultural Català de Montpeller.

Els residents es podien classificar en tres categories diferents: pensionistes, auxiliats i subsidiats. Els pensionistes rebien un ajut per afrontar totes les despeses de manutenció, subministraments, roba, assistència mèdica, aixovar i habitatge.⁴⁶⁷ Els auxiliats rebien una petita aportació i els subsidiats havien de retornar, car rebien d'altres ajuts, algunes de les despeses que generaven.⁴⁶⁸ També cal incloure en aquest univers la figura de l'autoritzat. Aquest rebia una carta d'aprovació en el camp de concentració o en el lloc on es trobés i s'havia d'incorporar pels seus propis mitjans a la Residència. Fou el cas de Valentí Puigdomènech, que va ser autoritzat el 21 de setembre de 1939 però no es va incorporar fins al gener de 1940.

El grup més nombrós era el dels pensionistes. La Residència abonava les despeses de lloguer, subministres —llum, gas o carbó i aigua—, compra de taules i cadires, i també la roba per a la llar. Donava un ajut per manutenció de deu francs per dia i per persona. La família Morera estava inclosa en aquest grup. En alguns

467 Xavier PUIGARNAU, *Op. cit.*

468 ANC1-511-T-110. Un llistat de persones beneficiàries de subsidi ens indica noms com: Joan Balart, Martí Barrera, Nicolau Battestini, Joaquim Bilbeny, Enric Canturri, Josep Companys, Manuel Companys, Antoni Dot, Miquel Guinart, Josep Mias, Martí Rouret o Hilari Salvadó. 10 d'octubre de 1939.

Montpeller, 24 d'abril de 1941

Villa Herbette. Isabel Morera i Jaume Bonastre el dia del seu casament.

D'esquerra a dreta, entre d'altres hi apareixen: Joan Ferret, Josep Companys, Joaquim Bilbeny, Samuel Morera, Benigna Blanco i Manuel Companys.

MAJ

justificants de despeses, entre octubre de 1939 i gener de 1940, Villa Herbette constava també com a «*menjador col·lectiu de l'Herbette*» amb la presència habitual dels tres membres de la família Morera més d'altres usuaris temporals com la família de Josep Dalmàs⁴⁶⁹ o Valentí Puigdomènech.

La gent també es distribuïa pels restaurants de la ciutat i així poder prendre un plat calent i econòmic enmig d'una improvisada i animada tertúlia. Hi havia el cafè de l'Esplanada, el Select Pension, el Pri-Minimes o el de la senyora Clavel. Aquest tradicional restaurant era freqüentat per Samuel Morera al costat de Miquel Guinart o el doctor Nicolau Battestini.⁴⁷⁰

Villa Herbette podia haver estat, d'inici, un lloc de més moviment pel que fa a l'hora dels àpats però sempre fou l'allotjament de la família Morera amb la posterior incorporació de Jaume Bonastre com a gendre i marit d'Isabel.⁴⁷¹ En els diferents censos sempre hi figuraven vuit persones. En una relació d'immobles llogats hi trobem la data de l'1 de febrer de 1940. Pensem que a partir d'aquell temps hi va haver una activitat més particular i independent. Als quatre membres de la família Morera hi hauríem d'afegir Joan Ferret, potser Hermies Busqué i els germans del president Lluís Companys: Josep, Manuel i Camil, el qual se suïcidà a Montpeller el 24 de setembre de 1940, causant una profunda impressió a la comunitat catalana.⁴⁷²

«D'ací el caràcter multitudinari que va tenir el funeral, així com la solidaritat en el condol manifestada als germans Josep i Manuel, residents a Montpeller. Amb ells va viure Camil en els primers temps de la Residència. Ocupaven una casa isolada, Villa les Herbettes, voltada de murs amb heures, en un camí, gairebé sempre solitari, dels afores de la ciutat.»⁴⁷³

469 Josep Dalmàs i Martí (1898-1975). Alcalde de Cassà de la Selva per ERC.

470 Artur BLADÉ. *L'Exiliada (Dietari de l'exili 1939-1940)*.

471 ANC1-511-T-64. Justificants de despeses del Centre Cultural Català de Montpeller.

472 Miquel GUINART. *Memòries d'un militant catalanista*.

473 Artur BLADÉ. *L'Exiliada (Dietari de l'exili 1939-1940)*, p. 455.

El maig de 1940 hi havia 426 persones acollides a la Residència de Montpeller. La realitat superava àmpliament els acords i les previsions més optimistes. Els refugiats es trobaven repartits en una cinquantena de domicilis. D'aquella xifra només treballaven, de manera registrada, 35 persones. Una xifra ben allunyada de les 133 persones, entre 18 i 60 anys, que estaven en disposició de fer-ho segons el cens elaborat per l'organització. Morera també figurava en aquella llista amb 51 anys d'edat.⁴⁷⁴ Val a dir que sovintejaren les feines temporals dedicades a la verema i d'altres activitats agrícoles més enllà dels llistats d'ocupació de la Residència.

El Patronat elaborà un detallat reglament de funcionament de la Residència on palesava l'interès i preocupació per aconseguir la millora dels acollits quant a treball, possibilitats de futur i autonomia:

«Art. 14è.- El Centre Cultural Català de Montpeller co-neixedor de la responsabilitat que té davant del poble de Catalunya, a més de treballar per l'enlairament de la personalitat catalana, la cultura, la seva llengua i ajudar moralment i materialment als catalans acollits al si de la mateixa, procurarà a mesura dels seus mitjans i d'acord amb les possibilitats que doni el Govern francès, encarriar la vida dels seus components cap un règim de treball per tal de cercar-los-hi una vida d'independència per cada un i a l'enans descongessionar la càrrega del Centre, fent possible això poder atendre millor la cultura catalana, millorar la situació d'altres companys i sobretot que els seus components trobin en el treball l'enlairament de llur moral que en el cas contrari o sigui en l'ociositat perilla d'ésser relaxada.»⁴⁷⁵

Les privacitats i mancances d'aquella forçada quotidianitat no impediren que Samuel Morera seguís palesant un interès per ajudar persones de la seva co-neixença que es trobaven en diferents camps de concentració o en Companyies de Treball escampades

474 ANC1-511-T-95. 15 de maig de 1940

475 ANC1-511-T-107. Informes sobre el funcionament i reglament del Centre Cultural Català de Montpeller.

QUADRE 8

Persones per a les quals Samuel Morera sol·licità ajuts i llocs on es trobaven (1940)

Persones	Llocs
Isidre Rovira i Barnades Jaume Parera	Camp de Bram (Aude)
Aleix Costa i Grau Servand Busqué Tomás Sagrado i Cortés Josep Larroy	159 Companyia de Treballadors Estrangers (CTE). Sector Postal 2197
Francesc Abelló i Gràcia Josep Guasch	92 CTE. Bellefontaine pour Spincourt (Meuse)
Pere Ciurana i Font	127 CTE. Saint Livrade. (Lot et Garonne)
Josep Julià i Bruguera (mort al camp de Gusen)	32 CTE. Sector Postal 103
Joan Ibàñez	Serradora Temboury. Ygos. (Landes)
Joaquim Sala i Prat	102 Companyia TMOE. 1a Secció. Sector Postal 311
Amadeu Gil	213 CTE. St Médard-en-Jalles (Gironde)
Ramon Ribas i Morera (cosí-germà)	Camp d'Argelers. Camp 3. Barraca 344
Ezequiel Morera i Andreu (nebot)	135 CTE. Polvorí de Mauzac. Saint Abeyon (Dordonya)
Francesc Jofresa	18, rue Tourante. Louviers

per tot França.⁴⁷⁶ Havien passat uns quants mesos de l'efímer càrrec del SERE però les necessitats i privacions d'amics, coneguts i familiars, tots ells refugiats, continuaven i augmentaven amb el pas del temps.

El 8 de març de 1940 feia arribar a Joan Tauler,⁴⁷⁷ secretari personal del president Companys, una llista de noms i adreces per poder ajudar amb una quantitat en metàl·lic. L'ajut era de 100 francs. La majoria eren terrassencs, alguns eren familiars de Morera i tots havien format part de la Columna Macià-Companys.⁴⁷⁸ Els agraïments foren immediats per part dels afectats.

Morera aprofità una de les missives de petició d'ajut, per fer arribar la seva estranyesa pel nomenament de Francesc Torrents, exalcalde de Gironella, per incorporar-se al Patronat de la Residència de Montpeller. Morera considera un deure informar el President Companys i avisa de: «*A més de no ésser massa seriò el seu comportament, és un adicte de Joan Casanovas. Suposo que aquest fet deuria ésser ignorat [...]*».⁴⁷⁹

7.6. Tribunal de Responsabilidades Políticas: expedient i sentència

Samuel Morera i la seva família seguien vivint a Montpeller, però tingueren informació detallada de molts aspectes de la repressió franquista a la seva ciutat i de la sentència que els tribunals del règim varen dictar contra la seva persona. El Tribunal Regional de Responsabilidades Políticas de Barcelona (TRRPB) va incoar expedient contra Samuel Morera el 1940 amb el

476 Daniel DÍAZ I ESCULIES. *Op. cit.* El decret de 12 d'abril de 1939 imposava obligacions militars als refugiats i asilats polítics. A finals d'abril es començaren a organitzar Companyies de Treballadors Estrangers en els camps de concentració.

477 Arnau GONZÁLEZ I VILALTA. «Joan Tauler Palomeras (1879-1959). Elogi dels actors secundaris o de la fontaneria política», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. XXVII, 2016, p. 167-204.

478 ANC1-511-T-161. Correspondència entre Joan Tauler i Samuel Morera. 8, 26 i 31 de març i 23 d'abril de 1940.

479 ANC1-511-T-161. Carta de Samuel Morera a Joan Tauler. 31 de març de 1940.

número de referència 2.894. La sentència de resolució porta data del 6 de setembre de 1941.⁴⁸⁰

Pel que feia referència a dipòsits bancaris i propietats el Jutjat Civil Especial del TRRPB va obrir diligències per procedir a l'inventari —número 760— de tots els possibles béns que disposés Morera aquell moment. El jutge especial Francisco Eyre era qui va portar totes les peticions i diligències.⁴⁸¹

En el terreny monetari es varen demanar informes a cinc entitats bancàries. El seguiment estava dirigit pel màxim responsable del Servicio de Investigación y Información de Falange. Emilio Matalonga, personatge sinistre, de terrorífic record per a molts terrassencs,⁴⁸²

Aquella «espectacular» investigació va donar com a resultat la quantitat de 10,19 pts. corresponent a la llibreta número 10.590 de la Caixa d'Estalvis de Terrassa. Això es dedueix de l'informe emès per l'entitat anàrquia amb una minsa desviació respecte a l'informe oficial facilitat per les autoritats pertinents. Aquest darrer emès per Falange parlava de 9,01 pts. i 0,62 pts. bloquejades:

«[...] acerca de los bienes que posee el inculpado SAMUEL MORERAS RIBAS, tengo el honor de manifestarle que según averiguaciones practicadas por los agentes de este Servicio, dicho individuo es insolvente, teniendo en la Caja de Ahorros 9'01 ptas. buenas y 0'62 ptas. bloqueadas. Sus muebles fueron sellados por el Servicio de Recuperación.

Dios guarde a Vd. muchos años.

Tarrasa, 13 de Noviembre de 1940.

El Delegado de Información e Investigación.

[signatura d'Emilio Matalonga]»⁴⁸³

480 ACTSJC-APB. Exp. 2984/1940; Exp. 166/1940 Jutjat Instructor núm. 2 de Barcelona. Data d'incoació: 28 de març de 1940.

481 ACTSJC-APB. Inventari de béns del Jutjat Civil Especial del TRRPB, exp. 760/1940. Constituït per 30 folis.

482 Xavier MARCET. *Els anys foscos de la postguerra. Terrassa, 1939-1945*. Es tracta d'un llibre indispensable per a conèixer la postguerra a la ciutat de Terrassa.

483 ACTSJC-APB. Inventari de béns del Jutjat Civil Especial del TRRPB, exp. 760/1940. Constituït per 30 folis.

La incoació d'expedient i el corresponent inventari de béns mobilitzaren totes les forces vives de la ciutat. Eren els tràmits habituals de l'època: Ajuntament, Guàrdia Civil, parròquia del Sant Esperit i Falange es disposaren a la recerca dels suposats béns i propietats amb un desenllaç negatiu per part dels respectius informes d'abril de 1940. L'escorcoll en el seu domicili —carrer Topete, 119— no va donar cap mena de fruit:

«[...] en el interior de la misma no existía mobiliario de ninguna clase, suponiéndose que fue saqueada en los momentos de confusión al ser liberada esta ciudad por el Glorioso Ejército Nacional.»⁴⁸⁴

En el full número 20 de l'expedient d'incoació es localitza una posterior diligència d'alçament de l'embargament dels béns incautats a Samuel Morera, el 4 de gener de 1945. Aquest també era el procediment habitual ja que els béns intervinguts no excedien de 25.000 pts. Es deixava sense efecte l'embarg corresponent del 6 de setembre de 1941. Els comptes bancaris quedaven «desbloquejats» i el 30 de gener de 1945 es notificava el resultat de l'exhort al seu germà Ezequiel, únic familiar directe que s'havia pogut localitzar.

La sentència signada per Manuel de la Prada, Ildefonso de la Maza y Joaquín Vivó, el 6 de setembre de 1941, declarava la pèrdua total de béns i la responsabilitat política de Samuel Morera amb inhabilitació absoluta perpètua i desterrament durant quinze anys a les possessions espanyoles de l'Àfrica. La resolució va ser publicada en el *Boletín Oficial de la Provincia* en aquell temps *Hoja de Lunes* i també en la premsa local:⁴⁸⁵

«Por el Tribunal de Responsabilidades Políticas ha sido dictada sentencia contra Samuel Morera Riba, que desempeñó la Alcaldía de esta ciudad durante el bienio rojo-separatista. La condena es de incautación de bienes y destierro a las posesiones españolas de Africa por espacio de 15 años.»⁴⁸⁶

484 *Ibidem*.

485 *Hoja del Lunes*, 29 de septiembre de 1941.

486 *Tarrasa*, 25 de setembre de 1941, p. 3.

- 1 -

FRANCE

TITRE D'IDENTITÉ ET DE VOYAGE

N° 12

Nom du titulaire Morera

Prénoms Ribas Samuel

Lieu de naissance : Monistrol Esp.

Date de naissance : 10. Août 1889

né de : Ribas Maria

et de : Espartero

Nationalité : Espagnole

Profession : commerçant

Résidence de fait : Montpellier, Chemin de

Résidence antérieure : Herbette, Villa Herbette

Le détenteur du présent titre n'a pas qualité pour obtenir un passeport français.

- OBSERVATIONS -

Autorisation accordée le 2.12.41

par Monsieur le Ministre

Vice-Président de l'Etat à l'Intérieur

- 2 -

SIGNALEMENT

Taille : 1m 71

Cheveux : gris

Sourcils : gris

Front : découvert

Yeux : gris

Nez : rectiligne

Bouche : moyenne

Barbe : —

Menton : ronde

Visage : ovale

Teint : naturel

Signes particuliers : aucun

Accompagné de (nombre) enfants :

Nom	Prénoms	Date de naissance

- 3 -

Photographie du titulaire et, le cas échéant, photographies des enfants qui l'accompagnent.

Signature du titulaire

Samuel Morera

2 de gener de 1942

Carnet d'identitat i viatge, emès per l'Estat francès, a Samuel Morera.

FBM

La repressió no perdonà ningú de tota aquella generació de polítics terrassencs. Hi havia la perversa voluntat d'esborrar de la memòria col·lectiva persones i famílies senceres. La sentència sobre Domènec Armengol, amb data del 20 de maig de 1941, el condemnà a: «*sanción de pérdida total de bienes, inhabilitación absoluta perpetua y extrañamiento perpetuo del territorio nacional*». En la mateixa data es va fer pública la sentència d'Albert Oliart, d'Acció Catalana.

Quan la família Armengol va tornar a Terrassa no pogueren recuperar ni l'habitatge ni la botiga de roba del carrer de Sant Pere. Hagueren de començar de bell nou a la Rambla, 168, amb la reconeguda raó social: Sastreria-Camiseria Armengol «El Blau» a partir de novembre de 1948. El seu company Josep Petchamé també fou inhabilitat i condemnat a viure a 250 quilòmetres de distància de Catalunya per un temps de quinze anys.⁴⁸⁷

487 *Hoja del Lunes*, 15 de septiembre de 1941.

7.7. De Montpeller a Mèxic: entre l'esperança i el desànim

La segona meitat de 1940 va representar una nova escenografia, massa sovint dramàtica, amb algunes situacions prou significatives per a la vida dels residents a Montpeller. Hi hagueren importants canvis que trasbalsaren, en un sentit o en un altre, la vida de la immensa majoria de refugiats i de la família Morera en particular.

Isabel Morera es va retrobar amb el seu promès Jaume Bonastre el maig d'aquell any.⁴⁸⁸ La correspondència localitzada indica que Bonastre va prendre la

488 Jaume Bonastre i Brugal (1915-2005), fou president de les JEREC a Terrassa i voluntari de la Columna Macià-Companys. Havia treballat en el sector del gènere de punt a l'empresa Blasi Canela de Terrassa. Fou comissari municipal a la Llacuna (novembre de 1938 - gener de 1939) i a l'exili va viure a Sant Joan d'Ilhac prop de Bordeus. El maig de 1940 es va traslladar a Montpeller.

decisió d'anar a Montpeller, després d'un temps a la Gironda fent de llenyataire, i romandre definitivament al costat de la seva futura esposa i família.⁴⁸⁹ L'arribada a Montpeller va representar la incorporació al món laboral en aquell ofici que li era prou conegut com era el del sector del gènere de punt. Durant un temps va treballar com a mitjaire en l'empresa tèxtil Établissements Pierre Bluche de Montpeller.⁴⁹⁰

Un any després, el dijous 24 d'abril de 1941, es van casar a Montpeller. Una senzilla celebració que va comptar amb la presència, entre d'altres, de Joaquim Bilbeny, els germans Josep i Manuel Companys i Joan Ferret. Jaume Bonastre va emmalaltir de tuberculosi uns mesos després. Així ho deia un certificat mèdic d'octubre on se'l declarava no apte per a qualsevol destí militar i feia una detallada descripció de quin era el seu delicat estat de salut.⁴⁹¹

S'allunyava, només de moment, el perill de mobilització per part dels alemanys. En aquell temps, eren nombroses les certificacions d'inutilitat militar, justificades o no, per part d'alguns metges. Aquests protegien, amb més o menys fortuna, alguns refugiats del perill de caure sota les urpes dels nazis i els apropiaven esperançats al desitjat i somniat embarcament cap a Mèxic.

L'entrada dels alemanys a França, a partir de la segona meitat de 1940 havia representat un cop molt dur per a l'incert destí dels exiliats, augmentant la precarietat i la indefensió de milers de catalans i d'espanyols. A la lluita per la supervivència s'afegia el perill de les extradicions sobre els refugiats republicans més enllà de trobar-se en l'anomenada França lliure o govern de Vichy.⁴⁹²

Enmig d'aquella situació d'esglai i temença, la Residència va veure incrementades les seves dificultats per poder subsistir i atendre les necessitats bàsiques dels refugiats adscrits. La precarietat era crònica. Ha-

via començat una davallada important, agònica i imparable, que portaria al seu desmantellament definitiu durant els últims dies de 1942.

El darrer enviament de diners de la Layetana Office fou a primers de juny de 1940. A partir d'agost la Residència va rebre, sortosament, alguns ajuts importants de particulars per evitar que, tant l'agreujament com el fatídic desenllaç, fossin encara més anticipats. Destaquem, en aquest sentit, les aportacions de Josep Pous i Pagès, de Frederic Rahola i del mateix Manuel Alcàntara.⁴⁹³

Una altra data molt important i, a priori, esperançadora fou la del 22 d'agost de 1940 en la qual va tenir lloc la signatura de l'acord entre les autoritats franceses i mexicanes per deixar sortir els refugiats republicans de França i acollir-los i ajudar-los en terres americanes. Vichy volia perdre de vista aquells refugiats «indésirables»⁴⁹⁴ i els Estats Units Mexicans oferien suport i atenció als republicans espanyols.

El conveni entre el mariscal Pétain i el president Lázaro Cárdenas va tenir, en un principi, un gran ressò de joia i esperança entre l'exili republicà. Dolores Pla es refereix als diplomàtics mexicans com «autèntics àngels protectors per a molts refugiats».⁴⁹⁵ De l'extensa relació del personal consolar sobresurten els noms de l'ambaixador Luis I. Rodríguez, el cònsol a Marsella Gilberto Bosques i el seu col·laborador més directe, Edmundo González Roa.

L'acord entre els dos governs es va concretar amb la carta que el ministre de Mèxic va enviar al responsable d'Afers Estrangers de Vichy:

«1. El gobierno y el pueblo mexicanos, movidos por una profunda simpatía hacia los refugiados españoles, que nace de motivos de índole histórica, desean contribuir eficazmente a la solución de los problemas internos del gobierno y del pueblo francés con los cuales sostienen tradicionalmente relaciones de fiel amistad.

489 JCB. Carta de 24 d'abril de 1940.

490 JCB. Certificat de treball del 5 d'agost de 1940.

491 JCB. 28 d'octubre de 1941. Certificació d'inaptitud física completa i definitiva del Servei Militar.

492 Daniel DIEZ I ESCULIES. *Op. cit.*

493 Maria Dolors PINYOL. *Op. cit.*; Xavier PUIGARNAU. *Op. cit.*

494 Joan DE SAGARRA. «Els "indesitjables"», *La Vanguardia*, 26 de juny de 2016.

495 Dolores PLA. *Els exiliats catalans a Mèxic*, p. 147.

Le hacen saber a usted que les dará un enorme placer recibir en México (cuanto antes) a todos los españoles, sin distinción de sexo, edad, opinión religiosa o política, actualmente refugiados en Francia, en sus colonias y protectorados, con la única condición de que expresen libremente el deseo de gozar de este ofrecimiento que un país amigo les hace en nombre de la más alta comprensión humana.

2. En el supuesto caso de que el Estado francés, fiel a los principios jurídicos y a las tradiciones humanas que han inspirado constantemente su actuar, considerara oportuno declarar que mantiene y asegura el respeto a la existencia y a la libertad de las personas que buscaron asilo en su territorio, sobre todo limitando exclusivamente los procesos de extradición a los crímenes o delitos del fuero común, sin relación con otros pertenecientes al terreno político, y excluyendo cualquier medida de represión que no sea de la competencia de los Tribunales franceses, el gobierno y el pueblo mexicanos hacen saber por medio de la presente su decisión de contribuir con sus propios recursos, y por mediación de la legación que está a mi cargo, a la subsistencia de todos los refugiados españoles que no se encuentran incluidos en los grupos que reciben una ayuda económica de las autoridades francesas por prestación de servicios o por otras razones, y que deben permanecer en Francia hasta el momento de su emigración.»⁴⁹⁶

El gruix més important de refugiats, organitzats pel SERE, ja havia sortit cap a Mèxic i Xile durant el 1939 amb el vaixells Sinaia, Ipanema, Mèxique i Winnipeg. En aquell any embarcà el 90% dels exiliats que anaren a Amèrica. La JARE organitzà les expedicions a Veracruz del Quanza i el Serpa Pinto en els darrers mesos de 1941. El viatge del Santo Tomé va ser el 1942 com també ho van ser els tres viatges del Nyassa. La situació de precarietat i d'incertesa que es vivia a França s'alleugerí amb aquell acord tan esperançador.

La realitat va ser prou diferent, tèrbola i dramàtica. Vichy es malfiava de la diplomàcia mexicana ja que te-

nia serioses sospites sobre els tripijocs i la documentació falsa d'alguns expedicionaris que rebien per part de les autoritats mexicanes.⁴⁹⁷ D'altra banda, aquestes es veïeren superades per una preocupant manca de vaixells, de preparació organitzativa i de recursos de tota mena per afrontar aquells viatges transoceànics amb les garanties que requerien les operacions de preparació i trasllat dels refugiats que desitjaven i podien viatjar al continent americà.⁴⁹⁸

La situació va esdevenir prou adversa en els darrers mesos de 1940 i durant tot el 1941. Les preocupants informacions sobre l'estat agònic de la Residència de Montpeller, l'ocupació de França per part dels alemanys, les continuades sospites de caire represiu que generava el govern de Vichy i la fragilitat de l'acord franco-mexicà es varen completar amb la posada en marxa de les targetes de racionament a tot el país, el 23 de setembre de 1940, la colpadora notícia de l'afusellament del President Companys, el 15 d'octubre, i el tractat entre Franco i Pétain en la seva trobada a Montpeller, el 13 de febrer de 1941.

Franco tornava de Bordighera després de reunir-se amb Mussolini. La reunió dels dos mandataris va generar un compromís sobre el control dels refugiats en edat militar i la prohibició de sortir de territori francès per a tots aquells homes que tenien entre 18 i 48 anys. Els preparatius i el secretisme de la reunió de Montpeller van derivar en una contudent i desconcertant actuació per part de la policia. Hi va haver una detenció massiva dels exiliats republicans durant la nit anterior. Tots eren «sospitosos» i molt «perillosos» a ulls de les autoritats franceses.

Foren agrupats en el teatre de la Comédie de Montpeller, traslladats en camions fins al camp de concentració d'Agde i repartits per les barraques del camp.⁴⁹⁹ Ningú entenia res. Molts temien el pitjor desenllaç. Foren alliberats al migdia següent, hores després de la trobada d'aquells dos personatges. Les dones hagueren d'explicar què havia passat quan els homes, im-

496 Gérard MALGAT. *Gilberto Bosques. La diplomacia al servicio de la libertad. Paris-Marsella (1939-1942)*. Fragments dels acords del 22 d'agost de 1940, p. 115-116.

497 Geneviève DREYFUS-ARMAND. *Op. cit.*

498 Mercè MORALES. *Op. cit.*

499 Joan SAURET. *Op. cit.*

mersos encara en la por i la confusió, tornaren a les seves llars de Montpeller.⁵⁰⁰ A partir d'aquell moment, la sortida del territori per part dels exiliats va tenir un control alemany cada vegada més estricte.⁵⁰¹

Aquell panorama prou galdós es veia alterat força sovint per estèrils mobilitzacions dels refugiats quan aquests tenien notícia o sentien rumors sobre el no-liejament d'un possible vaixell. Les ciutats de Vichy, Marsella i Casablanca foren referents de primer ordre quant a tràmits durant aquells mesos d'extrema precarietat i espera infinita.

Antoni Maria Sbert, representant d'ERC davant la JARE a Vichy i Josep Tarradellas, des de Marsella, supervisaven les llistes de passatgers i les operacions d'embarcament, sovint no exemptes de conflictes.⁵⁰² Hi havia més demanda de gent per embarcar que no pas places disponibles amb el corresponent trasbals per a les famílies afectades.⁵⁰³

La JARE, gestionada des de Mèxic, es va ocupar dels ajuts als refugiats abans i durant el viatge així com en els primers temps d'estada al país americà. Hi havia assistència mèdica i ajut material i hospitalari en cas de néixer una criatura. L'esgotament de recursos de la Residència de Montpeller va significar per la família de Samuel Morera un canvi en el finançament de la seva manutenció i despeses. Samuel rebia de la JARE la quantitat de 1.500 francs al mes i calia una acurada administració per pagar el lloguer, aliments i subministres.⁵⁰⁴

La quantitat era minsa i les despeses molt grans. Tots varen tenir dret a la documentació de racionament de queviures i de roba que va instaurar el govern de Pétain per a tots els residents al país, francesos o estrangers. Cadascú disposava de la «Carte Individuelle d'alimentation» (model A) i de la «Carte Provisoire de vêtements et d'articles textiles». Les dificultats

en abastir la població i les protestes de la ciutadania augmentaren de forma considerable durant la tardor de 1941.⁵⁰⁵

L'hivern de 1941-1942 fou d'una terrible escassetat de recursos i aliments. Van ser mesos de gana i de misèria, com descriu Enric Canturri.⁵⁰⁶ Molts refugiats republicans sol·licitaren ser admesos al Secours National de Montpeller on cada migdia es facilitava un plat calent als inscrits. Era una organització benèfica de tasques humanitàries sota el règim de Vichy.⁵⁰⁷ D'altres eren: la Croix-Rouge, el Comité Ouvrier de Secours Immédiat i els Artisans du Devoir Patriotique.

El pas del temps, la migradesa de les condicions de vida i l'anhel d'una sortida de França, més o menys propera, anaren concentrant a Montpeller fins a vint-i-sis terrassencs abans escampats pel territori: Samuel Morera i família, Joan Mateu, Valentí Puigdomènech, Hermies Busqué i el seu fill Servand, Josep Puig Arnaus, Miquel Palet amb l'esposa Carme i les filles Irene i Ramona, Jaume Calvet amb l'esposa i filla, Miquel Boda amb l'esposa i fills, Jaume Figueres amb l'esposa i filla i Josep Petchamé amb l'esposa i filla.

D'altres terrassencs estaven disseminats per tot França: Enric Torres a Béziers, Isidre Rovira a Bram, Montserrat Pons, Palmira Marcet i la filla a Perpinyà, Francesc Sábat amb la dona i filla a Tolosa de Llenguadoc, Ferran Canyameres i família a París, la família Armengol a Castellnou d'Arri...⁵⁰⁸

En aquells temps calia disposar actualitzada la documentació de racionament i també la identificació — Carte d'Identité— amb el corresponent període de vigència i data de caducitat. En els primers mesos de 1942 convenia disposar també del visat actualitzat per sortir del país. La validesa del visat de Samuel Morera comprenia del 21 de gener al 2 de juliol de 1942 i l'au-

500 Miquel GUINART. *Op. cit.*

501 Gérard MALGAT. *Op. cit.*

502 Mercè MORALES. *Op. cit.*

503 Joan SAURET. *Op. cit.*

504 AGA. Fons JARE. (10) 128 12/02825.

505 Fabrice GRENARD. «Les implications politiques du ravitaillement en France sous l'Occupation».

506 Enric CANTURRI. *Op. cit.*

507 Jean-Pierre LE CROM. *Au secours maréchal! L'instrumentalisation de l'humanitaire (1940-1944).*

508 MAJ. Domènec ARMENGOL. «Dietari personal (1939-1950)», p. 69.

Montpeller, 16 de març de 1942

Domènec Armengol, exregidor de Terrassa i amic de Samuel Morera, el visita abans de la seva marxa a Mèxic. D'esquerra a dreta: dempeus, x, x, x, Jaume Bonastre, Domènec Armengol i Samuel Morera; asseguts, x, Marina Julià, Antoni Armengol, Albert Armengol, Adima Cot, Isabel Morera i Benigna Blanco. MAJ

toritzava a la sortida de França cap a Mèxic pel port de Marsella.

La ciutat mediterrànea fou el punt de sortida de Samuel Morera, Benigna Blanco, Isabel Morera i Jaume Bonastre. Unes setmanes abans —14, 15, i 16 de març— van rebre a Villa Herbet la visita de la família de Domènec Armengol, amb l'esposa Adima, el germà Marc, el fill Antoni i l'esposa Marina i el net Albert.⁵⁰⁹ Foren dies molt emotius amb un sentiment de molta tristor per l'imminent comiat d'aquells amics tan estimats. Van tenir ocasió de saludar alguns camarades i coneguts com Martí Barrera, Joan Sauret, Humbert Torres, Antoni Rovira i Virgili i el mestre Pompeu Fabra.

Marsella era un batibull impressionant de gent que esperava l'oportunitat per embarcar cap a Amèrica. Hi havia gent amb papers, sense documentació, fugitius, refugiats de diferents nacionalitats...

Marsella era el centre d'operacions de Gilberto Bosques, conegut posteriorment com el «Schindler» mexicà. Era cònsol de Mèxic a França des del gener de 1939, primer a París, i després de la invasió alemanya, pel juny de 1940, a Marsella. Des d'un bon principi el govern mexicà va donar un tracte preferent i excepcional, en els tràmits burocràtics i respecte als ajuts més imprescindibles, als refugiats republicans en detriment d'altres col·lectius com van ser els refugiats jueus o refugiats «racials». L'arriscada activitat diplomàtica de Bosques no ha tingut, en el decurs de la història, la mateixa consideració per part dels diferents grups i comunitats afectades.⁵¹⁰

En aquella tumultuosa ciutat i davant el risc de detencions dels indocumentats es varen llogar sota bandera mexicana dues residències. El chateau Reynalde que acollia la població masculina i el Montgrand que atenia les dones i els infants. Malgrat tot, la gendarmèrie no sempre va respectar ni els acords diplomàtics ni la inviolabilitat d'aquells espais.⁵¹¹

509 Ibidem, p. 70.

510 Daniela GLEIZER. «Gilberto Bosques y el consulado de México en Marsella (1940-1942). La burocracia en tiempos de guerra».

511 Mercè MORALES. *Op. cit.*

El consolat de Mèxic amb Gilberto Bosques al capdavant organitzà repartiments d'ajut econòmic i lliurament de bons per aconseguir productes de primera necessitat com llet i pa. La delegació mexicana tenia molta cura en l'allotjament i acollida per poder fer front als nombrosos controls policials i ajudar a tots els qui se sentien amenaçats. Malgrat tot, l'esforç dels empleats del Consolat fou massa sovint insuficient davant l'allau imparable de refugiats que rebia la ciutat.⁵¹² Sovintejaren els errors de càlcul, o potser d'altres «causes», respecte a les places disponibles per embarcar i algunes famílies, amb tota la documentació en regla, restaren al moll enmig d'una gran impotència.⁵¹³

7.8. Dues situacions molt tenses abans d'embarcar

Samuel Morera va viure dues desagradables situacions a poques hores d'embarcar. S'adonà que Pedro Alcocer, antic dirigent de la CNT-FAI i cap del Comitè de Defensa i de la Junta de Seguretat durant la Guerra Civil a Terrassa, amb qui s'havia enfrontat durament per la «violència revolucionària» practicada pels anarcosindicalistes, volia agafar el mateix vaixell per viatjar cap a Mèxic, amb la dona i els fills, amb les facilitats econòmiques que gaudia la majoria del passatge. Hi havia catorze places disponibles. Pedro Alcocer va fer servir l'amistat amb el xofer del cònsol Bosques, Pepe Luis, per aconseguir els passatges. Morera va fer gestions urgents davant les autoritats mexicanes per impedir aquell propòsit i amb l'ajut del dirigent d'Esquerra Miquel Santaló ho va aconseguir.⁵¹⁴

Joaquín Alcocer, el seu fill, ratificà aquella situació però matisant que el cònsol Gilberto Bosques els hi oferí la possibilitat de pagar els bitllets i poder embarcar. La manca de diners no ho va fer possible.⁵¹⁵ Pedro

512 Gérard MALGAT. *Op. cit.*

513 Artur BLADÉ. *De l'exili a Mèxic.*

514 Aquesta situació ho explica: Joan BUSQUET. «Memòries d'un amnèsic/2»; Xavier MARCET (1999). p. 118.

515 Joaquín ALCOCER. *Vida y memorias de un exiliado terrasense*, p. 22.

Alcocer, en les seves memòries, un text en el que auto-justifica el seu comportament durant la guerra, qualifica de venjança personal aquell impediment.⁵¹⁶ Carmen Romera, la seva companya, concretà que el fet de no disposar de la documentació i de portar els noms canviats foren la causa d'aquella negativa.⁵¹⁷ Van tornar a la localitat de Seta. Alcocer i família emigrarien finalment a Veneçuela el 1947.⁵¹⁸

Hores abans d'embarcar varen rebre la notícia que els alemanys volien empresonar Jaume Bonastre, gendre de Samuel Morera, i portar-lo a un camp de concentració. Davant el temor, Samuel Morera el va inscriure com si fos el seu fill «Jaime Morera Blanco». Més d'una persona s'adonà del canvi a bord. Embarcaren amb els registres 187, 188, 189 i 190.⁵¹⁹ Isabel estava molt avançada del seu primer embaràs complicant un viatge prou llarg i dificultós. En arribar a Mèxic Jaume Bonastre recuperà la seva identitat i el 28 de maig naixia la seva primera filla, Benigna Bonastre i Morera.

7.9. De Marsella a Casablanca

La nit del 14 d'abril sortiren de Marsella a bord del vaixell francès Maréchal Lyautey, el qual es dedicava a transportar tropes colonials entre la metròpoli i les colònies. La seva navegació habitual era entre Marsella i Orà i Casablanca. La nit i l'endemà pel matí foren de molt moviment a bord i poca gent es movia per cober- ta per les condicions adverses de la mar.

Durant el migdia i tarda del dia 15 les condicions de navegació van millorar. El diputat d'ERC al Parlament i exalcalde de la Seu d'Urgell, Enric Canturri, va escriure el següent en les seves memòries:

«[...] Navegàvem prop de la costa catalana, la qual cosa ens animava a resistir el mal temps, per mirar les

516 Pedro ALCOCER. *Las memorias de un revolucionario español*.

517 Joaquín ALCOCER. *Op. cit.*

518 Rafael COMES. «Guerra Civil i revolució a Terrassa. El Pedro».

519 AGA. (10) 128 12/02935.

costes nostrades. Era una tarda plujosa, grisa i devien ser al voltant de les sis de la tarda quan començarem a divisar Barcelona. Tothom s'abocà, arrapat a les baranes del passadís que donava davant la ciutat comtal. Tot de cop, un nombre de catalans, que n'érem nombrosos en aquell viatge, entonàrem "L'Emigrant"; tots ens hi ajuntàrem i quasi tots ploràvem.

El capità semblà que ho féu exprés, ja que vàrem passar molt prop de la ciutat, cosa que ens permeté de divisar el trencament d'onades, que s'estavellaven i saltaven per damunt del passeig marítim artificial que protegeix el port. Podíem contemplar el blanc de l'escuma que les onades produïen. Veírem el monument a Colom, endevinàrem el començament de les Rambles; ben clara divisàrem la xemeneia del Paral·lel, així com també un bon tros de la ciutat. La broma ens impedí divisar el Tibidabo. Un vaixell dels que fan el servei a Mallorca es dirigia vers el port i véiem com la seva proa es capbussava i, en eixir, l'aigua s'escampava majestuosament.

Anàrem guanyant camí vers Montjuïc, la fatídica muntanya, la dels empresonaments i turments per actes polítics i socials, dels afusellaments, ja que a mesura que avançàvem ens anava tapant la ciutat dels nostres amors, fins que ens la féu desaparèixer de les envistes.»⁵²⁰

Els sentiments de tristesa i emoció eren compartits per la majoria de viatgers d'aquella i d'altres expedicions. Artur Bladé en fa una descripció molt acurada com a protagonista de la darrera travessia del Nyassa. L'itinerari era el mateix: Marsella-Orà-Casablanca-Veracruz. L'emotivitat dels seus escrits no deixa, cap mena de dubte, sobre la situació d'aquells moments:

«Quan es van començar a albirar les torres de la Sagrada Família, algú, amb la veu una mica trencada, començà a cantar L'emigrant. Era inevitable. Tots, l'un rere l'altre, al llarg d'aquella barana, vam fer cor, amb llàgrimes als ulls. I entre ells, [Antoni] Terré que cantava, desafinava i plorava, amb gran sorpresa meva, per-

520 Enric CANTURRI. *Op. cit.*, p. 211.

*què el creia capaç de sobreposar-se a l'emoció. Però es veu que hi ha moments en què la raó no pot vèncer el sentiment.»*⁵²¹

La ciutat algeriana d'Orà va ser la primera escala, arribant-hi el 16 d'abril. Cap refugiat va poder baixar del vaixell tot esperant la continuació del viatge cap a Casablanca. En alguna altra expedició sembla ser que alguns refugiats es traslladaren en tren fins a territori marroquí. En aquest cas els passatgers del Maréchal Lyautey es van veure envoltats de nombroses barques de la ciutat portuària que els oferien ous durs i acabaren amb singulars bescanvis de roba per aliments.⁵²²

El dia 18 sortiren d'Orà i el dia 20 amarraven al port de Casablanca. Quatre dies després van poder desembarcar. La família de Samuel Morera s'instal·là en un antic balneari —l'Océan Plage— reconvertit en refugi, situat prop del poblat d'Aïn Sebaâ, a quatre quilòmetres de la ciutat.⁵²³ Hi havia una sala gran, sense mobles, on la gent havia de dormir a terra. La bona temperatura i el paisatge marítim alleugeriren les precàries condicions de l'allotjament. En qualsevol cas tingueren plena llibertat de moviments durant aquells dies.

Casablanca era un enclau molt important en totes les operacions d'embarcament dels contingents de refugiats. Hi havia gent que s'afegia al passatge des d'aquella ciutat. Gilberto Bosques i el consolat de Marsella volien tenir tota la responsabilitat i el control de les diferents expedicions i fer alhora un seguiment estricte de les llistes de passatgers fos quin fos el lloc d'embarcament. José Alonso Mallol era el representant de la JARE a Casablanca i va voler imposar, sense aconseguir-ho, nous passatgers al vaixell que estava a punt de sortir cap a Mèxic malgrat la seva plena ocupació. Sovintejaren les tibantors i enfrontaments entre Marsella i Casablanca. Edmundo González Roa es convertí en l'home de confiança de Bosques a la ciutat marroquina.⁵²⁴

521 Artur BLADÉ. *De l'exili a Mèxic*, p. 154.

522 Enric CANTURRI. *Op. cit.*

523 Artur BLADÉ. *De l'exili a Mèxic*.

524 Gérard MALGAT. *Op. cit.*

7.10. De Casablanca a Veracruz amb escala a les Bermudes

El Nyassa fou el vaixell que va portar finalment la família de Samuel Morera cap a Mèxic. Era un trasatlàntic portuguès de 9.000 tones —va fer tres expedicions de refugiats al llarg del 1942— que habitualment feia la ruta entre Lisboa i Casablanca. Durant la Segona Guerra Mundial també va dur a terme sengles travessies entre Lisboa i Buenos Aires.

El primer viatge va arribar al port de Veracruz el 3 de març, el segon va concloure el 22 de maig i el tercer va finalitzar el 17 d'octubre. El Nyassa va transportar un total de 1.761 refugiats en aquestes tres travessies. El nombre total d'exiliats que arribaren a Mèxic aquell any fou de 2.041 ben lluny dels 5.835 de 1939.⁵²⁵ A partir de novembre, tant l'ocupació alemanya de tota França com els greus perills d'un atac marítim, feren molt difícil qualsevol altre viatge d'aquelles característiques.

El segon desplaçament del Nyassa, entre abril i maig de 1942, portava al voltant de 804 refugiats⁵²⁶ dels que 270, aproximadament, eren catalans. Hi havia 123 refugiats del País Basc segons les dades recopilades per Iñaki Anasagasti. El viatge s'havia de fer amb tota mena de precaucions i durant la nit s'havia de mantenir una clara i lluminosa identificació del vaixell ja que l'Atlàntic estava atapeït de submarins alemanys i calia evitar qualsevol mena d'irreparable confusió.

Alguns testimonis del viatge apunten impressions molt més favorables de les que d'antuvi hom podia imaginar en comparació a tot el que s'havia patit a l'exili a França. La fam endarrerida feia que els cuiners no donessin a l'abast en servir noves fornades de pa i encara oferien disculpes pel retard.⁵²⁷ És el cas de les vivències de Rosa Maria Duran:

525 Dolors PLA. *Op. cit.*

526 Aurelio VELÁZQUEZ. *Empresas y finanzas del exilio: los organismos de ayuda a los republicanos españoles en México (1939-1949)*.

527 Ada SIMÓN i Emilio CALLE. *Los barcos del exilio*.

Maig de 1942

Passatgers del Nyassa
camí de l'exili mexicà.

El cinquè per la dreta
és Miquel Palet.

FBM

«El Nyassa no era gaire gran, però l'havien remodelat. Em semblava preciós i hi vam tenir una convivència molt maca. Cada nit, l'orquestrata hi tocava música, sobretot portuguesa, perquè era un vaixell portuguès, i una de les cançons que tocava ens unia a tots perquè feia que ens agaféssim de la mà i donéssim un tomb pel vaixell.

Al vaixell, a més a més i per primera vegada en molts anys, vam tornar a menjar bé. Encara me'n recordo, de la trompeta que ens cridava per anar a menjar: cada vegada que ens avisava allò era una carrera, tots ens precipitàvem, sobretot els primers dies. Anàvem al menjador i ens servíem com si fóssim gent normal, cosa que no havia passat durant molts anys. Me'n recordo que la meua mare, quan ja érem cap a la meitat del viatge, va agafar els tiquets de racionament que teníem de França, els va estripar i els va tirar al mar amb una alegria, dient: "això ja no ens serveix"... Va ser una cerimònia.»⁵²⁸

Aurora Molina, actriu, filla del governador socialista de València i diputat a Corts, Manuel Molina, escrivia a les seves impressions sobre el viatge:

«Mi madre, mi hermana y yo salimos de Casablanca en 1942, en el segundo de los tres viajes, en el Nyassa, un barco portugués muy agradable, muy bien puesto. Nosotras íbamos en tercera. En segunda iban las embarazadas⁵²⁹ y en cuarta los hombres. La primera tenía su orquesta, y la comida era bastante mejor que en las demás clases, pero en todas se comía muy bien. Mi madre contaba que como se había pasado tanta hambre, sobre todo los que venían de los campos de concentración, la gente se lo comía todo y los médicos no daban abasto curando las indigestiones.»⁵³⁰

528 Josep Maria FIGUERES. *Veus de l'exili*, p. 155.

529 La comissió d'embarcament a Casablanca va decidir que les dones embarassades o amb criatures de pit anirien en segona. Hi va haver tres excepcions corresponents a les mullers de tres independentistes: Marcel·lí Perelló, Miquel Ferrer i Sanxis i Josep Maria Murià. Ho explica: Josep Maria MURIÀ. *Vivències d'un separatista*.

530 Pedro CARVAJAL i Julio MARTÍN. *El exilio español (1936-1978)*, p. 84.

Ben cert que el tercer viatge del Nyassa no va gaudir, ni de bon tros, de les mateixes condicions per diferents circumstàncies: restriccions del nombre de passatgers, incorporació al vaixell d'indocumentats i polissons, malalties, pèrdues d'equipatges, avions de reconeixement i serioses amenaces dels submarins alemanys, car ja feia temps que Mèxic havia entrat en guerra. Tot això va fer que la gent el bategés amb el nom de «vaixell maleït».⁵³¹

El funeral per la nena Núria Mora i Soler, de vuit mesos, filla del militant d'ERC Josep Mora, morta per broncopneumònia el 8 d'octubre de 1942, va portar seriosos enfrontaments i insults entre un grup d'espanyols i catalans per haver interpretat cançons catalanes i usat només la senyera i no pas la bandera republicana en la cerimònia de comiat.⁵³²

La segona expedició del Nyassa, on viatjà Samuel Morera, va estar aturada al port de Hamilton, a les Illes Bermudes, entre el 9 i el 15 de maig amb un escorcoll per part de les autoritats britàniques i sota l'atent control militar dels americans. Durant aquells dies ningú va poder desembarcar i els serveis d'intel·ligència anglesos interrogaren tot el passatge sobre les activitats i coneixences a França, revisant tota mena d'equipatge. Va ésser una situació prou incòmoda pel temps emprat i per l'ofec de no poder trepitjar terra ferma.⁵³³

Però l'odisea estava a punt de finalitzar. Mèxic estava a una setmana de distància.

531 Emilio CALLE i Ada SIMÓN. *Op. cit.*

532 Entrevista a Rosa Palazón, 19 de gener de 2018; Artur BLADÉ. *De l'exili a Mèxic*, p. 166-168; «Josep Mora i Madalena», AA.DD. *Esquerra a Mèxic. 1941-1980*, p. 211.

533 Josep Maria MURIÀ. *Op. cit.*

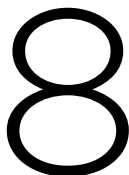
Ciutat de Mèxic, circa 1945

Jaume Bonastre, Isabel Morera, Benigna Blanco i Samuel Morera
amb la seva primera neta, Benigna.

FBM

Mèxic: darrera etapa (1942-1969)

*«Si fossin el meu fat les terres estrangeres,
m'agradaria fer-me vell en un país
on es filtrés la llum, grisa i groga, en somrís,
i hi hagués prades amb ulls d'aigua i amb voreres
guarnides d'arços, d'oms i de pereres;*

Josep Carner»⁵³⁴

8.1. L'arribada: precarietat, incertesa i un bri d'esperança

El port de Veracruz

A primera hora del matí del 22 de maig de 1942 el Nyassa arribava a Veracruz. Altres vaixells ja havien desembarcat al port mexicà centenars d'exiliats espanyols des del 1939: Sinaia, Ipanema, Mexique, Quanza...

Tant les autoritats com moltíssims «veracruzanos» els reberen amb afecte i generositat. L'acollida fou impressionant. Aquell mateix dia, els Estats Units Mexicans, presidits per Manuel Ávila Camacho, declaraven la guerra a Alemanya, Itàlia i el Japó. Aquell fou «el año del esfuerzo» segons el govern mexicà.

Amb Samuel Morera i Jaume Bonastre arribaren amb el Nyassa, dotzenes de destacats militants d'Esquerra: Francesc Aguirre, Amadeu Aragay, Josep Maria Bertran de Quintana, Joaquim Bilbeny, Emili Blanch, Josep Bordas de la Cuesta, Roc Boronat, Josep Borràs, Ignasi Canadell, Enric Canturri, Xavier Casademunt, Rafael Domingo, Antoni Dot, Ot Duran, Antoni Escofet i Mercè, Antoni Escofet i Pascual, Francesc Farreras i Duran, Joan Ferret, Jaume Figueres, Manuel Galés, Alfons Gispert, Josep Grau i Jassans, Lluís Moles, Miquel Palet, Enric Pérez i Farràs, Domènec Pla, Francesc Riera, Martí Rouret, Marià Serra i Badell, Àngel Tarrac, Rafael Trueta, Lluís Umbert...⁵³⁵

⁵³⁴ Josep CARNER. «Bèlgica», *Obres completes*, p. 688.

⁵³⁵ *Esquerra a Mèxic. 1941-1980*.

DUPLICADO

SERVICIO DE MIGRACION

FORMA 5

NUM. **170437**

TARJETA DE IDENTIFICACION EXPEDIDA POR **EL DEPTO DE MIGRACION EN MEXICO D.F.**

A. **SAMUEL MORERA RIBAS.**

CUYO REFRATO Y FIRMA CONSTAN EN SEGUIDA

SECRETARIA DE GOBERNACION
DEPARTAMENTO DE MIGRACION

Samuel Morera

P.O. DEL JEFE DEL DEPTO DE MIGRACION.
EL ENC. DE LA OFNA.

Enrique Ortiz

FIRMA DEL CONSUL O DELEGADO DE MIGRACION Y SELLO TECNICO RESPECTIVO
ENRIQUE ORTIZ.

MEDIA FILIACION DEL INTERESADO

ESTATURA **1.70. cm** COMPLEXION **fuerte**

COLOR **blanco** PELO **gris**

CEJAS **pobladas** OJOS **verdes**

NARIZ **recta** BOCA **regular**

BIGOTE **no usa** BARBA

SEÑAS PARTICULARES **Ningunas.**

DATOS COMPLEMENTARIOS

AÑO EN QUE NACIÓ **1899-51 años** ESTADO CIVIL **Casado**

PROFESION, OFICIO U OCUPACION **COMERCIANTE**

IDIOMA NATIVO **Catalán**

OTROS IDIOMAS QUE HABLE **Español**

LUGAR DE NACIMIENTO **Monistrol, España**

NACIONALIDAD ACTUAL **ESPAÑOLA**

RELIGION **Ninguna** RAZA **blanca**

LUGAR DE RESIDENCIA **México, DF**

NOMBRE Y DOMICILIO DE SU PARIENTE MAS CERCANO

ENTRO COMO ASIADO POLITICO EN EL NYASS

OTROS DATOS

ACEPTADO A PARTIR DEL 22 MAYO 1940. 1942

CONSTANCIA SOBRE LEGAL INTERNACION

ART. 37 DE LA LEY

66 LEY GRAL. DE POB. VIGENTE. MEM. 699 DE 16

FEBRERO ULTIMO. EXP. 4/355.1/rel con ##

1942

Fitxa del Servicio de Migración dels Estats Units Mexicans, de Samuel Morera, on es recull el seu caràcter d'asilat polític.

AGN

Hi havia diferents espais d'allotjament, en funció del temps d'estada i decisió de les autoritats, abans de continuar viatge fins la capital i d'altres ciutats mexicanes: Escuela Prevocacional, Escuela Cantonal, Escuela Naval, Bodega de la Compañía Terminal, Unión de Estibadores i el vaixell Manuel Arnús ancorat al port.⁵³⁶

Els passatgers havien estat atesos mèdicament durant tot el viatge pel Dr. González Ribera, i en desembarcar un qualificat equip mèdic en feu una primera revisió obligada. Isabel Morera es trobava en avançat estat de gestació i suposem que fou atesa a la Mater-

nitat de Veracruz com la resta de passatgers en igual situació.

Samuel Morera i la seva família arribaven a un país desconegut, sense gaire informació de la seva societat, condicions de vida i costums. Tot era nou i d'una neguitosa incertesa. Les mirades eren plenes d'interrogants. Ben veritat que Morera coneixia bé tot l'esforç dels presidents Lázaro Cárdenas i Manuel Ávila Camacho pels refugiats republicans a França. En les hores prèvies a l'embarcament de Marsella, Morera havia desenvolupat, per diferents raons, una relació fluïda i efectiva amb les autoritats consolars mexicanes.

De manera més llunyana, però no menys important, Morera havia informat i seguit des de Terrassa, a tra-

536 COMITÉ TÉCNICO DE AYUDA A LOS ESPAÑOLES EN MÉXICO. DELEGACIÓN DE VERACRUZ. «Memoria. 1939».

vés del diari de la Fraternitat Republicana, *La Acción*, la contundent i ferma actuació anticlerical del president mexicà Plutarco Elías Calles (1926-1929) en la coneguda com Guerra Cristera o Cristiada. Aquell període històric s'identificà per la numantina resistència catòlica davant les lleis mexicanes de limitació del culte i de restricció del poder de l'Església.

Josep Ribera,⁵³⁷ fill d'Ignasi Ribera —regidor terrassenc d'ACR el 1936— afirma que en el moment de trepitjar terra mexicana els exiliats havien de tenir molt present: 1r. La superioritat moral en l'adversitat. No eren una comunitat de vençuts o derrotats; 2n. Manifestar un esperit col·lectiu i de cooperació per damunt d'egoismes i interessos personals; 3r. Superar els exclusivismes ideològics i polítics; 4t. Tenir una vinculació responsable amb el govern d'acollida; i 5è. Respondre de manera generosa a l'hospitalitat brindada pel govern mexicà.⁵³⁸ Josep Ribera ho defineix amb molta contundència: «*sentir-se guanyadors en lloc de perdedors*»;⁵³⁹

«[...] México era una realidad que se manifestaba, en el muelle de Veracruz, mediante el griterío de veinte mil gargantas que daban la bienvenida a los republicanos y vitoreaban a España.

Los hombres y mujeres que gritaban —y enarbolaban estandartes, y se agitaban en oleadas, como trasto del mar— eran para los refugiados otros tantos prójimos y también otros tantos enigmas. Tenían sus rostros y sus nombres propios, pero los recién llegados los desconocían;»⁵⁴⁰

El mateix dia de l'arribada, el Servicio de Migración mexicà va expedir a Samuel Morera la seva targeta d'identificació amb la categoria d'Asilat Polític. Era el

primer document personal que rebien els refugiats en trepitjar Mèxic.

La documentació per fer l'estudi i seguiment dels exiliats es troba distribuïda en tres arxius o centres documentals. La informació sobre immigració i asil polític dels exiliats es localitza a l'Archivo General de la Nación (AGN) de Ciutat de Mèxic. La documentació sobre el procés de naturalització dels asilats es consulta a l'Archivo Histórico Diplomático, de la Secretaría de Relaciones Exteriores (SRE), també a Ciutat de Mèxic. Els expedients personals i la documentació de la JARE es guarden a Espanya, a l'Archivo General de la Administración (AGA) d'Alcalá de Henares.

La JARE gestionà i coordinà el viatge del Nyassa com ho va fer amb els altres que tingueren lloc el 1941 i 1942.⁵⁴¹ Aquell organisme funcionava des de Mèxic i fou substituït a finals de 1942 per la Comisión Administradora de los Fondos de Auxilio a Republicanos Españoles (CAFARE). Tenia cura del subsidi als exiliats en terres de França, dels preparatius del viatge, de l'atenció durant el trajecte, de l'arribada i també del suport i ajut durant els primers mesos d'estada a Mèxic. El 1945 s'endegà el darrer tram d'existència d'aquell organisme, fins al 1948, amb el nom de Comité Técnico del Fideicomiso para Auxiliar a los Republicanos.⁵⁴²

El diputat d'ERC al Parlament, Josep Andreu i Abelló, era el responsable de la seu de la JARE a la Ciutat de Mèxic. Des d'aquell indret es gestionaven i discutien, tots els pagaments de subsidi, ajuts o peticions extraordinàries i específiques per part dels refugiats. Morera en arribar al port de Veracruz va rebre una aportació de 165 pesos, equivalent a 44 dòlars, en concepte de «*Socorro de Llegada*».⁵⁴³ Pocs dies després es regularitzava el seu subsidi en terres mexicanes per als propers mesos.

537 Miquel MARTÍ I SOLER. *L'Orfeó Català de Mèxic. (1906-1986)*, p. 175 i ss.

538 AA.DD. Sinaia. *Diario de la primera expedición de republicanos españoles a México*.

539 Entrevista a Josep Ribera i Salvans, gener de 2018.

540 Salvador REYES. «México en 1939», a *El Exilio Español en México. 1939-1982*, p. 57.

541 Aurelio VELÁZQUEZ. *La otra cara del exilio. Los organismos de ayuda a los republicanos españoles en México. (1939-1949)*. Molt important la consulta del capítol 2, «La Junta de Auxilio a los republicanos españoles (JARE), 1939-1942».

542 Dolors PLA, *Op. cit.*

543 AGA. Fons de la JARE. (10) 128 12/02935

De Veracruz a la capital

El viatge de Veracruz a la Ciutat de Mèxic el feren en un tren nocturn. Després d'unes tretze hores de trajecte arribaren a l'estació de Buenavista on el brogit de gent, amunt i avall, era impressionant. La capital tenia al voltant d'un milió i mig d'habitants dels vint milions de tot el país. Hom coincideix en la diferència de comoditats i atencions de les quals disposaven els refugiats arribats a la capital en relació a d'altres destinacions del territori. Només posar el peu a la capital mexicana s'adonaren que no estaven pas sols, ans al contrari, en l'inici d'aquella nova i desconcertant etapa de les seves vides. El testimoni d'Artur Bladé serveix per saber que trobaren Morera i la seva família:

*«A l'estació ens esperaven uns centenars de compatriotes i curiosos, amb pancartes de benvinguda i crits patriòtics. A molts, els queien les llàgrimes. Segons les circumstàncies, plorar és fàcil. Tothom va trobar de seguida amics i coneguts, àdhuc familiars, la qual cosa augmentà el patetisme.»*⁵⁴⁴

Sembla ser que Ignasi Ribera fou la persona que va atendre i ajudar la família Morera en aquells primers dies d'estada a la Ciutat de Mèxic.⁵⁴⁵ Ribera i Morera tenien una molt bona coneixença i amistat després d'una llarga i intensa activitat política compartida a l'Ajuntament de Terrassa. Coincidiren a més en els primers dies de l'exili a França en el camp d'internament de Sant Cebrià. A meitats de febrer de 1939, Morera fou alliberat i Ribera traslladat al camp d'Agde.

Ignasi Ribera va arribar al port de Veracruz, el 7 de juliol de 1939, amb el vaixell Ipanema.⁵⁴⁶ El varen recloure a la Bodega de la Terminal abans del seu trasllat a la capital. Ribera es trobava ja ben instal·lat i adaptat en aquell país quan, tres anys després, ho va fer Samuel Morera. Treballava a Filatures Viladoms, empresa

d'origen terrassenc. Ignasi Ribera arribà a Mèxic amb d'altres terrassencs: Ignasi Aligué, Bernard Josa i Albert Oliart. Tots quatre pertanyien a ACR i havien estat al camp de concentració d'Agde durant els primers mesos d'exili francès. Ignasi Ribera tornà a Terrassa el 1947 per recollir el seu fill Josep i tornar tots dos cap a Mèxic.⁵⁴⁷

Els primers terrassencs exiliats a Mèxic havien arribat a Veracruz el 13 de juliol de 1939 amb el vaixell Sinaia. Foren, Josep Alcaide, Carles Moles i Jaume Sierra.⁵⁴⁸ El tercer contingent de terrassencs en arribar a Mèxic ho feren el 27 de juliol de 1939 amb el Mexique. Eren dos militants de la FAI: Jaume Carbó i Ramon Soler.

El fill d'Ignasi Ribera, Josep Ribera i la seva esposa Margarida Carbó eren molts amics de Jaume Bonastre i Isabel Morera.⁵⁴⁹ En alguna diada especial, com podia ser la celebració i recordança de la Festa Major de Terrassa, es trobaven les diferents famílies: els Morera, els Bonastre, els Ribera i també la família Salvat. Cada any ho celebraven en una casa diferent. La vinculació de la família Ribera, pare i fill, amb l'Orfeó Català de Mèxic va ser i ha estat molt important i de gran compromís.⁵⁵⁰ D'altres persones properes a la família de Samuel Morera foren Joan Lluhi, Antoni Soler i Torner, Joaquim Bilbeny, Francesc Mallart, Àngel Vidal, Lluís Mestres, Antoni Escofet i l'amic i «ajudant» de sempre Valentí Puigdomènech.

8.2. Alguns ajuts i moltes necessitats

Els refugiats que arribaren a la capital van ser repartits per diferents hotels i algunes cases particulars com a pas previ al lloguer d'un habitatge. Aquesta pri-

⁵⁴⁴ Artur BLADÉ. *De l'exili a Mèxic*, p. 174.

⁵⁴⁵ Entrevistes amb les germanes Emília, Isabel i Carme Bonastre Morera. 20 i 28 de gener, 1 i 3 de febrer de 2018.

⁵⁴⁶ BNAH. Fons del SERE. Expedient 171/ 2734. Ignasi Ribera i Vilaseca.

⁵⁴⁷ Entrevista Josep Ribera i Salvans, 16 de gener de 2018.

⁵⁴⁸ FPI.

⁵⁴⁹ Entrevistes amb les germanes Emília, Isabel i Carme Bonastre Morera. 20 i 28 de gener, 1 i 3 de febrer de 2018.

⁵⁵⁰ Miquel MARTÍ I SOLER, *Op. cit.*; Núria CAPARRÓS i Joan CORDERAS. *Catalunya fora de Catalunya. Cent anys de l'Orfeó Català de Mèxic, 1906-2006*.

mera estada no anava més enllà d'una setmana o deu dies. Samuel Morera i família foren destinats a l'Hotel Excelsior. Al Gran Hotel residiren Miquel Palet i família i Valentí Puigdomènech.

La tipologia dels allotjaments en arribar a Veracruz, les condicions dels hotels i les cases d'acollida a Mèxic, les condicions de la travessia marítima o la categoria i assignació dels subsidis crearen, en ocasions, importants discrepàncies i malestar entre els exiliats. Es parlava de refugiats de primera i de segona amb les corresponents enveges i malentesos.⁵⁵¹ La malfiança era companya de viatge de molts dels refugiats.

La JARE ajudà tant com va poder. Morera demanà ben seguit el subsidi i la targeta familiar mèdico-farmacèutica com ho feien tots els refugiats. Li van fer un avenç de subsidi per tres mesos de 360 pesos més 60 pel pagament dels drets de registre d'estrangers. El 9 de juliol se li va pagar la diferència del subsidi entre el que havia rebut i la base definitiva de percepció.⁵⁵²

Es tractava de regularitzar el cobrament de subsidi d'acord amb el que ja cobrava a França que eren 1.500 francs. Per poder cobrar l'equivalent a Mèxic calia demostrar detalladament aquell ingrés a França i, per tant, adjuntar els comprovants que així ho certifiquessin. El subsidi de Mèxic va ser equiparable al que havien rebut Samuel i Benigna a Montpeller.

L'expedient de Morera a la JARE relaciona tota la correspondència de petició, modificació i atorgació de subsidis i d'altres complements. Antoni Soler⁵⁵³ fou la persona escollida per Morera per demanar, si calia, informacions i raó sobre la seva persona. Avals i referències eren habituals en aquells expedients així com una valoració sobre l'activitat política de l'interessat:

551 Dolors PLA. *Op. cit.*

552 AGA. Fons de la JARE. (10) 000 12/02901. Relación de compatriotas llegados en la segunda expedición del Nyassa a quienes se paga la diferencia del subsidio.

553 Antoni Soler i Torner (1900-1985) va néixer i morir a la Floresta. Fou director general d'Administració Local (1937). S'exilià a França i després a Mèxic. Pertanyia a la maçoneria, membre de la Lògia Libertad de Mèxic. A mitjans de 1950 va viure a Veneçuela i després va tornar a Catalunya. Vegeu: *Esquerra a Mèxic. 1941-1980*.

15 de setembre de 1942

Carnet de membre de la maçoneria de Samuel Morera, a la Logia Libertad No. 233 de Mèxic DF..

FBM

**Ciutat de Mèxic,
circa 1946**

Samuel Morera
amb la seva neta Benigna.
FBM

«Samuel Morera es persona de muy buenos informes y muy luchador como republicano de muchos años antes de proclamarse la República siendo muy apreciado por todos los compatriotas que han tenido ocasión de actuar con el peticionario.»⁵⁵⁴

L'expedient de Jaume Bonastre explica que es tractava d'una persona noble i valenta que no defuig l'adversitat.⁵⁵⁵ Destaca que fou ferit dues vegades: en combat i en el camí de la retirada. Antoni Soler i Joaquim Bilbeny eren les persones que podien donar referències del marit d'Isabel Morera.

Morera demanà a la JARE un ajut especial per fer front a les necessitats familiars més urgents. L'import sol·licitat era de 500 pesos. El 14 d'agost li concediren 300 pesos com a «*donativo extraordinario*».⁵⁵⁶

Benigna, la primera filla de Jaume Bonastre i Isabel Morera, va néixer el 28 de maig de 1942 en un espai habilitat de la JARE que a més es va fer càrrec de les despeses del part i atenció mèdica així com del lliurament de la canastreta per a la primera neta de Samuel Morera. La seva mare s'estimava més que la criatura no fos un home, per no recordar els seus dos germans morts: Norbert i Samuel. Aquell desig va semblar tot un presagi ja que la família s'ampliaria amb tres noies més: Emília (1950), Isabel (1952) i Carme (1957).

8.3. Integració en un país desconcertant

El primer domicili de Samuel Morera i família va ser a l'avinguda d'Isabel la Catòlica, 248, a la Colonia Obrera. Carrer de llarg recorregut on vivien nombrosos exiliats. S'hi van tralladar després dels pocs dies que van estar hostatjats a l'Hotel Excelsior. La segona residència —on hi visqueren de 1950 a 1952— fou al carrer Ori-

ente, 53, a la Colonia Villa de Cortés. Ambdues famílies visqueren juntes fins als primers anys dels 1960.

L'Orfeó Català de Mèxic, fundat el 1906, era el «quarter general» dels catalans que vivien a la capital del país,⁵⁵⁷ on els nouvinguts eren rebuts amb els braços oberts pels seus compatriotes ja ben establerts en territori mexicà.⁵⁵⁸ Tenia la seva seu al carrer d'Uruguay (1939-1948) i, després de passar uns anys al carrer Rosales, va instal·lar-se al carrer Bolívar, 31 (1954-1974), on es protagonitzà una de les èpoques més reexides, enyorades i concorregudes de l'entitat catalana. Per qüestió d'edat i testimoniatge, els fills i nets d'exiliats recorden el temps de Bolívar com una època meravellosa, de notable participació i nombroses activitats.⁵⁵⁹

Les festes i celebracions, dins i fora del mateix Orfeó, reforçaven la complicitat i convivència dels catalans alhora que ajudaven a suportar la inevitable nostàlgia. L'Orfeó també va acabar sent el lloc de trobada per excel·lència tant de la gent d'Esquerra Republicana com d'Acció Catalana.

L'univers d'espais i punts de reunió i convivència es va anar concretant i fent visible amb els primers anys d'estada a Mèxic. Hi havia cafès de tertúlia diària com el Tupinamba o el Do Brasil, ambdós al carrer Bolívar i freqüentats per Morera.

Els republicans espanyols disposaven de diferents llocs on trobar ajut i acollida com la solemne Embaixada de la República Espanyola al carrer de Londres. Avui és un edifici en runes amb un impressionant campanament d'indigents al seu entorn. Existia el Centro Republicano Español,⁵⁶⁰ antic consolat, un espai molt actiu, al carrer Venustiano Carranza i la Casa de España en México, seu del Colegio de México-Colmex. Les celebracions més lluïdes eren vinculades a l'annual recepció d'aniversari de la proclamació de la Segona República.

557 Dolors PLA, *Op. cit.*, p. 261.

558 «Benvinguda als germans d'exili arribats de nou en el Nyasa», *La Humanitat*, [Mèxic DF] 15 d'octubre de 1942, p. 4.

559 Entrevistes amb les germanes Emília, Isabel i Carme Bonastre Morera. 20 i 28 de gener i 1 i 3 de febrer de 2018.

560 Teresa MIAJA i Alfonso MAYA. «Creación de organismos, mutualidades, centros de reunión, instituciones académicas».

554 AGA. Fons de la JARE (10) 128 12/02825. Expedient Samuel Morera i Ribas.

555 AGA. Fons de la JARE (10) 128 12/02717. Expedient Jaume Bonastre i Brugal.

556 AGA. Fons de la JARE. (10) 128 12/02825. Expedient Samuel Morera i Ribas.

Ciutat de Mèxic, 1948

Dinar de germanor de les colònies republicanes catalanes de Ciutat de Mèxic i de Puebla.

Samuel Morera, i la seva filla Isabel, apareixen a l'esquerra de la imatge.

OCM

Un altre espai molt important va ser El Ateneo Español amb seu al carrer Hamburg, fundat el 1949, i amb una de les millors biblioteques i fons documental sobre l'exili republicà d'arreu del món.

El Casino Español, fundat el 1863, situat al centre de la Ciutat de Mèxic, revestit de llarga història i sumptuositat, era l'espai dels seguidors franquistes i de les famílies espanyoles de noble estirp i vell arrelament al país americà.

Samuel Morera i Benigna, Isabel i Jaume Bonastre començaven, en tots els sentits, una nova etapa de la seva vida. La integració passava per formar part dels espais de germanor i caliu com era sense cap mena de dubte l'Orfeó Català. Després de les etapes d'Uruguay, Rosales i Bolívar es varen traslladar a l'actual i àmplia seu del carrer Marsella, 45, un espai més gran on augmentà l'oferta d'activitats: teatre, sala d'assaigs, billar, restaurant, cuina, administració, sala de juntes i bany.⁵⁶¹

Samuel Morera es donava d'alta de l'Orfeó Català el 23 d'agost de 1943. Tres dies abans, Miquel Santaló signava la incorporació de Morera com a vocal en el Directori d'Esquerra Republicana atenent al seu «*patriotisme i experiència*». Martí Rouret n'era el president. La seu es trobava en el mateix Orfeó. Hi havia una bona sintonia i complicitat entre les dues entitats. Jaume Bonastre accedí a la vicepresidència d'Esquerra el 1945. Des de bon principi, viure i sentir l'Orfeó també era viure i compartir els ideals, sentiments i celebracions d'Esquerra Republicana per part d'una majoria d'exiliats.

La integració volia dir també entrar i patir la feixuga burocràcia d'aquell país i acatar totes les disposicions i diligències que es plantejaven. Entre 1943 i 1944 trobem que la família Morera ha de resoldre un munt de formalismes per no haver omplert, en el seu dia, el formulari número 5 —requeriment indispensable que acompanyava la documentació d'asilat polític— i que calia tramitar amb d'altres documents.⁵⁶²

561 Núria CAPARRÓS i Joan CORDERAS. *Catalunya fora de Catalunya. Cent anys de l'Orfeó Català de Mèxic, 1906-2006*.

562 JCB.

8.4. La feina de trobar feina

L'aclimatació, en el dia a dia de la quotidianitat mexicana, passava per trobar una feina ja que l'ajut de la JARE-CAFARE s'acabà entre febrer i març de 1943. Samuel Morera va treballar durant tres anys, fins al 1946, a l'empresa Suministros Industriales SA, un taller mecànic que es dedicava, entre d'altres activitats, a la fundició de ferro i a les instal·lacions elèctriques industrials. Hi treballà com a caixer i el gerent, Mr. Paul W. Collins, va estendre un certificat de recomanació, procediment molt normal en aquell temps, on elogiava el seu treball i honorabilitat.⁵⁶³

Jaume Bonastre havia treballat a Terrassa en el sector tèxtil, a la fàbrica Blasi Canela. Era un tècnic qualificat, mitjaire i expert en gènere de punt. A la capital mexicana treballà uns quants anys a La Perfeccionada, guanyant-se molt bé la vida. Era una empresa de molt prestigi en el sector de la llenceria i de la filatura, amb una de les fàbriques de més tradició del sector.

Durant uns quants anys, sogre i gendre, sortien ben d'hora de casa per anar a treballar en les respectives empreses. La vida familiar i l'arribada de les netes, el treball, les hores de convivència a l'Orfeó, les tertúlies de cafè, el compromís polític amb Esquerra i l'activitat maçònica de Samuel Morera significaren una important dosi d'ocupació i optimisme davant l'enyorança i la precarietat d'aquells primers anys a Mèxic.

Jaume Bonastre es va obrir camí amb molt de treball i esforç. La seva posició econòmica li va permetre escolaritzar la petita Benigna en un bon col·legi com era l'Academia Hispano-Mexicana.⁵⁶⁴ El centre formava part del que es coneixien com a «col·legis de l'exili» amb alumnes i professors de similar procedència. El primer fou l'Instituto Luis Vives, creat el 1939. Després l'Instituto Hispano-Mexicano Ruiz de Alarcón, de curta existència, i l'Academia Hispano-Mexicana. Aquesta es va posar en marxa el 1940 sota la iniciativa del SERE. Primer només oferia estudis de batxillerat però a partir de 1944 va ampliar l'oferta als estudis de pri-

563 JCB.

564 Alfonso MAYA i Teresa MIAJA. *Op. cit.*

27 de març de 1952

Carta de
naturalització mexicana
de Samuel Morera.
FBM

El C. _____ ALFONSO GUERRA

*Subsecretario de Relaciones Exteriores de
los Estados Unidos Mexicanos
por orden del C. Secretario del Ramo*

A todos los que la presente vieren, sabed:

Que EL SEÑOR SAMUEL MORERA RIBAS,

_____ se ha
presentado en esta Secretaría solicitando naturalizarse mexicano, con fundamento
en LOS ARTICULOS 21, FRACCION VII, 28 Y 29

_____ de la Ley de Nacionalidad y Naturalización vigente;
ha acreditado llenar todos los requisitos legales, hecho formal renuncia de su propia
nacionalidad como ESPAÑOL

y protestado adhesión, obediencia y sumisión a las Leyes y Autoridades de la Repú-
blica; en virtud de lo cual y por acuerdo del C. PRESIDENTE DE LOS ESTADOS
UNIDOS MEXICANOS se le concede la naturalización, otorgándose la presente para
que pueda acreditar que ha adquirido los derechos y obligaciones que competen a los
mexicanos conforme a la Constitución y demás Leyes de la República.

Dada en la ciudad de México, el día VEINTISIETE
del mes de MARZO de mil novecientos cincuenta Y DOS.

mària. Josep Ribera en va ser alumne a partir de 1947. Un altre rellevant centre educatiu era el Colegio Madrid, creat el 1941 a iniciativa de la JARE.

L'exili portà a Mèxic una munió de mestres, pedagogs i professors universitaris que donaren un gran impuls al món de l'ensenyament. Fou el cas del matemàtic i pedagog Ricardo Vinós, director de l'Academia Hispano-Mexicana, recordat com un gran professor i una gran persona.⁵⁶⁵ Era rígid i exigent. Corregia, a dir, centenars de deures de manera impecable.

El 1953, Jaume Bonastre va posar en marxa la seva pròpia empresa. La raó empresarial fou «Bonastre y Tost, SA» BYTSA, «*fábrica de tobilleras, trajes de baño, mallas, leotardos y artículos de punto*» i la marca duia el nom de «Molforts». El nom empresarial no va quedar però sí la marca que corresponia a la fabricació de mitjons, banyadors i equips de gimnàstica, entre altres productes. Els primers anys de la fàbrica, fins al 1958, van ser molt durs.⁵⁶⁶ Tota la família hi estava implicada. Més endavant va tenir una època molt bona fins a arribar a la trentena de treballadors. Situada a Coquimbo, 724, de la Colonia Lindavista, el 1960 es canvià a Coquimbo, 636, la darrera llar de Samuel Morera.

8.5. Nacionalitat mexicana

La integració plena volia dir aconseguir la nacionalitat mexicana. Sorpren, a priori, que Jaume Bonastre i Samuel Morera aconseguiren aquell reconeixement vuit i deu anys després d'haver arribat a Mèxic, el 1950 i 1952 respectivament.⁵⁶⁷ D'altres exiliats no varen triar tant de temps. Ben al contrari. Fou el cas del terrassenc Miquel Palet, fill de Domènec Palet i Barba, que va aconseguir la carta de naturalització el 1944.⁵⁶⁸

565 Entrevistes amb les germanes Emília, Isabel i Carme Bonastre Morera. 20 i 28 de gener, 1 i 3 de febrer de 2018.

566 Ibidem.

567 AHD. Expediente de naturalitzación de Samuel Morera Ribas: VII (N) 229-9.

568 AHD. Expediente de naturalitzación de Miquel Palet Martí: 44-26-78.

El seu futur professional i la docència universitària prioritzaren i condicionaren aquella precoç sol·licitud.⁵⁶⁹ Valentí Puigdomènech es nacionalitzà el 1948.

Samuel Morera sempre va pensar que tornaria a Catalunya al cap de pocs anys. Aquest motiu endarreriria la seva petició de naturalització. L'esposa Benigna i la filla Isabel consideraven del tot inviable aquell desig.

El somni de tornar a casa era una ànsia compartida per gairebé tots els exiliats. En celebracions emotives suraven els records de la pàtria llunyana i els anhels del retorn. La quotidianitat, l'esperit de germanor, les trobades a l'Orfeó, el gaudi de les tradicions i la situació política a Espanya els alimentaven o refredaven segons moments i circumstàncies.

En acabar el sopar anual commemoratiu de la fundació d'ERC s'escoltava, sovint, aquest comentari:

«[...] amb el secret desig que l'any vinent, al celebrar el mateix aniversari, en sortir del local on tingui lloc, poguem anar a donar un tomb per les Rambles barcelonines»⁵⁷⁰

El 1949, amb 60 anys, Samuel Morera va decidir presentar la petició que incloïa una declaració insòlita però necessària dins d'un imprescindible protocol:

«[...] manifiesto que no tengo título de nobleza alguno a que renunciar, pero suponiendo que sin mi conocimiento tuviera derecho a alguno, desde ahora hago formal renuncia al mismo, sea cual fuere su origen.»

El 27 de març de 1952, tres anys després, aconseguí la certificació que reconeixia la seva renúncia com a ciutadà espanyol i l'acceptació com a ciutadà de ple dret dins els «Estados Unidos Mexicanos».⁵⁷¹

569 Josep PUY. «Miquel Palet i Martí (1908-1988): del compromís amb Terrassa a l'exili mexicà. Principals trets biogràfics d'un destacat representant del republicanisme local».

570 «El Sopar en Commemoració de l'Aniversari d'E.R.C.», *La Humanitat*, [Mèxic DF], abril de 1948, p. 4.

571 JCB. Carta de Samuel Morera de petició de naturalització mexicana. [Mèxic DF], 15 de desembre de 1949.

DEUS MEUMQUE JUS

SUPREMO

CONSEJO

DE SS. GG. INSPECTORES GENERALES

DEL RITO ESCOCES A. Y A.

33

Para la
Jurisdicción Masónica de los
Estados Unidos Mexicanos

A todos los Masones Regulares que el presente vieren
hacemos saber que el

Muy D.: H. Samuel Morera

cuya firma consta al margen es:

Caballero Kadosch G. 30.

cuyo grado le ha sido conferido legalmente en nuestra
Jurisdicción. Y lo recomendamos a todos los masones
del Rito Escocés para que le impartan su eficaz ayuda.

Valle de México, 15 de Marzo de 1948.

El M.: P.: S.: Gr.: Com.: A.

Reverendo Francisco

El Gr.: Tes.: G.: A.

El Gr.: S.: G.: A.

J. Romero

El Gr.: Min.: de Est.: A.

H. Romero

15 de març de 1948

Diploma de Samuel Morera
que acredita

el seu rang maçó:

grau 30, cavaller Kadosh.

FBM

8.6. La maçoneria al «Valle de México»

El 25 d'agost de 1942, tres mesos després de la seva arribada, Samuel Morera s'incorporà a la Gran Logia del Valle de México (GLVM).⁵⁷² La represa de les activitats com a germà maçó era un signe de la voluntat d'integració al país amb una activitat en la qual s'havia iniciat el 1926 a Rubí. A Mèxic continuaren els vincles i bona entesa amb germans també exiliats, com Antoni Soler o Lluís Mestres, entre d'altres.

Morera va formar part i participà de les tingudes de la lògia Libertad núm. 233 que es trobava sota l'aixopluc de la GLVM. La incorporació a la maçoneria de Mèxic fou ràpida i va continuar amb la gradació i el cerimonial que marcava el Ritus Escocès Antic i Acceptat, el mateix que practicava a les Valls de Barcino.

El 1944 tenia el grau 4: Maestro Secreto. El 1945 aconseguí el grau 18: Caballero Rosa Cruz i el 1948 obtingué el grau 30: Caballero Kadosch.⁵⁷³ En aquest grau el maçó ha de cercar en el seu interior la capacitat de discernir clarament el bé i el mal. Aquest era el darrer grau del que es coneixen com a graus filosòfics.

En els mateixos anys, el Tribunal Especial para la Represión de la Masonería y el Comunismo començava la recopilació d'informació i antecedents maçònics per obrir expedient i procedir a la sentència, persecució, repressió i condemna de Samuel Morera.⁵⁷⁴

La recerca d'informes i activitat maçònica va començar el 1946 per part de la «Delegación Nacional de Servicios Documentales», de la Presidència del Govern, i de la «Dirección General de Seguridad», del Ministeri de Governació. La recerca d'antecedents maçònics va portar a la incoació d'un expedient, prou voluminós, amb tot l'històric de Morera des de la seva iniciació a la lògia Fidelitat de Rubí el 1926 i la seva activitat en el Triangle Prat i Armengol de Terrassa durant el temps de la Segona República.⁵⁷⁵

⁵⁷² JCB.

⁵⁷³ José Antonio FERRER BENIMELI (2005).

⁵⁷⁴ CDMH. Tribunal Especial para la Represión de la Masonería y el Comunismo. Expedient 26.475. 18 de febrer de 1948.

⁵⁷⁵ Ibidem.

En la documentació es reconeixen infructuoses totes les gestions, inclòs l'escorcoll en totes les presons de l'Estat, orientades a la recerca i captura de Samuel Morera. Es comunicà per part de les autoritats policials i judicials, el 20 d'abril de 1960, que no havien canviat gens els resultats de la investigació ni tampoc la seva situació legal. Es mantenia el «*paradero desconocido*» de l'imputat. Aquell any s'arxivà la seva causa.

8.7. Un continuat i fidel compromís amb Esquerra Republicana

Samuel Morera va mantenir la seva implicació amb ERC a l'exili mexicà, encara que no sempre amb la mateixa intensitat. La salut, l'edat, el treball, l'atenció a la família o el suport a l'empresa del gendre expliquen les naturals discontinuïtats en la participació i complicitat polítiques. En qualsevol cas va viure i seguir fil per randa les incidències i la trajectòria d'Esquerra a Mèxic com a militant, com a persona fidel a l'opció legalista i estatutària i com habitual usuari de l'Orfeó, que també fou la seu d'Esquerra tots aquells anys.

Morera formà part del Consell Directiu en dos períodes: 1r. En els primers anys a Mèxic (1943-1945); i 2n. A l'inici de la dècada de 1960 amb càrrecs de més implicació i reconeixement (1961-1964).

Escriure sobre Esquerra a Mèxic és escriure també sobre l'Orfeó i a l'inrevés per tot un munt d'afinitats i connivències. En tot cas tampoc fou una comunió perfecta, sobretot en els primers anys d'exili. La imatge d'unió va trigar uns anys en aconseguir-se. Des de 1941 hi havia diferents interpretacions sobre l'estratègia política a seguir, en el marc d'un context molt advers.⁵⁷⁶

La militància més legalista d'ERC tancà files al voltant de Josep Irla i Josep Tarradellas, defensant la continuïtat de l'Estatut de 1932 i la República. Morera fou fidel a aquesta tesi.⁵⁷⁷ S'enfrontaren dues visions:

⁵⁷⁶ *Esquerra a Mèxic. 1941-1980*, p. 19-20.

⁵⁷⁷ Ramon ALQUÉZAR. «Esquerra Republicana de Catalunya», a AA.DD. *Esquerra Republicana de Catalunya. 70 anys*.

Mèxic DF, 11 de setembre de 1950

Cada any la comunitat catalana commemorava l'Onze de Setembre amb una ofrena floral al monument conegut com «El Àngel de la Independència», d'homenatge als herois mexicans.

D'esquerra a dreta, entre d'altres: Samuel Morera, Josep Ribera, Llorenç Busquets i Maria Dolors Bargalló.

L'acte es revestia de gran emoció i patriotisme per la proximitat entre la Diada de l'11 de setembre i el Dia de la Independència de Mèxic, el 16 de setembre.

OCM

els defensors de la legitimitat històrica, constitucional i estatutària de la República, front als que volien obrir una nova etapa, en sintonia amb les tesis «autodeterministes» del Consell Nacional de Londres, impulsat per Carles Pi i Sunyer, a partir del juliol de 1940.⁵⁷⁸

A Mèxic va néixer dins l'Orfeó,⁵⁷⁹ l'Agrupació Patriòtica,⁵⁸⁰ a iniciativa de Josep Tomàs i Piera, en sintonia amb l'esperit de Londres.⁵⁸¹ Després de dir-se Unió dels Catalans de Mèxic acabà anomenant-se Comunitat Catalana de Mèxic. Salvador Armendares, Joan Loperena, Josep Maria Poblet i Ferran Zulueta en foren membres.⁵⁸² El 1943 sortí de la seu de l'Orfeó Català.⁵⁸³

El Poble Català fou, des de 1941, el seu combatiu mitjà de comunicació, publicant ja en el seu primer número⁵⁸⁴ una editorial de suport a la ferma actitud i als dubtes plantejats per Pi i Sunyer vers Diego Martínez Barrio i els republicans espanyols respecte la seva percepció del futur i tractament de la realitat catalana.

Gent bàsicament del PSUC organitzà, el 1943, el Casal Català, com una escissió de l'Orfeó. Josep Muni era el principal artífex d'aquella separació. Pere Ros, Josep Folch, Ramon Saladrigas o Llorenç Busquets formaven part de la Comissió Gestora. Els motius al·legats de la seva marxa fregaren l'histrionisme tant per les causes «persecutòries» com victimistes.⁵⁸⁵ El Casal Català fou una aventura que acabà deu anys més tard. L'Orfeó Català encara roman actiu.

578 Francesc VILANOVA, «L'exili català. De França al no retorn (1939-1948)», a Jordi FONT (dir.). *Història i memòria: el franquisme i els seus efectes als Països Catalans*.

579 Miquel MARTÍ I SOLER. *Op. cit.*

580 Antoni SEGURA; Josep Maria SOLÉ I SABATÉ (dir.). *Catalunya al Món, la presència catalana al Món: segles XIX i XX*.

581 «Important Declaració de l'Organisme Directiu de l'E.R. de C.», *La Humanitat*, [Mèxic DF], 6 de febrer de 1943, p. 2-3. Advertiments a la militància d'Esquerra respecte a les actuacions de Comunitat Catalana.

582 Joan B. CULLA. *Op. cit.* p. 55 i ss.

583 Dolors PLA. *Op. cit.*, p. 294.

584 *El Poble Català*, [Mèxic DF] octubre de 1941.

585 Dolors PLA. *Op. cit.*, p. 261-262.

Aquest era el preocupant escenari que es trobà Samuel Morera en arribar el maig de 1942 a la capital mexicana i amb la incorporació, l'any següent, com a vocal d'Esquerra.⁵⁸⁶ Una situació que la Delegació del Consell Directiu d'ERC a Mèxic intentava controlar, amb clares referències a Pi i Sunyer, amb un manifest que deixava ben clara la convicció del partit per assolir el triomf de la democràcia:⁵⁸⁷

«El Consell Directiu està segur que els nombrosos catalans que han aconseguit arribar a Mèxic i a altres països lliures mantenen més vives que mai les conviccions patriòtiques i democràtiques, i creu que la inquietud del nostre caràcter i l'afany de recobriment de Catalunya són poderosos estímuls que, pel damunt de llurs preocupacions particulars, els mouen vers una desinteressada i permanent actuació, amb el pensament posat en els nostres ideals.

Quant millor i més perfecta sigui la unitat d'aquesta actuació, més poderosa serà la seva força i més eficient aquesta en els seus resultats

[...]

a) E. R. declara mantenir el seu pensament que les institucions catalanes sobreviuen a la violència. És a elles, doncs, que pertany la representació legítima dels poders legals bandejats per la força. El respecte a la continuïtat de les nostres institucions estem segurs que ha de servir, en el futur, la causa de la llibertat del nostre poble. Gràcies a l'exercici del joc d'aquelles institucions i de les lleis que les regulen, després de l'assassinat de l'honorable President Companys, la Presidència de la Generalitat és encarnada en el President del Parlament, fins a nou acord de l'òrgan de la nostra sobirania nacional.

[...]

586 *La Humanitat*, [Mèxic DF], 15 d'octubre de 1943. Formaren el Directori d'ERC: Miquel Santaló, Josep Andreu i Abelló, Antoni Maria Sbert, Artemi Aiguader, Martí Rouret, Lluís Mestres, Roc Boronat, Joaquim Bilbeny, Josep Mascort, Ignasi Canadell, Francesc Messeguer, Jaume Guitart, Antoni Escofet i Samuel Morera.

587 Mercè MORALES. *Op. cit.* Vegeu capítol 2: «La Generalitat clandestina de Josep Irla (1940-1944)».

Ciutat de Mèxic, 1952

Els avis Samuel Morera i Benigna Blanco, els pares Jaume Bonastre i Isabel Morera,
i les netes Benigna, Emília i Isabel

FBM

b) [...] *El nostre company de Consell Directiu, Carles Pi i Sunyer, persona altament representativa en el catalanisme, s'ha esmerçat en superar una etapa d'incomunicació treballant a Londres per Catalunya, guiat pel seu profund patriotisme. Salvada aquella etapa i conegut per part del senyor Pi i Sunyer el criteri del President i el dels més destacats dirigents del catalanisme democràtic, tenim el convenciment que els seus meritoris esforços seran espontàniament vinculats a les directrius emanades de la màxima jerarquia estatutària. És una de les tasques més immediates d'ESQUERRA REPUBLICANA la d'assolir que l'òrgan indiscutible de la nostra representació nacional que creï el President, aplegui, dirigeixi i coordini les activitats de tots els catalans.*»⁵⁸⁸

La data de la fundació d'ERC era recordada, any rere any, amb gran emotivitat pels prop de tres-cents militants exiliats als Estats Units Mexicans. A la Ciutat de Mèxic hi trobem Samuel Morera i d'altres terrassencs com Valentí Puigdomènech, Miquel Palet i Jaume Bonastre; a San Luís de Potosí, Jaume Figueres. Esquerra compartí, a la Ciutat de Mèxic, les diferents seues socials que va tenir l'Orfeó Català (carrers d'Uruguay, Rosales, Bolívar i Marsella).⁵⁸⁹ L'Orfeó va ser, ben sovint, el lloc escollit per celebrar l'aniversari del partit, amb el corresponent àpat i destacats parlaments.

8.8. *La Humanitat*: altaveu i testimoni de la quotidianitat

La Humanitat editada a Mèxic, de 1942 a 1965, fou corretja de transmissió dels ideals i objectius d'ERC i un veritable aparador dels fets més destacats protagonitzats pels militants i simpatitzants del partit. Sovintejaren les informacions d'actes commemoratius on apareixien Morera, Bonastre i Puigdomènech.

588 FJl. Fons Esquerra. 0.1.2. Esquerra a Mèxic. «Declaració de la Delegació del Consell Directiu d'Esquerra Republicana de Catalunya a Mèxic», Mèxic DF, agost de 1942.

589 Núria CAPARRÓS i Joan CORDERAS. *Catalunya fora de Catalunya. Cent anys de l'Orfeó Català de Mèxic. 1906-2006*.

El primer número correspon a l'octubre de 1942 i donava una càlida benvinguda: «*als germans d'exili arribats de nou en el Nyassa*».⁵⁹⁰ Era un text afectuós i molt emotiu amb els millors desitjos, en el moment d'arribar a un país de llibertat, després de les amargors sofertes a la vella Europa. En aquell darrer viatge del Nyassa hi arribà Miquel Santaló, exministre de la República i exconseller primer de la Generalitat, com a delegat del president Irla, amb la missió de refredar el suport al Consell Nacional de Pi i Sunyer a Londres per part dels seguidors de Comunitat Catalana i d'altres militants afincats al país.⁵⁹¹

La carinyosa benvinguda manifestada per *La Humanitat* no aconseguí amagar tota l'agror i el malestar existent entre els passatgers per totes les incidències i el tracte rebut al llarg del viatge.⁵⁹² Com el seriós conflicte entre republicans catalans i espanyols —amb insults i amenaces— arran de l'ús de simbologia catalana en l'enterrament en alta mar de Núria Mora i Soler, filla del militant d'ERC Josep Mora.⁵⁹³ El darrer viatge del Nyassa va merèixer la denominació de «vaixell maleït» per part de bastants passatgers.⁵⁹⁴

L'acollida afectuosa, des de l'Orfeó Català i des de les pàgines de *La Humanitat*, al nombrós passatge català de la darrera expedició del Nyassa contrastà amb d'altres opinions de malfiança i sospita sobre el perfil i l'enfoc polític de molts dels que arribaren el 1942, tant en el segon com en el tercer i darrer viatge. Josep Maria Poblet, home important de Comunitat Catalana a Mèxic, va pronunciar una contundent i extensa conferència, el 1944, contra el sentit més ortodox i legalista del partit defensat per molts dels que havien arribat recentment. Morera també estava sota l'ombra del dit acusatori de l'escriptor.

590 *La Humanitat*, [Mèxic DF], octubre de 1942.

591 Joan B. CULLA. *Op. cit.*; Mercè MORALES. *Op. cit.*

592 Artur BLADÉ. De l'exili a Mèxic, p. 53. «*la festa que va tenir lloc a l'Orfeó Català (recepció de les dues darreres expedicions) resultà simpàticament enfervorida*».

593 «Josep Mora i Madalena», AA.DD. *Esquerra a Mèxic. 1941-1980*, p. 211.

594 Entrevista Rosa Palazón i Gabriel Nadal. Gener de 2018.

Ciutat de Mèxic, 1953

Samuel Morera i Benigna Blanco amb les seves netes, Emília i Isabel en braços.

FBM

En un dels apartats de la extensa dissertació i sota el títol «*s'embolica la troca*» llegim el següent:

*«El cas fou que la troca ja estava embullada. I que aquest embolica que fa fort pot dir-se que ha estat el lema dels dos anys darrers d'experiències, després dels quals, i dels èxits (?) assolits pels qui deien tenir la visió dels secrets de la política, l'home del carrer ha arribat a la conclusió que el camí emprès de bon començament devia ésser el bo i el veritable. Amb l'arribada dels dos darrers Nyassa, especialment, la tensió pujà al roig viu. Cada nova expedició portava el seu lema. El del penúltim, i parlant sempre en termes generals, pot dir-se que era aquest: "Res de nous agrupaments: enfortir els partits, estrènyer les seves fileres; posar-los en primer pla." Els vells partits polítics, doncs, havien de fer el miracle.»*⁵⁹⁵

L'Orfeó Català, Esquerra Republicana i *La Humanitat* soldaren, encara més si cap, la seva complicitat a partir de 1945, ja acabada la Guerra Mundial amb la victòria de la democràcia enfront el nazisme. Des de la Delegació del Consell de Mèxic es tingué una agradable acollida a la iniciativa del ple d'Esquerra de Montpeller, de 1944, i a les resolucions del Congrés d'Esquerra de Tolosa de Llenguadoc, del juny de 1945, amb el reforçament i contundent projecció de la figura del seu secretari general, Josep Tarradellas.⁵⁹⁶

Des de *La Humanitat* es feia el seguiment de la trajectòria i protagonisme de Tarradellas. Es dedicava molta informació als seus viatges, a les seves visites i a la seva presència a Mèxic com a líder d'ERC i posteriorment com a president de la Generalitat. La figura de Companys també era recordada de forma constant i notòria. La jornada del 14 d'abril o la Diada de l'Onze de Setembre eren d'altres articles habituals de recordança i memòria de la militància.

Però la festa més reexida era la commemoració de l'aniversari de la fundació d'Esquerra. Participava una

gran majoria de militants, amics i convidats. La celebració es feia al Restaurant Ambassadeurs, a l'Hotel Montejo, a l'hotel Reforma o a les mateixes dependències de l'Orfeó.

En la convocatòria de 1945 es detectà una evident complicitat de fermesa i convicció per part dels organitzadors.⁵⁹⁷ Miquel Santaló va fer un extens parlament recordant els personatges més significatius, la simbologia del 14 d'abril o el programa del partit: «*la defensa de l'Home i de l'home singular com ésser de fins i cèl·lula inicial i cabdal de tota societat, matriu de tot pensament, sentiment i acció...*»⁵⁹⁸

Samuel Morera va escriure⁵⁹⁹ en aquelles dates —març de 1945— unes interessants reflexions sota el títol «Servir Catalunya». Convidava a recordar que els companys que es trobaven a Catalunya: «*sofreixen totes les malvestats de l'esclavatge*» i demanava tenir ben present a tots els qui es trobaven a la presó o en camps de concentració i a no decebre'ls des de l'altre costat de l'Atlàntic. Es feia una crida al consens i al pragmatisme: «*voldríem que els catalans d'ací toqués-sim de peus a terra per tal de sumar tots junts...*».

En els sopars d'aniversari era el moment de treure pit i posar de manifest la força i l'hegemonia d'Esquerra. El 1951, en el 20è aniversari de la seva fundació es reivindicà el paper protagonista d'ERC dins la dinàmica política d'un exili que havia vist aparèixer i desaparèixer dotzenes de partits i iniciatives. Esquerra, però, romaní i es presentava com l'única força que podia lliurar la lluita contra el feixisme:

«Aquí a Mèxic, als primers anys d'exili, fou notable l'abundor de grups i organitzacions, de publicacions i revistes d'activitats diverses. [...]

Però, ara, a l'any 1951, observo el camp de la Democràcia catalana a l'exili, i veig que gairebé no hi queda més que l'Esquerra. Moltes organitzacions que s'havien

597 *La Humanitat*, [Mèxic DF], març de 1945.

598 «Parlament del Sr. M. Santaló», *La Humanitat*, [Mèxic DF], maig de 1945, p. 2.

599 Samuel MORERA. «Servir Catalunya», *La Humanitat*, [Mèxic DF], març de 1945, p. 1-2.

595 OCM. Josep Maria POBLET. «La veu de l'Home del carrer». Conferència donada a Comunitat Catalana de Mèxic el 23 de febrer de 1944.

596 Francesc VILANOVA. *Als dos costats de la frontera*. Capítol 3.

Teotihuacán, 1952

Samuel Morera

amb la seva filla Isabel,

les netes Benigna,

Isabel i Emília,

i els seus consogres

Josep Bonastre

i Emília Brugal,

al temple de Quetzalcoatl.

FBM

creat a l'escalf i per l'impuls de les esperances, han desaparegut. Podem preguntar, doncs, "què tindrà" l'Esquerra, què tindran els seus homes, què tindran els seus dirigents, que es mantenen fermes, enquadrats dins del partit, quan tot l'altre trontolla? Podem contestar que els homes de l'Esquerra senten la responsabilitat del Partit amb tota la seva executòria gloriosa.

Aquest sentit de responsabilitat no ens ha d'abandonar. Hem de ser fidels a l'Esquerra, i més encara, ens hem de mantenir fidels a Catalunya, a aquesta Catalunya que avui lluita amb coratge contra el terror franquista;»⁶⁰⁰

8.9. Retorn al Consell Directiu d'Esquerra

La dècada de 1960 va representar la tornada de Morera a diferents càrrecs de responsabilitat dins el Consell Directiu d'Esquerra, iniciant-se amb una nova i concorreguda commemoració de la fundació d'Esquerra i de la proclamació de la República Catalana. Era el 29è aniversari. Fou una jornada ben reeixida amb la presència terrassenca de Samuel Morera, Jaume Bonastre, Miquel Palet i Valentí Puigdomènech.⁶⁰¹

Foren uns anys on la presència de Morera en les activitats i juntes d'Esquerra eren habituals més enllà de la responsabilitat directa que podia representar el fet de formar part del Consell Directiu. Morera va viure⁶⁰² molt de prop la llarga i greu polèmica —de 1958 a 1960— entre el secretari general d'Esquerra, Joan Sauret, i el president de la Generalitat Josep Tarradellas.

Les maniobres de Sauret amb la signatura del «pacte basc-català», les actuacions a esquena de la Presidència i l'intent de desplaçar Tarradellas del Consell Executiu portaren una gran polèmica. La intenció d'arraconar el president de les seves atribucions executives va tenir una contundent resposta per part de la militància d'Esquerra en terres mexicanes. Foren nom-

broses les missives de suport al President i assenyalaren Sauret com a principal responsable del malestar existent i de la pretensió desestabilitzadora de les seves accions.⁶⁰³

Morera s'incorporà al Consell Directiu d'Esquerra el març de 1961 sota la presidència de Joan Ventosa i Roig. Valentí Puigdomènech ocupà la vicepresidència. Morera ho va fer com a secretari de Relacions. La mort de Ventosa i Roig, el 30 de juliol de 1961, va fer que Puigdomènech ocupés, interinament, la presidència i Samuel Morera va passar, per unanimitat, al càrrec de vicepresident.⁶⁰⁴

Morera va ocupar la vicepresidència d'agost de 1961 a febrer de 1964.⁶⁰⁵ Des de 1962 i fins a 1980, Àngel Vidal, que havia arribat a Mèxic amb la tercera expedició del Nyassa, fou president d'Esquerra. Era el pare de Josep Vidal —que seria el següent president— i avi de Rafael Vidal, actual president de l'Orfeó Català de Mèxic. La família Vidal ha estat sempre molt vinculada a l'Orfeó i va mantenir una molt bona relació amb la família Morera.

La bona salut del negoci familiar dirigit per Jaume Bonastre i la plena integració social en la vida mexicana són elements per entendre la predisposició de Morera en prendre compromís a nivell directiu en aquells anys. El compromís polític havia succeït i també compaginat amb el compromís patriòtic i cultural a l'Orfeó Català, on fou comptable de 1950 a 1952. L'esperit de col·laboració va ser una constant al llarg de la seva vida i fins als darrers dies de la seva existència.

En aquesta etapa de la presència i participació de Morera en els Consells Directius d'Esquerra va tenir molta rellevància el treball i complicitat de Valen-

603 FJI. Fons Esquerra. O.1.2. «Esquerra a Mèxic». Discurs de Salvador Armendares en l'Assemblea Extraordinària de 17 d'octubre de 1959. Acusació de culpabilitat en la persona de Joan Sauret i petició d'un Tribunal d'Honor per determinar la incapacitat o malícia de la seva actuació.

604 FJI. Fons Esquerra. O.1.1. «Esquerra a Mèxic». Actes del Consell Directiu del 20 de març i del 29 d'agost de 1961.

605 FJI. Fons Esquerra. O.1.1. «Esquerra a Mèxic». Assemblea General Ordinària del 8 de març de 1962 on es nomena Angel Vidal com a president i Samuel Morera com a vicepresident.

600 *La Humanitat*, [Mèxic DF], abril-maig-juny de 1951, p. 2.

601 *La Humanitat*, [Mèxic DF], abril-maig-juny de 1960.

602 FJI. Fons Esquerra. O.1.2. «Esquerra a Mèxic». Assemblea Extraordinària. 17 d'octubre de 1959.

Ciutat de Mèxic, 25 de novembre de 1954

Massa Coral de l'Orfeó Català de Mèxic, en la inauguració del nou estatge, al carrer Bolívar.

Dempeus, per l'esquerra, el primer és Valentí Puigdomènech i l'onzè Samuel Morera.

OCM

tí Puigdomènech. Sempre anava molt ben abillat amb el seu inseparable llacet «separatista». Era fill de Puig-reig i a Terrassa havia treballat a l'empresa de Josep Altisench com a viatjant de teixits.⁶⁰⁶ En temps de la Guerra Civil, el juny de 1938, va ser delegat de la Generalitat a Sabadell en l'Administració de la Propietat Urbana i a Hisenda, respectivament.

Samuel i Valentí eren molt bons amics des dels anys de la Fraternitat Republicana a Terrassa en temps de la Dictadura de Primo de Rivera. Tingueren una estreta col·laboració. Visqueren, conjuntament, situacions força complicades. Ambdós foren els únics que mantingueren una continuada relació, àdhuc tibantors i discrepàncies, durant el temps de l'exili a França i després a Mèxic.

Puigdomènech formava part del nucli «dur» al voltant de Morera en les diferents etapes de la gestió i política municipals a la ciutat vallesana. Puigdomènech estigué molt integrat en la vida política d'Esquerra a Mèxic i en les activitats culturals, tasques de representació i trobades de germanor de l'Orfeó.⁶⁰⁷

Puigdomènech com a secretari, vicepresident o president d'Esquerra a Mèxic va participar i organitzar nombrosos actes. Va viure i patir de ben a prop el conflicte entre Josep Tarradellas i Joan Sauret.⁶⁰⁸ Participà, entre d'altres iniciatives, en l'organització del sopar de comiat a Joan Casanelles abans de la seva marxa a París.⁶⁰⁹ A l'Orfeó tingué una vinculació molt activa, compromesa i polivalent. Organitzà el primer sopar de militants del Vallès en terres mexicanes, el maig de 1955.⁶¹⁰

Samuel Morera també va rebre en aquells temps de més complicitat política la corresponent informació i petició de cooperació en la posada en marxa del Patronat Pro-Pàtria a través d'una carta de Josep Tarra-

dellas.⁶¹¹ El Patronat s'havia constituït a Mèxic com a entitat privada el novembre de 1954. Salvador Armendarès, Francesc Farreras i Duran i Pere Ferrer n'havien estat els promotors. Des del maig de 1960 va assolir rang oficial sota la presidència de Antoni Maria Sbert.

En el terreny personal hem de fer notar una intervenció cirúrgica a finals de 1962 pel doctor Mario Reyes Frago al Sanatorio de la Torre. Era un bon hospital freqüentat pels exiliats. En aquells moments tan delicats, Benigna, la neta més gran, no va poder estar al seu costat, doncs justament per aquelles dates, es trobava a Terrassa, «descobrint» per primer cop la ciutat dels seus avis. Les altres netes encara eren petites. El president Tarradellas es va interessar per la seva salut tot desitjant-li una ràpida recuperació.⁶¹²

8.10. L'Orfeó Català

Els familiars i amics de Samuel Morera es donaren d'alta de l'Orfeó com a gest de la seva connivència i integració. Jaume Bonastre va ser el primer el 1942, després Samuel Morera el 1943, Miquel Palet el 1945 i Valentí Puigdomènech el 1948. L'Orfeó es va convertir en la casa de la majoria dels catalans a Mèxic més enllà de l'oficialització del compromís d'alta, de la implicació i participació en diferents iniciatives o activitats, de l'afiliació política o de l'exercici en tasques de responsabilitat dins la Junta Directiva. Foren anys i dècades de molta activitat i també d'alguns significats conflictes. Cal no oblidar que es tractava d'una entitat centenària, farcida de rutines i tradicions. En el temps de l'exili republicà es trobà, de manera inesperada, amb algunes situacions que no formaven part del guió previst. La unanimitat, en l'opinió i en les respostes, de la seva massa social davant algunes situacions i polèmiques era del tot inviable.

La consigna no n'era una altra: l'Orfeó era la casa de trobada i acollida de tots els catalans. La realitat no

606 AGA. Fons JARE. (10) 128 12/02852. Expedient Valentí Puigdomènech.

607 OCM. Llibre d'Actes 1954-1959.

608 FJI. Fons Esquerra. O.I.I. «Esquerra a Mèxic».

609 *La Humanitat*, [Mèxic DF], 30 de novembre de 1961.

610 Núria CAPARRÓS i Joan CORDERAS. *Op. cit.*, p. 69.

611 AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Samuel Morera. 15 de juny de 1960.

612 AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Samuel Morera. 31 de desembre de 1962.

Ciutat de Mèxic, 1955

Samuel Morera

i Benigna Blanco.

FBM

fou, sovint, tan consensuada ni tan planera.⁶¹³ Alguns afers, prou diferents i distants en el temps, així ho confirmen: 1r. La polèmica derivada del naixement de Comunitat Catalana, el 1943; 2n. L'escissió i creació del Casal Català, també el 1943; 3r. El posicionament i resposta de l'Orfeó contra la política franquista a Barcelona, el 1951; 4t. L'actitud de l'Orfeó davant la signatura del Pacte de Madrid entre Franco i els Estats Units, el 1953; 5è. La crisi a conseqüència d'un sopar organitzat pel PSUC en el restaurant de l'entitat, el 1956⁶¹⁴; i 6è. L'escàndol amb motiu d'un dinar d'homenatge al cantant Raimon, el 1967.

Sembla ser que fer política, o més ben dit segons quina política, era un mal «negoci» segons la interpretació d'alguns socis. Alguns membres de l'Orfeó tenien una visió tradicional, àdhuc legítima, del que havia de ser l'entitat o quines eren les seves tasques, compromisos i funcions. No volien interferències. En una assemblea de socis es va votar en contra d'ajudar les víctimes de la revolució hongaresa de 1956 en considerar que era un afer polític a resoldre pels partits polítics. Ras i curt: *«que no se involucre al Orfeó en cuestiones que pueden ser interpretadas como políticas y que evidentemente se prestarían a divisiones entre los socios»*.⁶¹⁵

També d'altres afers centraren l'atenció i la discussió entre els associats i en concret de la família Bonastre-Morera. Fou el cas de la dissolució de la Secció de Joventut, el 1968, i la polèmica que això va provocar en el marc d'una forta discussió.⁶¹⁶ Benigna Bonastre Morera en resultà afectada. La implicació de la neta més gran de Samuel Morera fou molt important en les iniciatives artístiques en la seu de Bolívar. El seu pare Jaume Bonastre intervingué de manera directa en aquella polèmica. Samuel Morera, en la seva darrera interven-

ció en una assemblea de l'entitat, va demanar que no hi haguessin vencedors ni vençuts en aquell conflicte.

Aquesta és una part de l'escenografia, la creu de la moneda, que va viure i es va trobar Samuel Morera a l'Orfeó Català de Mèxic. De forma més directa va ser la seva implicació en la Junta Directiva en qualitat de comptable entre 1950 i 1952. Enric Calafell era el president de l'entitat i a la junta hi trobem Francesc Mallart, Francesc Carreras, Ramon Peypoch, Ramon Palazon i Ignasi Ribera.

La tasca de Samuel Morera fou aclarir algunes qüestions comptables, gestionar i millorar l'administració de l'Orfeó, anivellar els pressupostos i treure millor rendiment i estalvi en algunes partides. En les intervencions i propostes de Morera, en les reunions de la Junta de l'Orfeó, recuperem l'estil convincent i estricte d'altres èpoques. Les explicacions i les formes ens recorden la seva gestió contundent i decidida, en temps de la República a Terrassa.⁶¹⁷

Morera afrontà de forma directa el conflicte amb l'administrador Alfonso Armero per una sèrie d'irregularitats detectades en la seva gestió. Ramon Palazon, Francesc Mallart i Ramon Peypoch formaven part de la comissió que havia d'escatir la bona marxa dels serveis de cantina que estaven sota la tutela de l'administrador. Fou un llarg i continuat conflicte que va acabar amb la proposta de jubilació d'Armero. Morera, fins i tot, es va fer responsable directe de l'administració de la cantina durant un curt període de temps.

D'altres afers van ser tots els passos per aconseguir la regularització de les quotes dels socis o el plantejament d'una quota extra per a tots aquells socis que romanien més enllà de les dues de la matinada jugant al dominó. L'ús de les instal·lacions no podia resultar gratuït a determinades hores. Les aportacions de temàtica comptable no impediren d'altres intervencions. En una reunió de Junta de finals de 1950, Morera va proposar la investigació d'un afer de caràcter ofensiu vers el mecenes i filàntrop Artur Mundet.⁶¹⁸

613 Miquel MARTÍ I SOLER. *Op. cit.*

614 OCM. Llibre d'Actes d'Assemblees. 24 de juliol de 1956; Anatoni SEGURA i Josep Maria SOLÉ I SABATÉ (dir), *Op. cit.*, p. 301.

615 OCM. Llibre d'Actes d'Assemblees. 15 de desembre de 1956.

616 OCM. Llibre d'Actes d'Assemblees. Assemblea General Extraordinària. 11 de juliol de 1968.

617 OCM. Llibre d'Actes, 1940-1954.

618 OCM. «Llibre d'Actes, 1940-1954». Acta del 5 de desembre de 1950.

Ciutat de Mèxic, circa 1965

La família al complet. Els avis Samuel Morera i Benigna Blanco,
els pares Jaume Bonastre i Isabel Morera,
i les quatre filles: Benigna, Emília, Isabel i Carme.

FBM

Mundet fou home d'una gran activitat, mecenatge i polivalència empresarial en terres mexicanes. Entre d'altres aportacions, creà el «Sidral Mundet». En la interpretació còmica del Tenorio, duta a terme a l'Orfeó, algú va citar aquell producte i va demanar-li a Artur Mundet la quantitat de cinquanta pesos per haver-ne fet propaganda durant la representació.⁶¹⁹ Morera no va tolerar aquell gest i en demanà responsabilitats i disculpes. La darrera presència i participació de Samuel Morera en les reunions de Junta Directiva va ser el 8 de gener de 1952. Considerà el seu comiat com irrevocable.

La cara més amable de l'Orfeó Català es troba en les nombroses activitats i participacions que omplenaven la programació de l'entitat. L'Orfeó sortia a oferir, més enllà del seu local, els seus muntatges escènics i musicals, fent acte de presència en indrets emblemàtics de la ciutat. La festa dels Jocs Florals era una celebració de gran nivell que tenia el seu emplaçament, en algunes ocasions, al Teatro de Bellas Artes, qualificat com el màxim coliseu mexicà.⁶²⁰ Puigdomènech hi va tenir una gran implicació.

La Massa Coral i l'Esbart Dansaire eren d'altres propostes de gran nivell i qualitat que aglutinaven moltes famílies de l'Orfeó. La família Ribera hi estava molt implicada. Darrere hi havia moltes hores d'assaig i sacrifici. Algunes vegades es transmetia una excessiva exigència per part dels directors corresponents. Per a molts infants i joves només es veia com un acte de germanor i divertiment. La diferent percepció i compromís en la qualitat de les representacions també havia portat algun conflicte. Els nervis podien jugar males passades.

Les actuacions musicals, dansaires i teatrals eren seguides amb molt d'interès pels socis i amics de l'entitat. La participació també era molt elevada en els sopars commemoratius per recordar la fundació d'Esquerra, celebrar l'aniversari de la República Catalana, l'Onze de Setembre o l'assassinat del president Lluís Companys. El Restaurant Ambassadeurs fou un es-

cenari habitual car no podem oblidar la vinculació d'alguns militants amb la gestió d'aquell establiment. Aquest establiment era el buc insígnia dels negocis d'un altre mecenes de la política i la cultura, el també militant d'Esquerra, Dalmau Costa.

La celebració de la Diada de l'Onze de Setembre i la seva proximitat amb el dia de la Independència de Mèxic, el 16 de setembre, va fer que sota la iniciativa conjunta de l'Orfeó i d'Esquerra Republicana es portés a terme, anualment, una Guàrdia d'Honor i un oferiment floral en algun dels monuments emblemàtics de la ciutat: el Ángel de la Independencia, el Monumento a los Niños Héroes al parc de Chapultepec, o davant el Monumento a la Revolución, situat a la Colonia Tabacalera. Es respirava, en aquell homenatge als herois, una sincera similitud de sentiments i emocions.

Les Guàrdies d'honor agafaren molt prestigi i projecció per part de la massa social de l'Orfeó i de la militància d'Esquerra.⁶²¹ La solemnitat d'aquells homenatges no impedia, ans al contrari, que l'ambient festiu estigués també molt present a la colònia catalana de l'Orfeó.

Els aplecs a l'espai natural i lúdic de Salazar, en la carretera de Ciutat de Mèxic a Toluca, foren importants i molt concorreguts. El temps no ha esborrat l'anecdota personal. Aquelles trobades es recorden amb molta nostàlgia per la remembrança dels costums i les tradicions de Catalunya: es cantava, es ballaven sardanes, es bevia en porró... Era una jornada especial i esperada durant molts mesos per molta gent.⁶²² Mai es va deixar de pensar en Catalunya, parlar en català i viure com a catalans malgrat la meravellosa acollida mexicana.

Les trobades a Salazar es feien a la primavera i el setembre tenien lloc els balls de la Mercè. El calendari de festes, trobades i celebracions resultava prou atapeït. I durant tot l'any les famoses «tardeades» eren freqüents per no haver de retirar massa tard per part del jovent de l'Orfeó. Els joves eren l'ànima de moltes històries i de moltes iniciatives: esbart, sardanes, teatre, esports, excursionisme, cant coral, balls...

619 Miquel MARTÍ SOLER. *Op. cit.*

620 *La Nova Revista*, 1957

621 Núria CAPARRÓS; Joan CORDERAS, *Op. cit.*

622 Entrevista a Joaquim Carreras i Pla. Gener de 2018.

1985

Retrat de Samuel Morera,
obra de Sebastià Freixes,
a la Galeria de Terrassencs
Il·lustres.

8.11. Desenllaç

La part més lúdica i festiva, però també la més emotiva, sobresurt en les converses amb les netes de Samuel Morera. També en les inoblidables xerrades amb Josep Ribera i amb Joaquim Carreras a la Sala de Juntes i a l'eixida de la seu de l'Orfeó Català. Ha estat un meravellós recorregut per la història d'un terrassenc on sura el sentiment de tota una època i es fan ben vius els records d'uns personatges que ja no hi són.

Samuel Morera va morir el 6 de febrer de 1969, amb 79 anys, acompanyat de la família. La mort de «l'avi» fou sentida per grans i petits car era una persona molt estimada per tot el veïnat. En aquella ocasió, el doctor Mario Reyes no hi va poder fer res per salvar-li la vida. La Junta Directiva de l'Orfeó va acordar enviar una carta de condol a la família Bonastre-Morera.⁶²³ A Terrassa la premsa del règim publicà una detallada nota, quelcom sorprenent però sense cap referència a la República, on es recordaven les qualitats com alcalde i es donava el condol al seu germà Ezequiel, «*prestigioso agente de seguros*». L'obituari deia:

*«En el desempeño de la primera magistratura de la ciudad, demostró poseer dotes de mando y cualidades administrativas al frente de la presidencia del Ayuntamiento.»*⁶²⁴

Benigna Blanco Chan va morir vuit anys després que el seu marit, el 1977, als noranta anys.

Isabel Morera i Jaume Bonastre moriren el 2005, després d'haver visitat Terrassa i Catalunya en nombroses ocasions després de la mort de Franco, com ara el 10 de setembre de 1985 quan va tenir lloc un emotiu acte d'homenatge i reconeixement a la figura de Samuel Morera en el saló de sessions de l'Ajuntament de Terrassa. Isabel va descobrir el retrat del seu pare a la Galeria de Terrassencs Il·lustres. L'alcalde Manuel Royes recordà la personalitat, dedicació i tre-

623 OCM. Acta de la Junta d'11 de febrer de 1969.

624 «El ex-alcalde de Tarrasa, Don Samuel Morera Ribas, ha fallecido en Méjico», *Tarrasa Información*, 3 de març de 1969, p. 10.

ball de Morera al capdavant del consistori en temps de la República. En l'acte es presentà l'opuscle de la col·lecció «Homenatges» dedicat a la seva persona, dirigit per Jaume Valls i editat per l'Ajuntament.

Jaume Bonastre i Isabel Morera, conrearen en els seus viatges a Terrassa, noves i velles amistats, cop-sant de forma directa i emotiva els nombrosos records i testimonis dels terrassencs que conegueren i tractaren Samuel Morera i Ribas.

Les seves netes visitaren Terrassa l'estiu de 2004 i escamparen les cendres dels avis en indrets com la Mola, Montserrat, Alcanyís i Cabo de Cruz i Boiro, a les rieres gallegues.

Benigna Bonastre i Morera, la neta que va néixer en arribar a Mèxic i que fou l'ànima de moltes iniciatives culturals de l'Orfeó Català, va morir el 18 de febrer de 2013. Hom la recorda com una persona molt culta i generosa.

Només l'homenatge, la recordança i el respecte de les altres netes de Samuel Morera: Emília, Isabel i Carme, continuada pels besnets, han fet possible preservar el coneixement i la memòria d'un personatge singular i mereixedor d'aquest i d'altres estudis.

Samuel Morera fou l'alcalde en temps de la República i moltes coses més. Va ser un terrassenc que estimà Terrassa i treballà, més enllà de tota polèmica, per a la seva ciutat. La història de Samuel Morera és també la història de tots. La seva família i molta altra gent ens ha permès conèixer-la. L'experiència ha estat única i la gratitud és immensa:

*«Avui en terres de França
i demà més lluny potser,
no em moriré d'enyorança
ans d'enyorança viuré.
En ma terra del Vallès
tres turons fan una serra,
quatre pins un bosc espès,
cinc quarteres massa terra.
"Com el Vallès no hi ha res".»*⁶²⁵

625 Joan OLIVER «PERE QUART». «*Corrandes d'exili*», Saló de tardor.

EL VESPRE, DIRIGIU-VO

BLACK

EPoca: II - ANY XIII

TEHRASSA D:

WACKO

En virtut de la llei municipal vigent, aquests senyors queden membres de la Comissió de Govern la qual tindrà cura de l'administració de la ciutat

qual nostre no hem sumat els nos-
tres vots als de la majoria en l'elecció
de l'11 d'abril de 1934, perquè creiem que

Vuit escrits i discursos de Samuel Morera

1. Una data emocionant	
<i>El Poble</i> [Sabadell], 14 d'abril de 1933	212
2. Declaració de principis d'Esquerra Republicana	
<i>L'Acció</i> , 2 de febrer de 1934	214
3. 1931-1934	
<i>L'Acció</i> , 13 d'abril de 1934	215
4. Un sant laic	
<i>L'Acció</i> , 22 de novembre de 1935	216
5. Planxa des de la presó als germans maçons	
8 de gener de 1936	217
6. Al poble republicà i catalanista de Terrassa	
<i>L'Acció</i> , 17 de gener de 1936	220
7. Terrassa i el seu govern municipal d'Esquerra	
<i>La Rambla</i> [Barcelona], 4 de juny de 1936	
<i>L'Acció</i> , 5 de juny de 1936	221
8. Servir Catalunya	
<i>La Humanitat</i> [Mèxic DF], març de 1945	223

1. Una data emocionant

El Poble, 14 d'abril de 1933

Fa dos anys que el poble amb un digníssim exemple de civisme feia triomfar en les urnes les candidatures que significaven l'anhel general de renovació i llibertat. Arreu d'Espanya com a Catalunya, tots els estaments polítics en què ideari hi figurava en lloc preminent la República com a forma democràtica de govern, s'ajuntaren, deixant partidismes apart, per a què triomfés el desig popular d'exiliar per sempre la monarquia, símbol d'opressió i despostisme.

Quines jornades aquelles! Els que tota la vida havíem lluitat per la República i durant els temps omnisos de la dictadura havíem sabut plantar cara a tots els dictadors de menor i major quantia, no estemordint-nos les continuades vexacions, empresonaments i persecucions de totes menes, donàrem per ben empleats tots els sacrificis realitzats, ja que el poble amb una gesta de dignitat venia a dir-nos: No conspireu més, no exposeu més la vostra llibertat i la vostra vida per la República, car tots els ciutadans ens hem redreçat davant de totes les tiranies i volem com vosaltres, idealistes exemplars, un règim de democràcia, de llibertat, d'una major justícia social.

Els que havíem promès al poble que de triomfar les candidatures republicanes i d'esquerra coaligades proclamaríem la República, a les quaranta vuit hores d'haver assolit el triomf; a les quaranta vuit hores d'haver rebut el mandat imperatiu del poble perquè féssim la proclamació de la República, la proclamàvem. Forem, però, els homes de l'Esquerra Republicana de Catalunya els promotors, iniciadors i executors del desig popular. Fórem els homes esquerrans, els que havíem estat disposats sempre a jugar-nos la vida, els que anàrem a les eleccions històriques del 12 d'abril convençuts que elles ens havien d'obrir el camí per a l'assoliment de la República, rebelant-nos contra totes les ordres emanades de les autoritats monàrquiques, sinó no hauria estat el triomf tan esclatant i assaltant l'Ajuntament, havent assolit el triomf històric que el poble ens donà. Fórem els homes d'esquerra els que despertàrem als que encara dormien i fórem nosaltres qui els haguérem de decidir; en tot moment, àdhuc els de més pe-

rill, el poble veié els capdavaners de l'esquerrisme terrassenc afrontant els perills, responent amb dignitat a la responsabilitat d'aquell moment emocionant i sublim, resolent totes les dificultats, afrontant tots els perills, conduint el poble digne pels mateixos viarans de civisme que ell ens havia traçat, però que l'entusiasme del moment podia fàcilment desviar.

I al front d'una petita manifestació sortida de la Casa del Poble, casa pairal del republicanisme terrassenc, hi anaven les persones més caracteritzades de l'esquerra, que entraren a ca la Ciutat, cridaren a les anteriors autoritats municipals, desposseint-les en nom de la República de llurs poders, acte revolucionari que podia costar car a llurs executors d'haver fracassat i per temences tingué d'ésser un esquerrà qui realitzés aquells actes, fent-ho amb valentia i dignitat, car sabia que tot el poble estava amb ell i ell —el poble— que era en aquells històrics instants el que tenia a llur mà tota l'autoritat i tota la iniciativa, sabia escoltar la veu de responsabilitat que sempre escolta el poble quan amb sentiment de responsabilitat se li parla.

Què vingué després? Crec que no és moment oportú de parlar-ne. Altres hores vindran més apropiades per a fer l'anàlisi de consciència davant d'aquest poble nostre, per a què ell judiqui qui són els que han obrat amb més lleialtat, amb més valentia i amb més idealisme, responent sempre a ço que ens confià el dia 12 d'abril de 1931 i que el dia 14 li donàvem els inicis.

Conscients del què el poble expressava amb aquelles papebetes dipositades a les urnes electorals, nosaltres hem cregut en tot moment interpretar-lo i per aquest motiu hem seguit tothora els dictats de la nostra consciència, que com que és republicana forçosament havia d'interpretar el sentiment generós i popular del poble.

D'intensa emoció fou per nosaltres la data del 14 d'abril de 1931, però també fou d'incertesa, car ella significava que el nostre poble empenia un camí que no teníem la certesa que tingués l'alta educació cívica per seguir-lo.

Llavors opinàvem d'aquesta faisó; ara hem rectificat el cri-

teri. El poble nostre era superior als governants que l'oprimien i per aquest motiu volgué la República i sap tenir-la i conduir-la per on ell vol.

Seguim tots pels camins de legalitat que el poble ha volgut tenir amb el seu govern democràtic; seguim tots sense defalliments pels camins de llibertat i democràcia i estem segurs que el nostre poble donarà una lliçó exemplar i digne a tot el món i a tots els tirans.

El poble tindrà tot allò que ell vulgui, sempre dintre la República democràtica, liberal i progressiva que ell mateix s'ha volgut donar.

Que ningú s'enlluerni per concepcions perilloses i atrevides, que poden fer-nos retornar a èpoques que tots hem de recordar amb indignació i vergonya. Encara els homes del poble governen la República i tant de bo que sempre sigui així, car és de l'única manera que la nostra República seguirà sempre els imperatius del temps i del progrés humà, i és així com pot donar satisfacció a tots els anhels i a totes les aspiracions.

Visqui en nosaltres eternament la gesta del 14 d'abril i visca també en la nostra voluntat, la República!

Samuel Morera

2. Declaració de principis d'Esquerra Republicana

Discurs de presa de possessió com a alcalde electe

L'Acció, 2 de febrer de 1934

A nosaltres ens ha sorprès la declaració de la minoria de «Defensa Ciutadana», puix ens semblava que en fer-la havien de tenir en compte els temps que estem vivint. És lamentable que no hagin tingut uns mots d'acatament per al règim republicà i per a l'autonomia catalana.

Les al·lusions de censura que s'han fet a la presidència per haver recaigut al nostre Partit la representació de l'Alcaldia, no ens produeixen cap mena d'efecte. M'avinc a la decisió dels meus companys de majoria sense que facin vacil·lar-me les apreciacions dels contraris.

L'Ajuntament cessant ha tingut molts moments de prova i sempre ha estat al peu del canó, curant que a Terrassa no succeís el més mínim i curant fer tenir seny a aquells que poguessin provocar alteracions de l'ordre públic.

Jo, com a alcalde d'Esquerra i elegit per elements d'Esquerra, governaré sota la disciplina del partit i faré complir les lleis, siguin les que siguin.

Anirem de dret a la propagació d'una política socialitzant, i continuarem la revolució que alguns creien ja extingida. Serà la nostra, però, una revolució en sentit constructiu.

No es pot gravar ja més el contribuent, tot i que Terrassa té una extensió molt dilatada i necessita d'innombrables cabals per a que quedi com pertoca. L'Ajuntament, doncs, haurà de cercar innovacions que la llei li hi permeti per a què els ingressos puguin abastar el pla de reformes i millores que hi ha plantejat.

S'imposa, per tant, anar a la municipalització d'aquells serveis que puguin subministrar cabals al Municipi. A aquesta realitat anirà enfocada la nostra política administrativa.

El nou Ajuntament es proposa instal·lar una guarderia per a infants que tan necessària és per a una ciutat fabril com la nostra. Anem també a que sia un fet la instal·lació d'una Borsa municipal de Treball i l'abastiment d'aigües. La portada d'aigües es procurarà, malgrat sia necessari lesionar alguns interessos davant els quals Ajuntaments precedents han topat en havent trobat la solució a aquest vital problema.

Recabem, en aquest sentit, la col·laboració sincera de les minories. Si aquesta ens fallés, aleshores passàriem per damunt dels interessos per tal d'assolir la consecució dels nostres projectes.

Nosaltres també anirem a la creació definitiva, amb l'eficàcia i extensió iniciades, de la xarxa total dels Grups Escolars necessaris a Terrassa, d'acord amb la capacitat numèrica i l'anhel de cultura dels conciutadans.

El nou Ajuntament tindrà compte del compliment de les lleis laiques i de la laicització de Terrassa. No es podran titllar de sectàries unes lleis aprovades dins el nostre país per a l'estricta compliment de les quals vetllarem sempre. No farem diferències i les farem complir d'acord amb l'esperit justicier que les ha informades.

L'obra que el nou Consistori es proposa realitzar en el municipi, posarà la nostra ciutat a l'alçària que li correspon.

Samuel Morera

3. 1931-1934

Tercer aniversari de la República

L'Acció, 13 d'abril de 1934

S'està celebrant actualment el tercer aniversari de la proclamació de la República i enguany aquesta celebració supera en brillantesa a les celebracions anteriors. El motiu de coincidir aquesta magna festa en dissabte, ha ajudat poderosament a que els programes siguin més extensos.

És cert, però, que no està solament en aquesta coincidència l'èxit que tindrà l'aniversari d'enguany, radica també en què el nou règim cada dia és més sentit pel nostre poble; cada any que passi, el significat de la República estarà més arrelat en les nostres multituds, precisament perquè el règim democràtic no barra el pas a cap nova concepció, puix si República vol dir cosa pública, el caire vertaderament democràtic que no volem que deixi de tenir mai la República, és essencialment més democràtic.

I si democràcia vol dir govern del poble pel poble, sobra dir que amb República democràtica, la cosa pública estarà sempre en mans del poble, si el poble vol que hi estigui; si no dorm sobre les conquestes assolides; si entèn que democràcia vol dir que el poble a tothora, està present en tots els actes que en la vida pública es realitzen i intervé de faísó eficaç perquè mai puguin ésser classes que es creuen privilegiades o castes que es creuen superiors les que en comptes de governar dominin, sinó que és al poble a qui correspon aquesta gestió directiva i és ell, únicament i exclusiva el que té dret a donar-se a si mateix el govern que estimi més eficient, sempre en concordança amb els seus anhels i desigs despreciant cada dia amb més energia, les tutelles dels que no poden voler el bé del poble, puix pertanyent a classes privilegiades, sempre serà llur gestió profitosa pel seu estament i per consegüent, contrari al bé general, al bé de la democràcia.

Algú podrà objectar que en el tercer aniversari la vertadera democràcia no té la joia que tenia en els anteriors, tot i celebrant els festeigs commemoratius amb més esplendidesa. Tal vegada sigui cert. Però aquesta apreciació no és prou poderosa per a fer defallir els nostres entusiasmes i la nostra fe en les virtuts del poble.

Tenim la certesa que a la resta d'Espanya més que a casa nostra, el poble, el vertader poble, assistirà a aquesta commemoració amb l'ànim deprimat, perquè l'esforç que realitza

és molt superior a llur capacitat democràtica i civil, perquè porta i arrossega totes les preocupacions i traïcions que són el seu enviliment i no pot, en un sol canvi de règim, regenerar-se. Serà l'experiència allò que el farà conscient, seran actuacions portades a terme per homes que usant el nom de la República en lloc d'enaltir-lo, el perverteixen; serà el poder comparar la tasca que portaren a terme homes amics del poble, el que els farà comprendre on estan els seus amics i on estan els seus enemics... I quan desperti aquest poble nostre, tan bo i tan infantívol a la realitat, llavors es donarà compte de que ha estat joguina inconscient dels seus enemics i tornarà pels furs de la llibertat, de la democràcia i de la justícia.

És honorós per a aquest poble de casa nostra, pel poble català, que més conscient, més experimentat no hagi caigut en els errors dels pobles germans amantíssims seus, i mantenint amb dignitat la seva tradició republicana, liberal i democràtica, hagi convertit a la Catalunya autònoma, en baluard de totes les llibertats hispàniques.

És ennoblidor en extrem que la nostra Catalunya sigui la que traci el camí a seguir de tots els pobles d'Ibèria, alentant-los per al conqueriment de les llibertats que ja té, romanent al seu costat disposada a disputar-les a l'adversari de les llibertats del poble i de la República.

És cert que en moments de reflexió l'ànim es deprimeix, però els republicans demòcrates tenim el deure ineludible de reconquerir la República pel poble, actuant de ferm, combatent amb braó, treballant infatigablement, pensant sempre que som els més i els més bons i que voler és poder.

Que cada u des de llur radi d'acció procuri alentar, infondre l'esperança, engendrar l'esperit de combativitat. Si ho fem d'aquesta faísó tinguem la seguretat que en el pròxim aniversari podrem fer una festa més gran i més magnífica; podrem celebrar la diada de la proclamació i de la restitució de la República al poble que és el qui la mereix i qui la portà.

Amb valor i valentia, avant, per la República i per al poble!

Samuel Morera

4. Un sant laic

En record del primer aniversari de la mort de Gaspar Armengol

L'Acció, 22 de novembre de 1935

Per tot terrassenc els mots «Gaspar Armengol» signifiquen serietat i honradesa, bondat i fermesa d'ideal.

Nosaltres trobarem sempre en l'amic Armengol dues personalitats. Una, enquadrada en la política. A tot event, en Gaspar Armengol fou sempre republicà i esquerrista. Altra faceta que en ell vèiem, era el seu instint caritatiu que li donava certa tònica de religiositat, no obstant i ésser un temperament laicista.

La senzillesa de què estava posseït no li permetia d'ésser orgullós; és per aquest motiu que era l'amic més amic que els humils posseïen en la ciutat nostrada. I és que Gaspar Armengol significava la bondat, la tendresa de cor. Tota la vida l'havia esmerçada a remeiar el dolor aliè, donant-se el cas que a desgrat del seu laïcisme tothora practicava aquella màxima de Crist. Ajudava el desvalgut sense que aquest sabés d'on provenia l'ajut.

Hem titulat aquest article «Un sant laic». L'amic Armengol significava la santedat laica, que no necessita de cerimònies per a ésser promulgada. Sense pompes ni fastuositats l'home laic ajuda al pròxim. Fa el bé per la satisfacció íntima que en fer-lo s'experimenta; sense esperar res del desconegut perquè el laic no creu en res de l'altra vida.

Qui havia trucat a les portes de l'amic Gaspar que no haguessin estat obertes? Ningú. Però l'home sentimental, l'home que es commovia com si fos un infant, era inexorable quan descobria un abús o s'assabentava de què determinada persona no era digna de tenir-se-li compassió, perquè el vici, l'abús, la contumàcia a persistir en la mala vida, eren defectes que no perdonava.

Políticament, Gaspar Armengol era un home íntegre. No havia viscut la política activa. Era un teoritzador de la pràctica, però per amor al pròxim, per afecte a les classes humils, ell hauria acceptat els procediments més extrems per a fer efectiva una justícia envers la qual glatia sempre.

Republicà convençut i home d'esquerra era Gaspar Armengol. Encara no s'assabentava de que algun perill amenaçava els que lluitaven a primera línia per la República i la lli-

bertat, Gaspar Armengol comparexia a ajudar-lo. Recordem el disgust sofert quan junt amb altres dos companys, el que signa fou portat a la Presó Model de la capital. La seva intervenció desfé tota una maniobra teixida a l'entorn nostre per tal de fer-nos mal.

I l'amic participava tant del nostre dolor, que davant d'una perspectiva trista per a mi, no titubejà a oferir-me tot quant ell posseïa, per tal que les venjances acumulades damunt meu no poguessin tenir efectivitat.

El partit d'E.R. de C. local volgué distingir-lo i el féu diputat. No trobà cap obstacle el seu nom a Barcelona, perquè era conegut com a un dels que s'havien distingit més en el seu ajut pels exiliats durant la dictadura.

Però l'amic estava malalt i no pogué actuar pas molt temps. Els fets d'octubre el trobaren en un estat de decandiment, però es redreçà. Podia fer falta als amics de la Casa del Poble i allà se n'anà. Preguntà per mi, per si estava en lloc segur. Tal vegada, de no ésser així, hauria ofert la seva casa. No hauria estat la primera vegada d'haver-ne de fer ús.

Aquesta vegada però, ni el domicili del sant laic fou respectat. Això i l'espectacle de terror que s'oferia al seu davant, feren que no resistís la prova. Gaspar Armengol pagava el tribut a la vida, més que per dolença física, pel dolor moral de veure tots els horrors que succeïen.

Vàreig rebre amb profunda emoció la nova del seu traspàs. En visitar la tomba de l'amic, vegí que àdhuc en l'hora pòstuma l'amic Armengol havia volgut perpetuar tot el seu ideari. Preferí que el cobrés la Mare Terra a la fastuositat mundana.

Davant del nom de Gaspar Armengol, tot ciutadà ha de descobrir-se i aprendre de modèstia i de bondat.

Samuel Morera

5. Planxa des de la presó als germans maçons

8 de gener de 1936

Per a la V.: L.: Temis¹
Venerable m.: i volguts g.:

Un deure de lleialtat m'obliga a dirigir-me a aquesta R.: L.: per a fer pales el meu profund agraïment per la companyonia per tots els germans palesada, posant-se'm al costat per a què fossin més llaugers els efectes de la situació on em veig col·locat per haver servit uns ideals i haver complert amb un deure difícil de ciutadania.

La vostra solidaritat moral i material l'he vista uns dies a traves de les lletres que ens hem creuat reciprocament amb el volgut g.: Perramont. Altres amb l'avis de que un senyor demanava en el locutori per mi, a fi de saludar-me, trovant en front d'una persona desconeguda, però que ha resultat ésser un g.: volgut, pertanyent a la V.: L.: Temis. Aquesta actitud dona fortalesa en l'ànim de l'empresonat i li explica en forma gràfica la gran germanor i compenetració que existeix, palesada en fets, entre la gran família masónica. No puc oblidar-me del germà Sancho, el que m'ha distingit amb la seva valuosa amistat.

Aquells oferiments, aquella veu tremolosa d'emoció on traspua un afany d'ajut, es quelcom sublim que hom no pot oblidar jamai, per què són veus dimanants d'aquell cercle de ferro simbolitzat en la cadena que uneix a tots els homes del nostre planeta, units pels sublims símbols d'«Igualtat, Llibertat i Fraternitat,» crit de lluita que els homes lliures del món empren per empenyer aquest carro del progrés, obstaculitzat constantment pels representants de l'obscurantisme, enemics seculars de les llibertats humanes i dels avenços polítics i socials del món.

Girant l'esguard enrera no es difícil observar d'on deriva la tragèdia de tantes llars i el llarc segrestament de les llibertats públiques. Els enemics del poble, coneixen les seves virtuts i

els seus defectes. Observaren que el punt més vulnerable de llur voluntat era l'exemple gràfic de les extralimitacions que els governants poden cometre en l'erari públic i comensaren una campanya calumniosa contra l'enxufisme, emprant en- sems l'argument d'un fet salvatge comès per un servidor de l'ordre públic.

Aquests foren els arguments emprats pels reaccionaris per tal de fer caure el primer govern de la Republica que havia votat una Constitució liberal, laica i progressiva. No podien atacar publicament els homes que havien tingut la gosadia d'oposar una barrera a les constants desfrenaments del clericalisme, el militarisme i els representants de l'alta banca, els tres puntals on s'apoiava el règim caigut, per què encara que molt simplista el nostre poble, no els hauria seguit.

El triomf fou pels enemics del poble pel simplisme i irreflexió d'aquest i també pel simplisme i irreflexió dels homes dirigents del biení.

Les dretes emplaçaren seguidament els canons ignasians contra tot allò que donava el tó d'haver canviat de règim. Tot fou transformat, conculcat i befat. La Republica fou prostituida, amb l'ajut de republicans que es deien històries i foren ells els que, prestant atenció als requeriments dels representants de la plutocràcia catalana engegaren els primers trets contra les llibertats catalanes esculpides en l'Estatut. De crisi en crisi, de vergonya en vergonya, s'arribà a entronitzar els enemics de la Republica, dintre el seu mateix govern. Tal provocació no la podien deixar passar per alt, els homes que tantes mostres d'abnegació i tants sacrificis els costava la causa catalanista i republicana.

Tot Espanya vullia. Els mateixos socialistes que tan lleials foren amb la Republica i que se'ls havia fet la vida impossible, es llansaren a la revolució, tots els partits republicans tancaren amb les institucions. Catalunya no podia restar ressagada en en aquella croada en defensa de la dignitat ultratjada. Fou el seu president, aquell home que tantes lluites i sacrificis té esmerçades en pro de la Republica, el que proclamava la forma federativa, en front d'aquella Republica que ell ma-

¹ Formaven part d'aquesta lògia, Manuel Companys i Jover, Vicenç Guarnier i Vivanco, Lluís Mestres i Capdevila, Jaume Miravittles i Narvarra i Josep Tomàs i Piera.

teix havia proclamat el dia 14 d'abril de 1931 i que se'ns acabava d'arrabassar. Aquella gesta històrica significava la declaració de guerra. De moment ens semblà infructuosa per què qui devia fer-ho deixà negligit llur deure. Deixem-los; no ens interessien ara. Cadascú té llur consciència i en el fur intern sabrà si aquesta l'acusa o aprova els seus actes.

Arreu de Catalunya, en tots els pobles, ciutats i llogarets era proclamat l'Estat Català dintre de la Republica federal espanyola. A tots els pobles eren amos de la situació els homes als quals el poble els havia confiat la direcció dels seus destins. Pel que a mi respecte, puc dir que en la meua demarcació vaig controlar-ho sempre tot i els homes adictes saberen garantir l'ordre públic contra tota amenaça.

Vingué aquella hora trista de la capitulació del President de la Generalitat. La visió clara del president, en vista del resultat nefast dels homes que havien de jugar un paper preponderant en aquella jornada i que pel que signi deixaren de complir el seu deure, capitulà i espontaniament s'entregava com a cap responsable de la rebel·lió.

Comensava el calvari de Catalunya. Els seus homes més aimants es veieren perseguits, empresonats, les seves llars foren asaltades i robades i ells i els seus fills foren fuetejats pels que es deien representants d'un govern, presidit per un home que sempre havia rendit culte a la revolució i a la rebel·lia, al menys oralment i amb tons de vehement el·loqüència.

S'incoaren els procesos basats en els atastats trets a cops de fuet. Els homes gelosos de la Republica i de l'Autonomia, eren tractats com a besties feres, pels enemics de llur causa. Monarquics, carlins, clericals, tots rivalitzaren en fer d'acusadors, basant-se en odís personals i polítics. L'ànim públic restava deprimat amb tanta tragedia, amb tanta gent empresonada i amb la perspectiva d'afusellaments.

Eren molts els que pensaven que tot aquell sacrifici hauria estat estèril, per què havent triomfat el republicanisme arribista i foll sobre els republicans autèntics, ningú podia capir que fossin, no els republicans què per odi s'havien juntat amb les osts ignasianes els que havien guanyat, si no que es

presentaven com a triomfadors i dirigien la repressió els monarquics, carlins i els clericals de totes les cofradies.

Tots els odís reprimits durant molt temps foren abocats sobre els que millor compliren els seus deures d'autoritats republicanes. Els que tractaren com a captaires les monjes i frares i els aplicaven les ordenances municipals, distribuint el producte de les almohines recollides, acompanyant-los a l'estació, els que secularitzaren els cementiris, els que feren complir la llei sobre enterraments amb tot rigor; els que preparaven la substitució de monjes i capellans en els llocs de beneficència, en una paraula, els que tingueren la gosadia de plantar cara a la reacció clerical, mare de totes les altres, foren apallissats uns i altres que pogueren escapar, se'ls cercava amb l'intent d'arrabassar-los la vida.

Més tard els senyors de l'«honor y la caballerosidad,» acabaren la tasca, enviant a presons i presidis els patriotes que protestaren amb les armes a la ma d'aquell govern amb intents feixistes, pel que de mal significava per a la Republica i per l'Autonomia.

Els mateixos «caballeros» que restaren espaordits dintre les casernes aquells dies esperant cridar «viva el estado catalán» si el poble hagués estat ben dirigit, son els que han omplenat els presidis i presons de idealistes bons, massa bons, per què el cor els domina sempre el cervell, comdenant-los a duríssimes penes.

Tot aixó, per què? Pensen que els anys de condemna han d'esmenar la fe en un ideal i l'esperit de lluita. S'equivoquen. Sense saber el fall que pogues recaure, vaig declarar que de reproduir-se igual situació en igualtat de circumstancies per a mi, tornaria a obrar de identica manera.

I fins ací hem arribat forts d'ànim i ansiosos de tornar a la brega. El temps d'empresonament ens servirà de descans, com digué l'home essencia de la claudicació i de l'«estraperlisme», oblidant, però, que en aquests llocs de soltat el pensament es concentra i medita, treient conseqüència de tots els fets i falles, coordinant-les a solucions futures que algunes potser tinguin inclus el caire d'heroiques. Pels

que compleixen la missió humaníssima d'empenyer el mon cap endavant, aquestes tragedies no poden significar més que mers accidents de la lluita d'un mon contra un altre, de la llum contra les tenebres, de la llibertat contra la tirania.

I tot el succeït, la sang vessada, les llars desfetes i les presons i presidis curulls d'homes honrats, per què?

Per arribar a la conclusió de regoneixer la raó del nostre crit i la justícia de les nostres temences. El temps ha fet que actuessim de profetes i els perills denunciats hagin existit i no han pres caïres greus i catastròfics per què els que els havien de realitzar, no son els homes cecs per un ideal noblement sentit, si no que pel contrari son els que la vida els serveix per a viure comodament, donant-se tots els gustos.

El gest del 6 d'octubre ha triomfat. N'es prova que ha caigut tota una situació política, que no ha pogut realitzar el que promogué la protesta per haver-se produït aquesta i per l'espectacle constant que han ofert els encartats i condemnats, que fins han produït crisi de govern quan el remordiment de consciència obligava als republicans renegats a comutar-els-hi el càstic a la darrera pena.

Res més venerable m.: i volguts gg.: de la V.: L.: Temis. Amb el vostre estim i amb el vostre exemple aniré avant sempre, complint el deure de ciutadà lliure pel be de la Patria, l'Humanitat i per ésser un germà enamorat i fidel als principis que informen i orienten a la Gran Lògia Espanyola.

Una forta abraçada a tots.

Samuel Morera

Valls de Barcino, 8 de gener de 1936.

6. Al poble republicà i catalanista de Terrassa

Carta des de la Model en nom dels empresonats

L'Acció, 17 de gener de 1936

Sr. En Jaume Figueres
Terrassa

Estimat amic: En nom de tots els companys d'ergàstula us agraïxo el telegrama que ens heu adreçat demostratiu de què la memòria dels que sofrim l'embranchida de la reacció, perdura en l'ànim de tots els esquerristes terrassencs. És un orgull per a nosaltres pertànyer a aquesta gloriosa Casa del Poble que tan alt sap portar el penó de la República i de Catalunya, recordant-se, en tot moment i a ultrança dels seus presos i dels familiars d'aquests. L'ésser republicà d'esqueres i pertànyer a la Casa del Poble de Terrassa, cregueu-ho, és per nosaltres un orgull. Pels companys i amics que trobarem ací —a la presó— i pels que encara vénen, constitueix una categoria honorable la que ens doneu vosaltres amb el vostre apoi moral, material i cívic.

Som nosaltres els empresonats millor assistits i els que tenim més visites i els que rebem més correspondència. Ací, el nom de Terrassa sona com quelcom excepcional i això és degut al vostre esforç, a la vostra fermesa, a la vostra valentia.

Seguiu avant amb la vostra digna i honrada actitud i no defalliu fins haver assolit la victòria que és decisiva pels nostres ideals, per la República i per Catalunya.

Sé que no necessiteu estímuls, però penseu que l'enemic, foll i cec com està perquè sap què significa la lluita propera, emprarà tots els mitjans. Un reaccionari significat ja ha dit que tots els mitjans són bons per a triomfar, menys les armes. Recordeu que a Terrassa no tindran en compte aquesta excepció. Existeixen dissortadament exemples del molt que són capaçs.

Mobilitzeu-vos tots per a la lluita i per a la victòria. L'element més útil pel triomf del dia 16 de febrer, serà l'element femení. Si les dones volen, a Terrassa no passarà res més que l'assoliment d'una esclatant victòria. Elles són les que comprenen millor que ningú què significa l'arrancar de la llar el pare, l'espòs, el fill, el germà, el promès...

I res més, sinó que una forta abraçada per a tots els amics que, com nosaltres, cridaran a ple pulmó i amb el cor obert el dia històric del 16 de febrer de 1936: ¡Visca la República! ¡Visca Catalunya!

Samuel Morera

7. Terrassa i el seu govern municipal d'Esquerra

La Rambla, 4 de juny de 1936

L'Acció, 5 de juny de 1936

Terrassa! Heus ací un nom que, per als homes que hem rebut del poble l'encàrrec d'administrar la ciutat i governar-la, constitueix tot un ideal i el compliment d'un deure. Totes les energies, tots els afanys i totes les ànsies dels meus companys components de la majoria esquerrista que dirigeix la política municipal, els quals m'honoraren amb la presidència, tenen un sol mòbil: fer de Terrassa una ciutat moderna en ornamentació, en estètica, en esbargiment, en higiene i salubritat i convertir-la en una de les ciutats catalanes que vagi a l'avantguarda de la cultura, l'art, la mecànica, la indústria.

Haguérem d'acceptar de la monarquia una herència dolenta. La dictadura havia augmentat considerablement el deute municipal efectuat per portar a terme aquelles obres necessàries, però improductives, que la dictadura realitzà arreu sense pla ni concert. Mentre es destinaven milers de pesetes dels pressupostos municipals per efectuar el bastiment de la façana de l'església parroquial, la instrucció primària comptava amb tretze migrades escoles públiques, la majoria de les quals tenien l'arcaic caire unitari.

L'extrarradi estava per complet abandonat dels Ajuntaments de la monarquia. S'edificava prescindint de plans, perquè no existien, i sense guardar les rasants convenients.

Terrassa tenia el títol de ciutat, però res no palesava que ho fos, car llevat d'un limitat radi centric, tota la resta oferia un deplorable estat que no preocupava pas gens els senyors de l'administració pública, als quals res no els importaven les barriades on tenien i tenen llurs estades els milers i milers de treballadors que constitueixen una part important de la riquesa industrial de la ciutat nostrada.

Mercès als homes d'esquerra portats pel poble per a regir els destins de la ciutat, aquelles tretze escoles s'han convertit en quaranta-quatre, havent aixecat un nou grup escolar. L'ensenyament secundari que fins aleshores restava monopolitzat pels pares escolapis subvencionats amb deu mil pesetes anuals pels Ajuntaments de la dictadura, ha passat a l'Institut de Segona Ensenyança oficial. L'Escola Municipal de Música ha rebut un fort impuls des de l'adveniment de la

República, així com a l'Escola de Cultura Femenina, veritable Universitat de la dona per a l'educació domèstica.

Els homes de la República han transformat radicalment barriades senceres, dotant-les de clavegueres i pavimentacions. Paulatinament s'ha anat transformant l'aspecte general de la població dotant d'enllumenat, fonts públiques i tot allò que no existia a les barriades populars.

Terrassa compta ja amb una guarderia per a infants, edifici bastit amb la cooperació municipal. També amb una institució pro infància a punt d'inaugurar, on podran deslliurar-hi les mares i on seran alimentades, ultra trobar-hi la llet que els calgui per als seus fillets i l'assistència del tocòleg i del puericultor.

Una obra enorme s'ha portat a terme. La que està ja plantejada i en perspectiva és, però, encara més enorme.

Dintre de poc entrarà en vigència un pressupost extraordinari per a la construcció de cinc moderns grups escolars de vuit graus cadascun, amb els quals Terrassa comptarà amb una seixantena d'escoles graduades. A més a més, amb el pressupost esmentat es portaran a terme noves clavegueres, pavimentacions i obertures de carrers. També es donarà començ a la urbanització del Parc de Vallparadís.

Serà portada a terme l'adquisició de terrenys centrals destinats a parc públic, on funcionarà una nova guarderia per a criances, unes escoles per a nens anormals i una escola per a nens delicats de salut.

En el terreny econòmic està a punt de portar-se a terme la municipalització de les pompes fúnebres, que dotaran l'erari públic de nous recursos. En el curs de l'actual mandat seran municipalitzats altres serveis, com per exemple, el del proveïment de carns.

Volem que sigui un fet la urbanització del Passeig de García Hernández, així com de la Plaça del Progrés. La ciutat nostrada necessita jardins públics i a la seva ràpida creació hem de dirigir els nostres esforços.

En l'aspecte d'assistència social, ultra les institucions ja esmentades, es va a la transformació radical de l'Hospital,

transformant-lo en una veritable clínica on trobin els malalts totes les especialitats i intervencions quirúrgiques modernes, amb tots els avenços de la ciència mèdica.

Per fi, aquest Ajuntament és el que té el deure de resoldre de faísó definitiva i moderna el problema del proveïment d'aigua, intentat diverses vegades sense cap èxit. Fa més de vint anys que hom parla d'aquesta solució. Sempre, però, mancava l'aigua. Ara aquest element sobrarà, perquè existeixen dues solucions. Manca solament el diner per portar-la a terme. I a Terrassa n'hi ha molts de diners.

Som homes lluitadors per un ideal i en el cas que ens ocupa el nom de Terrassa és bona part d'aquest foc que emplena els cors dels patriotes.

Com a home d'ideals i com a alcalde de la ciutat faig la promesa solemne, de les hospitalàries pàgines de «La Rambla» estant, de portar a la pràctica aquest projecte vital que ultra sanejar la ciutat salvarà la nostra indústria.

Sé l'abast que té aquest compromís: tots els obstacles però, seran vençuts, perquè el poble vol aigua i ningú no podrà desoir la veu dels representants de la ciutat, perquè al darrera seu tenen tot un poble que els estimula i els assisteix.

Esquerra Republicana de Catalunya, ajudada per tots els partits components del Front d'Esquerres portarà a terme aquesta solució vital, encara que s'hagués de recórrer a gestes heroiques.

Heus ací tot el que han realitzat els homes republicans i catalanistes i el que portaran a terme, tenint només com a estímul i molt d'ordre el nom de Terrassa.

Samuel Morera

8. Servir Catalunya

La Humanitat, març de 1945

Servir Catalunya, per tot bon català, és servir la Pàtria i nosaltres que ens considerem catalans bons, servim Catalunya amb tot fervor perquè avui més que no mai, considerem que la nostra terra és dissortada.

Malauradament, però, s'ha posat de moda entre els catalans que passem el nostre exili en aquesta part del món, conceptuar o titllar de traïdor tot aquell compatriota que no pensi com nosaltres respecte la manera de servir Catalunya. Passa que moltes vegades és el mateix amor a la Pàtria el que ens posa la bena als ulls enterbolint la visió del nostre pensament per a no deixar-nos veure clar qui són en realitat aquells que serveixen millor la causa de la nostra terra.

Per la nostra part fa temps que tenim la convicció de que en aquestes hores no pot haver-hi, des de l'emigració, una sola activitat decidida i eficaç sense tenir present en el pensament i en el cor, la dissort dels nostres compatriotes que exiliats en la pròpia pàtria, sofreixen totes les malvestats de l'esclavatge amb la temença constant de que les urpes dels moderns sicaris falangistes caigui sobre d'ells pel que pensen, pel que parlen i com parlen i per tot allò que han estat i encara són.

Cal pensar-hi sempre en els germans de Catalunya que caigueren en defensa dels ideals seculars de la nostra terra: la llibertat de pensar, de sentir, d'expressar-se, de creure o de no creure. Pensem amb aquells que encara avui ofrenen les seves vides en defensa dels postulats que un dia convertits en realitat, alliberaran Catalunya; pensem amb els que dintre de les presons o en els camps de concentració, creuen i esperen que aquells que gaudeixen dels beneficis de la llibertat en les generoses terres americanes, fan tot el que poden per tal d'aconseguir l'enderrocament de la tirania franquista i falangista.

Observant sense apassionaments partidistes o de bandera, el panorama que ofereixen els màrtirs que a Catalunya viuen, breguen, lluiten, van al suplici i saben morir estoicament per la causa de tots els catalans dignes, s'ha de comprendre clarament que tota concepció política, per falaguera

i prometedora que sigui, s'ha de posposar en aquestes hores, a la conveniència imperiosa d'acabar amb el martirologi de la pàtria, de recobrar la llibertat política i cultural, els drets de ciutadania, de parlar i escriure lliurement en la nostra llengua avui perseguida i vexada en el propi redòs vernacle, de reconquerir, en un mot, aquelles llibertats que —a pesar de que puguin ésser considerades mínimes per alguns— ens permetrien cridar Visca Catalunya! en tots els recons de la nostra terra i fins en la terra dels altres. Amb aquestes llibertats considerem que poden considerar-s'hi implícits els postulats socials per les quals les masses obreres puguin erigir allò que en dret els correspon; que tot ciutadà pugui elegir lliurement qui el governi per tal de que la vida no sigui una humiliació ininterrompuda sinó el goig d'existir amb dignitat, llibertat, seguretat i benestar.

Nosaltres creiem interpretar així el desig dels nostres compatriotes sofrents a la pàtria i d'acord amb aquesta manera de pensar i sentir farem tot el que estigui al nostre abast per a correspondre als seus anhels. Entretenir-nos ara adoptant posicions radicalíssimes plaçades evidentment fora de l'abast de la realitat, o actituds incoherents i sense finalitat visible, ho considerariem com fer un feble servei a la pàtria i als catalans que hi sofreixen i hi moren. Es per això, per Catalunya i pels catalans d'allà, que voldríem que els catalans d'ací toquéssin de peus a terra per tal de sumar tots junts la força necessària per abatre i fer desaparèixer la malvestat i la ignomínia que planen sobre la nostra terra. I una vegada el poble català alliberat i senyor dels seus destins hagi manifestat la seva voluntat, servir-la tots, ja que servir Catalunya, per nosaltres, no significa res més que servir la voluntat dels catalans.

Samuel Morera

ó

L'Acció

L'Acció

L'Acció

L'Acció

L'ACCIO

CC

Fons documentals i gràfics consultats

ACBG	Arxiu Comarcal del Bages	BNAH	Biblioteca Nacional de Antropología e Historia, Ciutat de Mèxic
ACTSJC-APB	Arxiu Central del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya i de l'Audiència Provincial de Barcelona	BPA	Biblioteca Pública Arús
ACVOC	Arxiu Comarcal del Vallès Occidental	CAM	Catedral Anglicana de Madrid
ADPO	Arxiu Departamental dels Pirineus Orientals	CCBA	Casal de Catalunya de Buenos Aires
AEM	Ateneo Español de México	CDMH	Centro Documental de la Memoria Histórica, Salamanca
AFB	Arxiu Fotogràfic de Barcelona	DDA	Dietari Domènec Armengol i Ballbè
AGA	Archivo General de la Administración, Alcalá de Henares	EFS	Eric Forcada i Salvador, Perpinyà
AGN	Archivo General de la Nación, Ciutat de Mèxic	FBL	Francesc Busqué i Lluch, Terrassa
AGN-DI	Archivo General de la Nación. Archivo Intermedio, Buenos Aires	FBM	Família Bonastre-Morera, Ciutat de Mèxic
AHCB	Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona	FJI	Fundació Josep Irla
AHD	Archivo Histórico Diplomático. Secretaria de Relaciones Exteriores, Ciutat de Mèxic	FPI	Fundación Pablo Iglesias
AMCB	Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona	HCB	Hospital Clínic de Barcelona
AMT	Arxiu Municipal de Terrassa	INAH-F	Instituto Nacional de Antropología Histórica - Fototeca, Ciutat de Mèxic
AMTM	Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià	JCB	Jaume Casares Bonastre, Ciutat de Mèxic
ANC	Arxiu Nacional de Catalunya	MAJ	Mercè Armengol i Julià, Terrassa
ANF	Archives Nationales de France, Pierrefitte-sur-Seine	MME	Museu Memorial de l'Exili, La Jonquera
ARF	Albert Roqué i Fíguls, Barcelona	OCM	Orfeó Català de Mèxic
AT	Arxiu Tobella	RCE	Rafael Comes i Ejarque, Terrassa
BC	Biblioteca de Catalunya	SRE	Secretaria de Relaciones Exteriores. Archivo Diplomático de México
BCT	Biblioteca Central de Terrassa	UAB-BH	Ciutat de Mèxic
BDH	Biblioteca Digital Hispánica	UB-BPR	Universitat Autònoma de Barcelona. Biblioteca d'Humanitats
		USAM	Universitat de Barcelona. Biblioteca del Pavelló de la República
			Ufficio Storico dell'Aeronautica Militare, Roma

Ciutat de Mèxic, gener de 2018

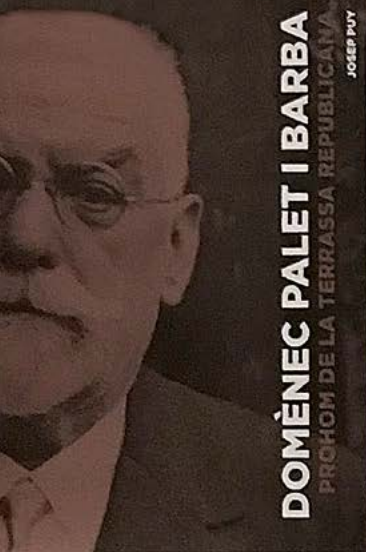
Mercè Guillén, Josep Puy, Carme, Isabel i Emília Bonastre Morera.

Luly González, Jaume Casares Bonastre i Arturo Pérez Bonastre.

Entrevistes

Mercè Armengol i Julià, Terrassa
Oriol Badia i Tobella, Terrassa
Emília Bonastre i Gómez, Terrassa
Lluïsa Bonastre i Gómez, Lloret de Mar
Carme Bonastre i Morera, Ciutat de Mèxic
Emília Bonastre i Morera, Ciutat de Mèxic
Isabel Bonastre i Morera, Ciutat de Mèxic
Joaquim Carreras i Pla, Ciutat de Mèxic
Jaume Casares i Bonastre, Ciutat de Mèxic
Gabriel Nadal, Ciutat de Mèxic
Rosa Palazon, Ciutat de Mèxic
Josep Ribera i Salvans, Ciutat de Mèxic
Hipòlit Tort, Berga

DOMÈNEC PALET I BARBA
PROHOM DE LA TERRASSA REPUBLICANA
JOSEP PUY

ments de l'Anxiu Tarradellas
p Tarradellas
(1939-1954)

Carles Santacana

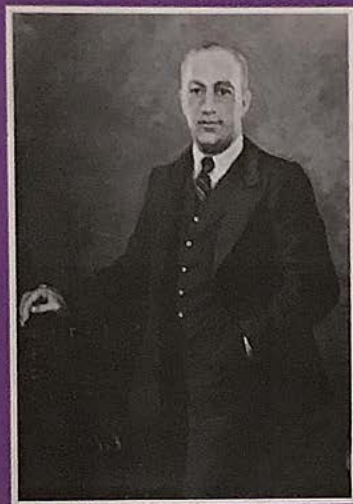

B&B

L'EXILIADA
(Dietari de l'exili 1939-1940)

Samuel Morera

HISTORIA

TERRASSA
SEGLE
XX

1 8 6 7 - 1 9 9 3

Dietari de l'exili

POLÍTICA I FINANCES
REPUBLICANES (1931-1939)
LLUÍS MESTRES I CAPDEVILA

Josep Sánchez Cervelló
La Segunda República
en el exilio (1939-1977)

EspañaEscrita: Una historia —cuidadosamente silenciada—
de las instituciones y los hombres que lucharon por mantener
la legitimidad democrática barrida por los militares golpistas.

Planeta

La política
Generalitat
(1931-1939)

Jus

Gen

ESQUERRA A MÈXIC
1941-1980

JAUME TORRENT I ORIOL

Salvador Armendares

Bibliografia

A. MONOGRAFIES I ARTICLES

- AA.DD. *El Exilio Español en México. 1939-1982*. México: Fondo de Cultura Económica, 1982.
- Sinaia. *Diario de la primera expedición de republicanos españoles a México*. México: UNAM, 1989. [Edició facsímil].
- *Esquerra Republicana de Catalunya. 70 anys d'història (1931-2001)*. Barcelona: Columna, 2001.
- *Esquerra a Mèxic. 1941-1980*. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2012.
- AJUNTAMENT DE TERRASSA. *Samuel Morera*. Opuscle Col·lecció “Homenatges”, 1985.
- ALCOCER GIL, Pedro. *Las memorias de un revolucionario español*. 1983 o posterior.
- ALCOCER ROMERA, Joaquín. *Vida y memorias de un exiliado terrasense*. Terrassa: 2015.
- BADIA I TOBELLÀ, Oriol. *Francesc de P. Badia i Tobella, ferm cristià i excel·lent patriota*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2018.
- BALSEBRE I TORROJA, Armand. *Historia de la radio en España. Vol.I (1874-1939)*. Madrid: Cátedra, 2001.
- BARTRA I LLEONART, Agustí. *L'arbre de foc*. Martorell: Adesiara Editorial, 2015.
- BATALLA I GALIMANY, Ramon. «L'exili catalanista a Mèxic. Un aspecte de l'èxode rubinenc de 1939» a *Butlletí Grup Col·laboradors Museu Rubí*. Núm. 62, juny de 2014, p. 18-35.
- BLADÉ I DESUMVILA, Artur. *L'exiliada. (Dietari de l'exili 1939-1940)*. Barcelona: Pòrtic, 1976.
- *De l'exili a Mèxic*. Valls: Cossetània, 2008.
- *De França a Mèxic. Dietari de viatge*. Barcelona: Duxelm, 2014.
- BONAMUSA I GASPÀ, Francesc. *Política i Finances republicanes (1931-1939). Lluís Mestres i Capdevila*. Tarragona: El Mèdol, 1997.
- «Economia, Finances i col·lectivititzacions Industrials. L'estratègia econòmica del Govern de la Generalitat en el nou ordre revolucionari» a *La Guerra Civil a Catalunya (1936-1939). Volum 2*. Barcelona: Edicions 62, 2004.

- (dir.) *Generalitat de Catalunya. Obra de Govern 1931-1939*. (2 volums). Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2006-2009.
- BONAMUSA I GASPÀ, Francesc; PUY I JUANICO, Josep (coord.). *L'exili republicà. Actes del Vè Col·loqui: República, Guerra Civil i Franquisme a Barberà del Vallès (2000)*. Barberà del Vallès: Ajuntament, 2002.
- BOIX I GENÉ, Josep. *Terrassa, 1877-1977. Cien Años de urbanismo*. Terrassa: Caixa d'Estalvis de Terrassa, 1977.
- BUSQUET I RUSIÑOL, Joan. *Memòries d'un amnèsic/2*. Terrassa: Casa Bernat, 1999.
- CALAF I ANTER, Andreu. *El Raval, escenari principal. Impressions d'un espectador preferent (1926-1946)*. Terrassa: Fundació Torre del Palau, 2008.
- CALLE, Emilio; SIMON, Ada. *Los barcos del exilio*. Madrid: RBA, 2006.
- CANTURRI I RAMONET, Enric. *Memòries (República, guerra i exili)*. La Seu d'Urgell: L'Avenç, 1987.
- CAPARRÓS, Núria; CORDERAS, Joan. *Catalunya fora de Catalunya. Cent anys de l'Orfeó Català de Mèxic, 1906-2006*. Mèxic: Orfeó Català - Generalitat de Catalunya, 2009.
- CARDÚS I ROS, Salvador. *Estalvi, Ciutat i Progrés. 125 anys de la Caixa d'Estalvis de Terrassa*. Barcelona: Lunwerk, 2001.
- CARNER I PUIG-ORIOL, Josep. *Obres completes*. Barcelona: Editorial Selecta, 1968.
- CAROD-ROVIRA, Josep-Lluís. *Història del protestantisme als Països Catalans*. València: Tres i Quatre, 2016.
- CARVAJAL URQUIJO, Pedro; MARTÍN CASAS, Julio. *El exilio español (1936-1978)*. Barcelona: Planeta, 2002.
- CASAS I SORIANO, Just. *La política de Treball de la Generalitat Republicana (1931-1936)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2003.
- *Els fets de juliol de 1936 a Barcelona. Els protagonistes i les víctimes*. Barcelona: Editorial Base, 2016.
- CATTINI, Giovanni C. «Els fets de Bellver i el Cojo de Málaga» a SOLÉ I SABATE, Josep Maria; VILLARROYA, Joan. *La Guerra Civil a Catalunya (1936-1939)*. Volum 2. Barcelona: Edicions 62, 2004.
- CLARA I RESPLANDIS, Josep. «La maçoneria a l'exili: França, 1939», *Ebre*, núm. 38, 1-2011.
- COMES I EZEQUIEL, Rafael. «Guerra Civil i revolució a Terrassa. "El Pedro"», Catàleg de *Papers de Guerra. Exposició de col·leccionisme temàtic de la Guerra Civil. 1936-1939*. Terrassa: Grup Filatèlic, Numismàtic i de Col·leccionisme; Centre d'Estudis Històrics, 2011.
- «El Centre Catalanista Republicà de Terrassa», *Terme*, núm. 26, Terrassa, 2011, p. 199-212.
- COLOM I BUSSOT, Juli. *Republicanisme i cultura republicana a Terrassa. De la I República a la Setmana Tràgica*. Terrassa: Fundació Torre del Palau, 2003.
- *Josep Roca i Roca. Polític, periodista i escriptor republicà. Els anys de joventut. 1848-1878*. UAB. Tesi doctoral, 2012.
- COMISSIÓ DEL CENTENARI. *Història de l'Església de Crist de Sabadell. 1903-2003*. Sabadell, 2003.
- COMITÉ TÉCNICO DE AYUDA A LOS ESPAÑOLES EN MEXICO. *Memoria. Delegación de Veracruz*, s.d.
- CROS, Pierre. *Saint-Cyprien de 1939 à 1945. Le village - le camp - la guerre*. Canet: Trabucaire, 2001.
- CULLA I CLARA, Joan Baptista. *El republicanisme lerrouxista a Catalunya (1901-1923)*. Barcelona: Curial, 1986.
- *Esquerra Republicana de Catalunya. 1931-2002. Una història política*. Barcelona: La Campana, 2013.
- DIAZ I ESCULIES, Daniel. *Entre filferrades. Un aspecte de l'emigració republicana dels Països Catalans (1939-1945)*. Barcelona: La Magrana, 1993.
- DREYFUS-ARMAND, Geneviève. *El exilio de los republicanos españoles en Francia*, Barcelona: Crítica, 2000.
- DUCH I AGULLÓ, Joan. *Anys negres (1936-1939)*. Terrassa: Fundació Torre del Palau, 2009.
- El exilio español en la ciudad de México*. México: Gobierno de la ciudad de México - Turner, 2011.
- ERILL I PINYOT, Gustau. *Ferran Canyameres. Entre la memòria i l'oblit*. Barcelona: Baula, 1999.
- ESCULIES I SERRAT, Joan. *Josep Fontbernat. Conseller de Tarradellas*. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2017.
- FEBRÉS, Xavier; GRANDO, René; QUERALT, Jacques. *Camps du Mepris. Des chemins de l'exil à ceux de la resistance*. Perpinyà: Llibres del Trabucaire, 1991.

- FERNANDEZ ÁLVAREZ, Ana. *El jardí de la memòria. El cementiri de Terrassa*. Terrassa: Funerària Municipal de Terrassa, 2006.
- *El gènere de punt a Terrassa*. Terrassa: Albada, 2009.
- *Mina, Aigües de Terrassa (1842-2017). Una crònica de 175 anys*. Terrassa: Mina Pública d'Aigües de Terrassa, 2017.
- FERRER BENIMELI, José Antonio, (coordinador). *La Masonería en la España del siglo XIX. Volumen 2*. Valladolid: Consejería de Educación y Cultura de la Junta de Castilla y León, 1987.
- *La Masonería*. Madrid: Alianza Editorial, 2005.
- FERRER I MURILLO, Marc. «Els milicians terrassencs de la Columna Macià-Companyns. Lluitadors de l'ideal», *Terme*, núm. 33, 2018, p. 149-198.
- FIGUERES I ARTIGUES, Josep Maria. *Veus de l'exili*. Barcelona: Cossetània, 2007.
- FLORENSA I PARÉS, Joan; OLIVA I LLORENS, Jordi; VIGUÉS I JULIÀ, Mariona. *Una escola implicada amb la ciutat. Escola Pia de Terrassa, 1864-2002*. Terrassa: 2002.
- FONT I AGULLÓ, Jordi (dir.). *Història i memòria: el franquisme i els seus efectes als Països Catalans*. València: Servei de Publicacions de la Universitat de València i Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, 2007.
- FRANQUET I CALVET, Rosa. *Història de la ràdio a Catalunya al segle XX*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2001.
- FRONTERA I BOSCH, Ramon; MARTÍ I FECED, Carles. *Entr'aide aux réfugiés catalans*. Perpinyà: [document mecanografiat], 1939.
- GARCÍA ÁLVAREZ, Betsabé. *Maria Dolors Bargalló. Feminista i propagandista d'Esquerra*. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2017.
- GARRIGA, Antoni. «L'ocupació de Terrassa en primera persona. Ccol·loqui amb Antoni Garriga, Francesc Playà i Isidre Roca a l'Ateneu Terrassenc», *Vallesos*, núm. 7, primavera-estiu 2014, «75 anys del final de la Guerra».
- GENERALITAT DE CATALUNYA. *L'obra normativa de la Generalitat de Catalunya: El Pla Tarradellas*. Barcelona: Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, 1937.
- *L'obra financera de la Generalitat de Catalunya. Discurs pronunciat per l'Honorable Sr. Conseller de Finances Josep Tarradellas al Parlament de Catalunya en la seva sessió del 1r de març de 1938*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1938.
- GLEIZER, Daniela. «Gilberto Bosques y el consulado de México en Marsella (1940-1942). La burocracia en tiempos de guerra», *Estudios de Historia Moderna y Contemporánea de México*, núm. 49, 2015, p. 54-76.
- GONZÀLEZ I VILALTA, Arnau. «La representació parlamentària catalana a les Corts republicanes (1931-1939): del catalanisme hegemònic i pragmàtic a la vinculació amb la política espanyola», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. XVIII, 2007, p. 157-172.
- *Els diputats catalans a les Corts republicanes (1933-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2009.
- GRENARD, Fabrice. «Les implications politiques du ravitaillement en France sous l'Occupation», *Vingtième Siècle. Revue d'Histoire*, núm. 94, 2007, p. 199-215.
- GRIERA I LLONCH, Maria del Mar; CLOT I GARRELL, Anna. *El protestantisme a la ciutat de Barcelona. Retrat d'un col·lectiu heterogeni*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2018.
- GUINART I CASTELLÀ, Miquel. *Memòries d'un militant catalanista*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988.
- HERNANDEZ I CARDONA, Francesc Xavier, IÑIGUEZ, David. *La Columna Macià-Companyns*. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2008.
- IVERN I SALVÀ, Maria Dolors. *Esquerra Republicana de Catalunya. (1931-1936)*. 2 volums. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1988-1989.
- LACUEVA I MORENO, Josep Lluís; MÀRQUEZ I BERROCAL, Manuel; PLANS I CAMPDERRÓS, Lourdes. *Combat per la llibertat. Memòria de la lluita anti-franquista a Terrassa (1939-1979)*. Terrassa: Àmfora; Fundació Torre del Palau, 2007.
- LE CROM, Jean-Pierre. *Au secours maréchal! L'instrumentalisation de l'humanitaire (1940-1944)*. Paris: PUF, 2013.

- LÓPEZ ESTEVE, Manuel. *Els Fets d'Octubre de 1934 a Catalunya: més enllà de l'acció governamental*. Barcelona: UPF, 2012. [Tesi Doctoral].
- MALGAT, Gérard. *Gilberto Bosques. La diplomacia al servicio de la libertad. Paris-Marsella (1939-1942)*. México: Conaculta, 2013.
- MARCET I GISBERT, Xavier. «El 6 d'octubre a Terrassa» a *Al Vent*, setembre de 1981, p. 13-15.
- (coord.) *Història de Terrassa*. Terrassa: Ajuntament, 1987.
- *Qui ha manat a Terrassa? i altres reflexions*. Terrassa: Editorial Ègara, 1991.
- (dir.) *Història de Terrassa en el segle XX*. Terrassa: Diario de Terrassa, 1993.
- MARCET I GISBERT, Xavier; PUY I JUANICO, Josep. «Conversa. Francesc Sàbat: anarcosindicalista, batlle i exiliat», *L'Avenç*, gener de 1982, p. 15-18.
- MARCET I GISBERT, Xavier; CALVET, Jordi; NAVARRO, Xavier; PUY I JUANICO, Josep. «La guerra civil a Terrassa», *Terme*, núm. 1, novembre de 1986, p. 13-85.
- MARTÍ I SOLER, Miquel, *L'Orfeó Català de Mèxic (1906-1986)*. Barcelona: Curial, 1989.
- MARTIN RAMOS, José Luis. *La rereguarda en guerra. Catalunya, 1936-1937*. Barcelona: L'Avenç, 2012.
- MASJUAN I BRACONS, Eduard. *Medis obrers i innovació cultural a Sabadell (1900-1939)*. Bellaterra: UAB, 2006.
- MAYA NAVA, Alfonso; MIAJA DE LISCY, Teresa. «Creación de organismos, mutualidades, centros de reunión, instituciones académicas», *El Exilio Español en México*, México: Fondo de Cultura Económica, 1982.
- MORALES I MONTOYA, Mercè. *La Generalitat de Josep Irla i l'exili polític català*. Barcelona: Editorial Base, 2008.
- MUNIESA I AUDIVERT, David. *Samuel Vila: Una fe contra un imperio*. Terrassa: Clie, 1979.
- MUÑOZ, Anna; FONT I CARNICÉ, Dolors. *Terrassa 1920-1930*. Terrassa: Arxiu Tobella, 1986.
- MURIÀ I ROMANÍ, Josep Maria. *Vivències d'un separatista*. Barcelona: El Llamp, 1985.
- OLIVER I SALLARÈS, Joan. «PERE QUART». *Saló de tardor*. Barcelona: Proa, 1985.
- OLLER, Joan Manuel. «De la Dictadura a la "Dictablanda"», *Terrassa, segle XX. 1867-1993*, p. 127-146.
- ORDÓÑEZ ALONSO, María Magdalena. *El Comité Técnico de Ayuda a los Republicanos Españoles: historia y documentos, 1939-1940*. México: Instituto Nacional de Antropología e Historia, 1997.
- Ordre públic i violència a Catalunya (1936-1937)*. Barcelona: Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià - Editorial Dau, 2011.
- PASTALLÉ I SUCARRATS, Pere; SOLÉ I SANABRA, Miquel. *Mina Pública d'Aigües de Terrassa. Una empresa al servei de la comunitat*. Terrassa: Lunwerk, 2002.
- PÉREZ NESPEREIRA, Manuel. *Jaume Aiguader. La nació popular*. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2018.
- PLA BRUGAT, Dolores, *Els exiliats catalans a Mèxic. Un estudi de la immigració republicana*. Barcelona: Afers, 2000.
- PLANS I CAMPDERRÓS, Lourdes. *La vida cultural i recreativa a la Terrassa d'ahir, 1875-1931*. Terrassa: Fundació Torre del Palau, 2000.
- PI DE LA SERRA I JOLY, Paulina. *L'ambient cultural a Terrassa, 1877-1977*. Terrassa: Caixa d'Estalvis de Terrassa, 1978.
- PI DE LA SERRA I MATA DE LA BARATA, Francesc, *Epistolari a la meua filla Paulina. 1936-1939*. Edició a cura de Joan Pérez i Ventayol. Terrassa: Fundació Torre del Palau, 2017.
- PINYOL I BORI, Maria Dolors. «L'exili català a Montpeller. La Residència d'Intel·lectuals (1939-1943)», *Revista de Catalunya*, núm. 209, 2005, p. 9-21.
- POUS I PORTA, Joan; SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria. *Anarquia i república a la Cerdanya. (1936-1939). El "Cojo de Málaga" i els fets de Bellver*. Barcelona: Publicacions Abadia de Montserrat, 1988.
- PUIGARNAU I TORELLÓ, Xavier. *Economia i cultura en el primer exili a França (1939-1940). Les finances de la Generalitat de Catalunya i les residències de Montpeller i Tolosa*. Tesi Doctoral: Universitat Pompeu Fabra, 2014.
- PUJOL I CASADEMONT, Enric. (coord.) *L'exili català del 1936-1939. Noves aportacions*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials de Girona, 2003.
- PUY I JUANICO, Josep. *Alfons Sala i Argemí. Industrial i Polític (1863-1945)*. Terrassa: Arxiu Tobella, 1983.

- «De la II República a la Guerra Civil» a *Diario de Terrassa*. Suplement especial sobre la Guerra Civil, 19 de juliol de 1986, p. 16-19.
- *Sàtires, cuplets i acudits en temps d'eleccions. Política i caciquisme a Terrassa (1917-1923)*. Terrassa: Fundació Torre del Palau, 2010.
- «Matadepera, capital de la Segona República (1938)», *Vallesos*, núm. 2, 2011.
- *Domènec Palet i Barba. Prohom de la Terrassa Republicana*. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2015.
- «Miquel Palet i Martí (1908-1988): del compromís amb Terrassa a l'exili mexicà. Principals trets biogràfics d'un destacat representant del republicanisme local», *Terme*, núm. 30, Terrassa, 2015. p. 155-170.
- QUERO MORENO, Juan Manuel. *El protestantismo en la renovación del sistema educativo español*. Madrid: 2004.
- RAGON I PETIT, Baltasar, *Terrassa (Historials i Efemèrides)*. Terrassa: Imp. Ventayol, 1929.
- *Terrassa 1936-1939. Tres anys difícils de Guerra Civil*. Terrassa: Patronat de la Fundació Soler i Palet, 1976.
- *Terrassa fa cinquanta anys. Historials dels anys 1931, 1932, 1933, 1934, 1935*. Terrassa: Arxiu Tobella, 1981.
- Régimen de la Fraternidad Republicana y Casa del Pueblo de Tarrasa*. Terrassa, 1904.
- REYES NEVARES, Salvador. «México en 1939» a *El Exilio Español en México. 1939-1982*. México: Fondo de Cultura Económica, 1982.
- RODRÍGUEZ I PI, Bernat. *El Municipio de Terrassa durante la Guerra Civil i la revolución social de 1936-1939*.
- ROIG I PÉREZ, Carles. «El fenomen dels «incontrolats» a Catalunya durant la Guerra Civil (1936-1939): estudi tipològic i comparat d'alguns dels protagonistes de la repressió», *Desafectos, Publicació d'Història Crítica*, núm. 2, 2001.
- ROSAS I VILASECA, Josep. El ciutadà desconegut. Del Llobregat al Mapocho. Sabadell: Arxiu Històric, 2005.
- ROVIRA I VIRGILI, Antoni. *Els darrers dies de la Catalunya republicana. Memòries sobre l'èxode català*. Barcelona: Curial, 1976.
- SÀNCHEZ I CERVELLÓ, Josep. *La Segunda República en el exilio. (1939-1977)*. Barcelona: Planeta, 2011.
- SÀNCHEZ I CERVELLÓ, Josep; VENDRELL I MORENO, Joaquim. *Gran Lògia de Catalunya. Orígens, consolidació i repressió franquista. Una història vivent*. Tarragona: Arola, 2011.
- SÀNCHEZ I FERRÉ, PERE. «De la gran Logia Simbólica Regional Catalana a la Gran Logia Española. Un ejemplo de vocación política en la masonería peninsular (1868-1939). IV Simposio Internacional de Historia de la Masoneria Española. FERRER BENIMELI, José Antonio (coord.) *Masoneria, revolución y reacción. (II)*. Alicante, 1990.
- *La maçonerie a Catalunya (1868-1947)*. (2 volums). Premià de Mar: El Clavell, 2008.
- SANLLEHÍ I BITRIÀ, Enric. «Vallparadís: la llarga i encara inacabada transformació d'un torrent», *Terme*, núm. 20, novembre de 2005, p. 83-100.
- SANTACANA I TORRES, Carles. *Josep Tarradellas. L'Exili 1 (1939-1954)*. Barcelona: Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià - Editorial Dau, 2014.
- SARLÉ-ROIGÉ, Lluís. *Ombres de la vida i de la mort. Un exiliat català en els camps de reclusió i els sanatoris francesos*. Barcelona: Pòrtic, 1981.
- SAURET I GARCIA, Joan. *L'exili polític català*. Barcelona: Aymà, 1979.
- SERRALLONGA I URQUIDI, Joan. *Refugiats i desplaçats dins la Catalunya en guerra. 1936-1939*. Barcelona: Editorial Base, 2004.
- SERRANO ÁLVAREZ, Francisco. *Contra vientos y mareas. Los sueños de la Iglesia reformada hechos realidad*. Barcelona: Clie, 2004.
- SEGURA I MAS, Antoni; SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria (dir.). *Catalunya al món. La presència catalana al Món: segles XIX i XX*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2008.
- SOBREQUÉS I CALLICÓ, Jaume. (ed.) *Història Contemporània de Catalunya* (2 volums). Barcelona: Columna, 1998.
- SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria, (dir.). *La Guerra Civil a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 2004.
- SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria; VILLARROYA I FONT, Joan. *Història de la Generalitat de Catalunya i dels seus presidents*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003.
- SOLÉ, Felip; TUBAN, Grégory. Camp d'Argelers, 1939-

1942. Valls: Cossetània, 2011.
- SPANISH AND PORTUGUESE CHURCH AID SOCIETY. An account of the work in Manresa, Cervera, Lleida, Monistrol, San Vicente de Castellet. "How the work began at Monistrol". s.d.
- TERMES I ARDÈVOL, Josep. *Història del moviment anarquista a Espanya (1870-1980)*. Barcelona: L'Avenç, 2011.
- TORRELLA I NIUBÓ, F. *La Mútua i Terrassa. Cent Anys d'Història, 1900-2000*. Terrassa: Mútua de Terrassa; Mútua Egara, 2000.
- TORRENT-ORIOL, Jaume. *Salvador Armendares i Torrent. Metge i polític*. Barcelona: Viena Edicions, 2006.
- TRENCHS I BOADA, Joan. *Les Pedres vives canten: el Pare Miquel Altisent les fa cantar*. Lleida: Virgili & Pagès, 1992.
- TRIAS I MAXENCS, Alfons. «El Segell Pro-Infància a Catalunya», *La Medicina Catalana*, Any V, Volum VII, núm. 43 i 44, 1937.
- VELÁZQUEZ HERNÁNDEZ, Aurelio. *La otra cara del exilio. Los organismos de ayuda a los republicanos españoles en México (1939-1949)*. Tesis Doctoral. Universidad de Salamanca - Facultad de Geografía e Historia, 2012.
- *Empresas y finanzas del exilio: los organismos de ayuda a los republicanos españoles en México (1939-1949)*. México: El Colegio de México, 2014.
- VENDRELL I MORENO, Quim. «Maçoneria internacional, viatge d'anada i tornada», a SÁNCHEZ I CERVELLÓ, Josep; REIG TAPIA, Alberto. *Exilios en el mundo contemporáneo: vida y destino*. Tarragona-México DF: Universidad Autónoma de la Ciudad de México; Univesitat Rovira i Virgili, 2016.
- VERDAGUER I CABALLÉ, Joaquim. *El Social 1878-2003. 125 anys d'activitats*. Terrassa: Centre Social Catòlic, 2003.
- *La Terrassa del si no fos... Projectes d'obres no realitzats a la ciutat. 1881-1992*. Terrassa: autoedició, s/d.
- VIADIU I VENDRELL, Francesc. *Delegat d'Ordre Públic a "Lleida la Roja"*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor, 1979.
- VILANOVA I VILA-ABADAL, Francesc. *Als dos costats de la frontera. Relacions polítiques entre exili i interior a la postguerra, 1939-1948*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 2001.
- *Exiliats, proscrits, deportats*. Barcelona: Empúries, 2006.
- VILLARROYA I FONT, Joan. *Els bombardeigs de Barcelona durant la Guerra Civil (1931-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001.
- VINYES I CORMINA, Alba. *L'escola de Terrassa del segle XX*. Terrassa: Fundació Torre del Palau, 2016.
- VINYES I ROIG, Pau. *Visca la República! Joaquim Ventalló, periodista, polític, poeta i traductor*. Barcelona: Duxelm - Fundació Josep Irla, 2010.

B. PREMSA

Barcelona

Butlletí de la Generalitat de Catalunya (1931-1933)

Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya
(1933-1936)

Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya
(1936-1939)

DIC (1933)

Diluvio, El (1925-1937)

Hoja del Lunes (1941)

Humanitat, La (1931-1939)

Opinió, L' (1928-1934)

Rambla, La (1936)

Solidaridad Obrera (1931-1933)

Última Hora (1935-1938)

Vanguardia, La (1931-1939)

Madrid

Diario de Sesiones de las Cortes Constituyentes
de la República Española (1931-1933)

Siglo Futuro, El (1935)

Mèxic DF

Humanitat, La (1942-1965)

Nova Revista, La (1957)

Poble Català, El (1941-1953)

Sabadell

Poble, El (1932-1934)

Terrassa

Acción, La / Acció, L' (1918-1939)

Avui (1931)

Creuada, La (1933)

Dia, El (1931-1936)

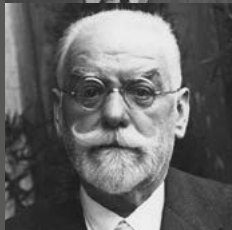
Diario de Terrassa / Diari de Terrassa (1983-2012)

Front (1937)

Tarrasa (1941)

Tarrasa Información (1969)

Vida Nueva (1936-1938)

Índex onomàstic

Abad de Santillán, Diego	139	Ariño, Maria José	19
Abad, Julià	59, 77	Armendares i Torrent, Salvador	195, 203
Abelló i Gràcia, Francesc	168	Armengol de Llano, Josep	49
Aguirre i Torres, Francesc	181	Armengol i Ballbé, Domènec	17, 18, 20, 46, 53, 55, 63, 67, 73, 81, 82, 85, 95, 105, 109, 110, 121, 148, 149, 151, 152, 153, 155, 157, 170, 173, 174, 175
Aiguader i Miró, Artemi	137, 139, 157, 158, 195	Armengol i Ballbé, Marc	149, 155, 175
Aiguader i Miró, Jaume	126, 136, 157, 158	Armengol i Cot, Antoni	174, 175
Alai, Josep	71	Armengol i Gall, Josep	119
Alavedra i Segurañas, Joan	86	Armengol i Taló, Gaspar	36, 44
Albert i Generó, Arnau	18	Armengol, Albert	174, 175
Albricias i Bacas, Francesc	25	Armengol, Alfons	145
Alcaide, Josep	184	Armengol, Joan Baptista	145
Alcalde, Rufí	75	Armengol, Marcel·lí	145
Alcàntara i Gusart, Manuel	159, 161, 171	Armengol, Mercè	20
Alcocer Gil, Pedro	17, 76, 77, 94, 113, 175, 176	Armengol, Miquel	36
Alcocer Romera, Joaquín	175	Armero, Alfonso	205
Aldave i Rebullida, Enric	121, 131	Arnau i Cortina, Francesc	86
Alfons XIII	44, 51	Arnella, Josep	36
Aligué, Ignasi	184	Aróztegui i Peñarroya, Rafel	20
Almacellas i Moreno, Joan	18	Arrufat i Calafell, Ramon	83
Almirall i Martí, Isidre	36, 55, 83	Astals i Mach, Miquel	116
Almirall i Queral, Miquel	100, 108, 112, 137	Astals i Pitarch, Miquel	116
Almirall, Isidor	20	Avellana, Ramon	20
Alquézar i Aliana, Ramon	18	Avila Camacho, Manuel	181, 182
Altisench, Josep	203	Ayats i Furniol, Joan	34, 83
Anasagasti Olabeaga, Iñaki	177	Azaña Díaz, Manuel	57, 90, 92, 119, 128, 148
Andrés, Joan	148	Bach, Ambrosi	143
Andreu i Abelló, Antoni	49	Badia i Tobella, Francesc de Paula	20, 115, 117
Andreu i Abelló, Josep	183, 195	Badia i Tobella, Joaquim	117
Andreu i Ros, Adelina	25	Badia i Tobella, Oriol	20
Anguera de Sojo, Oriol	64	Badia, Delfi	77
Anton	155	Barata i Rocafort, Joaquim	117
Antonov-Ovséienko, Vladímir	57	Bargalló i Serra, Maria Dolors	49, 71, 81, 85, 86, 194
Aragay i Daví, Amadeu	86, 181		
Arañó, Laia	20		
Arenillas, Josep	99		
Argemí, Ramon	145		

Barrachina, Josep	139	Busquets i Ventura, Llorenç	194	Companys i Jover, Manuel	166, 167, 171, 217
Barrera i Maresma, Martí	86, 97, 175	Cabrera, bisbe	25	Conesa, Artur	19
Bartra i Lleonart, Agustí	147	Caixelós i Vela, Joan	83	Coromines, Josep	20
Batlle i Esteve, Josep	83	Calafell i Font, Enric	205	Costa i Grau, Aleix	168
Batlle, Esteve	143	Calvet, Jaume	173	Costa i Serquella, Amadeu	83
Batlle, Josep	95, 97, 105	Camí i Esteve, Josep	46, 53, 63	Costa i Vilanova, Dalmau	207
Battestini i Galup, Nicolau	108, 110, 111, 112, 167	Camps i Celma, Ramon	37, 46, 51, 53, 55, 63, 71, 73	Costa, Salvador	35
Bertran de Quintana, Josep Maria	181	Canadell i Cantarell, Ignasi	181, 195	Cot, Adima	149, 151, 174, 175
Bilbeny i Bosch, Joaquim	166, 171, 181, 184, 187, 195	Canturri i Ramonet, Enric	49, 173, 176, 181	Cruells, Rosa Maria	19
Bladé i Desumvila, Artur	151, 176, 184	Canyameres i Casamada, Ferran	42, 173	Cuartero, Joan	109
Blanch i Roig, Emili	181	Cañís, Joaquim	27	Cunill i Postius, Josep Maria	85, 119
Blanco Chan, Benigna	15, 26, 28, 29, 57, 148, 149, 151, 157, 160, 161, 162, 164, 166, 174, 175, 180, 185, 189, 196, 198, 203, 204, 206, 209	Capellades i Riera, Alan	19	Cunillera i Rius, Miquel dels Sants	86
Blasco Ibáñez, Vicent	38	Carantela, Miquel	99	Dalmàs i Martí, Josep	167
Bo, Mireia	20	Carbó, Jaume	184	Danès	78
Boada, Miquel	173	Carbó, Margarida	184	Dencàs i Puigdollers, Josep	85, 88
Bonamusa i Gaspà, Francesc	141	Cárdenas del Río, Lázaro	171, 182	Devant i Prats, Francesc	46, 53, 69
Bonastre i Brugal, Jaume	20, 21, 31, 116, 136, 137, 138, 162, 166, 167, 170, 171, 174, 175, 176, 180, 181, 184, 187, 189, 191, 196, 197, 201, 203, 205, 206, 209	Carrera i Font, Joaquim	82, 109	Dolz, Vicenç	36
Bonastre i Gómez, Emília	20	Carreras i Casadesús, Francesc	205	Domènec, David	19
Bonastre i Gómez, Lluïsa	20	Carreras, Joaquim	20, 209	Domingo i Recio, Rafael	181
Bonastre i Morera, Benigna	31, 176, 186, 187, 196, 200, 205, 206, 209	Carrové i Viola, Domènec	49	Domingo i Sanjuan, Marcel·lí	57, 64
Bonastre i Morera, Carme	21, 31, 116, 187, 206, 209, 226	Casademunt i Arimany, Xavier	181	Domingo, Miquel	129, 131
Bonastre i Morera, Emília	21, 31, 116, 187, 196, 198, 200, 206, 209, 226	Casajoana, Josep	20	Dot i Arxer, Antoni	181
Bonastre i Morera, Isabel	21, 31, 116, 187, 196, 198, 200, 206, 209, 226	Casanovas i Maristany, Joan	49, 86, 168	Dreyfus-Armand, Geneviève	151
Bonastre, Josep	200	Casanovas, Baldomer	97	Duch i Agulló, Joan	124
Boncompte i Pijoan, Amadeu	149	Casares Bonastre, Jaume	21, 226	Duran d'Ocon, Ot	181
Bonet i Palet, Serapi	119	Casas i Boada, Francesc	44, 46, 53, 63, 69, 73, 152	Duran i Gili, Rosa Maria	177
Bordas de la Cuesta, Josep	162, 181	Casas, Ramon	35	Duran i Torres, Josep Maria	117
Boronat i Font, Roc	49, 71, 81, 181, 195	Castella i Rodó, Agustí	143, 145	Ejarque i Dols, Carme	173
Borràs i Balaguer, Jaume	149	Castellote, Tomàs	139	Elías Calles, Plutarco	183
Borràs i Messeguer, Josep	86, 181	Catasús, Francesc	76, 79	Elies, Josep	97, 99
Borràs, Vicenç	36, 148	Cavol	49	Erill i Pinyot, Gustau	42
Bosch i Gimpera, Pere	155	Cervera i Solanich, Tomàs	83	Escofet i Andreu, Josep	86
Bosques, Gilberto	171, 175, 177	Chaler, Sebastià	36	Escofet i Mercè, Antoni	157, 158, 159, 181, 184, 195
Brugal, Emília	200	Ciurana i Font, Pere	99, 168	Escofet i Pascual, Antoni	181
Brull, Rosa Maria	19	Ciurana, Francesc	35	Escudé, Miquel	99
Busqué i Navarro, Hermies	20, 97, 101, 131, 149, 151, 162, 164, 167, 173	Clavel	167	Espanya i Sirat, Josep Maria	117
Busqué i Trullàs, Servand	20, 138, 168, 173	Codina, Sara	19	Espasa de la Fuente, Andreu	20
Busqué, Francesc	20	Collins, Paul W.	189	Estapé, Valentí	36
		Colomer, Martí	35	Esteve i Guau, Martí	97
		Coma, Lluís	152	Estrenjer i Macià, Avel·lí	17, 33, 35, 36, 46, 49, 53, 55, 63, 64, 69, 71, 73, 75, 99
		Comadran, Jaume	99	Estruch i Simó, Antoni	25, 27
		Comas i Calvet, Pere	49	Estruch, Joan	20
		Comas, Francesc	35	Eyre, Francisco	169
		Comes i Ejarque, Rafael	20	Fabra i Poch, Pompeu	175
		Comorera i Soler, Joan	97, 126	Fàbregas i Esteve, Ferran	46, 53, 63
		Companys i Jover, Camil	167	Farreras i Duran, Francesc	181, 203
		Companys i Jover, Josep	166, 167, 171	Febrés, Xavier	153
		Companys i Jover, Lluís	44, 47, 49, 84, 85, 86, 97, 126, 163, 165, 167, 168, 172, 199, 207	Fernàndez i Ros, Antoni	99
				Fernández, Antoni	44

Fernández, Josep	44	Grau	49	Martí i Domingo, Irene	71
Fernàndez, Josep	97	Grau i Jassans, Josep	181	Martí i Farell, Salvador	39
Fernández, Miquel	44	Guarner i Vivanco, Vicenç	217	Martí i Feced, Carles	44, 125, 139,
Ferran, Domènec	20	Guasch, Josep	168	155, 157, 158, 163	
Ferrer i Batlle, Pere	203	Guillén, Mercè	226	Martí i Salvany, Josep	35
Ferrer i Murillo, Marc	20	Guinart i Castellà, Miquel	159, 167	Martí, Didac	148
Ferrer i Sanxis, Miquel	179	Guitart i Soler, Jaume	195	Martín Escudero, Antonio	137, 139
Ferret i Navarro, Joan	112, 162, 164,	Gumà i Mas, Jaume	83	Martín Ramos, Josep Lluís	20
166, 167, 171, 181		Herrera Dublán, Juventina	20	Martínez Barrio, Diego	195
Figueras, Marian	36	Homs i Bages, Josep	89, 97, 106	Martínez i Fernàndez, Emili	25
Figueres i Salelles, Jaume	46, 53, 55,	Homs, Mossèn Josep	65	Masana, Francesc	89
57, 63, 67, 73, 82, 95, 97, 101, 105, 131,		Ibàñez, Joan	168	Masana, Joan	89
173, 181, 197		Iglésies, Edmon	49	Mascort i Ribot, Josep	195
Foix i Cases, Pere	108, 110	Irla i Bosch, Josep	193, 197	Matalonga i Feliu, Pere	106, 119
Folch i Folch, Josep	195	Jiménez Calvo, Manuel	25	Matalonga, Emilio	169
Font, Joan	97	Joaquim i Rial, Josep	25	Mateu i Manzano, Manuel	83
Font, Vicenç	99	Jofresa, Francesc	168	Mateu i Treguany, Joan	36, 82, 94,
Fontbernat i Verdaguer, Josep	159	Josa, Bernard	184	97, 99, 102, 105, 173	
Forcada i Salvador, Eric	20	Julià i Bruguera, Josep	168	Maurí, Josep Oriol	109
Forn, Joan	36	Julià, Llorenç	36	Maza, Ildefonso de la	169
Franco Bahamonde, Francisco	116, 148,	Julià, Marina	174, 175	Meroño, Francesc	76
172		Larroy, Josep	168	Messeguer i Villoro, Francesc	195
Frontera i Bosch, Ramon	86, 108, 110,	Layunta, Dorotea	89	Mestres i Albet, Pere	86, 97, 108,
111, 136, 155, 157, 158		Leal i Andreu, Ventura	115	109, 110, 111, 112	
Fuchs, Julià	27	Litrán, Cristóbal	38	Mestres i Capdevila, Lluís	184, 217
Fusté i Montpart, Andreu	49	Llach i Feliu, Joan	34, 82, 99	Mias i Codina, Pere	163
Galés i Martínez, Manuel	181	Llongueras i Mach, Francesc	37, 46, 53,	Miravittles i Navarra, Jaume	217
Galí, Jordi	20	106, 119		Missé, Francesc	49
Galí, Marià	20	Llorca, Josep Lluís	19	Moix i Regàs, Josep	161
Galí, Marian	126	Llorens, Joaquim	86	Moles i Marquina, Lluís	181
Garcia i Martínez, Andreu	99	Lloret i Ordeix, Pere	163	Moles, Carles	184
García Paz, Beatriz	19	Lluhi i Vallescà, Joan	44, 47, 49,	Molina Conejero, Manuel	179
Garcia Subirats, Francesc Xavier	20	97, 136, 184		Molina, Aurora	179
Garcia, Josep	33, 36	Loperena i Roma, Joan	195	Moliné, Francesc	148
Garriga, Antoni	148	López, Antoni	35	Montfort, Joan	155
Garriga, Emili	121, 123, 127,	López, Carlos	20	Mora i Madalena, Josep	179, 197
155, 157		López, Gaspar	94	Mora i Soler, Núria	179, 197
Gassol i Rovira, Ventura	64, 81, 86,	López, Josep	94	Morales, Miguel	95
88, 97		Luis, Màrius	43	Moreno, Doris	20
Gavarró i Rodríguez, Núria	19	Macià i Llussà, Francesc	47, 48, 49,	Morera i Andreu, Ezequiel	25, 168
Genescà i Archs, Joan	46, 53	50, 52, 54, 56, 57, 58, 60,	70, 72, 85	Morera i Arderiu, Francesc	155
Gental i Morral, Maria	19	Macias i Marimon, Josep	20, 43, 151,	Morera i Blanco, Isabel	21, 31, 116,
Gil, Amadeu	168	153		140, 148, 149, 151, 157, 161, 162, 163, 166,	
Gil, Vicenç	139	Macias i Puig, Josep	20, 43	167, 170, 174, 175, 176, 180, 184, 187, 188,	
Giralt i Esteve, Olga	19	Macias, Marcel·la	20	189, 196, 200, 206, 209	
Girona i Boada, Josep	46, 53, 71	Mallafré i Segarra, Josep	46, 53	Morera i Blanco, Norbert	31, 187
Gispert i Vila, Josep	181	Mallart, Francesc	184, 205	Morera i Blanco, Samuel	23, 28, 29,
González Franco, Luly	21, 226	Marcet i Gisbert, Xavier	18, 62, 76, 121	30, 31, 76, 77, 95, 97, 99, 100, 136, 137,	
González Ribera	182	Marcet, Palmira	173	138, 187	
González Roa, Edmundo	171, 177	Marimon, Antoni	121	Morera i Ribas, Adima	23
González, Josep	75	Marín i Fornieles, Antoni	99	Morera i Ribas, Ezequiel	20, 23, 25,
Gozalbo Gimeno, Daniel	19	Marsà i Bragado, Antoni	17, 35, 36	97, 209	
Grando, René	153	Martí i Cabot, Jaume	49	Morera i Ribas, Galo	23

Morera i Ribas, Samuel (1881-1888)	23	Petchamé i Tusell, Josep	18, 46, 47, 53,	124, 128	
Morera i Roca, Ramon	23, 27		55, 63, 64, 73, 78, 82, 85, 87, 97, 99,	Rahola d'Espona, Frederic	171
Morera, Rosa	20		102, 105, 108, 110, 112, 121, 148, 149, 151,	Rebull i Capdevila, Cristòfol	139
Mota, Gabriela	20		170, 173	Reyes Fragoso, Mario	203, 209
Mundet i Carbó, Artur	205, 207	Peypoch i Pich, Ramon	205	Reyes i Bonastre, Josep	20
Muni i Sala, Josep	195	Pi de la Serra i Mata de la Barata,		Ribas i Gordi, Maria	23
Muntañola, Joan	33, 35, 36	Francesc	116, 119, 123,	Ribas i Morera, Ramon	168
Muñido, Rafael	99		124, 129	Ribas, Pere	38
Mur, Martí	76	Pi i Sunyer, Carles	86, 101, 195,	Ribera i Molins, Jaume	46, 53, 63, 75
Murià i Romaní, Josep Maria	179		197	Ribera i Salvans, Josep	20, 183, 184,
Mussolini, Benito	62, 172	Pinyol i Anglès, Celestí	159	191, 194, 209	
Nadal, Gabriel	20	Pla Brugat, Dolores	171	Ribera i Vilaseca, Ignasi	18, 20, 155,
Navarro, Joan	36	Pla i Blanc, Domènec	86, 181	183, 184, 205, 207	
Navarro, Laureà	99	Planagumà	155	Riembau, Josep	76
Navarro, Xavier	116	Plans, Fermí	35	Riera i Claramunt, Francesc	181
Negrete, José Félix	95	Playà, Francesc	148	Riera, Pere	35
Negrín López, Juan	157, 161, 163	Poblet i Guarro, Josep Maria	195, 197	Rigol i Casanovas, Josep	17
Nicolau d'Olwer, Lluís	163	Pomés i Alzamora, Joan	83	Rius i Puigdellosos, Vicenç	83
Olaso, Joaquim	139	Pons i Garlandí, Joan	139	Rius, Josep Maria	143
Oliart i Llach, Albert	46, 53, 109,	Pons, Montserrat	173	Rivera, Francesc	43
111, 155, 170, 184		Ponsa, Joan	57	Roca i Costa, Dolors	107
Oliveres, Josep	20	Portela Valladares, Manuel	89	Roca i Roca, Josep	35, 107
Oller, Joan Manuel	73	Pous i Pagès, Josep	171	Roca, Antoni	111
Orriols, Francesc	135	Prada, Manuel de la	169	Roca, Isidre	148
Padilla, Josep	121	Prat i Armengol, Bartomeu	43	Roca, Lluís	139
Padrós i Santsalvador, Josep	115	Prat i Armengol, Josep	43	Rodó, Magí	111
Palau, Francesc	123	Prat i Castella, Joan	131	Rodríguez i Pi, Bernat	18, 124
Palazon, Ramon	205	Prat i Marcet, Agustí	117	Rodríguez, Luis I.	171
Palazon, Rosa	20	Prats i Morera, Rosa	20	Roig i Padró, Jaume	49
Palet i Barba, Domènec	17, 33, 35, 36,	Prats i Sabater, Maurici	83	Romera, Carmen	176
52, 53, 54, 57, 64, 65, 66, 71, 72, 88, 92,		Primo de Rivera y Orbaneja, Miguel		Romero, Bonifaci	35
103, 109, 110, 112, 131, 191		36, 44, 203		Rosas, Josep	27
Palet i Ejarque, Irene	173	Prunés i Sató, Lluís	49, 133	Rossell, Andreu	76
Palet i Ejarque, Ramona	173	Puig i Arnaus, Josep	119, 131, 155,	Roumens	155
Palet i Martí, Miquel	17, 55, 57, 64,	173		Rouret i Callol, Martí	86, 163, 181,
71, 82, 85, 87, 99, 100, 105, 121, 126, 130,		Puig i Ferreter, Joan	81, 111	189, 195	
131, 137, 155, 173, 178, 181, 185, 191, 197,		Puig i Mestres, Josep	86	Rovira i Bernades, Isidre	149, 168, 173
201, 203		Puig Pujades, Josep	86	Rovira i Virgili, Antoni	149, 153, 175
Parera i Rifé, Miquel	46, 53	Puig, Espartacus	57, 61, 131	Rovira, Jaume	36
Parera, Jaume	168	Puigarnau i Torelló, Xavier	20, 159	Rovira, Joan	43
Parera, Josep	33, 36	Puigbò i Cots, Miquel	119	Royes i Vila, Manuel	209
Paysans, Josep	94	Puigdomènech i Bosoms, Valentí		Rusiñol, Pere	41, 97
Penelo, Susana	19	17, 18, 44, 45, 55, 81, 82, 85, 97, 99, 102,		Sàbat i Romagosa, Francesc	38, 131, 173
Peralta, Miquel	18	103, 105, 108, 110, 112, 121, 126, 148, 152,		Sàbat i Romagosa, Marcel·lí	76, 131
Perarnau, Josep	76	155, 163, 164, 165, 167, 173, 184, 185, 191,		Sabé i Ill, Miquel	95, 99
Perelló i Domingo, Marcel·lí	179	197, 201, 202, 203, 207		Sagrado i Cortés, Tomàs	168
Pérez Bonastre, Armando	21	Puigmartí, Bartomeu	36	Sala i Argemí, Alfons	38, 97
Pérez Bonastre, Raul Arturo	20, 21, 226	Pujolà i Ollé, Anicet	83, 97, 152	Sala i Prat, Joaquim	168
Pérez Cervantes, Raul Arturo	21	Queral, Jacques	153	Sala, Victorí	139
Pérez i Farràs, Enric	97, 181	Querol	97	Saladrigas, Ramon	195
Pérez, Maria Rosa	19	Querol, Miquel	36	Salas i Ballbè, Francesc	119
Permanyer i Lladós, Lluís	20	Quintana, Josep	116	Salcedo, Joan Ignasi	19
Pétain, Philippe	172, 173	Ragon i Petit, Baltasar	51, 75, 123,	Salelles i Salado, Jaume	97, 99

Salgado, Olga	20	Torres i Pla, Enric	46, 53, 63,
Salmerón y Alonso, Nicolás	35	73, 82, 97, 105, 121, 173	
Saló, Lluís	99	Tort, Hipòlit	20
Saludes i Closa, Montse	19	Tovar, Solangia	20
Salvadó i Castell, Hilari	101	Trabal i Sans, Josep Antoni	71, 92
Salvans i Armengol, Francesc	109, 117	Trenchs i Bassas, Pere	46, 53, 63
Salvans i Piera, Joan	117	Trias, Alfons	109
Salvat	184	Trueta i Raspall, Rafael	181
Salvatella, Francesc	35	Turu, Francesc	35, 36
Sanahuja, Josep	36, 61, 121, 131	Tusell i Rovira, Pere	46, 53, 73,
Sánchez Guerra, José	44	109	
Sánchez Plaza, Pedro	95, 108, 155	Ubach, Alfons Maria	35
Sánchez, Maria	19	Umbert i Santos, Lluís	181
Sanllehí, Joan	89	Utset, Salvador	38
Santacana, Ramon	126	Valdés i Valdés, Miquel	135
Santaló i Parvorell, Miquel	175, 195, 197,	Vall i Segura, Josep	18
199		Vallès i Pujals, Gaietà	117
Sapés, Lluís	126	Vallhonrat i Comerma, Manel	117
Sardà i Salvany, Fèlix	27	Valls i Robert, Josep	83
Sarlé-Roigé, Lluís	147	Valls, Jaume	18
Sauret i Garcia, Joan	175, 201, 203	Vancells i Amat, Lluís	119
Sbert i Massanet, Antoni Maria	159, 173,	Vázquez, Frederic	20
195, 203		Vellsolà i Aymerich, Isidre	33, 36
Segués i Autonell, Frederic	46, 53, 73	Vendrell, Quim	19
Seguí, Joan	99	Ventalló i Vergés, Joaquim	47, 133
Segura i Mas, Antoni	18	Ventosa i Roig, Joan	86, 201
Serra i Badell, Marià	181	Verdaguer, Joaquim	20
Serrano, Miquel	19	Vidal i Aluja, Josep	201
Sierra, Jaume	184	Vidal i Anglès, Rafael	20, 201
Sol, Francesca	41	Vidal i Moix, Àngel	184, 201
Soldevila i Obiols, Joan	143, 145	Vidiella i Franch, Rafael	126
Solé i Barjau, Queralt	18	Vilanova, Francesc	20
Solé i Sabaté, Josep Maria	20	Vilaplana, Rafael	99
Solé, Jaume	36, 99	Villamide, Jorge	38, 73
Soler i Anglada, Emili	17	Villarroya i Font, Joan	20
Soler i Orriols, Ramon	131, 184	Vinós Santos, Ricardo	191
Soler i Torner, Antoni	184, 185, 187	Vinyals i Roig, Miquel	123
Soler, Glòria	19	Vinyals, Àlvar	99
Soler, Joan	19	Viñals, Melcior	107, 126
Soler, Josep	148	Vives i Estover, Antoni	86
Soler, Magí	49	Vivó, Joaquín	169
Soriano, Joan	43	Xicota, Alícia	19
Tarrac i Barrabia, Àngel	181	Xirau i Palau, Antoni	49
Tarradellas i Joan, Josep	49, 139, 157,	Yarza i Planas, Nativitat	86
158, 159, 173, 193, 199, 201, 203		Zapater, Rafael	99
Tauler i Palomeras, Joan	85, 165, 168	Zárate, Marcela	20
Terré, Antoni	176	Zulueta i Giberga, Ferran	195
Tomàs i Piera, Josep	136, 195, 217		
Torras, Marc	19		
Torrella, Francesc	36		
Torrella, Jaume	38		
Torrents i Torras, Francesc	168		
Torres i Barberà, Humbert	49, 175		

Samuel Morera i Ribas (Monistrol de Montserrat, 1889 - Ciutat de Mèxic, 1969)
va créixer en una família protestant que el predisposà a una actitud crítica
cap al poder constituït. De jove marxà a Argentina per evitar el servei militar
en el marc de les guerres colonials espanyoles al Nord d'Àfrica.

Tornat a Catalunya inicià el seu compromís cívic i polític com a membre
de la maçoneria i a Fraternitat Republicana de Terrassa, de la qual n'esdevindria
un dels seus líders, i en representació de la qual participà a la fundació d'Esquerra
Republicana de Catalunya.

Alcalde de Terrassa, en cinc etapes diferents del període republicà, entre 1931 i 1937,
durant la Guerra Civil li tocà gestionar un dels moments més convulsos de la història
de la ciutat.

Amb la derrota s'exilià primer a França i després a Mèxic, on continuà sent un actiu
membre i dirigent d'Esquerra Republicana i col·laborador de l'Orfeó Català.

FUNDACIÓ

JOSEP IRLA

Josep Puy i Juanico (Terrassa, 1955)

Doctor en Història Contemporània. Professor de la UAB i mestre de català. Ha estat director
pedagògic a secundària i professor d'història i filosofia de batxillerat. La seva recerca començà
amb nombrosos estudis sobre la Restauració, l'obrerisme i el caciquisme a Terrassa i Catalunya.
Pioner en l'estudi de la figura d'Alfons Sala. Més endavant estudià la pobresa, la beneficència
i el món assistencial. Una síntesi de la seva tesi es publicà amb el títol: *Pobres, desvalguts
i asilats. Caritat i Beneficència a la Catalunya del segle XIX* (2009). En els darrers anys
ha orientat la seva investigació cap al republicanisme: *Domènec Palet i Barba.
Prohom de la Terrassa republicana* (2015) i la tragèdia de l'exili.